

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

ASMMMO Adına Sahibi / Owner

Ali ŞAHİN - ASMMMO Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni / Senior Editor

Prof. Dr. Nalân AKDOĞAN - Başkent Üniversitesi

Sorumlu Editör / Editor in Chief

Doç.Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR - İzmir Demokrasi Üniversitesi

Editörler / Editors

Prof. Dr. Ganite KURT- Gazi Üniversitesi

Dil Editörü / Language Editor

Dr.Öğr. Üyesi Mehpere KARAHAN GÖKMEN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yayın Kurulu Sektereri / Editorial Staff

Arş.Gör. İsmail Hakkı ÜNAL - İzmir Demokrasi Üniversitesi

Yayın Türü / Publication Type

Muhasebe ve Vergi alanında Türkçe ve İngilizce yayın kabul eden, yılda 3 kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayınlanan, uluslararası, hakemli, süreli yayın.

International, peer-reviewed journal which accepts articles in Accounting and Taxation disciplines in English or in Turkish and publishes three times a year (in March, July and November).

All copyrights are reserved by
Chamber of Certified Public Accountants of Ankara (ASMMMO).

ISSN 1308-3740

E-ISSN 2564-6591

Views expressed in Journal of Accounting and Taxation Studies are those of authors. Those views do not reflect the opinions of ASMMMO.

Authors have to apply JATS (MUVU) system on dergipark.gov.tr/muvu to submit their papers due to blind peer review. Assigned referees should complete their evaluations in 4 weeks and authors are informed about the process immediately. Additionally it has indexed by Index Copernicus, EBSCOHOST Business Source Complete, Google Scholar and the Directory of Research Journal Indexing (DRJI) which are international disciplinary indexes and by TR DIZIN (ULAKBİM), Social Sciences Citation Index (SOBIAD), and ASOS Index which are Turkish national indexes.

JATS is published three times (in March, July and November) a year as an international academic and peer-reviewed journal.

Aim of this review is evaluation of the submitted articles (scientific research or studies) in the disciplines of Accounting and Taxation with regards to our ethic policy and publication guidelines and sharing these articles' aspects, thoughts (which directly belongs their authors) with scientific community and practitioners.

For Manuscript Submission

<http://dergipark.gov.tr/muvu>

For Additional Inquiries

jatsedit@gmail.com

Headquarter and Inquiry Address:

Ankara SMMM Odası

Kumrular Cad. No:26 06440 Kızılay/Ankara/TURKEY

Phone : (+90) 312 232 33 77

Fax : (+90) 312 231 71 17

E-mail : JatsEdit@gmail.com

Page and Cover Design: Uğur Mermer

Print: Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.

İstanbul Cad. Elif Sk. No: 7/190-246 İskitler/Ankara

Tel: (0312) 384 30 70 (pbx)

Bu derginin tüm telif hakları

Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ASMMMO)'na aittir.

ISSN 1308-3740

E-ISSN 2564-6591

Bu dergide ileri sürülen fikirler makalelerin yazarlarına aittir.

Bu fikirler ASMMMO'nin görüşlerini yansıtmaz.

MUVU (JATS) Dergisi Ulakbim Dergipark sistemi (dergipark.gov.tr/muvu) üzerinden makale kabul etmektedir. Hakem değerlendirmeleri de kör hakemlik sistemi ile bu arayüz üzerinden gerçekleştirilmektedir. Tayin edilmiş olan hakemlere değerlendirme süresi olarak 4 hafta verilmektedir. Yazarlar da tüm süreç içinde ivedilikle bilgilendirilmektedir. Ayrıca uluslararası dizin indekslerinden Index Copernicus, EBSCOHOST Business Source Complete, Google Scholar ile Directory of Research Journal Indexing (DRJI)'de, ulusal indekslerden TR DİZİN (ULAKBİM), Sosyal Bilimler Atf Dizini (SOBİAD) ile ASOS indeks'te taranmaktadır.

Yılda üç defa (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayınlanan, uluslararası akademik ve hakemli bir dergidir.

Dergimizin amacı; Muhasebe ve Vergi Alanındaki bilimsel çalışmaların etik değerlere ve yayın koşullarına bağlı olarak değerlendirilmesi ve içerdiği görüşler yazarlarına ait olmak kaydıyla bilim camiası ve uygulamacılarla paylaşılmasıdır.

Makale gönderme adresi

<http://dergipark.gov.tr/muvu>

Bilgi Talepleriniz İçin

JatsEdit@gmail.com

Yönetim Merkezi ve Yazışma Adresi:

Ankara SMMM Odası

Kumrular Cad. No: 26 06440 Kızılay/Ankara/TÜRKİYE

Telefon : (+90) 312 232 33 77

Belgeç : (+90) 312 231 71 17

E-posta : JatsEdit@gmail.com

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Uğur MERMER

Baskı: Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.

İstanbul Cad. Elif Sk. No: 7/190-246 İskitler/Ankara

Tel: (0312) 384 30 70 (pbx)

ULUSLARARASI İNDEKSLER / INTERNATIONAL INDEXES

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Directory of Research Journals Indexing

ULUSAL İNDEKSLER / TURKISH LOCAL INDEXES

İZLEMEDE OLAN BAŞVURULAR / OTHER SUBMISSIONS IN MONITORING PROGRESS

Scopus®

Copyright: Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın ilgili hükümleri uyarınca, yazarın izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Copyright: All rights reserved. According to code of Intellectual and Artistic Works Act, all or the particular parts of this journal can not be summed, transmitted, stored without permission of the editorial board or/and the authors, mechanical, photocopying or reproduced in any recording system. Be quoted, provided the source displayed.

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board

Prof. Dr.	Abdurahman AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Abdülmeceid NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi	Gostivar	Makedonya
Prof. Dr.	Abitter ÖZULUCAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Niğde	Türk iye
Doç. Dr.	Agim MAMUTİ	University Of New York Tirana	Tiran	Arnavutluk
Prof. Dr.	Ahmet Vecdi CAN	Sakarya Üniversitesi	Sakarya	Türkiye
Prof. Dr.	Ali ALAGÖZ	Selçuk Üniversitesi	Konya	Türkiye
Doç. Dr.	Antonella RUSSO	Università degli Studi di Napoli	Napoli	İtalya
Prof. Dr.	Banu Esra ASLANERTİK	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Beyhan MARŞAP	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Cemal İBİŞ	Işık Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Durmuş ACAR	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Burdur	Türkiye
Prof. Dr.	Dursun ARIKOĞA	Yeditepe Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Ercan BAYAZITLI	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Erkan AYDIN	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Ersan ÖZ	Pamukkale Üniversitesi	Denizli	Türkiye
Doç. Dr.	Fevzi Serkan ÖZDEMİR	İzmir Demokrasi Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Ganite KURT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Haluk BENGÜ	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Niğde	Türkiye
Prof. Dr.	Hilmi ÜNSAL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Hou Shou PENG	National Taipei University	Taipei	Tayvan
Doç. Dr.	İdris VARICI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Samsun	Türkiye
Prof. Dr.	Joshua RONEN	New York Üniversitesi	Manhattan, NY	ABD
Prof. Dr.	Kadir GÜRDAL	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye

Prof. Dr.	Kıymet ÇALIYURT	Trakya Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Lúcia L. RODRIGUES	University of Minho	Porto	Portekiz
Prof. Dr.	Mehmet KOCAKULAH	University of Southern Indiana	Evansville, IN	ABD
Prof. Dr.	Mehmet ÖZBİRECİKLİ	Mustafa Kemal Üniversitesi	Hatay	Türkiye
Prof. Dr.	Mehmet TOSUNER	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Mehmet YÜCE	Uludağ Üniversitesi	Bursa	Türkiye
Doç. Dr.	Michael ALLES	Rutgers University	New Brunswick, NJ	ABD
Prof. Dr.	Mustafa İPÇİ	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Nalân AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Nilüfer TETİK	Akdeniz Üniversitesi	Antalya	Türkiye
Prof. Dr.	Nuran CÖMERT	Marmara Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Orhan ÇELİK	Ankara Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Önder KAYMAZ	Clarion Üniversitesi	Clarion, PA	ABD
Prof. Dr.	Raif PARLAKKAYA	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Konya	Türkiye
Prof. Dr.	Recep PEKDEMİR	İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Selahattin KARABINAR	İstanbul Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Semra KARACAER	Hacettepe Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Serdar ÖZKAN	İzmir Ekonomi Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Seval SELİMOĞLU	Anadolu Üniversitesi	Eskişehir	Türkiye
Prof. Dr.	Seyfi YILDIZ	Kırıkkale Üniversitesi	Kırıkkale	Türkiye
Prof. Dr.	Supriti MISHRA	International Management Institute	New Delhi, Delhi	Hindistan
Prof. Dr.	Süleyman YÜKÇÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Swaminathan SRIDHARAN	Northwestern University	Evanston, IL	ABD
Prof. Dr.	Şaban UZAY	Erciyes Üniversitesi	Kayseri	Türkiye
Doç. Dr.	Tuba UÇMA UYSAL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Muğla	Türkiye
Prof. Dr.	Türker SUSMUŞ	Ege Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Ülkü ERGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Ümmühan ASLAN	Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi	Bilecik	Türkiye
Prof. Dr.	Volkan DEMİR	Galatasaray Üniversitesi	İstanbul	Türkiye
Prof. Dr.	Yıldız ÖZERHAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Ankara	Türkiye
Prof. Dr.	Yunus CERAN	Selçuk Üniversitesi	Konya	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İzmir	Türkiye
Prof. Dr.	Zeynep TÜRK	Korkut Ata Üniversitesi	Osmaniye	Türkiye

SUNUŞ

Muhasebe; işletmelerde gerçekleşen mali nitelikteki olayları konu edinen ve bu olayları, günümüz teknolojisine uygun olarak çoğunlukla dijital ortamlarda tutarları ile kayıt altına alan, aynı türdeki işlem ve olayları sınıflandırarak bir araya toplayan ve nihayetinde bir özetleme ve raporlamanın gerçekleştirildiği sistematik bir süreci ifade etmektedir.

Ülkemizde belirli bir sistematik düzen içerisinde oluşturulmuş olan ve 01.01.1994 yılında 1 no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile yürürlüğe giren Tekdüzen Muhasebe Sistemi (TDMS) uygulanmaya başlanmıştır. Sistemin yürürlüğe girmesinin ardından yeni sisteme adaptasyon süreci de göz önüne alındığında çok da uzun bir süre geçmeden 31.12.2005 tarihinden itibaren başlayacak olan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere Uluslararası Finansal Raporlama Standartları yürürlüğe girmiştir.

Artan bilgi ihtiyacına yönelik olarak uygulama kapsamı zaman içinde genişletilen uluslararası finansal raporlama standartları seti sürekli yenilenmeyi ve güncellemeyi gerekli kılmıştır. Bu bağlamda mevzuat ile şekillenen içeriği ve tatbiki olarak gelişen usulleri düşünülduğünde muhasebe, sürekli gelişen, güncellenen bir bilim konumuna gelmiştir. Meslek mensupları da değişen ve sürekli olarak kendini güncelleyen yeni sistem ile birlikte yeni ve sürekli öğrenmeyi gerektiren bir adaptasyon sürecine dâhil olmuştur. Günümüzde de gerçekleşen yeni gelişmelere yönelik olarak süreklilik arz eden adaptasyon süreci muhasebe uygulamalarını gerçekleştiren meslek mensuplarının, muhasebenin hızlı gelişimine ayak uydurmalarını, mesleki bilgi ve yeterliliklerini sürekli olarak geliştirmelerini gerektirmektedir. Bu gelişim ise ancak örgün öğretim faaliyetlerine ek olarak oluşturulacak olan yaygın öğretim faaliyetleri ile sağlanabilecektir.

Bu husus ile ilgili olarak muhasebe meslek odaları, TÜRMOB ve üniversitelerin sürekli eğitim birimleri önderliğinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Hali hazırda devam eden yaygın öğretim faaliyetlerinin kapsamının genişletilerek devam etmesi, meslek mensuplarının güncellenen, güncellenecek olan muhasebe sistemi için adaptasyon süreçlerinin hızlandırılması, dolayısıyla bilgi kullanıcılarının bilgi ihtiyacının karşılanması için elzemdir. MUVU Dergisi kıymetli yazarlarının ve hakemlerinin de desteğiyle yayınladığı bilimsel çalışmalar ile bu sürece katkıda bulunmaya devam edecektir.

Ali ŞAHİN

Ankara SMMM Odası Başkanı

editörden

Değerli MUVU Okuyucuları,

2018 yılının üçüncü sayısında hem akademisyenlerin hem uygulamacıların ilgi göstereceğini düşündüğümüz altı makale ile yine karşınızdayız.

Dergimiz kaliteli, iyi seçilmiş yazılar ile sizlerle birlikte olmaya devam etmektedir.

Yeni sayıda görüşmek dileği ile.

Prof.Dr. Nalan AKDOĞAN

MUVU

Genel Yayın Yönetmeni

MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACCOUNTING AND TAXATION STUDIES

Bu Sayıda Değerlendirme Yapan Hakemler
(Referees at This Issue)*

Prof. Dr. Abitter ÖZULUCAN

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ

Prof. Dr. Ayşe Banu BAŞAR

Prof. Dr. Beyhan MAŞRAP

Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ

Prof. Dr. Metin SABAN

Prof. Dr. Seyfi YILDIZ

Prof. Dr. Uğur KAYA

Prof. Dr. Ümmühan ASLAN

Prof. Dr. Yunus CERAN

Doç. Dr. Burçin BOZDOğANOğLU

Doç. Dr. Cevdet Yiğit ÖZBEK

Doç. Dr. Gülşah UğURLUEL ATAğAN

Doç. Dr. İdris VARICI

Doç. Dr. Tuğba UçMA UYSAL

* Hakemler, unvan ve isim alfabetik sırasına göre listelenmiştir.

İçindekiler

Ali APALI	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI AÇISINDAN STAJYER MESLEK MENSUPLARININ YETERLİLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ	283
Ampirik Araştırma		
Adnan GERÇEK Feride BAKAR TÜREGÜN	ŞİRKETLERDE VERGİ RİSKİ ALGISI VE VERGİ RİSKİ YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	307
Ampirik Araştırma		
Sevimli ÖRGÜN Mehmet AYGÜN	SAHİPLİK YAPISI VE KAR KALİTESİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR İNCELEME	333
Ampirik Araştırma		
Tunay ASLAN	FUTBOL KULÜPLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN YÖNTEMİYLE ANALİZİ: BİST'DE İŞLEM GÖREN FUTBOL KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	349
Ampirik Araştırma		
Ahmet Vecdi CAN Alper GÖKSU Fatih FAYDALI	MALİYET DAĞITIM ANAHTARLARININ BÜTÜNLEŞİK KARAR VERME MODELİ İLE SEÇİMİ	363
Teorik İnceleme		
Ünal BATTAL	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE ENTEGRE RAPORLAMA: TÜRK HAVA YOLLARI VE GÜNEY AFRIKA HAVA YOLLARI İNCELEMESİ	393
Örnek Olay (Vak'a) Tahlili		
Ali ALAGÖZ Metin ALLAHVERDİ Metehan ORTAKARPUZ	ENTEGRE RAPORLAMADA İÇERİK ANALİZİ: ÖDÜLLÜ RAPORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	425
Ampirik Araştırma		
Yasemin ERTAN	TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI (2005-2017)	463
Ampirik Araştırma		
Ali DERAN İncilay ERDURU	KARAYOLU VE DENİZ YOLU YÜK TAŞIMACILIĞI SEKTÖRLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI SEKTÖR BİLANÇOLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	479
Ampirik Araştırma		
Tuğba UÇMA UYSAL Ceray ALDEMİR	DİJİTAL KAMU MALİ YÖNETİM SİSTEMİ VE BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ	505
Derleme		

Contents

Ali APALI	EXAMINATION OF ACCOUNTING INTERN COMPETENCIES FROM THE STANDPOINT OF MEMBERS OF ACCOUNTING PROFESSION: BURDUR PROVINCE EXAMPLE	283
Empirical Research		
Adnan GERÇEK Feride BAKAR TÜREGÜN	A SURVEY ON COMPANIES RELATED TO THE PERCEPTION OF TAX RISK AND TAX RISK MANAGEMENT	307
Empirical Research		
Sevimli ÖRGÜN Mehmet AYĞÜN	OWNERSHIP STRUCTURE AND EARNINGS QUALITY: AN EXAMINATION ON BORSA ISTANBUL	333
Empirical Research		
Tunay ASLAN	EVALUATION OF THE FININCIAL PERFORMANCE OF SPORTS COMPANIES USING RATIO ANALYSIS: AN APPLICATION ON SPORT COMPANIES IN BORSA ISTANBUL (BIST)	349
Empirical Research		
Ahmet Vecdi CAN Alper GÖKSU Fatih FAYDALI	SELECTION OF THE COST DRIVERS USING INTEGRATED DECISION MODEL	363
Theoretical Research		
Ünal BATTAL	SUSTAINABILITY REPORTING AND INTEGRATED REPORTING: TURKISH AIRLINES AND SOUTH AFRICA AIRLINES	393
Case Analysis		
Ali ALAGÖZ Metin ALLAHVERDİ Metehan ORTAKARPUZ	THE CONTENT ANALYSIS IN INTEGRATED REPORTING: A RESEARCH ON AWARDED REPORTS	425
Empirical Research		
Yasemin ERTAN	SUSTAINABILITY REPORTING IN TURKEY (2005-2017)	463
Empirical Research		
Ali DERAN İncilay ERDURU	THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCES OF LAND AND SEA FREIGHT TRANSPORT SECTORS: A RESEARCH ON SECTOR BALANCE SHEETS OF CENTRAL BANK OF TURKEY	479
Empirical Research		
Tuğba UÇMA UYSAL Ceray ALDEMİR	DIGITAL PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM AND BLOCKCHAIN TECHNOLOGY	505
Compilation		

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI AÇISINDAN STAJYER MESLEK MENSUPLARININ YETERLİLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Ali APALI^a

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 283-306

ÖZ

Bu çalışmanın konusu muhasebe mesleğinin geleceğini oluşturacak olan muhasebe meslek mensuplarıdır. Bu konu içerisinde belirlenen muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin yeterliliklerinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmuştur. Araştırmanın amacına Burdur ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarına anket uygulanarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket verileri SPSS 20.0 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada meslek stajyerlerinin yeterlilikleri teorik bilgi, uygulama ve ayrıca istekli olup olmamaları da hazırlanan hipotezlerle test edilmiştir. Hipotezler katılımcıların tanımlayıcı değişkenleri olan, cinsiyet, yaş, eğitim, mesleki tecrübe, mükellef sayısı, faaliyet yeri ve daha önce birlikte çalıştıkları stajyer sayıları ile ilişkilendirilerek hazırlanmıştır. Çalışmada veriler frekans ve yüzde dağılımları, regresyon, t testi ve ANOVA testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda meslek mensuplarının stajyer meslek mensuplarının yeterlilikleri konusunda uygulama açısından farklı değildir. Teori açısından yeterliliklerinde sadece yaş grupları ve tecrübe değişkenlerinde farklılık anlamlı iken diğer değişkenlerde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Mesleği icrada istekli olma konusunda ise sadece cinsiyet ve eğitim değişkeninde ortaya çıkan farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca regresyon analizi ile meslek mensuplarının teori ve uygulamadaki yeterliliklerinin mesleği icra etme isteği üzerindeki etkisi de araştırılmış ve her iki değişkenin de hipotezleri kabul edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada oluşturulan yirmi üç hipotezden altı adedi kabul edilmiş, diğerleri ise red edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Meslek Mensubu, Meslek Stajyeri, Burdur.

JEL Kodları: M41, M49.

EXANINATION OF ACCOUNTING INTERN COMPETENCIES FROM THE STANDPOINT OF MEMBERS OF ACCOUNTING PROFESSION: BURDUR PROVINCE EXAMPLE

ABSTRACT

The subject of this study is the members of accounting profession who will be the future of the accounting profession. The purpose of the study is to examine the competencies of the

* Makalenin gönderim tarihi: 15.12.2017; Kabul tarihi: 21.02.2018, iThenticate benzerlik oranı %14

^a Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik
Yüksekokulu, aapali@mehmetakif.edu.tr

professional interns from the standpoint of the members of accounting profession. In order to achieve the objective of the study, a survey was applied to the active members of the profession in Burdur. Survey data were analyzed using the SPSS 20.0 package program. The competencies of the professional interns in the study were tested with theoretical knowledge, practice and also whether they were willing or not was examined with hypotheses. Hypotheses were formed by associating participants with explanatory variables such as gender, age, education, professional experience, taxpayer number, place of activity and numbers of interns they have previously worked with. In the study, the data were analyzed using frequency and percentage distributions, regression, t-test and ANOVA tests. As a result of the research, there is no difference on the competencies between the members of a profession and professional interns regarding practice. While there are significant differences only in the age groups and experience variables in their competencies theoretically, there is not any significant difference in other variables. As for the willingness to perform the profession, it is found that only the difference in the gender and education variables were statistically significant. Besides, the effect of the competency of members of a profession in theory and practice on the willingness to perform the occupation was examined with regression analysis and hypotheses of both variables were accepted. Thus, out of twenty three hypotheses formed in the study, six of them were accepted while the others were rejected.

Keywords: Member of an Accounting Profession, Professional Intern, Burdur.

JEL Codes: M41, M49.

1. GİRİŞ

Devletin vergi gelirlerini toplamada birinci dereceden aracı olan meslek mensuplarının, yeterli seviyede stajyer yetiştirmeleri mesleğin geleceği açısından önemlidir. Geçmişten gelen ahilik sisteminin bir parçası olması gereken usta çırak ilişkisi karşılıklı istek, yeterlilik ve etkileşim ile gerçekleşmektedir. Meslek mensuplarının stajyerlere bilgi ve birikimlerini aktarmalarının önünde bazı engeller çıkmaktadır. Bu engeller literatürde farklı içsel dışsal, meslek veya kişi kaynaklı faktörler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada ise bu faktörlere ilave olarak, stajyerlerin teorik bilgi birikimlerinin yetersizliği, iş ve işlemleri yerine getirirken uygulamadaki yetersizlikleri ve mesleği icra etmede istekli olup olmamalarının etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amacı test etmek için Burdur ili özelinde anket yöntemi ile veriler toplanmış ve bu veriler SPSS.20 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada veriler frekans ve yüzde dağılımlarının yanında t testi ve ANOVA yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak muhasebe meslek stajı hakkında teorik bilgiler derlenmiş, sonrasında stajyerler ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar aktarılmıştır. Devam eden kısımda ise çalışmanın uygulamasına yer verilerek sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE MUHASEBE MESLEK STAJI

Mesleki bilginin artırılması amacı ile ortaya çıkan stajyerlik birçok meslekte işin doğru şekilde yapılmasını neredeyse zorunlu hale getirmektedir. Muhasebe mesleğinin her ne kadar teorik bilgisinin öğrenildiği yerler, liseler, meslek yüksekokulları, uygulamalı bilimler yüksekokulları veya fakülteler olsa da uygulamanın hayata geçirildiği yerler serbest muhasebeciler (SM), serbest muhasebeci ve mali müşavirler (SMMM) ve yeminli mali müşavirler (YMM)'dir. Mesleğin yerine getirilmesinde aktif rol oynayan SM, SMMM ve YMM'ler muhasebe mesleği için gerekli olan bilgili tecrübeli ve donanımlı kişileri mesleğin devamı için 13.06.1989 tarih ve 20194 sayılı resmi gazetede yayınlanan "3568 sayılı serbest muhasebeci, mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik kanunu", 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı resmi gazetede yapılan değişiklikle "Serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik kanunu", 23.08.1997 tarih ve 23089 sayılı resmi gazetede yayınlanan 5786 sayılı "Serbest muhasebeci mali müşavirlik ve serbest muhasebecilik staj yönetmeliği" ve TÜRMOB'un 08.02.2017 ve 09.03.2017 tarihlerinde son şekli verilen ve 07.10.2016 tarihli yönetim kurulunda kabul edilen, "Staj ve Sınavlara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Uygulama Yönergesi"ne dayanarak yetiştirmektedirler.

Muhasebe meslek mensubunun uyması gereken meslek ile ilgili olarak temel kanun olan 3568 sayılı kanun ve sonrasında yapılan 5786 sayılı düzenlemede meslek mensubu olabilmek için genel şartlar belirlenmiştir. Bu şartlar, TC vatandaşı olmak, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak, kamu haklarından mahrum bulunmamak, zimmet, hırsızlık, rüşvet vs. (10.07.2008-5786/2 md.) gibi meslek etik ve ahlakına aykırı suçlardan mahkûm olmamak, memuriyetten ceza veya disiplin soruşturması ile çıkarılmamak, meslek şeref ve haysiyetine uymayan durumlarda bulunmamak olarak belirlenmiştir.

Aynı kanunun 5. Maddesinde serbest muhasebeci ve mali müşavir olabilmenin özel şartlarından bahsedilmiştir. Bu şartların arasında eğitim ile ilgili bölümler sayılmasının yanında 5786 sayılı kanunla değişikliğe uğrayan en az üç yıl staj yapmış olma şartı da bulunmaktadır.¹ Her ne kadar bazı istisnalar bulunsa da staj yapmanın muhasebe meslek mensubu olabilmenin temel şartı olduğu kanunda bahsedilmektedir.

¹ Aynı kanunun 9. Maddesinde yeminli mali müşavir olma şartlarından bahsedilmektedir. Bu kanun (9-a) maddesinde yeminli mali müşavir olma şartları arasında 10 yıl serbest muhasebeci mali müşavir olarak çalışma şartı bulunmaktadır.

3568 ve 5786 sayılı kanuna bağlı olarak 23.08.1997 tarih ve 23089 sayılı 14.05.2015 tarih ve 29355 sayılı resmi gazetede serbest muhasebeci ve mali müşavirlik staj yönetmeliği düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğin amacı “serbest muhasebeci mali müşavirlik stajı yapacak aday meslek mensuplarının yetiştirilmeleri ve mesleğe hazırlanmaları için tabi tutulacakları stajın usul ve esasları” olarak belirlenmiştir. Aynı yönetmeliğin yine farklı zamanlarda değişikliğe uğrayan 5. maddesinde meslek mensuplarının stajlarının ilkeleri şu şekilde belirlenmiştir (www.turmob.org.tr);

- Stajın amacı, mesleki disiplin, bilgi, deneyim ve yeterliliğe sahip meslek mensubu yetiştirmektedir.
- Aday meslek mensuplarının kendilerini yetiştirmelerine imkân sağlayacak ve yanında gözetim ve denetiminde staj yapılan meslek mensubunun mesleki faaliyetlerini aksatmayacak bir staj uygulaması esastır. (Değişiklik 25.12.2012/28508 sayılı resmi gazete)
- Staja giriş sınavını kazananların stajı tamamlayabilmesi için, Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim ve Staj Merkezi (TESMER) tarafından düzenlenen eğitim programlarını tamamlayıp eğitim programı sonunda yapılacak sınavlarda başarılı olması ve staja ilişkin meslek mensubunca düzenlenecek tezkiyelerde olumlu değerlendirme almış olması şarttır. (Değişiklik 25.12.2012/28508 sayılı resmi gazete).
- Tezkiye olumlu değerlendirme ölçütü, 100 üzerinden yapılacak değerlendirmede 80 ve üzeri notu ifade eder.
- Staj, TESMER tarafından hazırlanan program çerçevesinde fiilen tamamlanır.

TESMER tarafından takibi yapılan meslek mensubunda ulaşılmak istenen hedefler “Staj ve Sınavlara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Uygulama Yönergesi”nde sıralanmıştır (www.tesmer.org.tr);

- Mesleğin gerektirdiği yeterlik ve yetkinlikte,
- Etik değerler ve etik davranış bilincine sahip,
- Etik davranış ve tutum gösterebilen,
- Ulusal ve uluslar arası mesleki standartları uygulayabilen,
- Bilgi teknolojileri ve uygulamalarına vakıf,
- Yabancı dil bilen,
- Kamu yararı ve sosyal sorumluluklar için duyarlı,
- Güvenilir,
- Uzmanlaşmaya önem veren,
- Kişisel, teknik, entelektüel, iletişim ve organizasyon becerilerinin gelişimi için yaşam boyu eğitime önem veren, nitelikte meslek mensubu yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Meslek mensuplarının bahsedilen kanun, yönetmelik ve yönergeler çerçevesinde yetiştirdikleri meslek mensubu stajyerlerine karşı olan tutumlarına yönelik yapılan araştırma bir sonraki başlıkta yer almıştır.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Muhasebe mesleği uygulamadaki ilk adımı olarak kabul edilen muhasebe meslek stajyerlerine yönelik farklı konularda yapılan çalışmalar literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir;

Pekdemir (2000), İstanbul İlinde gerçekleştirdiği çalışmada, muhasebe meslek mensubu olabilmek için yapılan stajın, başarısı, süresi, uygulanan staj programını, staj ortamını staj izleme ve değerlendirme sistemini, sorumlu meslek mensubunun özelliklerini ve muhasebe meslek örgütünün uygulamalarını ortaya koyulması ve değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda sorumlu meslek mensubunun deneyimi; stajın başarılı olması stajın başarısı, staj ortamının kalitesi ve staj süresinin stajyerlere mesleki deneyim kazandırılmasında önemli bulunmuştur.

Uzay (2005), Kayseri ilinde gerçekleştirdiği araştırmada, muhasebe meslek stajyerlerinin sorunlarını ve beklentilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda stajyerlerin başlıca sorunlarının, meslek öncesi stajyerlerinin staj yeri bulamama, ücret yetersizliği, eğitim farklılıkları ve meslek mensubunun yeterince zaman ayırmaması şeklinde sıralamıştır. Diğer yandan stajyerlerin beklentilerinin ise, meslek mensuplarının ilgi ve takdiri ile meslek örgütlerinden mali tatil, yeni iş sahasının açılması ve mevzuatın basitleştirilmesi olarak tespit edilmiştir.

Çankal (2010), meslek mensubu stajyerleri ile gerçekleştirdiği araştırmasında SMMM stajyerlerinin sorunlarını ve beklentilerini tespit etmiştir. Araştırma sonucunda, staj yapacak yer bulamama ve ücret yetersizliği, eğitim programlarının yetersizliği ve SMMM'lerin stajyerlere yeteri kadar zaman ayıramaması şeklinde tespit edilmiştir.

Deran vd. (2014), Aksaray ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının çalışanlarının, muhasebe meslek etiği, kişisel ve yönetsel becerileri konularında ne derece yeterli bulduklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, muhasebe meslek mensubu adaylarının mesleki faaliyetlerini yerine getirirken meslek etiğine uygun davrandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ancak meslek mensubu adaylarının kişisel ve yönetsel beceriler açısından etik davranışlarındaki kadar başarılı olamadıkları tespit edilmiştir.

Fidan ve Subaşı (2014) İstanbul ilinde muhasebe meslek stajyerlerinin etik algısını ortaya koyulmasına yönelik bir çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucunda, eğitim durumları ve cinsiyetleri ile etik kuralları hakkında daha önce eğitim almış olup olmamalarına göre istatistikî olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Kaplıanoğlu (2014), Manisa İlinde gerçekleştirdiği araştırmasında, muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentilerini ortaya koyarak, ortaya çıkan beklentilere yönelik çözüm önerileri getirmeyi amaçlamıştır. Yapılan araştırmada SMMM'lerin stajyerlere yeterince zaman ayırdıkları, bilgi aktarım rakip olarak görmedikleri sonucunda ulaşılmış olup, bu sonuçlar bundan önceki çalışmalardan farklı bir sonuca ulaşmıştır. Diğer yandan çalışma sonuçları arasında, stajyerlerin meslek örgütlerinden, yeni iş olanaklarının sağlanması, mesleki eğitimlerin sürekli olmasını, sınav ve ruhsat ücretlerinin düşürülmesi, kendilerine yönelik bir yayının olmasını, staj yeri için meslek mensubu envanterinin oluşturulmasını ve mali tatille ilgili düzenlemelerin yapılmasının beklendiği yer almıştır.

Gürdal ve Doğan (2014), muhasebe stajyerlerinin profilinin tespitine yönelik bir araştırma yapmışlardır. 2009-2012 yıllarında staja başlayan meslek mensuplarına yönelik çalışmada, muhasebe mesleğine daha çok açık öğretim fakültesi ve üç büyük şehirlerin dışındaki illerden mezun olan öğrenciler daha fazla yöneldikleri tespit edilmiştir.

Demir ve iekay (2015) Van ilinde 2009 ve 2014 yıllarında serbest muhasebeci mali müşavirlik mesleğinin stajyerleri açısından, işyerlerinden mobbinge maruz kalıp kalmadıklarının tespitine ve varsa ne gibi önlemlerin alınabileceğine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda, meslek mensubu stajyerlerinin bazı sorunlarının olduğu ancak bunların mobbing olarak değerlendirilmediği tespit edilmiştir.

Yazarkan ve Yılmaz (2016), TR 90 Bölgesi'nde SMMM stajı yapmakta olan meslek mensubu adaylarının staj eğitimlerinde karşılaştıkları sorunları ve yetkili kişi ve kuruluşlardan beklentilerinin tespitine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda stajyer meslek mensuplarının başlıca sorunlarının, SMMM'lerin stajyer çalıştırmada isteksiz davranmaları, yoğun çalışma temposu, staj süresinin uzunluğu ve staj ücretlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak literatürde yer alan stajyer meslek mensupları ile sorunları, beklentileri ve meslek etiği konusundaki çalışmalardır. Ancak muhasebe meslek mensupları açısından tespitlerin kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple stajyer meslek mensubu çalıştıran meslek mensuplarının stajyerlere yönelik tespitlerinin araştırılması bir sonraki başlıkta analiz edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, meslek mensubu yetiştirmeye yönelik stajyer meslek mensupları ile birlikte çalışan muhasebe meslek mensuplarının stajyer meslek mensuplarının yeterliliklerinin araştırılmasıdır. Çalışma “Muhasebe meslek mensubu katılımcıların meslek adayı olan stajyerlerin yeterlilikleri konusundaki tutumları nasıldır?” sorusu çerçevesinde şekillenmiştir. Bu soru çerçevesinde ortaya çıkan tutumlardan stajyerlerin durumları tespit edilmiştir. Dolayısıyla meslek mensuplarının stajyerlerdeki olumsuz tespitler, stajyer meslek mensuplarının en azından konu ile ilgili farkındalıklarını arttıracaktır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma evreni Türkiye’de 2017 yılı itibari ile faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları olarak belirlenmiştir. Bu evren dahilinde TÜRMÖB verilerine göre 106.622 kişidir. Ancak bu kişilerden stajyer meslek mensubu çalıştırmasına izin verilmeyen 9354 serbest muhasebeci düşüldüğünde araştırmanın evrenini oluşturan SMMM ve YMM’lerin sayısının toplam 97.268 kişi olduğu tespit edilmiştir. Evrenin 92.544’ü SMMM, 4724’ü ise YMM’dir. Diğer yandan evrenin 69.570’ini erkek meslek mensupları, 27.698’ini ise kadın meslek mensupları oluşturmaktadır. (www.turmob.org.tr)

Türkiye’deki bütün SMMM ve YMM’lere ulaşmanın zorlukları dikkate alındığında Burdur ilinin geneli temsil edeceği sınırlılığı ile araştırmanın örneklemini Burdur İlinde faaliyet gösteren SMMM ve YMM’ler olarak belirlenmiştir. Burdur ilinde faaliyet gösteren 119 bağımsız SMMM ve 3 YMM bulunmaktadır (www.turmob.org.tr, www.burdursmmo.org.tr, www.antalyaymmo.org.tr). Toplam 122 olan Burdur’daki SMMM ve YMM’lerden 94 kişiye ulaşılmıştır. Bu oran Burdur il ve ilçelerinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının yüzde 77’sine ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Burdur özelinde yapılan araştırmanın anket sorularının tamamının katılımcılar tarafından anlaşıldığı çalışmanın diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma amacına anket yöntemi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket tanımlayıcı ve muhasebe meslek stajyerlerine yönelik tutumların yer aldığı iki ana bölümden oluşmaktadır. Katılımcıları tanımaya yönelik hazırlanan ilk bölümde 8 soru, ikinci bölümde ise 15 soru bulunmaktadır. Anketin birinci kısmındaki sorular çoktan seçmeli, ikinci kısımdaki sorular ise 5’li Likert yöntemi ile hazırlanmıştır. Anket formunun ikinci bölümündeki sorular hipotezleri test etmeye yönelik dizayn edilmiştir. Buna göre SPSS

20.0 programı vasıtasıyla önce tanımlayıcı sorular yüzde ve frekans yöntemleri ile analiz edilmiş sonrasında ise,15 ifadeden oluşan ikinci bölümün güvenilirlik analizi yapılmıştır. Çalışmada Cronbach's Alpha değeri 0,904 olarak gerçekleşmiş ve araştırmanın güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmanın normallik testi yapılmış değerlerin normal sınırlarda olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan çalışma sorularının uç değer analizleri de yapılmış ancak herhangi bir olumsuzluğa rastlanmamıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü soruları t-testi (independent-sample t), ANOVA testlerine ve regresyon analizine tabi tutulmuş ve devam eden kısımdaki hipotezlerin kabul veya red yönü araştırılmıştır.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma amacına uygun olarak çalışmada muhasebe meslek stajyerlerinin teorik, uygulamadaki yeterlilikleri ile mesleği icra etmede istekli olup olmadıklarının tanımlayıcı sorular ile ilişkilendirilerek araştırıldığı hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H2: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H3: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H4: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H5: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H6: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, eğitim değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H7: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, yaş grupları değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H8: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, yaş grupları değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H9: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, yaş grupları değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H10: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mesleki tecrübe değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H11: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mesleki tecrübe değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H12: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mesleki tecrübe değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H13: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mükellef sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H14: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mükellef sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H15: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, mükellef sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H16: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, birlikte çalışılan stajyer sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H17: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, birlikte çalışılan stajyer sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H18: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, birlikte çalışılan stajyer sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H19: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin uygulama açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, faaliyet yeri değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H20: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin teori açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, faaliyet yeri değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H21: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme isteği açısından yeterli olduklarına yönelik ortaya çıkan tutum farklılığı, faaliyet yeri değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlıdır.

H22: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme istekleri üzerinde, uygulamada yeterli olmalarının etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H23: Muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin mesleği icra etme istekleri üzerinde, teori açısından yeterli olmalarının etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır.

4.5. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın tanımlayıcı ve fonksiyonel sorularının analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

4.5.1. Araştırmanın Tanımlayıcı Soruların Frekans Dağılımları

Araştırmanın tanımlayıcı sorularından katılımcıların cinsiyet, yaş grupları, eğitim, faaliyet gösterilen yerleşim yeri, mesleki unvan, mesleki tecrübe, mükellef sayısı ve birlikte çalışılan meslek stajyer sayılarına ait verilerin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1a ve Tablo 1b'de gösterilmiştir.

Tablo-1a: Muhasebe Meslek Mensuplarının Tanımlayıcı Sorularının Frekans Dağılımları

Tanımlayıcı Sorular	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	13	13,8
	Erkek	81	86,2
	Toplam	94	100
Yaş Grupları	30 Yaş ve Altı	13	13,8
	31-40 Yaş	25	26,6
	41-50 Yaş	28	29,8
	51 ve Üzeri	28	29,8
	Toplam	94	100
Mezuniyet	Lise	12	12,8

	On lisans	11	11,7
	Lisans	61	64,9
	Lisansüstü	10	10,9
	Toplam	94	100
Faaliyet Gösterilen Yerleşim Birimi	İl Merkezi	53	56,4
	İlçeler	41	43,6
	Toplam	94	100

Tablo-1a'da daha ziyade katılımcıların kendileri ile ilgili tanımlayıcı soruların verileri yer almaktadır. Buna göre sırasıyla araştırmaya katılan meslek mensuplarının; 13'ü yani yüzde 13,8'i kadın, 81'i yüzde 86,2'si ise erkek cinsiyetine sahiptir.

Araştırmaya katılan toplam 94 meslek mensubunun 13'ü yani yüzde 13,8'i 30 yaş altı yaş grubunda iken, 25'i yüzde 26,6'sı 31-40 yaş grubunda, 28'i yüzde 29,8'i ise 41-50 yaş grubuna sahiptir. Araştırmaya dahil olan katılımcılardan 51 ve üzeri yaş grubunda olanların sayısı yüzde 29,8'lik bir payla 28 kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı olan 94 meslek mensubunun 12'si, yüzde 12,8'lik bir payla lise, yüzde 11,7'lik bir payla 11 kişi önlisans mezunu, 61'i yüzde 64,9'luk bir payla lisans mezuniyetine aittir. Araştırma gerçekleştirilirken, doktora ve yüksek lisans mezunları ayrı seçeneklerde sorulmuş ancak doktora mezunu katılımcı olmadığı için tabloda gösterilen lisansüstü seçeneğindeki 10 kişinin yüzde 10,9'luk bir payın tamamı yüksek lisans derecesine sahiptir.

Katılımcıların faaliyet merkezlerinin araştırıldığı tanımlayıcı sorular hem il merkezi, hem de ilçe merkezlerinde yapılmıştır. İl ve ilçelerin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak 3 ilçede (Ağlasun, Kemer ve Altınyayla) SMMM veya YMM faaliyette olmadığı için geriye kalan ilçelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket sonucunda, Burdur il merkezinde 53 kişi yüzde 56,4'lük bir paya sahip iken, ilçelerde faaliyet gösteren meslek mensuplarının oranı yüzde 43,6'lık bir payla, 41 katılımcıya aittir.

Tablo-1b: Muhasebe Meslek Mensuplarının Tanımlayıcı Sorularının Frekans Dağılımları

Tanımlayıcı İfadeler	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Mesleki Unvan	SMMM	93	98,9
	YM	1	1,1
	Toplam	94	100

Mesleki Tecrübe	5 Yıldan Az	11	11,7
	6-10 Yıl	13	13,8
	11-15 Yıl	15	16,0
	16-20 Yıl	18	19,1
	21 Yıl ve Üzeri	37	39,4
	Toplam	94	100
Mükellef Sayısı	20 Kişiden Az	6	6,4
	21-40 Kişi	12	12,8
	41-60 Kişi	24	25,5
	61-80 Kişi	17	18,1
	81-100 Kişi	19	20,2
	101 Kişiden Fazla	16	17,0
	Toplam	94	100
Birlikte Çalışılan Meslek Stajyeri Sayısı	5 Kişiden Az	39	41,5
	6-10 Kişi	17	18,1
	11-15 Kişi	14	14,9
	16-20 Kişi	4	4,3
	20 Kişi ve Üzeri	16	17,0
	Yanıtlanmayan	4	4,3
	Toplam	94	100

Tablo-1b’de araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak elde edilen tanımlayıcı sorular daha çok mesleki durumsallıkları ile ilgili veriler gösterilmektedir. Bu tablonun ilk sorusu olan katılımcıların mesleki unvanları ile ilgilidir. Bu soruya toplamda 94 olan katılımcılardan sadece 1’i yüzde 1,1’lik bir payla yeminli mali müşavir (YMM) seçeneğini işaretlerken 93’ü ise yüzde 98,9’u ise serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) seçeneğini işaretlemiştir.

Tanımlayıcı sorulardan katılımcıların mesleki tecrübelerinin tespitine yönelik sorulan soruda 5 yıldan az seçeneğini toplam içerisindeki payı yüzde 11,7 ile 11 kişi seçmiştir. Mesleki tecrübeye 6-10 yıl seçeneğini işaretleyenler yüzde 13,8’lik bir payla 13 kişi iken, 11-15 yıl seçeneğini işaretleyenlerin payı yüzde 16,0’lık bir payla 15 kişidir. Diğer yandan 16-20 yıl tecrübeye sahipler yüzde 19,1’lik bir payla ve 18 kişi, 21 yıl ve üzeri

tecrübeye sahip olan katılımcılar ise 37 kişi ile yüzde 39,4'lük bir paya sahiptir.

Tanımlayıcı sorulardan bir sonraki, meslek mensuplarının mükellef sayılarının tespitine yöneliktir. Bu soruya 6 kişi yüzde 6,4'lük bir payla 20 kişiden az, 12 kişi 12,8'lik bir payla 21-40 mükellefe sahip olduklarını belirtmiştir. Katılımcılardan 24'ü yüzde 25,5'lik bir payla 41-60 mükellefe, 17'si yüzde 18,1'lik bir payla 61-80 mükellefe, 19'u yüzde 20,2'lik bir payla 81-100 mükellefe sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Bu soruda en son seçenek olan 101 ve üzeri mükellefe sahip olduğunu belirten katılımcıların sayısı 16 kişi ve bunların toplam içindeki payı ise yüzde 17'dir.

Tanımlayıcı sorulardan sonuncusu meslek mensuplarının birlikte çalıştıkları meslek stajyerlerinin sayısını tespit etmeye yöneliktir. Bu soruya 90 kişi yanıt vermiş ancak 4 kişi boş bırakmıştır. Boş bırakılan soruların toplam içindeki payı yüzde 4,3'tür. Yanıt veren katılımcılardan 39'u yüzde 41,5'i anketin gerçekleştirildiği zamana kadar 5 kişiden daha az sayıda meslek stajyeri ile birlikte çalıştığını beyan etmiştir. Meslek mensuplarından 17'si yüzde 18,1'lik bir payla 6-10 meslek stajyeri ile, 14'ü yüzde 14,9'lük bir payla 11-15 meslek stajyeri ile ve 4 katılımcı ise yüzde 4,3'lük bir payla 16-20 meslek stajyeri ile birlikte çalıştığını belirtmiştir. Katılımcılardan 16'sı yüzde 17'0' lık bir payla 20 kişi ve üzeri meslek stajyeri ile birlikte çalıştığını ifade etmiştir.

4.5.2. Araştırmanın Hipotezlerinin Analizi

Tablo-2: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Cinsiyet	N	X	Ss	Sh	Sd	t	P
Uygulama Yeterliliği	Kadın	13	3,019	1,296	0,359	92	0,484	0,629
	Erkek	81	2,885	0,851	0,094			
Teori Yeterliliği	Kadın	13	3,076	1,251	0,347	92	0,891	0,376
	Erkek	81	2,845	0,796	0,088			
Mesleği İcra Etme İsteği	Kadın	13	3,711	1,040	0,288	92	2,101	0,038
	Erkek	81	3,148	0,873	0,097			

Tablo-2'ye göre öncelikle kadın ve erkek katılımcıların ortalamaları gösterilmiştir. Buna göre sadece ortalamalar dikkate alındığında kadın meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin uygulamadaki yeterlilikleri, teorik bilgi yeterliliği ve mesleği icra etme istekleri bakımından daha

yüksek bir tutuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan t testi sonucuna göre, kadın ve erkek katılımcıların belirtmiş oldukları yanıtlarında 0,05 anlamlılık düzeyinde uygulama yeterliliğinde $0,629 > 0,05$ olduğu için H1 hipotezi red edilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin meslekte uygulama yeterliliğine sahip olduğu tutumu üzerinde cinsiyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun ikinci kısmındaki meslek stajyerlerinin teorik bilgi yeterliliğinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip gösterilmediği H2 hipotezi ile araştırılmıştır. 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,891 > 0,05$ olduğu için H2 hipotezi red edilmiştir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin meslekte teorik bilgi açısından yeterli olduğu tutumu üzerinde cinsiyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun üçüncü kısmı H3 hipotezini test etmeye yöneliktir. Yine 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,038 < 0,05$ olduğu için H3 hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etmede istekli oldukları yönündeki tutumları üzerinde cinsiyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo-3: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Eğitim Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Cinsiyet	N	X	Ss	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Uygulama Yeterliliği	Lise	12	2,625	1,115	0,322	78,388	1,260	0,293
	Önlisans	11	3,340	0,989	0,298			
	Lisans	61	2,868	0,849	0,108			
	Lisansüstü	10	2,975	0,967	0,306			
Teori Yeterliliği	Lise	12	2,479	1,160	0,334	70,093	1,466	0,229
	Önlisans	11	3,204	0,934	0,281			
	Lisans	61	2,913	0,812	0,104			
	Lisansüstü	10	2,775	0,639	0,202			
Mesleği İcra Etme İsteği	Lise	12	2,666	0,949	0,274	77,634	2,911	0,039
	Önlisans	11	3,727	0,745	0,224			
	Lisans	61	3,270	0,941	0,120			
	Lisansüstü	10	3,075	0,486	0,153			

Tablo-3'e göre öncelikle lise, önlisans, lisans ve lisansüstü mezunu katılımcıların ortalamaları gösterilmiştir. Buna göre sadece ortalamalar dikkate alındığında önlisans mezunu meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin, teorik bilgi yeterliliği ve mesleği icra etme istekleri bakımından daha yüksek bir tutuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ANOVA testi sonucuna göre, lise, önlisans, lisans ve lisansüstü derecelerine sahip katılımcıların yanıtlarında 0,05 anlamlılık düzeyinde uygulama yeterliliğinde $0,293 > 0,05$ olduğu için H4 hipotezi reddilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin meslekte uygulama yeterliliğine sahip olduğu tutumu üzerinde mezuniyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun ikinci kısmındaki meslek stajyerlerinin teorik bilgi yeterliliğinin mezuniyet değişkenine göre farklılık gösterip gösterilmediği H5 hipotezi ile araştırılmıştır. 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,229 > 0,05$ olduğu için H5 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin meslekte teorik bilgi açısından yeterli olduğu tutumu üzerinde mezuniyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun üçüncü kısmı H6 hipotezini test etmeye yöneliktir. Yine 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,039 < 0,05$ olduğu için H6 hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etmede istekli oldukları yönündeki tutumları üzerinde mezuniyet değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo-4: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Yaş Grubu Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Yaş)	N	X	Ss	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Uygulama Yeterliliği	30 Yaş ve Altı	13	3,250	0,847	78,388	0,834	0,989	0,402
	31-40 Yaş Aralığı	25	2,960	0,849				
	41-50 Yaş Aralığı	28	2,732	0,775				
	51 Yaş ve Üstü	28	2,866	1,116				
Teori Yeterliliği	30 Yaş ve Altı	13	3,461	0,888	70,093	2,065	2,908	0,039
	31-40 Yaş Aralığı	25	2,650	0,703				
	41-50 Yaş Aralığı	28	2,758	0,702				
	51 Yaş ve Üstü	28	2,928	1,040				
Mesleği İcra Etme	30 Yaş ve Altı	13	3,519	0,949	77,634	0,659	0,784	0,506
	31-40 Yaş Aralığı	25	3,070	0,917				

İsteği	41-50 Yaş Aralığı	28	3,160	0,736
	51 Yaş ve Üstü	28	3,294	1,054

Tablo-4'te her bir grup için ortalamalar incelendiğinde en genç yaşa sahip olan 30 yaş ve altı grupta yer alan meslek mensuplarının ortalaması uygulama yeterliliği, teorik bilgi yeterliliği ve mesleği icra etme isteği tutumunda diğer gruplara oranla daha yüksektir. Yani diğer gruplara oranla, 30 yaş ve altı yaş grubundaki katılımcılarda meslek stajyerlerine yönelik tutumların etkisinin daha baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin yeterliliği tutumunda yaş grupları değişkenine göre ortaya çıkan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre meslek stajyerlerinin uygulama yeterliliğinde hesaplanan P değeri $0,402 > 0,05$ olduğu için H7 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla gruplar arasında meslek stajyerlerinin uygulama yeterliliklerindeki tutumunda herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Gruplar arasında bir fark olmadığı için Post Hoc testine ihtiyaç duyulmamıştır. Meslek stajyerlerinin teorik bilgi yeterliliğinde $0,05$ anlamlılık düzeyinde $0,039 < 0,05$ olduğu için H8 hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin teori açısından yeterlilikleri üzerindeki tutum farklılığı yaş grupları değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlıdır. Tablo 4'ün son kısmı H9 hipotezini test etmeye yöneliktir. P değeri $0,506 > 0,05$ olduğu için H9 hipotezi red edilmiştir. Yani meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etmedeki istekliliği üzerinde ortaya çıkan tutum farklılığı yaş grupları değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo-5: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Mesleki Tecrübe Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Mesleki Tecrübe)	N	X	SS	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Uygulama Yeterliliği	5 Yıl ve Altı	11	3,477	0,840	78,388	1,328	1,618	0,177
	6-10 Yıl	13	3,057	0,678				
	11-15 Yıl	15	2,700	0,689				
	16-20 Yıl	18	2,708	1,105				
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,858	0,958				
Teori Yeterliliği	5 Yıl ve Altı	11	3,613	0,816	70,093	1,794	2,538	0,045
	6-10 Yıl	13	2,673	0,598				

	11-15 Yıl	15	2,783	0,693				
	16-20 Yıl	18	2,708	0,693				
	21 Yıl ve Üzeri	37	2,851	0,892				
Mesleği İcra Etme İsteği	5 Yıl ve Altı	11	3,750	0,724	77,634	1,172	1,430	0,230
	6-10 Yıl	13	3,230	0,874				
	11-15 Yıl	15	3,150	0,632				
	16-20 Yıl	18	2,930	1,031				
	21 Yıl ve Üzeri	37	3,243	0,983				

Tablo-5'te muhasebe meslek mensuplarından elde edilen verilerin mesleki yeterlilik değişkenine göre farklılığının anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Tabloda öncelikle mesleki tecrübe değişkeninde mesleki tecrübe gruplarının ortalamaları verilmiştir. Buna göre, hem uygulama ve teorik yeterlilik hem de mesleği icra etme isteği tutumunda 5 yıldan daha az deneyime sahip olan grubun ortalamasının diğer tecrübe gruplarına göre daha yüksektir. Bu durum yaş değişkenine göre ortaya çıkan sonuçlarla uyum göstermektedir. ANOVA analiz sonuçlarına göre ise, uygulama yeterliliğinde 0,05 anlamlılık düzeyine göre, $P=0,177 > 0,05$ olduğu için H10 hipotezi red edilmiştir. Dolayısıyla meslek mensuplarının meslek stajyerleri hakkındaki tutumlarında ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun ikinci kısmı, H11 hipotezini test etmek için ANOVA analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre $P=0,045 < 0,05$ olduğu için H11 Hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre, meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin teorik bilgi yeterliliğinde ortaya çıkan farklılık mesleki tecrübe değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlıdır. Tablonun son kısmı meslek stajyerlerinin mesleği icra etmedeki istekliliğini araştırmaktadır. Buna göre, $P=0,230 > 0,05$ olduğu için H12 hipotezi reddedilmiştir. Yani meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etme istekliliğinde ortaya çıkan farklılık, mesleki tecrübe değişkenine göre anlamlı değildir. Dolayısıyla mesleki tecrübe değişkeninde gruplar arasında bir farklılığa neden olmamaktadır.

Tablo-6: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Mükellef Sayısı Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Mükellef Sayısı)	N	X	SS	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Uygulama	20 ve Altı	6	2,875	1,291	78,388	0,913	1,089	0,372

Yeterliliği	21-40	12	3,062	0,866				
	41-60	24	2,625	0,866				
	61-80	17	3,073	0,689				
	81-100	19	3,171	0,968				
	101 ve Üzeri	16	2,718	0,784				
Teori Yeterliliği	20 ve Altı	6	2,541	1,259	70,093	0,447	0,580	0,715
	21-40	12	2,854	0,968				
	41-60	24	2,843	0,839				
	61-80	17	2,779	0,592				
	81-100	19	3,144	0,951				
	101 ve Üzeri	16	2,859	0,875				
Mesleği İcra Etme İsteği	20 ve Altı	6	3,291	0,510	77,634	0,391	0,454	0,809
	21-40	12	3,270	1,036				
	41-60	24	3,125	0,964				
	61-80	17	3,132	0,839				
	81-100	19	3,486	0,937				
	101 ve Üzeri	16	3,109	0,970				

Tablo-6'ya göre muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerleri üzerindeki mesleki yeterlilik ve mesleği icra etme isteğine yönelik tutumlarında mükellef sayıları değişkenine göre, verilerin sadece ortalamaları dikkate alındığında en yüksek eğilime sahip olan grup, her üç değişkende de 81-100 mükellef grubuna ait olduğu tespit edilmiştir. Aynı tabloya göre mükellef sayıları eşit aralıklı 6 grupta test edilen meslek mensuplarının 0,05 anlamlılık düzeyinde vermiş oldukları yanıtların ortalamalarına göre $0,372 > 0,05$ olduğu için H13 hipotezi reddedilmiştir. Yani muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin uygulamaya yönelik yeterliliklerinde ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Katılımcıların yanıtları arasında bir farklılık söz konusu değildir. Tablo-6'nın ikinci kısmında muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin teori açısından yeterlilikleri mesleki tecrübe değişkenine göre anlamlı bir farklılığının olup olmadığı test edilmiştir. Alfa değerleri yani diğer bir ifadeyle kritik P değeri 0,05'ten büyüktür. Yani $F=0,580$; $P=0,715 > 0,05$ olduğu için H14 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin teori konusunda yeterliliklerinde verdikleri cevapların ortalamaları mesleki tecrübeye göre istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bir başka ifadeyle 0,05 anlamlılık

düzeyinde katılımcıların yanıtları arasındaki farklılık mesleki tecrübelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık değildir. Aynı tablonun son kısmında muhasebe meslek mensupları açısından meslek stajyerlerinin yeterlilikleri mükellef sayılarına göre test edilmiştir. Buna göre Hipotez 15 test edildiğinde $F=0,454$; $P=0,809 > 0,05$ olduğu için H_{15} red edilmiştir. Dolayısıyla gruplar arasında ortaya çıkan farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo-7: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Birlikte Çalışılan Stajyer Sayısı Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Varyans Kaynağı (Stajyer Sayısı)	N	X	SS	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Uygulama Yeterliliği	5 Kişi ve Altı	39	3,115	0,869	71,764	1,511	1,955	0,109
	6-10 Kişi	17	2,735	0,894				
	11-15 Kişi	14	2,946	0,861				
	16-20 Kişi	4	2,062	0,746				
	20 Kişi ve Üzeri	16	2,656	0,925				
Teori Yeterliliği	5 Kişi ve Altı	39	2,942	0,849	66,650	1,182	1,623	0,176
	6-10 Kişi	17	2,911	0,838				
	11-15 Kişi	14	3,017	0,834				
	16-20 Kişi	4	1,875	1,030				
	20 Kişi ve Üzeri	16	2,750	0,856				
Mesleği İcra Etme İsteği	5 Kişi ve Altı	39	3,371	0,826	73,025	0,740	0,898	0,469
	6-10 Kişi	17	3,088	0,905				
	11-15 Kişi	14	3,214	0,908				
	16-20 Kişi	4	2,687	0,943				
	20 Kişi ve Üzeri	16	3,200	0,905				

Tablo-7’de X değerleri varyans kaynağı olan stajyer sayıları, muhasebe meslek mensuplarının meslek mensuplarının, meslek stajyerlerinin yeterlilikleri ve mesleği icra etme isteği tutumunun yönü gösterilmektedir. Buna göre hem uygulama yeterlilikte hem de mesleği icra etmede en yüksek tutumun 5 kişi ve altı meslek stajyeri ile birlikte çalışan grup katılımcılarına ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak teori yeterliliğinde en yüksek ortalama 11-15 meslek stajyeri ile birlikte çalışan katılımcıların tutumu daha yüksek

eğilim göstermiştir. Tablonun ilk kısmında yüzde 95’lik güven aralığında $F=1,9958$; $P=0,109>0,05$ olmuştur. Bu durumda araştırmamızın H16 hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerleri hakkındaki tutumları arasında ortaya çıkan farklılık staj sayıları değişkeni etkisinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Aynı tablonun ikinci kısmı meslek stajyerlerinin teori yeterliliği ile ilişkilendirilmesinde ortaya çıkan verileri göstermektedir. Bu verilere göre $P=0,176>0,05$ olduğu için H17 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların meslek stajyerleri üzerinde ortaya çıkan tutum farklılığı birlikte çalışılan stajyer sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablonun son kısmı H18’i test etmektedir. Buna göre $P=0,469>0,05$ olduğu için hipotez 18 reddedilmiştir. Yani ortaya çıkan tutum farklılığı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo-8: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Yeterliliği-Mesleği İcra Etme İsteği ve Faaliyet Yeri Değişkeni Arasındaki İlişki.

	Faaliyet Yeri	N	X	Ss	Sh	Sd	t	P
Uygulama Yeterliliği	Merkez	53	2,934	1,041	0,143	92	0,355	0,723
	İlçeler	41	2,865	0,739	0,115			
Teori Yeterliliği	Merkez	53	2,797	0,957	0,131	92	-	1,022
	İlçeler	41	2,981	0,736	0,114			
Mesleği İcra Etme İsteği	Merkez	53	3,146	0,903	0,124	92	-	0,963
	İlçeler	41	3,329	0,927	0,144			

Tablo-8’deki ortalamalara göre, meslek stajyerlerinin hem teori yeterliliğinde hem de mesleği icra etme isteklerinde ilçelerde faaliyet gösteren katılımcıların katılma eğilimleri daha yüksektir. Ancak uygulama yeterliliğinde Burdur il merkezinin katılma eğilimi daha yüksek seviyededir. Diğer yandan t testi sonucuna göre, merkez ve ilçe faaliyet yerlerindeki katılımcıların belirtmiş oldukları yanıtlarında 0,05 anlamlılık düzeyinde uygulama yeterliliğinde $0,723>0,05$ olduğu için H19 hipotezi red edilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin meslekte uygulama yeterliliğine sahip olduğu tutumu üzerinde faaliyet yeri değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun ikinci kısmındaki meslek stajyerlerinin teorik bilgi yeterliliğinin faaliyet yeri değişkenine göre farklılık gösterip gösterilmediği H20 hipotezi ile araştırılmıştır. 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,309>0,05$ olduğu için H20 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının meslek

stajyerlerinin meslekte teorik bilgi açısından yeterli olduğu tutumu üzerinde faaliyet yeri değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Tablonun üçüncü kısmı H21 hipotezini test etmeye yöneliktir. Yine 0,05 anlamlılık düzeyinde $0,338 > 0,05$ olduğu için H21 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etmede istekli oldukları yönündeki tutumları üzerinde faaliyet yeri değişkenine göre ortaya çıkan farklılık istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Tablo-9: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Mesleği İcra Etmelerindeki İstekliliği-Uygulama Yeterliliği İlişkisi

	R Square	Durbin-Watson	VIF	B	Sig.
Regresion	0,311	1,841	1,000	0,558	0,000
				F	
				41,611	

H22 hipotezi kapsamında meslek mensuplarına yöneltilen anketlerin analizleri sonucunda oluşturulan model 0,05 anlamlılık düzeyinde bir bütün olarak anlamlıdır. $R^2=0,311$ değeri muhasebe mesleğindeki uygulama bilgi ve yeterliliklerinin yüzde 31,1'lik kısmı muhasebe meslek stajyerlerinin muhasebe mesleğine karşı olan isteklerdeki değişimler tarafından açıklanmaktadır.(Kalaycı, 2009: 203) D.W testi sonucunda yukarıdaki modelde D.W katsayısı 1,5-2,5 aralığında olduğu için otokorelasyon olmadığı görülmektedir. Regresyon analizi sonucunda meslek stajyerlerinin mesleki uygulama bilgilerindeki 1 birimlik artış, stajyerlerin muhasebe mesleğine ilgi ve isteklerini 0,558 birim artırır. Ayrıca modelde bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H22 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo-10: Katılımcıların Meslek Stajyerlerinin Mesleği İcra Etmelerindeki İstekliliği-Teori Yeterliliği İlişkisi

	R Square	Durbin-Watson	VIF	B	Sig.
Regresion	0,410	1,585	1,000	0,640	0,000
				F	
				63,890	

Tablo-10'da oluşturulan model; $F=63,890$; $sig=0,000$, 0,05 anlamlılık düzeyinde bir bütün olarak her düzeyde anlamlıdır ve meslek mensuplarının

stajyerlerin teorik bilgilerinin tam olmasındaki düşüncelerindeki değişmelerin, yüzde 41'lik kısmı, stajyerlerin mesleğe karşı olan ilgi ve isteklerindeki değişmeler tarafından açıklanmaktadır. Yapılan test sonucunda katılımcıların stajyerlerin mesleki teorik bilgilerinde ki 1 birimlik artışın, meslek adaylarının meslek ilgilerini 0,640 birim artırmaktadır ve Durbin Watson= 1,585 değeri modelde otokoreslasyon olmadığını göstermekte ayrıca 1,000'lik VIF değeri bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğunu göstermektedir. Buna göre H23 hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ

Meslek stajyerleri, mesleğin devamlılığını sağlamada büyük rol üstlenmektedirler. Uzun zamanda mesleğe hazır hale gelen meslek adayları gerekli şartları taşıdıklarında mesleğe adım atabilmektedirler. Ancak birlikte çalıştıkları meslek mensupları, meslek stajyerlerinin yeterliliği konusunda nasıl bir tutum içerisindedirler? Bu soru ile başlayan çalışmada farklı esaslarda 23 adet hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezlerden 21 adedi tanımlayıcı sorular ile kurulurken, son iki adedi muhasebe meslek stajyerlerinin yeterliliklerinin mesleği icra etmedeki yeterliliklerini test etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, güvenilirlik testleri, normallik dağılım araştırmaları, uç değer araştırmaları, t testi, ANOVA ve basit regresyon analizleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının, meslek stajyerlerinin uygulama konularında yeterliliklerinde hazırlanan tanımlayıcı soruların tamamında (cinsiyet, yaş, eğitim, tecrübe, mükellef sayısı, stajyer sayıları, faaliyet yeri) ortaya çıkan fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Meslek stajyerlerinin teorideki (mesleki bilgi) yeterliliklerinde ortaya çıkan farklılıkta sadece yaş ve tecrübe değişkenlerinde ortaya çıkan farklılık anlamlı olduğu, diğer bütün tanımlayıcı değişkenler üzerindeki ortaya çıkan farklılık anlamlı olmadığı anlaşılmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının meslek stajyerlerinin mesleği icra etmeleri eğilimine yönelik tutumlarında ortaya çıkan farklılıklarına göre, cinsiyet ve eğitim değişkenlerinde ortaya çıkan farklılık anlamlı diğer değişkenlerdeki farklılıklar anlamlı değildir.

Araştırmanın son iki hipotezi, meslek stajyerlerinin hem uygulama hem de teorideki yeterliliklerinin mesleği icra etme istekleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Buna göre her iki hipotez de kabul edilmiştir. Dolayısıyla mesleki yeterliliğin, mesleği icra etmedeki istekliliği etkilediği ortaya çıkmıştır.

Böylece çalışmadan elde edilen veriler altında, tanımlayıcı değişkenlerin mesleği icra edecek olan stajyerlerin, mesleki yeterliliklerinin ve mesleği icra etme istekleri üzerinde kısmen etkili olduğu, ancak stajyerlerin bilgi ve donanımları mesleği icra etme üzerinde etkili olmaktadır. Bu durum stajyer durumundaki kişilerin eğitim geçmişlerinin ele alınmasını gerektirmektedir. Meslek mensubu olunan bölümlerin genişliği, eğitim faaliyetleri boyunca nitel ve nicel olarak farklı muhasebe derslerini almaları ile sonuçlanmaktadır. Örneğin, muhasebe ve finansman bölümü öğrencileri ile hukuk bölümü öğrencilerinin aldıkları muhasebe dersleri arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum mesleği icra etmelerinde de farklı niyetleri ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla muhasebe meslek mensubu stajyer öğrencilerin bölüm şartlarının tekrar irdelenmesi bir gerekliliktir.

Bundan sonraki çalışmalarda, meslek stajyerlerinin bakış açısıyla meslek mensuplarının bilgi ve tecrübelerini stajyer meslek mensuplarına aktarma düzeyleri araştırma konusu olarak seçilebilir.

KAYNAKÇA

Antalya Yeminli mali Müşavirler Odası, Çevrimiçi
<http://www.antalyaymmo.org.tr/faal-%C3%BCyeler> (06.05.2017)

Burdur Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Çevrimiçi,
www.burdursmmmoo.org.tr/datamedia/dosyalar/.../031_01012013uyetelefonl1stes1.xls (06.05.2017)

Çankal, Y. (2010). SMMM Stajyerlerinin Sorunları ve Beklentileri, *Dayanışma-İzmir SMMM Dergisi*, 108, 93-94.

Demir M. ve Çiçekay (2015). Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Stajyerlerinde Mobbing Algısına Yönelik Van İlinde Bir Araştırma: 2009-2014 Yılları Karşılaştırması, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (44), 15-34.

Deran A.,vd. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etiksel Davranış, Kişisel ve Yönelimsel Beceri Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi, *Electronic Journal of Vocational Colleges* 4 (1), 42-58.

Fidan M.E. ve Subaşı Ş. (2014). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Algıları: İstanbul İli Örneği, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, 111-130.

Gürdal, K. ve Doğan M. (2014). Muhasebe Stajyerlerinin Profili Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 41, 1-16.

Kalaycı, Ş.,(2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (4.Baskı). Basım yeri: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Ankara.

Kaplanoğlu, E. (2014). Muhasebe Stajyerlerinin Meslek Mensuplarından ve Meslek Örgütlerinden Beklentileri: Manisa İli Araştırması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (4), 265-284.

Pekdemir, I. (2000). Profesyonel Muhasebecilikte Meslek Öncesi Staj Uygulaması: Bir Araştırma, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 1, 43-64.

Resmi Gazete, 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Serbest Muhasebeci Staj Yönetmeliği, 23.08.1997 tarih ve 23089 Sayılı Resmi Gazete.

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, (TÜRMOB), Çevrimiçi www.turmob.org.tr (06.05.2017)

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim ve Staj Merkezi, (TESMER) Temel Staj ve Sınavlara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Uygulama Yönergesi, Çevrimiçi <http://www.tesmer.org.tr/post/164>

Yazarkan H. ve Yılmaz Z. (2016). Muhasebe Stajyerlerinin Staj Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentileri: TR90 Bölgesinde Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (2), 285-302.

Uzay, Ş. (2005). Muhasebe Meslek Stajyerlerinin Sorunları ve Beklentileri: Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 25, 70-78.

ŞİRKETLERDE VERGİ RİSKİ ALGISI VE VERGİ RİSKİ YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA *

Prof. Dr. Adnan GERÇEK^a
Dr. Feride BAKAR TÜREGÜN^b

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Kasım 2018; 11 (3):307-331*

ÖZ

Birçok alanda gözlenen risk, şirketlerin iş faaliyetleri için sonuçları bilinmeyen durumlar yaratır. Bu yüzden diğer alanlarda olduğu gibi vergi riskinin de tespit edilmesi ve yönetilmesi önemlidir. Vergi riski; istenmeyen vergi sonuçları, finansal kontrol ve raporlamadaki zayıflıklar olarak ortaya çıkar. Bu çalışma, şirketlerde vergi riski algısını ve vergi riskinin yönetilebilirliğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bunu ölçmek için Elgood, Paroissien ve Quimby (2004), Wunder (2009) ve Gmeiner (2009) çalışmalarındaki sorular kullanılarak oluşturulan ölçek, daha fazla vergi riski taşıdığı kabul edilen bağımsız denetime tabi şirketlerin mali işlerden sorumlu yöneticilerine uygulanmıştır. Sonuçlar frekans analizi ve t-testine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre vergi planlaması yapan, kurumsal risk yönetimi uygulayan ve yurtdışı iştirake sahip şirketlerin vergiyle ilgili daha iyi izleme ve raporlama prosedürlerine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Şirketlerin en çok yönetim riski ve itibari risk konusunda sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Vergi riski yönetimi uygulamak isteyen şirketlerin özellikle vergi birimini iyi yapılandırmalarında ve uzman personel çalışmalarında yarar vardır.

Anahtar Sözcükler: Vergi Riski, Vergi Riski Yönetimi, Vergilemede Belirlilik, Vergi Karmaşıklığı

JEL Kodları: K34, M42

A SURVEY ON COMPANIES RELATED TO THE PERCEPTION OF TAX RISK AND TAX RISK MANAGEMENT

ABSTRACT

Risk occurring in many areas creates a likelihood of outcomes that are different than expected for business activities. So it is necessary to determine and manage risk for tax as it is in other areas. Tax risk occurs as in the form of undesirable tax results and vulnerabilities in financial controls and reporting. This study aims to measure the perception of tax risk and the manageability of tax risk in companies. A scale was developed using questions from Elgood, Paroissien & Quimby (2004), Wunder (2009) and Gmeiner (2009) and it was

* Makalenin gönderim tarihi: 19.12.2017; Kabul tarihi: 25.02.2018, iThenticate benzerlik oranı %11

^a Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, agercek@uludag.edu.tr

^b Maliye Doktoru, feridebakar@gmail.com

applied to managers who are responsible for financial affairs of mandatory independent audited companies that are considered to have more tax risk. The results were analyzed by frequency analysis and t-test. According to analysis results, companies doing tax planning, implementing enterprise risk management and having foreign subsidiaries have better tax-related monitoring and reporting procedures. It was determined that companies mostly have problems on management and reputational risk. It would be useful for companies that are eager to manage tax risk need to well structure tax department and have qualified personnel.

Keywords: Tax Risk, Tax Risk Management, Tax Certainty, Tax Complexity

JEL Codes: K34, M42

1. GİRİŞ¹

Küreselleşme ve liberal hareketler, iş dünyasında belirsizlik ve riskleri artırmıştır. Yaşanan finansal krizler şirketleri; riski belirleme, önleme, azaltma ve yönetme konularında yeni arayışlara itmiştir. Önceleri farklı alanlarda ayrı ayrı yapılandırılan riskin yönetilmesi zamanla organizasyonun tüm düzeylerindeki risklerin belirlenmesi ve risk yönetimine dahil edilmesine dönüşmüştür. Bu sebeple şirketlerde ortaya çıkan kurumsal risk yönetimi şirketin tüm alanlarına yayılarak etkin bir şekilde işlemeye başlamıştır. Şirketler için verginin her açıdan önem taşıması, vergi riski yönetiminin de bu sürecin önemli bir parçası olmasını sağlamıştır.

Vergi riski kısaca “mükellefleri belirsiz sonuçlara götüren vergi hukukundaki ve vergilemedeki durumlar” olarak tanımlanır. Günümüzde vergi risklerinin ulusal ve uluslararası gelişmelerin etkileriyle giderek artması sebebiyle, şirketlerin vergiye yönelik stratejilerini tekrar ele almaları gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de şirketlerin vergi riski algılarını ve vergi riski yönetimine uygunluklarını değerlendirmek amacıyla belirli bir ölçeğin üzerindeki büyük şirketler üzerine bir araştırma yapmak amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle yeni bir kavram olarak vergi riski, türleri ve vergi riski yönetimi açıklanmış, daha sonra anket ve analizlere yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de vergi riski yönetiminin önemi ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın genel değerlendirmesi ve önerilere sonuç bölümünde yer verilmiştir.

¹ Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenen KUAP(İ)-2016/12 nolu proje kapsamında hazırlanmıştır. Anketin Etik Kurulu onayı alınmıştır. Desteği için Uludağ Üniversitesi BAP’a teşekkür ederiz.

2. VERGİ RİSKİ KAVRAMI VE TÜRLERİ

Risk, “zarara uğrama tehlikesi, riziko” olarak tanımlanmıştır (TDK). Riskin iki önemli bileşeni “maruz kalma” ve “belirsizlik” olarak ortaya çıkar (Holton, 2004: 22). Benjamin Franklin’in vergiyle ilgili söylediği “dünyada vergi ve ölümden başka kesin bir şey yoktur” sözünde kesinlik olarak ortaya çıkan düşünce, onların hayatın içindeki varlığıdır. Günümüzde haklı olarak mükellefler bu var oluşun tutarlı ve öngörülebilir olmasını aramakta, katlanacakları yükümlülüğün net sınırlarının bilinmesini istemektedirler (Rensburg, 2012: 1).

Mükellefler tarafından hazırlanan ve doğruluk karinesi çerçevesinde değerlendirilen beyannameye dayalı tarhiyat ve tahakkuk, onlar tarafından normal koşullarda bir risk olarak değerlendirilmemektedir. Fakat bir vergi kanununun uygulanması belirsizse, vergi idaresinin yorum ve değerlendirmesinin içeriği bilinmiyorsa veya idarenin mükelleften farklı bir yorumda bulunma olasılığı varsa, mükellefin beklediğinden farklı bir vergisel sonuçla karşılaşması ihtimali doğmaktadır. Ortaya çıkan vergi riskinin meşruluğu her zaman mümkün olmasa da (Yaltı, 2012: 118), bu meşruluğu sağlamak vergi riskinin tespit edilmesi ve kontrol altına alınması ile mümkündür.

Vergi riski “yargı süreci, hukuki değişiklikler, iş ilişkilerindeki farklılaşma, denetimlerin daha duyarlı hale gelmesi, kanunların yorumlanmasındaki belirsizlikler ve vergisel işlemlerdeki farklılaşmaların sebep olduğu beklenmeyen vergisel sonuçlar” olarak tanımlanmıştır (Arlinghaus, 1998: 435). Başka bir tanımda ise kısaca “belirsiz vergi durumları ile finansal kontrol ve raporlamadaki zayıf noktalar” olarak belirlenmiştir (Lavermicocca, 2011: 96). Literatürde risk alanlarının farklılığı sebebiyle riskler konusunda birçok sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca sektöre yönelik; bankacılık sektörü, inşaat sektörü, finans sektörü riskleri gibi sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Vergi riski ise temelde iki ana kategoriye içeren yedi alt kategoriye ayrılmaktadır. İlk grup olan özel risk alanları işlemsel, operasyonel, uyum ve finansal raporlama riskini içermektedir. Diğer grup olan genel risk alanları ise portföy, yönetim ve itibari riski içerir (Elgood, Paroissien, Quimby, 2004: 35). Söz konusu sınıflandırmanın daha sonra yapılan çalışmalarda da kabul gördüğü tespit edilmiştir (Bkz. Lavermicocca, 2011; Cozmei, Serban, 2014; Elgood, Fulton, Schutzman; 2008; Wunder, 2009; Erasmus, 2010). Bu sebeple çalışmamızda da bu sınıflandırmaya bağlı kalınmıştır.

Vergiye yönelik *işlemsel risk*, şirketlerin yeni uygulamalar için stratejik planlarındaki kararlar veya rutin olmayan işlemlerinde ortaya çıkan, *operasyonel risk* ise şirketin günlük rutin işlerinde vergi kanunlarının, düzenlemelerinin ve kararlarının uygulanmasındaki durumların altında

oluşan risklerdir (Elgood, Paroissien and Quimby, 2004: 5). *Uyum riski* inceleme ve denetimlerinden kaynaklanan risklerle birlikte, muhasebe ve bilgi sistemlerinin bütünlüğü, muhasebe sisteminde vergiyle ilgili gerekli bilgileri kullanma, son kanun ve uygulamalara dayanan vergi uyum analizinin sağlanması, teknolojinin doğru ve verimli bir şekilde kullanılması sürecindeki hatalardan ortaya çıkar. *Finansal raporlama riski* ise, verginin hesaplanmasında kullanılan veriler ile mali tabloların yakın ilişkisinden ve bunların doğru şekilde oluşturulması sürecine etki eden unsurlardan kaynaklanmaktadır (Elgood, Paroissien and Quimby, 2004: 6-7). Genel risk alanlarından olan *portföy riski*; diğer risklerin bileşiminden oluşmaktadır. Çünkü bu risklerin birbirleriyle etkileşimleri kabul edilemez durumlar ortaya çıkarabilmektedir (Cozmei, Serban, 2014: 1600). Şirketlerin vergi ile ilgili en önemli problemlerinden biri, bir sorunla karşılaşıldığında buna yönelik ne yapılacağını bilen personel eksikliğidir. *Yönetim riski*, sürecin iyi yönetilmesinde nitelik ve kaynakların doğru kullanılmasıyla ilgilidir (Erasmus, 33). *İtibari risk*; bir şirketin vergi pozisyonları nedeniyle diğer şirketlerin veya makamların onunla işbirliği yapmaya daha fazla ya da az istekli olmaları durumudur. Bu durumun bir sonucu olarak şirketler kötü vergi pozisyonları sebebiyle kayıplarla karşılaşır ya da iyi itibarları nedeniyle daha çok gelir elde ederler (Mik, 2010: 13). Vergi riski yönetimi sürecinde şirketler bu yedi unsura ayrı ayrı dikkat ederek etkin bir süreç oluşturmalıdırlar.

3. VERGİ RİSKİ YÖNETİMİ

Günümüzde bir şirket yöneticisi için en büyük risklerden biri tam olarak ne olduğunu anlamadığı vergi uygulamalarının ve işlemlerinin altına imza atmaktır (Çetinkaya, 2008: 1). Vergi açısından risk yönetimine olan ihtiyaç, vergi kanunlarının doğasında bulunan belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu da kanunların yorumlanmasında mükellefler için muğlak bir alan yaratmaktadır. Belirsizlik olduğunda, sayısallaştırılacak ve yönetilecek bir risk vardır ve risk yönetimiyle vergi stratejileri ve kanunlara ilişkin durumlar arasında bağlantı kurulmaktadır (Mulligan, Oats, 2009: 3). Vergi riskini azaltmak için; şirketler tarafından iş çevresi ve iş ilişkileri iyi kavranmalı, ulusal ve uluslararası vergisel gelişmeler konusunda takipçi olunmalı, özellikle uluslararası alanda işbirliklerinin sonucunda oluşan vergisel düzenlemelerin şirketin işlemlerine etkisi iyi gözlemlenmeli, bazı özel durumlarda potansiyel risk oluşturabilecek alanların etkin tanımlanması için proaktif olunmalı, vergi uyumsuzluklarının zincirleme etkileriyle başa çıkılması için planlama yapılmalıdır (Owens, Roy-Chowdhury, Huibregtse, 2015: 2).

Vergi riski yönetimi; bir şirketin vergi risklerini zamanında tanımlama ve bunları etkili ve mümkün olduğunca proaktif olarak kontrol etme sürecidir (Happe, 2008: 162). Vergi riski yönetimi; vergiyle ilgili her türlü bileşenin, şirketin vergi uyumuna yönelik ödevleri ve risk alma stratejilerine uygun olarak yönetilmesidir (Çetinkaya, 2008: 3). İlgili tanımlamalardan yola çıkarak “mükellefleri belirsiz sonuçlara götüren vergi hukukundaki ve vergilemedeki durumlar” olarak kabul edilebilecek “vergi riski”; “yöneticilerin vergi hukukundaki ve vergilemedeki belirsizlikleri tanımlama, karşılaştırma, analiz ve uzmanlık yoluyla yönetmek için uyguladıkları bir süreç” olan “vergi riski yönetimi” ile birlikte ele alınmalıdır (Bakar Türegün, 2017: 29).

Etik meselelerin vergi alanındaki sonuçlarının göz önünde bulundurulmasının gerekliliği gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Ortaya çıkan finansal krizler, şirket başarısızlıkları ve iflasları, iş çevrelerinin; iç kontrol ve risk yönetimiyle birlikte kurumsal yönetime daha fazla ilgi duymalarını sağlamıştır (Daelen, Ven, 2010: 1). Bu sebeple son dönemlerde vergi riski yönetiminin dünya genelinde hem vergi idarelerinin etkisiyle hem de ticari organizasyonların ilgisiyle risk yönetiminin bir elementi olarak kabul edildiği görülmektedir (Wunder, 2009: 15). Şirketler artık finansal durum üzerindeki potansiyel etkisi ve efektif vergi oranları ile vergi uyumunda istikrarı sürdürmenin güçlüğü sebepleriyle vergiye yönelik daha iyi arayışlara yönelmişlerdir (OECD, 2004: 7).

Tablo-1: Vergilemede Uluslararası Düzenlemelerin Gelişimi

Planlama Dönemi 2004 Öncesi	Şeffaflık Dönemi 2004-2013	Düzenleme Dönemi 2013 sonrası
		BEPS Sınır Ötesi Denetimler Transfer Fiyatlandırması OECD-Joint Audits Uluslararası Vergi Reformu
	Belirsiz Vergi Pozisyonları Yapısı E-Beyanname	Belirsiz Vergi Pozisyonları Yapısı E-Beyanname
	Ayrıntılı Beyanname (Yüksek Gelir veya Zarar için) Raporlanabilir İşlemler SOX 404	Ayrıntılı Beyanname (Yüksek Gelir veya Zarar için) Raporlanabilir İşlemler SOX 404

	FIN 48	FIN 48
Vergi Planlaması	Vergi Planlaması	Vergi Planlaması
Vergi Uyumu	Vergi Uyumu	Vergi Uyumu
Vergi Denetimlerinin Yönetimi	Vergi Denetimlerinin Yönetimi	Vergi Denetimlerinin Yönetimi
Vergi için Karşılık Ayrılması	Vergi için Karşılık Ayrılması	Vergi için Karşılık Ayrılması

Kaynak: (Donohoe, McGill, Outslay, 2014: 869).

Yukarıdaki tabloda vergi konusunda uluslararası düzenlemelerin gelişimine yer verilmiştir. Buna göre şirketler gittikçe daha fazla düzenlemeye uyum göstermek zorunda kalmaktadır. Bu durum da vergi risklerini artırmakta ve özellikle vergi riski yönetiminin uluslararası boyutunu önemli hale getirmektedir. Bu sebeple öncelikle büyük şirketler vergi denetiminde riskli mükellef grubuna girmemek, vergi cezalarıyla karşılaşmamak, vergi planlamasında etkinlik sağlamak, şirketlerle ilgili daha iyi kararlar almak, şirkette kötüye giden durumların etkisini azaltmak, sektörde prestij kaybına uğramamak ve vergi idarelerine risk yönetiminde çıkarımlar sağlamak için vergi riski yönetimine artan şekilde başvurumaktadırlar.

4. VERGİ RİSKİ ALGISINA YÖNELİK ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hayatın doğal akışındaki gelişmeler birçok alanda olumlu etkiler yaratırken, riskleri de birlikte getirmektedir. Her alanda ortaya çıkan risklerin yönetilmesi özellikle son yılların tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Şirketlerde risk yönetimi şirketin tüm alanlarına yayılan bir olgu haline gelmiştir. Bu risk yönetimi çeşitlerinden biri de vergi riski yönetimidir. Vergi riski yönetimi diğer alanlardan daha yeni olduğundan, henüz tüm şirketler tarafından tam olarak benimsenmemiştir. Fakat gerek iç kontrol ve/veya iç denetim, gerekse kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketler vergi risklerinin de farkına varmış ve şirket içi görev bölüşümü, yapılanma ve uzman personel çalıştırmaya ağırlık vermişlerdir.

Literatür incelendiğinde, vergi riskini belirlemeye yönelik Elgood, Paroissien ve Quimby (2004), Gmeiner (2009) ve Wunder (2009) çalışmalarında anket uygulanarak tespitler yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında ülkemizde vergi riski konusunda bazı makalelerdeki sınırlı başlıklar hariç bir çalışmaya ve bu riski belirlemeye yönelik ampirik bir analize rastlanmamıştır. Ülkemizde vergi

riski algısını ölçen ampirik bir çalışmanın yapılmamış olması, mükelleflerde bu konuda farkındalık yaratılmasını engelleyerek, vergi riski alanlarında öneriler geliştirilmesini ve mükelleflerin gönüllü uyumunu artırmaya yönelik kendi kontrollerini sağlamalarını engellemektedir.

Bu çalışmayla, Türkiye’de daha fazla risk taşıdığı düşünülen belirli bir ölçeğin üzerindeki mükelleflerin vergi riski algısının ölçülmesine yönelik anket uygulanmıştır. Böylece mükelleflerin vergi riski algısı ölçülerek, yedi temel vergi riski kategorisindeki risklerin hangisinin önemli olduğu ortaya konulmuştur. Bu mükelleflerde “vergi riski algısı”nın anket yoluyla tespit edilmesi, bir taraftan büyük ölçekli mükelleflerin vergi riski algısı tespit edilirken, diğer taraftan bunun farkında olmayan küçük ve orta büyüklükte işletme sahiplerinin bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece anket sonuçları oluşturulan öneriler için yol gösterici olmuştur.

4.2. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın evreni Türkiye’de daha fazla vergi riski taşıdığı kabul edilen belirli bir ölçeğin üzerindeki mükellefler olarak belirlenmiş ve bağımsız denetime tabi şirketler seçilmiştir. Ülkemizde bağımsız denetime tabi olan şirket sayısı 2016 yılı itibarıyla 5.378’dir (Bkz. KGK İstatistikler). Buradan hareketle örneklem büyüklüğü %5 hata payı ve %95 güven aralığında 359 olarak hesaplanmıştır. Uygulanan anketlerde görülebilecek veri eksiklikleri ve bilgi tutarsızlıkları nedeniyle, veri kalitesini artırmak amacıyla örneklem hacminin hesaplanandan daha fazla olması tercih edilmiştir. Hazırlanan anket, Türkiye’de farklı illerde bulunan şirketlerin mali işlerden sorumlu 400 yöneticisine kurumsal bir anket firması aracılığıyla uygulanmıştır.

Elgood, Paroissien ve Quimby (2004), Gmeiner (2009) ve Wunder (2009) çalışmalarından yola çıkılarak hazırlanan ve araştırma modelinde yer alan hipotezleri test etmek üzere kullanılan anket, toplam 65 sorudan oluşturulmuştur. Bunlardan 43 tanesi ankete katılanların vergi riski algılarını ölçmeye yönelik 5’li Likert ölçeğinin kullanıldığı sorulardır. 9 soru, seçilen bazı risk alanlarına yönelik olup, bunlar riskli alanların derecelendirilmesini içeren sorulardır. 5 soru vergi riski tanım ve kapsamıyla ilgili belirli önermelerin olduğu ve açık uçlu olarak da cevap verilebilecek sorulardır. Geriye kalan 8 soru ise katılımcıların şirketteki konumu, mesleki deneyim yılları ile şirketlerin sektörü, yıllık cirosu, yurtdışı iştiraklerinin varlığı, kurumsal risk yönetimi, vergi planlaması, iç denetim, iç kontrol uygulayıp uygulamadıklarıyla ilgilidir. Soruların Türkiye ölçeğine uyarlanmasında herhangi bir anlam hatasına izin vermemek için sorular, alanında uzman öğretim üyelerinin görüşleri alınarak gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca ana araştırma aşamasına geçilmeden önce 50 kişinin katılımıyla pilot araştırma yapılmış olması, sorulara son halinin verilmesi açısından önem taşımaktadır.

Anketlerin Türkiye ölçeğinde titizlikle seçilmiş kişilere uygulanacak olması nedeniyle ve anketlerin uygulanması sırasında “ICC/ESOMAR Uluslararası Kodu” ilkelerine bağlı kalınmasını sağlamak için alan araştırmasında profesyonel bir şirketin kullanılması tercih edilmiştir. Şirketten öncelikle anket yapılacak kurumların “bağımsız denetime” tabi olup olmadıkları bilgisini almaları ve daha sonra uygulamaya geçmeleri istenmiştir. Bu şekilde araştırma verilerinin toplanması araştırma şirketi aracılığıyla Haziran – Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

4.3. Verilerin Analizi ve Bulgular

4.3.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

Türkiye’de farklı illerde bulunan bağımsız denetime tabi şirketlerin mali işlerden sorumlu yöneticilerine uygulanan anket sonucunda; şirkette çalıştığı görev, mesleki deneyim yılı, şirketin faaliyet alanı, şirketin yıllık ortalama cirosu, yurtdışı iştiraklerinin olup olmadığı ve sayısı, iç denetim, iç kontrol, kurumsal risk yönetimi uygulayıp uygulamadıkları, vergi planlaması yapıp yapmadıkları hakkında bilgiler toplanmıştır. Bunların betimsel istatistik sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo-2: Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri

	Cevaplar	Frekans	Yüzde %	Kümülatif Yüzde
Şirketteki Görev	Mali İşler Başkanı (CFO)	5	1,3	1,3
	Genel Müdür	7	1,8	3,0
	Mali İşler Müdürü	137	34,3	37,3
	Muhasebe Müdürü	195	48,8	86,0
	Genel Müdür Yardımcısı	56	14,0	100,0
Mesleki Deneyim	1-5	5	1,3	1,3
	6-10	2	,5	1,8
	11-15	10	2,5	4,3
	16-20	40	10,0	14,2
	21-25	130	32,5	46,8
	26-30	148	37,0	83,8
	31 ve üstü	65	16,3	100,0
Yıllık Ortal	80-100 Milyon TL	115	28,7	28,7
	100-150 Milyon TL	62	15,5	44,3

	150-200 Milyon TL	102	25,5	69,8
	200-300 Milyon TL	68	17,0	86,8
	300-500 Milyon TL	23	5,8	92,5
	500 Milyon-1 Milyar TL	23	5,8	98,3
	1-3 Milyar TL	4	1,0	99,3
	3 Milyar TL ve Üstü	3	,8	100,0
Yurtdışı İştirakler Sayısı	0	174	43,5	43,5
	1-2	70	17,5	61,0
	3-5	80	20,0	81,0
	6-10	57	14,2	95,3
	11-20	14	3,5	98,8
	21-50	4	1,0	99,8
	51 ve üstü	1	,3	100,0
Yönetimi	İç Denetim	2	,5	,5
	İç Kontrol	70	17,5	18,0
	Kurumsal Risk Y	15	3,8	21,8
Risk Uygulamaları	İç denetim + İç kontrol	83	20,8	42,5
	İç denetim + Kurumsal Risk Y.	44	11,0	53,5
	İç Kontrol + Kurumsal Risk Y.	49	12,3	65,8
	İç D. + İç K. +Kurumsal Risk Y.	137	34,3	100,0
	Toplam	400	100	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Ankete ağırlıklı olarak muhasebe müdürleri ve mali işler müdürleri katılmıştır. Ankete katılanların büyük çoğunluğu 21 yıl ve üzerinde iş deneyimine sahiptir. Ankete katılan tüm şirketlerin ortalama yıllık cirosu 80 Milyon TL'nin üzerindedir. Ankete katılan şirketlerin %56,5'inin (226 şirket) yurtdışı iştirakinin olduğu görülmüştür. Ankete katılan 400 şirketten 245'inde (%61,3) kurumsal risk yönetimi, 265'inde (%66,3) iç denetim ve 340'ında iç kontrol (%85) uygulanmaktadır. Ayrıca yukarıdaki tabloya eklenmemekle birlikte katılanlara şirketlerin faaliyet alanı sorulmuş ve firmaların ağırlıklı olarak dağılımının; tekstil sektöründen 91 (%23), demir, çelik, metal ve makine imalat sektöründen 74 (%18), gıda sektöründen 68

(%17), inşaat ve yapı malzemeleri sektöründen 64 (%16), otomotiv-lastik ve yan sanayi sektöründen 43 (%11) şirketler olduğu tespit edilmiştir.

4.3.2. Analiz ve Bulgular

Öncelikle anket sorularının güvenilirliği ölçülmüş, bunun için en çok kullanılan güvenilirlik katsayısı olan Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Ölçeği oluşturan tüm sorular için elde edilen Cronbach Alfa değeri 0,934 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,80'in üzerinde olması, kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ankete katılan kişilerin “vergi riski” kavramına ve hangi alanda en fazla vergi riski görüldüğüne yönelik düşüncelerini öğrenmek, şirketlerdeki en önemli vergi riskini, buna sebep olan durumları ve “vergi riski yönetimi” hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için onlara birçok tanımlamanın olduğu çoktan seçmeli sorular yöneltilmiştir. Cevapların frekans dağılımına bakıldığında, şirketin mali yöneticilerinden 114 kişinin (%28,5) “vergi riski”ni “beklenmeyen vergi sonuçlarının oluşması durumu”, 92 kişinin (%23) “yetersiz finansal raporlama sisteminin oluşturduğu durum” ve 82 kişinin (%20,5) “çok fazla vergi ödenmesi veya çifte vergilendirme” olarak algıladıkları görülmektedir. Şirketlerin karşılaştıkları en önemli risklerin 121 cevapla (%30,3) “beklenmeyen vergisel sonuçlar” ve 93 cevapla (%23,3) “çok fazla vergi ödenmesi” olarak beyan edildiği tespit edilmiştir. Ankete katılan mali yöneticilerden 176 kişinin (%44) vergi riski yönetiminin “vergi alanındaki zayıf yönleri tespit etmek ve izlemek” ve 151 kişinin (%37,8) “vergi idaresi tarafından yapılan denetimlerden başarıyla çıkmak” için gerekli olduğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılan mali yöneticilerden yarısından fazla olarak 204 kişinin en riskli alan olarak KDV’yi (%51) söyledikleri görülmüştür. Bunun dışında 101 kişi (%25,3) kurumlar vergisi ve 56 kişinin de (%14) gümrük vergileri olarak en riskli alanları söylemişlerdir. Ankete katılan mali yöneticilerden 121 kişi (%30,3) belgelendirme eksiklikleri, 90 kişi (%22,5) işlemlerle ilgili bilgi eksiklikleri, 75 kişi (18,8) bütçe kısıtlamaları ve 54 kişi (%13,5) iletişimdeki eksiklikler olarak vergi riskine sebep olan durumları açıklamıştır.

Uygulanan diğer soru grubunda vergi riskini tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Bu soruların amacı vergi riski görülen alanlarda önceliklendirme yapılabilmesi, en riskli alanın belirlenmesidir. Kişilere bu soruda vergi riski alanları verilmiş ve bunları düşük risk (1)’den yüksek risk (5)’e kadar numaralandırmaları istenmiştir. Böylece çıkan sonuçların ortalamaları alınarak, seçeneklerden vergi için en riskli görülenin ve tam tersi olarak en az riskli görülenin tespit edilmesi sağlanmıştır.

Tablo-3: Alanlara Göre Vergi Riskine Yönelik İstatistikler

	Kurumlar Vergisi	Gelir ve Kurumlar Stopaj Vergileri	Katma Değer Vergisi	Özel Tüketim Vergisi	Gümrük Vergileri	Transfer Fiyatlandırması	Örtülü Sermaye	Çifte Vergileme	Vergi Uyumsuzlukları
Ortalama	4,13	3,51	4,31	2,68	3,30	2,46	2,33	3,16	3,12
Standart Sapma	,846	1,050	,862	,943	1,245	,985	,883	,904	1,156

Ankete katılan kişilerin en riskli gördükleri alanlara verdikleri (1)'den (5)'e kadar derecelendirme sorularının ortalaması, bize kişilerin hangi alanları en riskli gördüklerini göstermektedir. Bu sebeple yukarıdaki tabloya göre en riskli alanın 4,31 ortalama ile KDV olduğu ortaya çıkmıştır. En yüksek puanın 5 olduğu düşünüldüğünde, ankete katılanların cevaplarının ortalamasının bu kadar yüksek çıkması KDV'nin çok riskli bir alan olarak kabul edildiğinin göstergesidir. İkinci riskli alan 4,13 ortalama ile kurumlar vergisi, üçüncü ise 3,51 ortalama ile gelir ve kurumlar stopaj vergileri olarak hesaplanmıştır. En düşük riskli alanlar ise 2,33 ortalama ile örtülü sermaye ve 2,46 ortalama ile transfer fiyatlandırması olarak beyan edilmiştir. Ülkemizde kısmen yeni olarak kabul edilecek bu iki uygulama konusunda risklerin az olduğunu düşünülmesine rağmen, bu uygulamalar içerik itibarıyla karmaşık olduklarından uzmanlık ve özen isteyen alanlardır. Vergi riski yönetimi konusunda oluşturulacak politikalarda ortaya çıkan en önemli risk alanları dikkate alınmalıdır.

Tablo-4: Vergi Riski Türleri ve Bunlara Sebep Olan Olaylar

Vergi Riski Türü	Vergi Riskine Yol Açabilen Olaylar	
Özel Risk Alanları	İşlemsel Risk	Devralmalar, elden çıkarmalar, birleşmeler, finansman işlemleri, sınır ötesi işlemlerin vergisel durumları, şirket içi yeniden yapılanmalar
	Operasyonel Risk	Yeni girişimler, yeni işletim modelleri, yatırımlarda yeni bölgeler, yeni faaliyet yapıları tercihi, teknolojik gelişmelerin etkisi
	Uyum Riski	Yönetim eksikliği, muhasebe kayıt ve kontrollerindeki zayıflıklar, veri tutarlılığı sorunları, yetersiz kaynaklar, sistem değişiklikleri, mevzuat değişiklikleri, gelir araştırmaları, ülkelere özgü gümrük, yaklaşım ve uyum düzenlemeleri
	Finansal	Mevzuat değişiklikleri, muhasebe sistemlerindeki değişiklikler,

	Raporlama Riski	muhasabe politikaları ve genel kabul görmüş muhasabe ilkelerindeki değişiklikler
Genel Alanları	Risk	Portföy Riski Bu olayların bazılarının bir arada gerçekleşmesi
	Yönetim Riski	Personel değişiklikleri (özellikle vergi ve muhasabe alanında), deneyimli personelin ayrılması veya düzgün raporlanmamış önemli bilgilerin onlarda olması, yeni ve deneyimsiz kişiler
	İtibari Risk	Vergi idaresinin baskısı/inceleme, basındaki görünüm, duruşma ve yasal süreç, siyasi gelişmeler

Kaynak: (Elgood, Paroissien, Quimby, 2004: 35).

Yukarıdaki tabloda yedi vergi risk türüne yol açan temel olaylar yer almaktadır. Sorular oluşturulurken, bu örnekler ve örneklerin ülkemizdeki spesifik uygulamalarına yönelik sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Sonuçların ortalama ve standart sapmasına yönelik istatistikler aşağıdaki gibidir:

Tablo-5: Vergi Riski Türlerine Yönelik İstatistikler

	İşlemsel	Operasyonel	Uyum	Finansal Raporlama	Portföy	Yönetim	İtibari
Ortalama	3,07	2,83	3,18	3,25	3,08	3,88	4,05
Standart Sapma	,807	,870	1,000	,902	,800	,796	,795

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, büyük mükelleflerin en riskli olarak beyan ettikleri alanın “itibari vergi riski” olduğu görülmektedir. Özellikle belirli bir ölçeğin üzerindeki mükellefler için mesleki itibarın önemli olması, bunu kaybetmenin şirketi iflaslara götüren bir sürece sebep olması günümüzde risk algısında önemli konumdadır. Yüksek risk hissedilen diğer alan ise “yönetim riski”dir. Yönetim riski özellikle personelin yetkinliğiyle ilgilidir. Bu sebeple ilgili birimdeki personelin yeterli bilgi ve beceriye sahip olması riski etkiler.

4.4. Vergi Riski Yönetimi Üzerine Analizler

Parametrik hipotez testlerinden olan t testi, iki örneklem grubu arasında aritmetik ortalamalar (\square) açısından farklılıkların olup olmadığını araştırmak için kullanılmaktadır. Bu test üç farklı alternatif olarak uygulanmaktadır. Çalışmada bağımsız iki grup karşılaştırılacağı için bağımsız iki örnek t testi (independent sample t-test) uygulanmıştır (Bayram, 2015: 73). Bu test uygulanırken ilk olarak varyansların homojenliğinin tespit edilmesi için

Levene test değerlerine bakılmıştır. Eğer $p > 0,05$ ise varyanslar arasında önemli derecede fark olmadığı kabul edilerek, serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances assumed” değerleri; $p < 0,05$ olduğunda ise varyanslar eşit olmadığından “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır (Ak, 2014: 74-77).

Tablo-6: Vergi Planlamasıyla İlgili T Test Analizi

Değerlendirme Soruları	Vergi Planlaması Var: 298, Yok: 102							
		□	S.S.	F	p	SD*	t*	p (2-tailed)*
Vergilendirme işlemlerini yapma yetkisi personel arasında dağıtılmıştır.	V	4,14	,905	13,735	,000*	212,7	1,42	,157
	Y	4,04	,738					
Vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlenmiştir.	V	4,29	,689	56,298	,000*	129	10,23	,000
	Y	3,10	1,1					
Dış kaynaklı beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapılmaktadır.	V	4,24	,693	25,457	,000*	137,2	8,56	,000
	Y	3,34	,980					
Tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,16	,694	26,767	,000*	137,6	9,26	,000
	Y	3,20	,975					
İş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,18	,753	22,672	,000*	142,1	7,75	,000
	Y	3,34	1,0					
Vergisel sonuçlar üst birime sistematik raporlanmaktadır.	V	4,24	,779	10,510	,001*	150,4	8,04	,000
	Y	3,40	,947					
Vergiyle ilgili işlemler düzenli olarak gözden geçirilmektedir.	V	4,14	,848	8,670	,003*	157,2	6,74	,000
	Y	3,41	,968					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır.

Bağımsız iki örnek t-testi uygulanan ilk sınıflandırma, vergi planlaması yapan şirketler ve yapmayan şirketlerdir. Vergi planlaması yapan ve yapmayan şirketler karşılaştırılırken; vergi riski alanları, yıllık ciro, yurtdışı işbirliklerin sayısı ve vergi riski yönetimine uygunluk gibi konulara bakılmıştır. Örneklem grubunun ortalamalarını karşılaştırarak test edilecek hipotezler her bir grup için ayrı ayrı belirlenmiştir.

Sorularda 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Buna göre ortalaması 5’e yakın olan sorularda katılımcılar ağırlıklı olarak “tamamen katılıyorum” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yukarıdaki Tablo 5 bize vergi planlaması yapan şirketlerin

vergi riski yönetimine uygunluğunun yapmayanlara oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. İlk soru haricinde tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05'in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum ilk soru hariç tüm sorularda vergi planlaması yapan ve yapmayan şirketlerin sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Vergi planlaması yapan şirketlerin vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlenmesi vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(129)=10,23 p=000). Vergi planlaması yapan şirketlerin dış kaynaklı oluşabilecek beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapması vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(137,2)=8,56 p=000). Vergi planlaması yapan şirketlerin tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürlerinin olması vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(137,6)=9,26 p=000). Vergi planlaması yapan şirketlerin tüm iş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürlerinin olması vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(142,1)=7,75 p=000). Vergi planlaması yapan şirketlerde vergisel sonuçların üst birime sistematik olarak raporlaması vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(150,4)=8,04 p=000). Vergi planlaması yapan şirketlerin vergiyle ilgili işlemleri düzenli olarak gözden geçirilmesi vergi planlaması yapmayanlara oranla daha fazladır (t(157,2)=6,74 p=000). Aynı sorular üzerinde t-testinin parametrik olmayan alternatifi Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir.

Tablo-7: Vergi Planlamasıyla İlgili T Test Analizi (Vergi Riski Alanları)

		Vergi Planlaması Var: 298, Yok: 102						
Değerlendirme Soruları	□	S.S.	F	p	SD*	t*	p (2-tailed)*	
Kurumlar Vergisi	V	3,93	,834	10,701	,001*	267,4	-11,01	,000
	Y	4,73	,548					
Gelir ve Kurumlar Stopaj Vergileri	V	3,37	,997	1,053	,306	398	-4,91	,000
	Y	3,94	1,088					
Katma Değer Vergisi	V	4,21	,917	13,417	,000*	266,6	-4,59	,000
	Y	4,58	,604					
Özel Tüketim Vergisi	V	2,52	,892	,682	,409	398	-6,29	,000
	Y	3,17	,924					
Gümrük Vergileri	V	2,99	1,172	2,244	,135	398	-9,28	,000
	Y	4,20	,995					
Transfer	V	2,21	,877	,955	,329	398	-9,51	,000

Fiyatlandırması	Y	3,19	,931					
Örtülü Sermaye	V	2,19	,813	7,396	,007*	154,5	-5,26	,000
	Y	2,75	,951					
Çifte Vergileme	V	3,29	,863	,058	,810	398	5,01	,000
	Y	2,78	,919					
Vergi Uyuşmazlıkları	V	2,78	1,014	6,393	,012*	187,3	-11,81	,000
	Y	4,13	,941					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır.

Yukarıdaki tablodaki analize göre, tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05’in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum ilk soru hariç tüm sorularda vergi planlaması yapan ve yapmayan şirketlerin sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Vergi planlaması yapan şirketler “kurumlar vergisi”ni, “gelir ve kurumlar stopaj vergileri”ni, “katma değer vergisi”ni, “özel tüketim vergisi”ni, “gümrük vergileri”ni, “transfer fiyatlandırması”ni, “örtülü sermaye”yi ve “vergi uyuşmazlıkları”ni vergi planlaması yapmayanlara göre daha az riskli görmektedir. Vergi planlaması yapan şirketler “çifte vergilendirme”yi vergi planlaması yapmayanlara göre daha riskli görmektedir. Diğerlerinin tam tersi çıkan bu soru şirketin ölçek olarak büyüdükçe yurtdışı iştiraklerinin olması, iştirak sayısının artmasından kaynaklanmaktadır. Ankete katılan 400 şirketten 226’sının hiç yurtdışı iştiraki olmadığından, çifte vergileme sorunuyla karşılaşmamaktadırlar. Aynı sorular üzerinde t-testinin parametrik olmayan alternatifi Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir.

Bağımsız iki örnek t-testi uygulanan diğer sınıflandırma, kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketler ve uygulamayan şirketlerdir.

Tablo-8: Kurumsal Risk Yönetimiyle İlgili T Test Analizi

		Kurumsal Risk Yönetimi Var: 245, Yok: 155						
Değerlendirme Soruları		□	S.S.	F	p	t*	SD*	p (2-tailed)*
Vergilendirme işlemlerini yapma yetkisi personel arasında dağıtılmıştır.	V	4,06	,901	,216	,642	-1,27	398	,204
	Y	4,17	,807					
Vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlenmiştir.	V	4,42	,606	100,466	,000*	12,14	221,5	,000
	Y	3,30	1,034					

Dış kaynaklı beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapılmaktadır.	V	4,37	,650	18,708	,000*	11,40	261,7	,000
	Y	3,45	,869					
Tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,28	,639	36,528	,000*	11,25	250,1	,000
	Y	3,34	,908					
İş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,30	,688	30,921	,000*	9,88	257,5	,000
	Y	3,44	,940					
Vergisel sonuçlar üst birime sistematik raporlanmaktadır.	V	4,37	,711	15,606	,000*	10,47	272,7	,000
	Y	3,48	,90					
Vergiyle ilgili işlemler düzenli olarak gözden geçirilmektedir.	V	4,26	,781	12,877	,000*	8,59	280,1	,000
	Y	3,47	,956					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır.

Yukarıdaki tablo bize kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketlerin vergi riski yönetimine uygunluğunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. İlk soru haricinde tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05’in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketler ve uygulamayanların sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketlerin vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlemesi, dış kaynaklı oluşabilecek beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapması, tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürleri ve tüm iş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürlerinin varlığı, vergisel sonuçların üst birime sistematik olarak raporlanması, vergiyle ilgili işlemleri düzenli olarak gözden geçirilmesi uygulamayanlara oranla daha fazladır. Ayrıca Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir.

Tablo-9: Kurumsal Risk Yönetimiyle İlgili T Test Analizi (Vergi Riski Alanları)

Değerlendirme Soruları	Kurumsal Risk Yönetimi Var: 245, Yok: 155							
		□	S.S.	F	p	SD*	t*	p (2-tailed)*
Kurumlar Vergisi	V	3,80	,777	3,352	,068	398	-11,25	,000
	Y	4,65	,670					
Gelir ve Kurumlar	V	3,31	,964	10,114	,002*	294,7	-4,73	,000

Stopaj Vergileri	Y	3,83	1,106					
Katma Değer Vergisi	V	4,15	,916	6,410	,012*	383,2	-5,01	,000
	Y	4,55	,704					
Özel Tüketim Vergisi	V	2,45	,879	1,653	,199	398	-6,55	,000
	Y	3,05	,924					
Gümrük Vergileri	V	2,87	1,105	,091	,763	398	-9,65	,000
	Y	3,98	1,148					
Transfer Fiyatlandırması	V	2,20	,940	,019	,889	398	-6,98	,000
	Y	2,87	,917					
Örtülü Sermaye	V	2,19	,881	,490	,484	398	-4,21	,000
	Y	2,56	,838					
Çifte Vergileme	V	3,47	,755	5,648	,018*	283,0	9,38	,000
	Y	2,68	,911					
Vergi Uyuşmazlıkları	V	2,62	,961	1,633	,202	398	-12,89	,000
	Y	3,91	,989					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır.

Tablodaki analize göre, tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05’in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum tüm sorularda kurumsal risk yönetimi uygulayan ve uygulamayan şirketlerin sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketler “kurumlar vergisi”ni, “gelir ve kurumlar stopaj vergileri”ni, “katma değer vergisi”ni, “özel tüketim vergisi”ni, “gümrük vergileri”ni, “transfer fiyatlandırması”ni, “örtülü sermaye”yi ve “vergi uyuşmazlıkları”ni uygulamayanlara göre daha az riskli bir alan olarak görmektedir. Kurumsal risk yönetimi uygulayan şirketler “çifte vergileme”yi uygulamayanlara göre daha riskli bir alan olarak görmektedir. Aynı sorular üzerinde t-testinin parametrik olmayan alternatifi Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir.

Bağımsız iki örnek t-testi uygulanan diğer sınıflandırma, yurtdışı iştiraki olan şirketler ve olmayan şirketlerdir.

Tablo-10: Yurtdışı İştiraklerle İlgili T Test Analizi

Değerlendirme Soruları	Yurtdışı İştirak Var: 226, Yok: 174							
	□	S.S.	F	p	SD*	t*	p (2-tailed)*	
Vergilendirme işlemlerini yapma yetkisi personel arasında dağıtılmıştır.	V	4,09	,856	,369	,544	366,8	-,32	,752
	Y	4,12	,882					
Vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlenmiştir.	V	4,40	,641	78,840	,000*	270,2	10,67	,000
	Y	3,44	1,04					
Dış kaynaklı beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapılmaktadır.	V	4,38	,636	25,669	,000*	297	10,38	,000
	Y	3,54	,903					
Tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,30	,636	38,829	,000*	294,7	10,73	,000
	Y	3,43	,914					
İş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürleri vardır.	V	4,33	,674	31,570	,000*	301,7	9,99	,000
	Y	3,49	,936					
Vergisel sonuçlar üst birime sistematik olarak raporlanmaktadır.	V	4,35	,723	15,516	,000*	318,3	9,86	,000
	Y	3,60	,931					
Vergiyle ilgili işlemler düzenli olarak gözden geçirilmektedir.	V	4,26	,792	11,655	,001*	332,1	7,8	,000
	Y	3,56	,958					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için "equal variances not assumed" değerleri alınmıştır.

Yukarıdaki tablo bize yurtdışı iştiraki olan şirketlerin vergi riski yönetimine uygunluğunun iştiraki olmayanlara oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. İlk soru haricinde tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05'in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum ilk soru hariç tüm sorularda yurtdışı iştiraki olan şirketler ve olmayan şirketlerin sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Yurtdışı iştiraki olan şirketlerin vergisel sonuçlara ilişkin stratejik hedefler belirlenmesi, dış kaynaklı oluşabilecek beklenmeyen vergisel durumlara karşı izleme yapması, tüm vergi türleri için şirket içi izleme prosedürlerinin varlığı, tüm iş faaliyetlerinin vergisel sonuçları için şirket içi izleme prosedürlerinin varlığı, vergisel sonuçların üst birime sistematik olarak raporlanması ve vergiyle ilgili işlemleri düzenli olarak gözden geçirilmesi yurtdışı iştiraki olmayanlara oranla daha fazladır.

Aynı sorular üzerinde t-testinin parametrik olmayan alternatifi Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir.

Tablo-11: Yurtdışı İştiraklerle İlgili T Test Analizi (Vergi Riski Alanları)

Değerlendirme Soruları	Yurtdışı İştirak Var: 226, Yok: 174							
		□	S.S.	F	p	SD*	t*	p (2-tailed)*
Kurumlar Vergisi	V	3,76	,769	1,598	,207	398	-11,45	,000
	Y	4,61	,686					
Gelir ve Kurumlar Stopaj Vergileri	V	3,25	,940	12,663	,000*	341,3	-5,77	,000
	Y	3,85	1,092					
Katma Değer Vergisi	V	4,12	,923	6,190	,013*	398,0	-5,22	,000
	Y	4,55	,710					
Özel Tüketim Vergisi	V	2,38	,763	3,383	,067	398	-7,97	,000
	Y	3,08	1,005					
Gümrük Vergileri	V	2,88	1,089	5,611	,018*	347,7	-8,08	,000
	Y	3,84	1,229					
Transfer Fiyatlandırması	V	2,17	,868	5,307	,022*	343,3	-7,10	,000
	Y	2,84	,999					
Örtülü Sermaye	V	2,14	,847	5,235	,023*	367,7	-5,06	,000
	Y	2,58	,868					
Çifte Vergileme	V	3,46	,749	6,314	,012*	322,8	7,80	,000
	Y	2,78	,944					
Vergi Uyuşmazlıkları	V	2,54	,914	,006	,939	355,5	-13,72	,000
	Y	3,87	,995					

* Levene testi için $p < 0,05$ olduğunda varyanslar eşit değildir, bu yüzden serbestlik derecesi, t değeri ve p olasılık değeri için “equal variances not assumed” değerleri alınmıştır.

Yukarıdaki tablodaki analize göre, tüm soruların p (2-tailed) değeri 0,05’in altında çıkmış ve boş hipotezler reddedilmiştir. Bu durum tüm sorularda yurtdışı iştiraki olan ve olmayan şirketlerin sorulara verdiği yanıtların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Yurtdışı iştiraki olan şirketler “çifte vergileme” hariç tüm vergi alanlarında kendilerini daha az riskli hissetmektedirler. Aynı sorular üzerinde t-testinin parametrik olmayan alternatifi Mann-Whitney U testi de uygulanmış, hipotezler yine aynen kabul edilmiştir. Yurtdışı iştiraki olan

şirketler “çifte vergileme” hariç tüm vergi alanlarında kendilerini daha az riskli hissetmektedirler.

5. VERGİ RİSKİ YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE DEĞERLENDİRME

Türk vergi mevzuatının işleyişi, çok sayıda kanun hükmü, bakanlar kurulu kararı, yönetmelik ve genel tebliğler ile karmaşık bir yapıdadır. Bu sebeple zaman zaman uzmanların bile izlemekte zorluk çektiği bir görünüm sergilemektedir. Ayrıca mükerrer maddeler ve geçici maddeler, sürekli bir biçimde gündeme gelen yasa değişiklikleriyle birlikte, tebliğler ve kanun hükmünde kararnamelerle getirilen uygulamalar mevcut şekliyle anlaşılması güç olan vergi mevzuatını giderek daha da karmaşık hale getirmektedir (Tuay, Güvenç, 2007: 144; Kızılot, Çomaklı, 2004: 149). Mükelleflerin zaman zaman kendi beyannamelerinde bile tereddütte düşerek ihtirazi kayıtla vermeleri ve özgelge talebinin yaygınlığı gibi hususlar vergi kanunlarının karmaşıklığının diğer göstergeleridir (Tekbaş, 2012: 136). Vergi karmaşıklığı sadece mükellefleri değil, aynı zamanda toplumun bütün kesimlerini de etkilemektedir. Özellikle vergi uyum maliyetlerini artırmakta (Budak, James ve Benk, 2017: 61) ve vergi risklerinin artmasına sebep olmaktadır.

Uygulanması kolay olan bir vergi, mükellefler ve vergi idaresi arasındaki anlaşmazlıkları en aza indirmelidir (Şenyüz, 1995: 122). Türkiye’de ise uyuşmazlıkların sayısal fazlalığı vergi risklerinin varlığının bir göstergesidir. Uzlaşmaya başvuran mükelleflerin fazlalığı ve ileri sürdükleri argümanın “kanun hükümlerine yeterince nüfuz edememe” olması belirliliğin sağlanamadığını ortaya koymaktadır (Üyümez, 2016: 89). Örneğin 2016 yılında tarhiyat sonrası uzlaşmaya 99.027 mükellef başvurmuştur (GİB, 2017: 114-115). Ayrıca uyuşmazlığın diğer bir göstergesi olarak 2016 yılında Vergi Mahkemeleri’ne açılan dava sayısı 104.410’a çıkmıştır. Bunların ise %30,6’sının KDV ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (Adalet Bakanlığı, 2017: 260). Bununla birlikte ülkemizde mükelleflerin yararlandığı çok sayıda vergi harcaması mevcuttur. Çeşitli vergi kanunlarında sayısı 142’yi bulan bu düzenlemelerin yaygınlığı mükelleflerin risklerini artırmaktadır (Bkz. MB, 2016: 274). Diğer ülkelerde çok nadir görülmekle birlikte ülkemizde, mali nitelikli çıkarılan afların ortalama üç yılda bir olduğu, hatta son yıllarda daha da sıklaştığı görülmektedir. Bu sebeple ülkemizde diğer ülkelerde görülmeyen “vergi aflarının sebep olduğu vergi riski” ortaya çıkmıştır. Vergi aflarının sık tekrarı mükellef tutum ve davranışlarını olumsuz etkilemiş, onların af beklentisi içinde vergi kaçırma davranışını hoş görme eğilimine girmeleri, vergi uyumunun azalmasıyla sonuçlanmıştır (Öz, Buyrukoğlu, 2011: 95; Çetin, 2007: 171). Özellikle vergi aflarının içinde yer alan “matrah artırımı” düzenlemesi vergi riski yönetimi aracı olarak kullanılmakta (Türkmen, 2017), mükellefleri etkin araçlara değil, kısa vadeli sonuçlara yönlendirmektedir.

Gelir vergisinin raporlanması işlemleri uluslararası standarda paralel olarak 28 Mart 2006 tarihinde 31 Sıra No'lu Gelir Vergilerine İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 12) Hakkında Tebliğ ile düzenlenmiştir. Bu standart uluslararası standartta meydana gelen değişikliklere paralel olarak 13 kez değiştirilmiştir. Standart kapsamında finansal raporlama yapan kuruluş, bir varlığı veya borcu muhasebeleştirdiğinde bunların defter değerleri kadar bu varlıktan ileride fayda temin edileceğini, borcun ise ödeneceğini kabul ederek, ertelenmiş vergi borcu veya ertelenmiş vergi alacağı muhasebeleştirmesi gerçekleştirmektedir. Amerika'daki Finansal Muhasebe Standartları Kurulu Yorum 48 (Financial Accounting Standards Board Interpretation No. 48 - FIN 48)'de yer alan şirketlerin belirsiz vergi pozisyonlarının açıklanması düzenlemesine benzer bir düzenleme UFRS yorum 23 (IFRIC 23) çerçevesinde 1 Ocak 2019'dan itibaren UMS 12 için getirilen ek yükümlülükle yapılmıştır (Bkz. IFRS). Şirketler bu yolla sistemde gördükleri vergi belirsizliklerini raporlayabilmekte ve böylece riskli alanlar ortaya çıkabilmektedir. Benzer bir uygulamanın TFRS'ye tâbi firmalar için kabul edilmesi ve raporlama mevzuatına girmesi beklenmektedir. Günümüzde TMS'ye tabi 1.529 şirket bulunmaktadır (Bkz. KGK). Bu şirketlerin sayısının kademeli olarak giderek artacağı düşünülmektedir. Belirsiz vergi pozisyonlarının raporlanmasının yapılacak olması özellikle büyük şirketler için vergi risklerinin analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi süreçlerini ihtiyaç haline getirecektir.

Günümüzde şirketler agresif vergi planlamasıyla riskleri artırırken, vergi otoriteleri de agresif vergi idaresi ve tahsilat politikası uygulama eğilimindedirler (Segal, Maroun, 2014: 376). Ülkemizde de 2011 yılında Vergi Denetim Kurulu'nun kurulmasından sonra oluşturulan Büyük Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığı (3 adet) ile büyük mükelleflerin vergi incelenmesinde ayrı bir uzmanlık alanı yaratılmıştır. Risk analizleri sonucunda belirlenen mükelleflerin vergi incelemelerinde büyük mükelleflerin incelenme oranlarının diğer mükelleflerden büyük ölçüde fazla olduğu görülmektedir (VDK, 2015: 39). Bu durum büyük mükelleflerin ölçek sebebiyle karmaşık işlemlerinin artmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle büyük şirketlerin vergi risklerinin tespit edilmesi için yeni stratejiler belirlenmeye başlanmalı, vergi riski yönetimi gerçekleştirilmelidir.

Muhasebe denetiminde kullanılan ulusal ve uluslararası programlar, iç kontrol ve risk değerlendirilmesinde kullanılan süreçler ile muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasındaki teknikler vergi riski yönetimi için de bir altyapı oluşturmaktadır. Ayrıca OECD şirketlerde vergi riski yönetimi için bir bütün oluşturan "vergi kontrol çerçevesi" oluşturmayı tavsiye etmektedir (OECD, 2016: 9). Bununla birlikte gerek ulusal gerekse uluslararası gelişmelerin vergi risklerini artırması sebebiyle şirketlerde vergi riski yönetimi konusunda yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

6. SONUÇ

Şirketlerde risk yönetiminin etkin uygulanması için tüm düzeylerindeki risklerin belirlenmesi ve risk yönetimine dahil edilmesi gerekir. Vergi riski yönetiminin yapılması da bu sürecin bir parçasıdır. Şirketler açısından vergi onların kararlarını etkileyen önemli bir göstergedir. Vergi alanındaki mevzuattan, raporlamadan, yapılanmadan ve süreçlerden kaynaklanan belirsizlikler vergi risklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple de analiz ve kontrollerin yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada şirketlerde vergi riski algısını ve vergi riskinin yönetilebilirliğini ölçmek amacıyla bir anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarına göre, belirli bir ölçeğin üzerindeki şirketlerin risk yönetimi ve iç kontrol stratejilerine önem verdikleri tespit edilmiştir. Vergi planlaması yapan, kurumsal risk yönetimi uygulayan ve yurtdışı iştirake sahip şirketlerin vergiyle ilgili daha iyi izleme ve raporlama prosedürlerine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Şirketlerin en çok yönetim riski ve itibari risk konusunda sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar tarafından en riskli görülen vergi ise katma değer vergisi olarak açıklanmıştır.

Vergi riski yönetimi uygulamak isteyen şirketlerin özellikle vergi birimini iyi yapılandırması ve uzman personel çalıştırması gerekmektedir. Mevcut denetim yazılımları vergi risklerini tespit etmeyi destekleyici nitelikte olmakla birlikte, özel süreç ve sektörel çalışmalarla desteklenmelidir. Vergiler af beklentisi sebebiyle geri plana itilecek değil, öncelikle değerlendirilecek ve yönetilecek bir alan olarak kabul edilmelidir. Bunun için gelir idaresinin şirketlerde vizyon değişikliğini destekleyici tedbirler alması yerinde olacaktır. Ülkemizde gelir idaresinin riskli alanları spesifik olarak açıklamaması, mükellefleri vergi riskleri konusunda bilinçlendirmemesi bir eksikliktir. Riskli alanların belirlenmesi ve şirketlerde bunların yönetilmesi için büyük mükelleflerden başlamak üzere işbirliğine dayalı politikaların oluşturulması beklenmektedir. Sonuç olarak kurumsal risk yönetimini daha etkin gerçekleştirmek isteyen şirketlerin vergi risklerini de tespit etmeleri ve stratejilerini buna göre belirlemeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, (2017). Adli İstatistikler. Ankara, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/AdliIstPdf/2016.pdf>.

Ak, B. (2014). Parametrik hipotez testleri. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ed. Ş. Kalaycı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Arlinghaus, B. P. (1998). Goal setting and performance measures – by tax professionals in fortune 500 companies. *The Tax Executive*, 50(6), 434-442.

Bakar Türegün, F. (2017). Şirketlerde vergi riski yönetimi: Türk vergi sistemi açısından bir değerlendirme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Bayram, N. (2015). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Budak, T., James, S. ve Benk, S. (2017). Vergi sisteminin basitleştirilmesi: kavramsal bir değerlendirme. *Maliye Araştırmaları - 1*, 32. *Uluslararası Maliye Sempozyumu Seçme Bildiriler*. Ed. A. Gerçek, Ö. Çetinkaya, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Cozmei C. ve Serban E. C. (2014). Risk management triggers: from the tax risk pitfalls to organizational risk. *Procedia Economics and Finance*, 15, 1594-1602.

Çetin, G. (2007). Vergi aflarının vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), 171-187.

Çetinkaya, O. (2008). Şirket yöneticileri için vergi uyumsuzlukları rehberi. <http://www.cetinkaya.av.tr/Dosyalar/9ebebe09-8e3c-4a22-a1b8-108009bed8d6.pdf>.

Daelen, M. ve Ven, A. (2010). Introducing risk management. *Risk Management and Corporate Governance: Interconnections in Law, Accounting and Tax*. Ed. M. Daelen, C. Elst, UK: Edward Elgar Publishing.

Donohoe, M. P., McGill G. A. ve Outslay E. (2014). Risky business: the prosopography of corporate tax planning. *National Tax Journal*, 67(4), 851-874.

Elgood, T., Fulton, T. ve Schutzman M. (2008), Tax function effectiveness: the vision for tomorrow's tax function. PwC and Wolters Kluwer Business Publishing.

Elgood, T., Paroissien, I. ve Quimby, L. (2004). Tax risk management. PwC, <https://www.pwc.co.za/en/assets/pdf/pwc-tax-risk-management-guide.pdf>.

Erasmus, D. N. Tax intelligence: the seven habitual tax mistakes made by companies. Tax Risk Management Services, <http://www.erasmusontax.com/publications/>.

GİB, (2017). Faaliyet Raporu 2016. http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/faaliyetraporlari/2016/2016_faaliyet_raporu.pdf.

Gmeiner, K. (2009). Ausgestaltung eines tax risk management in unternehmen. Masterarbeit, Wirtschafts Universität, Wien.

Happe, R. (2008). Multinationals, enforcement covenants, and fair share. *Beyond Boundaries: Developing Approaches to Tax Avoidance and Tax*

Risk Management. Ed. J. Freedman, UK: Oxford University, Centre for Business Taxation Publishing.

Holton, G. A. (2004). Defining risk. *Financial Analysts Journal*, 60 (6), 19-25.

IFRS, IFRIC 23, <http://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-interpretations/ifric-23-uncertainty-over-income-tax-treatments/>.

KGK, <http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS12.pdf>.

KGK, İstatistikler, <http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6728/Tablo-1-Finansal-Tablolar%C4%B1n%C4%B1-TMS%E2%80%99ye-Go%CC%88re-Du%CC%88zenleyen-I%CC%87tibar%C4%B1yla>.

Kızılot, Ş. ve Çomaklı, Ş. E. (2004). Vergi kayıp ve kaçakları ve kayıt dışı ekonomi ilişkisi ve boyutlarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğler. Ankara: Yaklaşım Yayınları.

Lavermicocca C. (2011). Tax risk management practices and their impact on tax compliance behaviour – the views of tax executives from large Australian companies. *Journal Of Tax Research*, 9(1), 89-115.

Maliye Bakanlığı. (2016). Vergi harcamaları raporu, file:///C:/Users/hp/Downloads/Gep_c826226e242a44b794bdb022be4a1ac8.pdf.

Mik, B. (2010). Introduction to tax risk management, *Tax Risk Management From Risk to Opportunity*. Ed. A. Bakker, S. Kloosterhof, Netherlands: IBFD.

Mulligan, E. ve Oats, L. (2009). Tax risk management: evidence from the US. *British Tax Review*, 6(1), 680-703.

OECD, (2004). Principles of corporate governance. OECD Publishing, <http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>.

OECD, (2016). Co-operative tax compliance: building better tax control framework, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264253384-en>.

Owens, J., Roy-Chowdhury, C. ve Huibregtse, S. (2015). Tax risk and tax risk management: how to mitigate tax risk in a BEPS-driven environment. CFE Forum 2015, Tax Governance and Tax Risk Management in a post-BEPS World, Brussels, 26 March.

- Öz, E. ve Buyrukoğlu, S. (2011). Cumhuriyet tarihinde vergi afları: maddi ve manevi erozyonlar. *Vergi Sorunları*, 272, Mayıs.
- Rensburg, J. (2012). Tax risk management: a framework for implementation. Thesis on Master Degree of Taxation, University of Pretoria, South Africa.
- Segal T. ve Maroun W. (2014). Tax risk-management analysis: comparison between The United States of America, The United Kingdom and South Africa. *Journal of Economic and Financial Sciences*, July, 7(2), 375-392.
- Şenyüz, D. (1995). *Vergilendirmede yükümlü psikolojisi*. Bursa.
- Tekbaş, A. (2012). Vergi kanunlarının tabi olduğu anayasal ilkeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 123-191.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). *Türkiye’de mükelleflerin vergiye bakışı*. GİB Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayını, No: 51.
- Türkmen, N. (2017). Ezber bozan bir Danıştay kararı. *Sözcü Gazetesi*, 25 Kasım.
- Üyümez, M. E. (2016). Vergi mevzuatının karmaşıklığı ve uzlaşma yöntemi bağlamında vergi uyumunun değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 2016, 75-92.
- Wunder, H. F. (2009). Tax risk management and the multinational enterprise. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 18, 14-28.
- Yaltı, B. (2012). Vergi sigortası. *Vergi Sorunları Dergisi*, 284, Mayıs, 112-134.
- VDK, (2015). Faaliyet Raporu 2014. https://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fDosya%2fVDK%202014%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu_1102.pdf.

SAHIPLİK YAPISI VE KAR KALİTESİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Gamze Sevimli ÖRGÜN^a
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN^b

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Kasım 2018; 11 (3): 333-348

ÖZ

Kar kalitesi son yıllarda muhasebe ve finansman literatüründe önemli bir kavram haline gelmiş ve konuya ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Borsa İstanbul'a kayıtlı 130 firma verisinden yararlanılan çalışma 2014-2015 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada sahiplik yapısı göstergesi olarak kurumsal sahiplik, yönetsel sahiplik, yabancı sahiplik ve dağınmık sahiplik kullanılmıştır. Kar kalitesi göstergesi olarak da literatür ile tutarlı bir biçimde ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda kar kalitesi ile sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan yabancı sahiplik arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın diğer sahiplik yapısı göstergeleri ile kar kalitesi arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir.

Anahtar Sözcükler: Sahiplik Yapısı, Kar Kalitesi, Yönetsel Sahiplik.

JEL Kodları: M40, M41

OWNERSHIP STRUCTURE AND EARNINGS QUALITY: AN EXAMINATION ON BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

Earnings quality has become an important concept in accounting and finance literature in recent years and a number of studies on the subject have been made. In this study, the relationship between ownership structure and earnings quality is examined. The study in which benefited 130 companies registered in the stock exchange Istanbul are used covers 2014-2015 years. In the study, institutional ownership, managerial ownership, foreign ownership and dispersed ownership were used as indicators of ownership structure. Discretionary accruals have been used as indicators of earnings quality consistent with the literature. In the result of the study, a positive and statistically significant relationship is found between earnings quality and foreign ownership which is used as the ownership structure indicator. However, a significant relationship has not been obtained between earnings quality and the other ownership structure indicators.

Keywords: Ownership Structure, Earning Quality, Managerial Ownership.

JEL Codes: M40, M41

* Makalenin gönderim tarihi: 02.01.2018; Kabul tarihi: 05.04.2018, iThenticate benzerlik oranı %34

^a Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, gamzea2005@hotmail.com

^b Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, maygun@yyu.edu.tr

1. GİRİŞ¹

İşletmenin para ile ifade edilebilen ve muhasebe tarafından kaydedilen, sınıflandırılan, özetlenen bilgilerin kullanıcılara sunulması muhasebenin ürettiği finansal raporlar yoluyla gerçekleşmektedir. Finansal raporlar; işletme sahip veya yöneticilerinin uyguladıkları kararlar sonucunda işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde ortaya çıkan değişimleri izlemelerine ve görmelerine yardımcı olur.

Finansal tablolar, muhasebenin temel fonksiyonlarından biri olan raporlama ve analiz fonksiyonunu gerçekleştirir ve işletmeler ile paydaşlar arasında bilgi kaynağı kabul edilir. Paydaşlar, işletmenin hazırlamış oldukları finansal raporları esas alarak yatırım kararı alırlar. Bu anlamda finansal tablolar işletmelerin dışa açılan kapısı olarak da değerlendirilebilir. Finansal tabloların işletmelerin gerçek değerini yansıtması son derece önemlidir. Ancak özellikle 2000’li yılların başında başta ABD olmak üzere finansal tablo temelli muhasebe skandalları ilginin bu tablolara yönelmesine neden olmuştur.

İşletmenin temel amaçlarından biri de kar elde etmektir. Çünkü kar bir işletmenin performansının en önemli göstergesidir. Kar; işletmenin gelecek dönemlerdeki başarılarına ilişkin olumlu veya olumsuz beklenti oluşturma gücü, işletme değerini etkileme, işletmenin başarı ölçütü olması, işletmenin büyüme potansiyelini göstermesi, kar dağıtım politikalarının saptanması, kaynak dağılımının optimalleştirilmesi, ortakların getiri beklentilerini karşılayabilme potansiyelini gösterebilmesi, fiyatlandırma kararları, yöneticilerin ve çalışanların ödüllendirilmesi, işletmenin vergi planlaması, milli gelir ve diğer makroekonomik hesaplamalar bakımından önemlidir (Sayılğan ve Gürdal, 2004).

Kar kalitesi çok boyutlu bir kavramdır. 2000’li yılların başındaki muhasebe skandallarından sonra kar kalitesi ile ilgili literatür hızla büyümüştür ve kavram yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kar kalitesinin tespitinde genel kabul görmüş bir ölçüm yöntemi olmadığı gibi kavramın tanımlanmasında da fikir birliği bulunmamaktadır.

Kar kalitesi en genel tanımıyla, gelecekteki karları tahmin etmede raporlanan karların faydası ve işletmenin doğru karları yansıtma raporlanan kazançların kabiliyeti şeklinde tanımlanır (Sakarya ve Koçak, 2016).

¹ Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Sahiplik Yapısı ve Kar Kalitesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen ekonomik gelişmeler işletmelerin, finansal alanlarda ve diğer alanlarda kendilerini geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. İşletmeler için varlıklarının devam etmesi en temel amaçtır. Ancak; karlılık, geleceğe yönelik yatırımlar ve işletme performansı gibi konular da devamlılıkları kadar önem arz etmektedir. İşletmeler için önemli olan birçok etkenin, yönetici ve hissedarlar tarafından belirlendiği aşıkardır. Bu nedenle, sahiplik yapısının işletmeler için önemi daha da artmaktadır (Büyükmert, 2015).

Sahiplik yapısı, farklı şekillerde ifade edilmesine karşın en genel anlamda şirket hissedarlarının bireysel ya da kurumsal olarak kimlerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Firmaların sahiplik yapılarının aile, kurumsal, devlet, yabancı, çalışan, yönetici ya da dağıntık sahiplik olarak sınıflandırılabilir. Sermaye sahipliği ise işletmenin performansı, sermaye miktarını, şirket verimliliğini ve bunun gibi pek çok durumu etkileyen faktörlerin içerisinde en önemlisidir (Tükenmez ve diğerleri, 2016).

Yukarıdaki teorik tartışmalardan hareketle bu çalışmanın amacı sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Borsa İstanbul'a kayıtlı farklı sektörlerden 130 firmanın 2014-2015 yıllarına ait verilerinden yararlanılan çalışmada yapılan analiz sonucunda kar kalitesi ile sahiplik yapısı göstergelerinden yabancı sahiplik arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Girişi takiben ikinci bölümde kavramsal çerçeve açıklanmıştır. Üçüncü bölüm literatür taramasına ayrılmıştır. Dördüncü bölümde ampirik uygulama hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise sonuçlar yorumlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sahiplik Yapısı

Sahiplik kavramı, sermaye sahiplerinin niceliksel özellikleri yanında niteliksel özelliklerini içinde barındıran şirketin kontrolünü elinde tutan kişi ya da grupların haklarını ifade etmektedir (Karayormuk, 2010).

Sahiplik yapısı, işletmenin yönetim yapısı ve politikasının belirlenmesinde son derece önemli bir etkiye sahip olan kurumsal yönetimin özelliklerindedir (Göneç, 2004). Sahiplik yapısı, işletme sermayesi sağlayanların kim olduğunu ve sermaye paylarının büyüklüğünü ifade etmektedir. Şirket hisselerinin belirli şahısların elinde toplanması ve bu şahısların hisse oranlarının diğer kişilerin hisse oranlarına göre büyük

olması, şirket yönetiminin ve kontrolünün bu şahıslara ait olması demektir (Karabıyık, 2011).

Küreselleşerek her geçen gün değişen ve gelişen dünyada olduğu gibi işletmelerde de zaman içinde yönetimde ve sahiplik yapısında değişimler meydana gelerek hisse senetlerini arttırıp ortaklıklar oluşturmuştur. Bunun sonucunda sahiplik ve kontrol ayrımı daha çok netleşmiş ve belirginleştirmiştir. Şirket yönetiminde kontrol yetkisine sahip olan hissedarlar ile yöneticiler arasında farklı durumlar ortaya çıkmaktadır.

Sahiplik hakkı (hissedarlar), işletmelerde finansal hakları ve mülkiyetin gerçek sahipliği ile beraber kar payı üzerindeki hak sahipliğini ifade ederken, kontrol hakkı (yöneticiler) ise işletmelerde devamlılığın ve amaca ulaşmada etkinliğin sağlanabilmesi için oy hakkını ve bu oy hakkı üzerinden işletme faaliyetlerini etkileyebilme gücüne denmektedir. Bu hak ayrımının sonucunda işletmeler için farklı bazı sonuçlar da doğabilir. Haklar üzerindeki bu ayrım, işletmelerde farklı miktarlarda hisse senetlerine sahip olunması durumunda, hissedarların kontrol hakkı temsilciliği için işletmelere ve sermaye sahiplerine farklı maliyetler üstlenme zorunluluğunu getirebilir.

2.2. Kar Kalitesi

Kar kalitesi ile ilgili yapılan birçok araştırmaya rağmen literatürde herkesçe kabul edilen bir tanımı yoktur. Aşağıda kar kalitesi ile ilgili bazı yazarlar tarafından yapılan tanımlamalara yer verilmiştir:

Schipper ve Vincent (2003) kaliteli karın, süreklilik gösteren bir kar olduğunu ifade etmiştir.

Carnes ve diğerleri (2003) ise karın kaliteli olmasının istikrar ve tahmin özelliğine sahip olması gerektiği şeklinde ifade etmişlerdir.

Bellovary ve diğerleri (2005) ise kar kalitesini; şirketin doğru kazançlarını yansıtan ve gelecek karlarını tahmin etmeye olanak sağlayan raporlanan karların gücü şeklinde tanımlamıştır.

Yel (2012) kar kalitesini; kar performansının gelecek dönemde ne ölçüde süreklilik göstereceğini belirten bir ölçüm olarak tanımlamıştır.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, farklı şekillerde ifade edilmesine karşın kar kalitesinin en belirleyici özellikleri olarak; süreklilik, istikrarlılık, tahmin edilebilirlik ve güvenilirlik ön plana çıkmaktadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Kar kalitesi kavramının popülerleşmesine bağlı olarak konuya ilişkin ampirik çalışmaların sayısı da önemli ölçüde artmıştır. Aşağıda literatürde yer alan çalışmalar özetlenmiştir.

Boutchcova ve Megginson (2000) yaptıkları çalışmalarında kar kalitesi ve sahiplik yapısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1961-1995 yıllarını kapsayan 29 ülkeye ait 118 firmanın verisinin kullanıldığı çalışma sonucunda yazarlar yeni özelleştirilmiş firmalarda kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Han (2004) 1997-2001 yıllarını kapsayan çalışması sonucunda kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Velury ve Jenkins (2006) yaptıkları çalışmalarında kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1992-1999 yıllarını kapsayan ve 4238 gözlemden yararlanılan çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Hashim ve Devi (2006) Malezya borsasına kayıtlı firmalar üzerine yaptıkları çalışmalarında kurumsal yönetim, sahiplik yapısı ve kar kalitesini araştırmışlardır. 280 firma verisinin kullanıldığı çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna karşın çalışmada yönetsel sahiplik ile kar kalitesi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Dong-Lin ve Gang (2008) yaptıkları çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar kurumsal sahiplik düzeyinin yüksek olduğu firmalarda bu pozitif ilişkinin anlamlı olduğunu bulmuşlardır.

Nasr ve diğerleri (2009) yeni özelleştirilmiş firmalar üzerine yaptıkları çalışmalarında sahiplik yapısı ve kar kalitesini incelemişlerdir. 1980-2003 yıllarını ve 29 ülkeyi kapsayan çalışma sonucunda devlet sahipliğinin daha düşük karla ilişkili olduğuna dair sağlam ve güçlü kanıtlar elde etmişlerdir.

Shah ve diğerleri (2009) kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Pakistan borsasına kayıtlı firmalar üzerine yapılan çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında istatistiksel olarak negatif bir korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir.

Moradi ve Nezami (2011) yaptıkları çalışmada Tahran Borsası'nda işlem gören firmaların sahiplik yapılarının kar kalitesine etkisini incelemişlerdir. 2006-2010 yıllarını kapsayan çalışma sonucunda sahiplik merkezileşmesi, kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında pozitif buna karşın anlamlı olmayan bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Hashim ve Devi (2012) Malezya firmaları üzerine yaptıkları ve toplam 831 gözlemden yararlandıkları çalışma sonucunda, kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra yönetsel sahiplik, dış yönetici payı ile kar kalitesi arasında da pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür.

Shaihk ve diğerleri (2012) Pakistan firmaları üzerine yaptıkları çalışmalarında kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2006-2010 yıllarını kapsayan çalışmaları sonucunda kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında negatif ve anlamsız bir ilişki tespit etmişlerdir.

Alves (2012) çalışmasında sahiplik yapısı ve kar yönetimini incelemiştir. 2002-2007 yıllarını kapsayan ve 34 Portekiz firması üzerine yapılan çalışma sonucunda yönetsel sahiplik ve sahiplik yoğunluğunun, kar yönetiminin seviyesini azaltarak kar kalitesini arttırdığını tespit etmişlerdir.

Mokhtari ve Makerani (2013) Tahran Borsası'nda yaptıkları araştırmada kurumsal sahipliğin firma değeri ve kar kalitesiyle ilişkisini incelemişlerdir. 2009-2011 yıllarını kapsayan çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Beuselinck ve diğerleri (2013) dört güney Avrupa ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında finansal raporlamanın disipline edilmesinde yabancı sahipliğin rolünü araştırmışlardır. 2002-2007 yıllarını kapsayan çalışmaları sonucunda yazarlar, firma düzeyinde kar kalitesi ile yabancı sahiplik arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada özellikle güçlü kurumsal kaliteye sahip olan ülkelerde bu ilişkinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Alipour ve diğerleri (2014) Tahran borsası üzerine yaptıkları çalışmalarında kamu ve özel sektör sahipliği ile kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2005-2008 yıllarını kapsayan ve toplam 81 kamu ve özel sektör firma verisinden yararlandıkları çalışmaları sonucunda yazarlar özel sektör sahiplik payının artması durumunda kar kalitesinin arttığı sonucuna varmışlardır.

Hashim ve Devi (2014) 2004 yılı sonunda Malezya'da ki 622 finansal ve finansal olmayan şirket üzerinde yaptıkları çalışmada kar kalitesini yönetici sahipliği, aile sahipliği ve kurumsal sahiplik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, yönetici sahipliği, aile sahipliği ve kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Parte-Esteban ve Garcia (2014) İspanya firmaları üzerine yaptıkları çalışmalarında kar kalitesi üzerinde firma yapısının etkisini incelemişlerdir.

2000-2011 yıllarını kapsayan ve 1805 firma verisinin kullanıldığı çalışma sonucunda kar kalitesi ile sahiplik yapısı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Ayadi ve Younes (2014) Fransız kaynaklı yaptıkları çalışmada sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2003-2011 yıllarını kapsayan ve 117 firmaya ait 1053 gözlemden yararlanılan çalışma sonucunda yönetsel sahipliğin kar kalitesi üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu, sahiplik yoğunluğunun ve kurumsal sahipliğin kar bilgisini olumlu etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Nasr ve diğerleri (2015) 45 ülkeyi kapsayan çalışmalarında özelleştirilmiş firmalarda devlet ve yabancı sahiplik ile kar kalitesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Aralarında Türkiye'nin de olduğu 350 özelleştirilmiş firma verisinden yararlanılan çalışma sonucunda devlet sahipliğine karşın yabancı sahipliğin kar kalitesi ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmüştür. Bu anlamlı ilişkinin özellikle yönetsel dengenin olduğu ve düşük yönetim risk düzeyine sahip olan ülkelerde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Alaryan (2015) Ürdün borsası üzerine yaptığı çalışmasında, sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2009-2013 yıllarını kapsayan 76 firma verisinin kullanıldığı çalışma sonucunda sahiplik yapısı ile kar kalitesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Mamman ve diğerleri (2016) Nijerya firmaları üzerine yaptığı ve 2002-2014 yıllarını kapsayan çalışmalarında kurumsal sahiplik ve kar kalitesi ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda kurumsal sahiplik ve kar kalitesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Amos ve diğerleri (2016) Nijerya firmaları üzerine yaptıkları çalışmalarında kar kalitesinin kurumsal sahiplik yapısına etkisini incelemişlerdir. 2005-2013 yıllarını kapsayan ve 16 firma verisinin kullanıldığı çalışma sonucunda söz konusu iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır.

Asri (2017) Endonezya Borsa'sına kayıtlı firmalar üzerine yaptığı çalışmasında kar kalitesinin sahiplik yapısına etkisini araştırmıştır. 2010-2015 yıllarını kapsayan çalışma sonucunda, kurumsal sahipliğin kar kalitesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olmasına karşın yönetsel sahipliğin kar kalitesi üzerinde pozitif fakat anlamsız bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Latif ve diğerleri (2017) Pakistan borsası üzerine yaptıkları çalışmalarında kurumsal sahipliğin kar kalitesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 2002-2014 yıllarını kapsayan ve 200 firma verisinin kullanıldığı çalışma

sonucunda yazarlar kurumsal sahipliğin kar kalitesi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Mengoli ve diğerleri (2017) 12 Avrupa ülkesi üzerine yaptıkları çalışmalarında aile sahipliği ve kurumsal sahipliğin kar kalitesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 22335 gözlemden yararlanılan çalışma sonucunda aile sahipliği ve kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Mehrani ve diğerleri (2017) Tahran borsası üzerine yaptıkları çalışmalarında kurumsal sahiplik tipleri ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1999-2006 yıllarını kapsayan çalışma sonucunda yazarlar kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulmuşlardır.

4. SAHİPLİK YAPISI VE KAR KALİTESİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR İNCELEME

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Borsa İstanbul'a kayıtlı farklı sektörlerde yer alan firma verilerinden yararlanılmıştır.

4.2. Metodoloji ve Örneklem

Sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada aşağıda açıklanan modelleri test etmek amacıyla basit ve çoklu regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada Borsa İstanbul'a kayıtlı 130 firmanın 2014-2015 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Varlık yapılarının farklı olması nedeniyle mali sektörde yapılan firmalar kapsam dışında tutulmuştur.

4.3. Model

Sahiplik yapısı ve kar kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada aşağıdaki modeller oluşturulmuştur:

$$MODEL 1: KARKALİTE_{it} = \beta_0 + \beta_1 KURUMSAL_{it} + \beta_2 KARLILIK_{it} + \beta_3 KALDIRAÇ_{it} + \beta_4 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it}$$

$$MODEL 2: KARKALİTE_{it} = \beta_0 + \beta_1 YÖNETSEL_{it} + \beta_2 KARLILIK_{it} + \beta_3 KALDIRAÇ_{it} + \beta_4 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it}$$

$$MODEL 3: KARKALİTE_{it} = \beta_0 + \beta_1 YABANCI_{it} + \beta_2 KARLILIK_{it} + \beta_3 KALDIRAÇ_{it} + \beta_4 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it}$$

$$MODEL 4: KARKALİTE_{it} = \beta_0 + \beta_1 DAĞINIK_{it} + \beta_2 KARLILIK_{it} + \beta_3 KALDIRAÇ_{it} + \beta_4 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it}$$

$$MODEL 5: KARKALİTE_{it} = \beta_0 + \beta_1 KURUMSAL_{it} + \beta_2 YÖNETSEL_{it} + \beta_3 YABANCI_{it} + \beta_4 DAĞINIK_{it} + \beta_5 KARLILIK_{it} + \beta_6 KALDIRAÇ_{it} + \beta_7 BÜYÜKLÜK_{it} + \epsilon_{it}$$

4.4. Değişkenler

4.4.1. Bağımlı Değişken

Çalışmada bağımlı değişken olarak, kar kalitesi kullanılmıştır. Literatürde konuya ilişkin daha önceki yapılan ve yukarıda özetlenen çalışmalar ile tutarlı bir biçimde kar kalitesinin ölçümünde isteğe bağlı (ihtiyari) tahakkuklar kullanılmıştır. 1991 yılında Jones tarafından ortaya atılan daha sonra Dechow ve diğerleri (1995) tarafından geliştirilerek “Modifiye Edilmiş Jones Modeli”ne göre isteğe bağlı tahakkuklar şöyle hesaplanmaktadır:

$$DACC_{it} = TACC_{it} / A_{it-1} - [\hat{\alpha}_t (1 / A_{it-1})] + \hat{\alpha}_{1i} [(\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it}) / A_{it-1}] + \hat{\alpha}_{2i} [PPE_{it} / A_{it-1}]$$

Burada,

$DACC_{it}$, t döneminde i firmasının isteğe bağlı tahakkuklarını, $TACC_{it}$, t döneminde i firmasının toplam tahakkukları ΔREV_{it} , t döneminde i firmasının satış gelirlerindeki değişimi, ΔREC_{it} , t döneminde i firmasının ticari alacaklarındaki değişimi, PPE_{it} , t döneminde i firmasının maddi duran varlık alımını, A_{it-1} ise t-1 döneminde i firmasının toplam varlıklarını göstermektedir.

4.4.2. Bağımsız Değişkenler

Çalışmada bağımsız değişken olarak sahiplik yapısı kullanılmıştır. Sahiplik yapısı ise literatür çalışmaları ile tutarlı bir biçimde kurumsal, yönetsel, yabancı ve dağınık olarak dört gruba ayrılmış ve aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

KURUMSAL: Firmanın toplam sermayesi içerisinde kurumların payı,

YÖNETSEL: Firmanın toplam sermayesi içerisinde yöneticilerin payı,

YABANCI: Firmanın toplam sermayesi içerisinde yabancı ortakların payı,

DAĞINIK: Halka açıklık oranını göstermektedir.

² $TACC_{it} = NI_{it} - OCF_{it}$ şeklinde hesaplanmıştır. NI_{it} , t döneminde i firmasının net karını, OCF_{it} , t döneminde i firmasının faaliyetlerden sağlanan nakit akımlarını göstermektedir.

4.4.3. Kontrol Değişkenleri

Çalışmada ayrıca literatür ile tutarlı bir biçimde karlılık, kaldıraç (borçlanma oranı) ve firma büyüklüğü, olmak üzere üç kontrol değişkeni kullanılmıştır. Firmaların ilgili yıllardaki mali tablolarından elde edilen bu değişkenler aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmıştır:

$$KARLILIK = \text{Net Kar}_{it} / \text{Toplam Varlıklar}_{it}$$

$$KALDIRAÇ = \text{Toplam Borçlar}_{it} / \text{Toplam Varlıklar}_{it}$$

$$BÜYÜKLÜK = \text{Firma toplam varlıklarının doğal logaritması}$$

4.5. Analiz Sonuçları

Tablo-1: Özet İstatistik

	Gözlem	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
KARKALİTESİ	260	-,49	,43	,0015	,10911
KURUMSAL	260	,00	,97	,2998	,31368
YÖNETSEL	260	,00	,90	,1750	,25003
YABANCI	260	,00	,98	,1094	,25625
DAĞINIK	260	,00	1,00	,3363	,20489
KARLILIK	260	-,21	,34	,0355	,08297
KALDIRAC	260	,01	,97	,4771	,23847
BÜYÜKLÜK	260	5,82	9,05	8,1542	,54047

Tablo-1’de ampirik analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin özet istatistikler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde analiz kapsamında incelenen firmalarda kurumsal, yönetsel, yabancı ve dağılık sahiplik oranlarının ortalama olarak sırasıyla % 30, % 17,5, % 11 ve % 34 olduğu görülmektedir. Firmaların ortalama karlılık oranları yaklaşık olarak % 3,5 civarında iken kaldıraç oranlarının ise % 47,7 olduğu belirlenmiştir. Kar kalitesi göstergesi olarak kullanılan ihtiyari tahakkukların ise ortalama 0,0015 olduğu görülmektedir.

Tablo-2’de geliştirilen modelleri test etmek amacı ile tekli ve çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Model 1,2,3 ve 4’te tekli Model 5’te ise çoklu regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Tekli regresyon modellerinde her bir sahiplik yapısı göstergesi ile kar kalitesi arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çoklu regresyon modelinde ise tüm sahiplik yapısı göstergeleri ile kar kalitesi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo-2: Regresyon Analizi Sonuçları

DEĞİŞKEN VE PARAMETRELER	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3	MODEL 4	MODEL 5
KURUMSAL	-0,007 (-0,118)				-0,058 (-0,476)
YÖNETSEL		-0,054 (-0,949)			-0,021 (-0,189)
YABANCI			0,096 (1,650)*		0,131 (1,223)
DAĞINIK				-0,005 (-0,094)	-0,056 (-0,602)
KARLILIK	-0,427 (-6,698)***	-0,423 (-6,639)***	-0,435 (-6,835)***	-0,427 (-6,661)***	-0,432 (-6,702)***
KALDIRAÇ	0,035 (0,511)	0,044 (0,663)	0,028 (0,419)	0,037 (0,551)	0,032 (0,472)
BÜYÜKLÜK	-0,054 (-0,885)	-0,063 (-1,072)	-0,049 (-0,787)	-0,056 (-0,949)	-0,048 (-0,780)
F DEĞERİ	15,683***	15,959***	16,472***	15,681***	9,411***
DÜZ. R ²	0,184	0,187	0,192	0,184	0,185
DURBIN WATSON	2,074	2,074	2,091	2,075	2,091
GÖZLEM SAYISI	260	260	260	260	260

Parantez içinde t değerleri gösterilmiştir. *, ** ve *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Model 1’de sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasındaki regresyon analizi sonuçları görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde kurumsal sahiplik ile kar kalitesi arasında negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Model 2’de sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan yönetsel sahiplik ile kar kalitesine ilişkin regresyon sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde yönetsel sahiplik ile kar kalitesi arasında negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Model 3’te ise sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan yabancı sahiplik ile kar kalitesine ilişkin regresyon sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde yabancı sahiplik ile kar kalitesi arasında pozitif ve istatistiksel olarak % 10 düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu sonuç firmaların sermayeleri içerisinde yabancı

sermayenin payının yüksek olması durumunda kar kalitesini arttırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Model 4'te sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan dağınmık sahiplik ile kar kalitesine ilişkin regresyon sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde dağınmık sahiplik ile kar kalitesi arasında negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki görülmektedir.

Model 5'te tüm sahiplik yapısı değişkenlerinin kullanıldığı çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde tekli regresyon modellerinden elde edilen sonuçlara benzer olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile sahiplik yapısı göstergeleri olarak kullanılan, kurumsal sahiplik, yönetsel sahiplik ve dağınmık sahiplik ile kar kalitesi arasında negatif buna karşın sahiplik yapısı ile yabancı sahiplik arasında ise pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Kontrol değişkenleri ile kar kalitesi arasındaki ilişkilere bakıldığında kurulan tüm modellerde karlılık ile kar kalitesi arasında negatif ve istatistiksel olarak % 1 düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna karşın kurulan tüm modellerde diğer kontrol değişkenlerinden kaldıraç ile kar kalitesi arasında pozitif, büyüklük ile kar kalitesi arasında negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Günümüzde yatırımcıların işletmelerin finansal durumlarını en iyi görebildiği yer finansal tablolarıdır. Bu yüzden finansal tabloların muhasebeciler tarafından oldukça net ve muhasebe standartları çerçevesinde hazırlanması gerekmektedir. Ekonomik karar alıcıların ihtiyaç duydukları kararı vermede yüksek kalitede hazırlanan finansal raporlar oldukça değerlidir. Bu sayede finansal bilgi kullanıcıları işletmenin geleceğinin olup olmadığına, güçlü ve zayıf yönlerine, işletmenin dönem karına bakarak yatırım kararı vereceklerdir.

Son yıllarda ABD başta olmak üzere birçok ülkede yaşanan muhasebe skandalları firmaların hazırlamış oldukları finansal raporlara ve buna bağlı olarak ilan edilen kar rakamlarına olan ilginin artmasına neden olmuştur.

Kar kalitesi, son yıllarda üzerinde çok sayıda çalışmanın yapıldığı bir konu görülmektedir. Kar kalitesine ilişkin yapılan çalışmalarda en önemli sorun, kar kalitesinin ölçümü ile ilgilidir. Çalışmanın önceki bölümlerinden belirtildiği üzere kar kalitesinin genel kabul görmüş bir tanımı söz konusu değildir. En genel anlamda kar kalitesi; gelecekteki karları tahmin etmede

raporlanan karların faydası ve işletmenin doğru karlarını yansıtmada raporlanan karların kabiliyeti şeklinde tanımlanmaktadır.

Kar kalitesi ve sahiplik yapısı arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan bu çalışmada Borsa İstanbul'a kayıtlı 130 firmanın 2014-2015 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak kar kalitesi, bağımsız değişken olarak sahiplik yapısı göstergeleri (kurumsal sahiplik, yönetsel sahiplik, yabancı sahiplik ve dağılık sahiplik) ve kontrol değişkeni olarak karlılık, kaldıraç ve firma büyüklüğü kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan kar kalitesini ölçmede Dechow ve diğerleri (1995) tarafından geliştirilerek Modifiye Edilmiş Jones Modeli'nden yararlanılmıştır.

Çalışmada geliştirilen modelleri test etmek amacıyla, tekli ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tekli regresyonda her bir sahiplik yapısı göstergesi ile kar arasındaki ilişkiye bakılırken, çoklu regresyon modelinde tüm sahiplik yapısı ile kar kalitesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda kar kalitesi ile sahiplik yapısı göstergesi olarak kullanılan kurumsal, yönetsel ve dağılık sahiplik arasında negatif, buna karşın yabancı sahiplik arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Kar kalitesi ile yabancı sahiplik arasındaki bu pozitif ilişki istatistiksel olarak % 10 düzeyinde anlamlıdır. Elde edilen bu sonuç firmaların sermayeleri içerisinde yabancıların payının artması halinde kar kalitesinin artacağı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu sonuç literatürde yer alan Nasr ve diğerleri (2009), Beuselinck ve diğerleri (2013), Nasr ve diğerleri (2015) sonuçları ile tutarlıdır.

Ülkemizde kar kalitesi üzerine sınırlı çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında Yel (2012) ve Sakarya ve Koçak (2016) önemlidir. Söz konusu çalışmalarda kar kalitesi ile performans arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ancak yaptığımız incelemelerde sahiplik yapısının kar kalitesi üzerindeki etkisini Türkiye boyutu ile inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda son derece önemli olan çalışma bazı sınırlılıkları da kapsamaktadır. En önemli sınırlılıklardan biri çalışılan yıl sayısıdır. Çalışmada 2014-2015 yılları verileri kullanılmıştır. Çalışılan yıl sayısının uzun tutulması halinde elde edilecek sonuçların daha anlamlı olması beklenebilir. Bir diğer kısıt sahiplik yapısı göstergeleri ile ilgilidir. Çalışmada sahiplik yapısı göstergeleri olarak kurumsal, yönetsel, yabancı ve dağılık sahiplik kullanılmıştır. Ancak çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği gibi sahiplik yapısının başka türleri de söz konusudur. Bunlar arasında aile sahipliği, devlet sahipliği ve çalışan sahipliği sayılabilir. Son olarak çalışmada sektörel bir ayırım yapılmamıştır. Konuya ilişkin sonraki yıllarda yapılacak çalışmalarda bu hususlara dikkat edilmesi halinde daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Alaryan, Laith A. (2015). Relationship Between Ownership Structure and Earnings Quality", *Basic Research Journal of Business Management and Accounts*, Vol. 4, No. 8, 200-205.
- Alipour, M., Barandagh M., I. and Nazari, N. (2014). An Analysis of The Earnings Quality of Iranian Public and Private Firms, *Briefing in Entrepreneurial Finance*, Vol. 23, 31-46.
- Alves, S. (2012). Ownership Structure and Earnings Management: Evidence from Portugal, *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, Vol. 6, No. 1, 57-74.
- Amos, B., Garba I., Mustapha N., and Karaye Y.I. (2016). The Impact of Institutional Ownership Structure on Earnings Quality of Listed Food/ Beverages and Tobacco Firms in Nigeria, *Journal of Arts, Science & Commerce*, Vol.7, 20-30.
- Asri, M. (2017). The Effect Ownership Structure on Earnings Quality (Empirical Study of Manufacturing Companies Listed on Indonesia Stock Exchange), <https://ssrn.com/abstract=2993110>.
- Ayadi, W.M. and Younes B. (2014). The Relationship between Ownership Structure and Earnings Quality in the French Context, *International Journal of Accounting and Economics Studies*, Vol. 2, 80-87.
- Bellovary, J.L., Giacomino D.E. and Akers M. D. (2005). Earnings Quality: It's Time to Measure and Report, *The CPA Journal*, Vol. 75, No.11, 32-37.
- Beuselinck, C., Blanco B. and Garcia-Lara J. M. (2013). The Role of Foreign Shareholders in Disciplining Financial Reporting, *IESEG Working Paper Series 2013-MAN-07*.
- Bouchkova, M.K. ve Megginson W. (2000). Privatization and The Rise of The Global Capital Markets, *Financial Management*, Vol. 29, No. 4, 31-75.
- Büyükmert, N. (2015). İşletmelerde Sahiplik Yapısının Karlılık ve Sermaye Yapısı Üzerine Etkileri: Borsa İstanbul'da Ampirik Bir Uygulama, Balıkesir Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Carnes, T.A., Jones, J. Biggart P., Timothy, B. and Barker, K.J. (2003). Just-in-time Inventory Sytems Innovation and The Predictability of Earnings, *International Journal of Forecasting*, Vol. 19, No. 4, 743-749.
- Dechow, P.M., R.G. Sloan ve A.P. Sweeney (1995). Detecting Earnings Management, *The Accounting Review*, Vol. 70, No. 2, 193-225.
- Dong-Lin, X.I.A. and Gang L. (2008). Institutional Ownership and Earnings Quality, *Contemporary Finance and Economics*, Vol. 2, No. 1, 1-24.

Gönenç, H. (2004). *Sermaye Sahipliği Yapısı, Yatırımcıların Korunması ve Firma Değeri: Türkiye, ABD ve Japonya Karşılaştırması*, VII. Ulusal Finans Sempozyumu Kitabı, İstanbul.

Han, S. (2004). Ownership Structure and Quality of Financial Reporting, <https://ssrn.com/abstract=591801>.

Hashim, H.A. ve Devi S. (2006). Corporate Governance, Ownership Structure and Earnings Quality: Malaysian, <https://www.researchgate.net>

Hashim, H. A.ve Devi S. (2012). Institutional Monitoring ve Earnings Quality in Malaysia", *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, Vol. 65, 419-426.

Hashim, H.A. ve Devi S. (2014). Corporate Governance, Ownership Structure and Earnings Quality: Malaysian Evidence, <https://www.researchgate.net>

Karabıyık, H. (2011). Türkiye'de Firma Büyüklüğü ve Sahiplik Yapısını Etkileyen Sektöre Özgü Firma Belirleyicilerinin Analizi: İMKB'de Sektörel Karşılaştırma", Atılım Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.

Karayormuk, K. (2010). İşletme Gruplarında Sahiplik Yapısı ile Strateji Arasındaki İlişki: Türkiye'de İşletme Grupları Üzerinde Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.

Latif, A.W., Latif A.S. and Fahad A. (2017). Influence of Institutional Ownership on Earnings Quality: Evidence For Firms Listed on The Pakistan Stock Exchange, *Pakistan Business Review*, 668-687.

Mamman, S., Bashir U.K., Abubakar M.A., Bukar A. and Aliyu A.A. (2016). Institutional Ownership and Earnings Quality: Evidence from Quoted Food/Beverages and Tobacco Firms in Nigeria, *Nigerian Journal of Management Technology and Development*, Vol. 7, No. 1, 41-50.

Mehrani, S., Moradi M. and Hoda E. (2017). Institutional Ownership Type and Earnings Quality: Evidence From Iran, *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol. 53, No. 1, 54-73.

Mengoli, S., Pazzaglia F. and Sandri S. (2017). Family Firms, Institutional Development and Earnings Quality: Does Family Ownership Complement or Substitute For Weak Institutions? <https://ssrn.com/abstract=2932069>.

Mokhtari, Z. ve Makerani K.F. (2013). Relationship of Institutional Ownership with Firm Value and Earnings Quality: Evidence from Tehran Stock Exchange, *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, Vol. 2, Sayı. 7, 495-502.

- Moradi, M.A. ve Nezami A. (2011). Influence of Ownership Structure on Earning Quality in the Listed Firms of Tehran Stock Exchange, *International Journal of Business Administration*, Vol. 2, No. 4, 146-154.
- Nasr, B.H., Boubarki N. ve Cosset J. (2009). Ownership Structure and Earnings Quality: Evidence from Newly Privatized Firms, https://www.researchgate.net/publication/228431077_Ownership_Structure_and_Earnings_Quality_Evidence_from_Newly_Privatized_Firms.
- Nasr, B.H., Boubakri N. ve Cosset J. (2015). Earnings Quality in Privatized Firms: The Role of State and Foreign Owners, *Journal of Accounting and Public Policy*, Vol. 34, No. 4, 392-416.
- Parte-Esteban, L. and Garcia C.F. (2014). The influence of firm characteristics on earnings quality", *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 42, 50-60.
- Sakarya, Ş., ve Koçak, Z.S. (2016). Kazanç Kalitesi ve Yönetiminin İşletmelerin Finansal Performansı Üzerine Etkisi: İSO 500 Firmaları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 23, Sayı 3, 733-749.
- Sayılgan, G. ve Gürdal K. (2004). Yatırım ve Yönetim Kararları Açısından Kar Kavramındaki Değişim, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol. 22, No.1, 115-135.
- Schipper, K. and Vincent L.(2003). Earnings Quality, *Accounting Horizons*, 97-110.
- Shah, S.Z, Zafar N. and Durrani T.K. (2009). Board Composition and Earnings Management: An Empirical Evidence from Pakistani Listed Companies, *Middle Eastern Finance and Commerce*, No. 3, 28-38.
- Shaikh, A.M., Iqbal M.J., Zulfiqar S. and Shah A. (2012). Institutional Ownership and Discretionary Accruals: Empirical evidences from Pakistani listed Non-Financial Companies, *Journal of Information Management and Business Review*, Vol. 4, No. 4, 217-222.
- Tükenmez, N., Gençyürek A. ve Kabakçı C. (2016). Türk Bankacılık Sektöründe Sahiplik Yoğunlaşması ile Finansal Performans İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 30, Sayı:3, 625-644.
- Velury, U. and Jenkins S. (2006). Institutional Ownership and The Quality of Earnings, *Journal of Business Research*, Vol. 59, No. 9, 1043-1051.
- Yel, T. (2012). Kar Kalitesi ve Hisse Senetleri Getirileri Arasındaki İlişkilerin İMKB’de Test Edilmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 120-135.

FUTBOL KULÜPLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN YÖNTEMİYLE ANALİZİ: BİST'DE İŞLEM GÖREN FUTBOL KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA*

DR. SMMM Tunay ASLAN^a

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Kasım; 11 (3): 349-362*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı hisseleri borsada işlem gören dört spor kulübünün 2014-2016 yılları arasındaki finansal performansının oran analiz yöntemi ile analiz edilmesidir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda, spor şirketlerinin finansal yükümlülüklerini yerine getirmede sorunlar ile karşılaştıkları ve varlıklarını etkin kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca şirketlerin kar yaratmada başarılı olmadıkları gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oran Analizi, Spor Kulüpleri, Finansal Performans.

JEL Kodları: M40, M41.

EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF SPORTS COMPANIES USING RATIO ANALYSIS: AN APPLICATION ON SPORT COMPANIES IN BORSA ISTANBUL (BIST)

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze financial performance of four sport companies whose shares are traded in Borsa Istanbul by using ratio analysis. In the analysis result, it is ascertained that sport companies face with trouble in fulfilling their financial obligations and they do not use their assets efficiently. Besides it is observed that companies fail in generating profit.

Keywords: Ratio Analsis, Sports Club, Financial Performance.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

Son yıllarda futbol milyarlarca dolar yatırım yapılan bir piyasa ya da sektöre dönüşmüştür. Transferler için yapılan büyük tutarlardaki harcamalar, futbolculara yapılan yüklü miktarlardaki sözleşme bedelleri, yıldız

* Makalenin gönderim tarihi: 02.01.2018; Kabul tarihi: 05.04.2018, iThenticate benzerlik oranı %31

^a SMMM, maygun@yyu.edu.tr

futbolculara sahip olmak ve onların kanalıyla şirketlerin ürünlerini tanıtmak amacıyla sponsorlar arasındaki yaşanan mücadeleler mevcut futbol piyasasını oluşturmaktadır.

Küresel ekonomi açısından bakıldığında, futbolun önemli ekonomik sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçların farklı düzeylerde ülke ekonomisine önemli etkileri vardır. Spor denince öncelikle futbol akla gelmekte olup, dünyada yaklaşık 3,5 milyar insan bu sporla ilgilenmektedir. 1990'lı yıllardan sonra futbol artık sadece sportif faaliyet olmaktan çıkmış, sektör haline gelmiştir (Sarıkahyaoglu, 2015: 1). Futbol kulüplerinin kâr amaçlı olarak yönetilmek istenmesi ile birlikte kulüp yönetimlerinde gerek ulusal gerekse uluslararası alanda önemli değişimler yaşanmıştır. İlk yıllarda çok fazla üzerinde durulmayan bütçeleme, finansal yönetim, profesyonellik, hukuki danışmanlık gibi kavramlar önem kazanmıştır (Uluyol, 2014: 5717).

İlk dönemlerde futbolda sadece maç gelirleri elde edilirken, spor kulüplerinin kurumsallaşması ile birlikte yayıncılık gelirleri, eğitim gelirleri, reklam gelirleri, sponsorluk, ürün satışı gibi farklı alanlarda yüksek rakamlara ulaşan gelirler elde edilmeye başlanmıştır (Ergül, 2017: 45). Ülkemizde futbol kulüplerinin artan ödemeleri ve tesis yatırımları nedeniyle 1980'li yıllarda şirketleşme adımları hız kazanmıştır. Artan giderler, kulüpleri düşük maliyetle fon bulma arayışına yöneltmiş, fon bulma yönündeki bu adımlar spor kulüplerinin halka açılmasını zorunlu kılmıştır. Ülkemizde en fazla ilgi çeken spor dalı olan futbolda faaliyet gösteren ve en fazla taraftar kitlesine sahip olan spor kulüpleri halka açılmıştır.

Geçmişte dernek statüsünde kurulan Beşiktaş ve Galatasaray 2002 yılında halka açılarak bu alanda başarı göstermiş 2004 yılında ise Fenerbahçe ve Trabzonspor kulüpleri halka açılmıştır. Spor kulüplerinin şirketleşmesi ile birlikte yüksek bütçelere sahip olunmuş, reklam, yayın, forma ve stadyum gelirleri artmış futbolculara yapılan ödemelerde buna paralel olarak artış göstermiştir. Şirketleşen kulüp sayısının çok olmasına rağmen, yalnızca en fazla taraftar kitlesine sahip olan dört büyük kulübün Borsa İstanbul'da işlem görmesi, diğer kulüplerin sermaye piyasasından beklenen payı almasını engellemiştir (Karadeniz vd., 2014: 130).

Bu çalışmanın amacı, hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören dört futbol kulübünün 2014-2016 yılları arasındaki finansal performansının oran analizi yöntemi ile ölçülmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda, çalışmanın ikinci bölümünde oran analizi kavramından bahsedilmiş üçüncü bölümünde literatür taraması yapılmış, dördüncü bölümünde veri ve yöntem incelenmiş, beşinci bölümünde ise elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. ORAN ANALİZİ

Finansal tablolarda yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesine oran ya da rasyo denilmektedir. Finansal analizde çeşitli oranlar kullanıldığı gibi, kullanılan oranlar da kullanıcıların amaçlarına göre farklılık göstermektedir. İşletme yöneticileri, işletmenin göstermiş olduğu performansı ve hedeflere ne kadar ulaşıldığını ölçmek için oran analizinden faydalanmaktadır.

Potansiyel yatırımcılar ise alacakları yatırım kararlarında işletmenin kazanma gücünü, şirket performansına bağlı olarak hisse senedi fiyatlarında meydana gelecek değişimi görmek amacıyla oran analizini kullanmaktadır (Asdullah ve Rehman, 2015: 42). Kredi veren kişi ya da kuruluşlar ise, işletmenin borç ödeme gücünü saptamak veya verilen kredinin geri ödenememe riskini saptamak için oran analizi kullanmaktadır (Jagels ve Coltman, 2004: 133).

Finansal analizde kullanılan ve işletme hakkında detaylı bilgi edinilmesine olanak sağlayan oranlar, amaç ve fonksiyonlarına göre beş guruba ayrılmaktadır. Bunlar (Saraç, 2012: 17).

- Likidite (Akışkanlık) Oranları
- Finansman Yapısı Oranları
- Faaliyet Oranları
- Kârlılık Oranları
- Büyüme ve Sermaye Piyasası Performans Oranları

Likidite oranları; işletmenin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçmek, başka bir ifade ile likidite riskini değerlendirmek, net işletme sermayesinin yeterli olup olmadığını saptamak için kullanılmaktadır. Likidite oranları, işletme üst yönetimi ve kredi kuruluşları tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Temel likidite oranları, kullanım amaçları ve ideal oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Akgüç, 1995: 346).

Tablo-1: Likidite Oranları

Likidite Oranları	Hesaplanış Şekli	Standart Oran	Kullanılış Amacı
Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1,5	İşletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü ölçer.
Asit-Test Oranı	Dönen Varlıklar-Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1	İşletmenin satışlarının durması durumunda kısa vadeli borçları ödeme gücünü gösterir.

Nakit Oran	Hazır Değerler Menkul Kıymetler / Kısa vadeli Yabancı Kaynaklar	0,20	İşletmenin elindeki mevcut hazır değerlerin kısa vadeli borçları ne ölçüde karşıladığını gösterir.
------------	---	------	--

Finansman yapısı oranları, işletmenin kaynak yapısının ve uzun vadeli borç ödeme gücünün ölçülmesinde kullanılır. Başka bir anlatımla, işletmenin öz kaynağının yeterli olup olmadığı, kaynak yapısı içinde borç ve öz kaynak dengesi ve öz kaynak olarak yaratılan fonların ne tür dönen varlık ya da duran varlık ediniminde kullanıldığının ölçülmesinde kullanılır. Aşağıdaki tabloda temel mali yapısı oranları gösterilmiştir (Akdoğan ve Tenker,2010: 652).

Tablo-2: Finansman Yapısı Oranları

Finansal Yapı Oranları	Hesaplanış Şekli	Standart Oran	Kullanılış Amacı
Kaldıraç Oranı	Toplam Borç / Toplam Pasif	0,50	İşletme varlıkları içerisinde toplam yabancı kaynak payını gösterir.
Toplam Borçların Öz Sermayeye Oranı	Toplam Borç / Öz sermaye	1	İşletmeye ait finansal riskin belirlenmesi
Kısa Vadeli Borçların Pasif Toplamına Oranı	Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Pasif	Yok	İşletmenin kısa vadeli borçlarının ağırlığının ölçülmesi
Uzun Vadeli Borçların Pasif Toplamına Oranı	Uzun Vadeli Borçlar / Toplam Pasif		İşletmenin uzun vadeli borçlarının ağırlığının ölçülmesi
Faiz Karşılama Oranı	Faiz ve Vergi Önceki Kar / Faiz	7	İşletmenin net karının ödenecek faizlerin kaç katı olduğunun ölçülmesi
Finansal Borçların Toplam Borçlara Oranı	Mali Borçlar / Toplam Borçlar	Yok	Mali borçların toplam borçlar içindeki payını gösterir.
Maddi Duran Varlıkların Uzun Vadeli Borçlara Oranı	Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Borçlar	1'den büyük	İşletmenin uzun vadeli kredibilitesinin ölçülmesi

Faaliyet oranları işletmenin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirmede kullandığı iktisadi kıymetlerin, ne ölçüde etkin kullanıldığını tespit etmede kullanılır. Faaliyet oranları adıyla anılan bu oranlar, satışlar ile çeşitli aktif

kalemler arasında uygun bir denge ve ilişkisi olduğunu varsayar. Aşağıdaki tabloda temel faaliyet oranları gösterilmiştir (Çabuk ve Lazol, 2011: 220).

Tablo-3: Faaliyet Oranları

Faaliyet Oranları	Hesaplanış Şekli	Kullanılış Amacı
Stok Devir Hızı (Kez)	Satışların Maliyeti / Ortalama Stok	İşletmenin stokları yılda kaç kez nakde dönüştürülür
Stok Devir Süresi (Gün)	360 / Stok Devir Hızı	İşletme stoklarının yılda kaç defa devir-daim ettiğinin ölçülmesi
Alacak Devir Hızı (Kez)	Satışlar / Ortalama Ticari Alacaklar	Alacakların yılda kaç kez tahsil edildiğinin ölçülmesi
Alacak Devir Süresi (Gün)	360 / Alacak Devir Hızı	İşletme alacaklarının ne kadar sürede tahsil edildiği
Varlık Devir Hızı (Kez)	Net Satışlar / Ortalama Varlık	Varlıkların kullanım etkinliğinin ölçülmesi
Maddi Duran Varlık Devir Hızı (Kez)	Net Satışlar / Maddi Duran Varlıklar	Maddi duran varlıkların kullanım etkinliğinin ölçülmesi

Karlılık oranları işletmenin sahip olduğu öz sermaye, yabancı kaynak ve varlıklarını ne ölçüde etkin kullandığını ve bir bütün olarak yapmış olduğu faaliyetlerde ne kadar karlı çalıştığını gösteren oranlardır. Aşağıdaki tabloda temel karlılık oranları gösterilmiştir (Akgüç, 1994: 62).

Tablo-4: Karlılık Oranları

Karlılık Oranları	Hesaplanış Şekli	Kullanılış Amacı
Brüt Kar Marjı	Brüt Kar / Net Satışlar	Faaliyet etkinliğinin ölçülmesi
Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Kar / Net Satışlar	Ana faaliyet karlılığının ölçülmesi

Net Kar Marjı	Net Kar / Net Satışlar	Satışlardan sağlanan net karlılığın ölçülmesi
Öz Sermaye Karlılığı	Net Kar / Öz Sermaye	İşletme ortaklarının koymuş olduğu sermaye karlılığının ölçülmesi
Aktif Karlılık Oranı	Net Kar / Toplam Aktif	Sahip olunan aktiflerin ne ölçüde karlı kullanıldığının ölçülmesi

3. LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, işletmelerin finansal durumlarını ve performansını ölçmede çeşitli oranlardan faydalanılan çok sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Oran analiz yöntemi kullanılarak özellikle sağlık ve otel işletmelerinin performans analizinin yapıldığı çok sayıda akademik çalışma mevcuttur. Buna karşın spor şirketlerine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Ersoy vd. (2015) 2012-2013 yılları arasında Türkiye’de yer alan dört büyük futbol kulübü ile Avrupa’da yer alan 15 futbol kulübünün transfer harcamaları ile etkinliklerini veri zarf yöntemini kullanarak karşılaştırma yapmışlardır. Uyar ve Uzuner (2016), Borsa İstanbul’da işlem gören futbol kulüplerinin konsolide finansal tablolarının Benford Yasasına uygunluğunu araştırmışlar sonuç olarak mali tabloların muhasebe hatalarını içermesine rağmen, yatırımcılara önemli bilgiler sunduğu görülmüştür.

Çatı vd., (2017) yapmış oldukları çalışmalarında futbol takımlarının sportif etkinliklerini entropi ve topsis yöntemi kullanarak analiz etmiş. Çalışmada Avrupa’nın beş büyük futbol kulübü değerlendirilmiştir. Sonuç olarak yüksek transfer harcamaları ile yüksek başarı arasında bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Özevin (2017), Financial Fair Play düzenlemesinin Avrupa futbol kulüpleri üzerindeki etkisini konu edinen çalışmasında, Avrupa’da yer alan 5 büyük ligi ve Türkiye’deki futbol kulüplerini incelemiştir. Sonuç olarak, Avrupa’daki futbol kulüplerinin belirlenen mali kriterlere uyum sağlaması açısından Türk futbol takımlarına göre daha başarılı olduklarını saptanmıştır.

Sakınç (2014), yapmış olduğu çalışmada, 2009-2013 yılları arasında dört Türk futbol takımının finansal performansını oran analizini kullanarak analiz etmiştir.

Duque ve Ferreira (2004) Portekiz Lizbon Borsasında işlem gören futbol kulüplerinin futbol müsabaka sonuçları ile kulüplerinin hisse senetleri fiyatları arasında pozitif yönde ilişki olduğunu saptamışlardır. Buraimo vd. (2006) İngiliz futbol kulüplerinin finansal performanslarını analiz etmişler,

sonuç olarak yüksek transfer ücretleri ve düzenli olmayan gelir akışları sonucunda mali anlamda sıkıntıya düştiklerini gözlemlemişlerdir.

Dimitropoulos (2010) yapmış olduğu çalışmada ise Yunan futbol kulüplerinin 1994-2004 yılları arasındaki finansal performanslarını analiz etmiş, sonuç olarak borçların varlıklara göre yüksek olduğu ve futbol kulüplerinin zarar ettiğini saptamışlardır.

Frick ve Prinz (2006) yaptıkları çalışmada ise Alman spor kulüplerinin toplam borçlarının, İtalyan ve İngiliz futbol kulüplerinin toplam borçlarının yarısı kadar olduğunu, ağırlıklı olarak kulüplerin öz sermaye ile finanse edildikleri sonucuna varmışlardır.

4. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören dört büyük futbol kulübünün 2014-2016 yılları arasındaki finansal performansı, oran analizi yöntemi kullanılarak yorumlanmıştır. Futbol kulüplerinin finansal performansının analiz çalışması için futbol kulüplerinin finansal durum tablosu ve kapsamlı gelir-gider tablosundan faydalanılmıştır. Söz konusu şirketlere ait tablolar Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan (KAP) alınmıştır. KAP 'tan alınan veriler çalışmanın amacına uygun olarak 19 oranın hesaplanmasında kullanılmıştır. Borsa performans oranları çalışmaya dâhil edilmemiş, uygulama çalışması bilgisayar programı yardımı ile yapılmıştır.

5. BULGULAR

Uygulama çalışmasının bu kısmında Borsa İstanbul'da işlem gören dört spor kulübünün finansal performansı finansal analiz tekniklerinden oran analizi yöntemi ile incelenmiştir. Yapılan finansal analiz sonucunda, futbol kulüplerinin finansal durumu aşağıda özetlenmiştir. Analiz sonuçlarından önce futbol kulüplerinin finansal durumlarına ait bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo-5: Futbol Kulüplerinin Finansal Yapı Analizi

Bilanço Kalemleri	GALATASARAY			BEŞİKTAŞ			FENERBAHÇE			TRABZONSPOR		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Varlıklar												

Dönen Varlıklar	185	268	199	25	70	186	68	95	288	16	25	32
Duran Varlıklar	511	512	453	79	109	109	277	215	263	149	245	189
Toplam Varlıklar	696	780	652	104	179	295	345	310	551	165	270	221
Kaynaklar												
Kısa Vadeli Borçlar	448	527	682	317	338	581	287	477	591	222	219	294
Uzun Vadeli Borçlar	263	357	336	150	345	260	299	255	363	17	107	96
Öz Kaynaklar	-15	-104	-	-	-504	-546	-241	-422	-403	-74	-56	-169
Toplam Kaynaklar	696	780	652	104	179	295	345	310	551	165	270	221

Dört büyük futbol kulübünün 2014-2016 yılları arasındaki finansal durumları incelendiğinde genel olarak varlık yapılarının duran varlık ağırlıklı olduğu görülmektedir. Duran varlık yapıları yıllara göre dalgalanma göstermesine rağmen, 2016 yılı Fenerbahçe spor kulübü hariç dönen varlıklardan fazladır. Kaynak yapılarına bakıldığında kulüplerin ağırlıklı olarak borçla finanse edildiği görülmektedir.

Şirketlerin kaynak yapılarındaki uyumun sağlanması için, uzun vadeli kaynaklardan oluşması beklense de ağırlıklı olarak kısa vadeli kaynaklar kullanılmıştır. Bir diğer ifade ile şirketlerin duran varlıkları, kısa vadeli borçlar ile finanse edilmiştir. Duran varlıkların kısa vadeli borçlar ile finanse edilmesi kulüpleri riskli hale getirmiş, ayrıca öz sermayenin eksi olduğu dönemlerde borçlanmanın arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo-6: Likidite Oranları

Likidite Oranları	GALATASARAY			BEŞİKTAŞ			FENERBAHÇE			TRABZOSPOR		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Cari Oran	0,41	0,51	0,29	0,08	0,21	0,32	0,24	0,20	0,49	0,07	0,12	0,11
Asit Test Oranı	0,40	0,47	0,26	0,07	0,18	0,31	0,20	0,17	0,46	0,07	0,12	0,11
Nakit Oran	0,02	0,02	0,02	0,01	0,00	0,00	0,07	0,05	0,02	0,00	0,00	0,00

Spor kulüplerinin kısa vadeli borç ödeme gücünü gösteren likidite oranlarına ait sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Yapılan analiz sonuçları incelendiğinde spor kulüplerine ait oranların kabul gören standart oranların altında olduğu, kısa vadeli borçlarını ödemede güçlük çekecekleri görülmektedir. Kulüplerin cari oranları incelendiğinde, negatif çalışma sermayesine sahip oldukları saptanmıştır. Genel olarak likidite oranları incelendiğinde diğer futbol kulüplerine göre Galatasaray kulübünün daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Oran analizi bakımından değerlendirilen şirketlerin likidite oranları standartların altında olsa dahi kendi aralarında yakın değerlere sahip olması sektörden kaynaklanan bir durum olduğunu göstermektedir.

Tablo-7: Finansal Yapı Oranları

Finansal Yapı Oranları	GALATASARAY			BEŞİKTAŞ			FENERBAHÇE			TRABZONSPOR		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Kaldıraç Oranı	1,0	1,1	1,00	4,48	3,81	2,85	1,70	2,36	1,73	1,45	1,21	1,76
Toplam Borçların Öz sermayeye Oranı	-45,8	-8,6	-2,8	-1,29	-1,36	-1,54	-2,44	-1,74	-2,36	-3,23	-5,81	-2,31
Kısa Vadeli Borçların Pasif Toplamına Oranı	0,6	0,7	1,05	3,04	1,88	1,97	0,83	1,53	1,07	1,34	0,81	1,32
Uzun Vadeli Borçların Pasif Toplamına Oranı	0,4	0,5	0,52	1,44	1,93	0,88	0,86	0,82	0,66	0,11	0,40	0,44
Maddi Duran Varlıkların Uzun Süreli Borçlara Oranı	0,0	0,0	0,03	0,01	0,01	0,03	0,04	0,04	0,04	0,29	0,04	0,03

Spor şirketlerinin finansal yapı oranları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Analizin yapıldığı döneme bakıldığında kulüplerin ağırlıklı olarak yabancı kaynaklar ile finanse edildiği görülmektedir. Kulüplerin tamamında kaldıraç oranı yaklaşık olarak 1'in üstünde olup, standart oranın oldukça üstündedir. Şirketler dış kaynaklardan finansman olarak ağırlıklı olarak kısa vadeli kaynakları tercih etmiştir. Şirketlerin ağırlıklı olarak kısa vadeli kaynakları tercih etmesi, borç maliyetinin düşük olması ve daha kolay alınmasından kaynaklanmış olabilir. Kulüplerin ayrıca duran varlıkların finansmanında

ağırlıklı olarak kısa vadeli yabancı kaynakları kullandığını, çalışmanın yapıldığı dönemlerde öz sermayenin negatif olduğunu ve eridiğini göstermektedir. Genel olarak kulüpler arasında kıyaslama yapacak olursak, Galatasaray kulübünün kaldıraç oranı bakımından ve kısa vadeli borçların toplam pasif içerisindeki payı bakımından diğer kulüplere göre daha iyi olduğu görülmektedir.

Tablo-8: Varlık Kullanım Oranları

Varlık Kullanım Oranları	GALATASARAY			BEŞİKTAŞ			FENERBAHÇE			TRABZONSPOR		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Stok Devir Hızı (Kez)	-	-	23,6	60	22	45	31	21	37	-	-	-
Stok Devir Süresi (Gün)	-	-	15,3	6	17	8	12	17	10	-	-	-
Alacak Devir Hızı (Kez)	7,6	5,6	4,2	18	15	10	21	12	12	7	5	3
Alacak Devir Süresi (Gün)	48	64	86	20	24	35	17	31	29	53	79	104
Varlık Devir Hızı (Kez)	0,40	0,45	0,8	1,36	1,24	1,38	0,89	1	0,99	0,64	0,38	0,43
Maddi Duran Varlık Devir Hızı (Kez)	35,1	0,45	51	58,48	89,61	44,57	29,30	33,2	37,71	21,13	24,3	33

Spor şirketlerinin varlık kullanımına dair oranlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin stok bulundurmamasından dolayı bu kulüpler için stok devir hızı ve stok devir süresi hesaplanmamıştır. Diğer kulüplerin stok devir hızlarının yüksek olduğu görülmektedir. Stok bulunduran spor kulüplerinin ilgili bilanço dipnotlarına bakıldığında stokların daha çok lisanslı ürünlerden kaynaklandığı görülmektedir. Kulüplerin alacak tahsil süreleri incelendiğinde, Beşiktaş ve Fenerbahçe takımlarının diğerlerine göre daha başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Varlık devir hızları incelendiğinde, Beşiktaş ve Fenerbahçe diğer iki kulübe göre daha başarılıdır. Maddi duran varlık devir hızı performansı dönem dönem dalgalanma göstermesine rağmen, Beşiktaş Spor kulübünün nispeten diğerlerine göre daha başarılı olduğu görülmektedir.

Tablo-9: Karlılık Oranları

Karlılık Oranları	GALATASARAY			BEŞİKTAŞ			FENERBAHÇE				TRABZONSPOR	
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Brüt Kar Marjı	-0,38	-0,15	0,15	-0,45	-0,06	0,17	-0,09	-0,07	0,06	-0,26	-0,84	-1,28
Faaliyet Kar Marjı	0,51	-0,22	0,01	-0,79	-0,34	0,06	-0,29	-0,25	-0,07	-0,41	-0,94	-0,93
Net Kar Marjı	-0,43	-0,25	-0,16	-1,01	-0,63	-0,14	-0,39	-0,57	-0,07	-0,48	-1,00	-1,18
Öz Sermaye Karlılığı	-7,57	-0,85	-0,22	-0,40	-0,28	-0,11	-0,51	-0,43	-0,10	-0,69	-1,85	-0,67
Aktif Karlılık Oranı	-0,17	-0,11	-0,12	-1,38	-0,78	-0,20	-0,35	-0,58	-0,07	-0,31	-0,38	-0,51

Spor şirketlerine ait karlılık oranları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Söz konusu şirketlerin karlılık oranları negatif seyir izlemektedir. Spor şirketlerinin analizlerinin yapıldığı dönemlerde mali tabloların dipnotlarına bakıldığında spor şirketlerinin maliyet tutarlarının, hasılatın üstünde olduğu gözlemlenmektedir. Analizde çalışmanın yapıldığı dönemlerde faaliyet giderlerinin yüksek olması yüksek maliyetler ile birlikte faaliyet zararını yükseltmiştir. Yapılan analizlerde ayrıca spor kulüplerinin ağırlıklı olarak yabancı kaynaklarla finanse olmasından dolayı faiz (finansman) giderleri yükselmiş, bu durum dönem kar/zararını negatif yönde etkilemiştir. Analiz yapılan dönemlerde mali tabloların dipnotları incelendiğinde döviz kurlarından kaynaklanan giderlerin karlılığı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Spor kulüplerinin dönem dönem brüt karlılıkları pozitif bir seyir izlemiş olsa da genel olarak negatif görünüm sergilemekte olup, birbirlerine yakın sonuçlar vermektedir. Çalışmada aynı şekilde faaliyet karlılık oranı tatminkâr olmasa da Galatasaray kulübünün faaliyet karlılığının nispeten diğerlerine göre daha iyi olduğu görülmektedir. Net karlılık oranları her bir şirkette negatif seyir izlemekte olup, aktif karlılıkların negatif görünümde olduğunu söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Son yıllarda spor endüstrisi, elde ettiği gelirler ve diğer sektörler ile olan ilişkilerine bakıldığında, sürekli gelişen bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Futbol dünya üzerinde diğer spor dalları bakımından en çok ilgi çeken ve Dünya’da yaklaşık 3,5 milyar izleyici kitlesine sahip olan spor dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de 1980’li yıllarda dernek

statüsünde yer alan futbol kulüplerinin şirketleşmeye başlamaları, varlıklarını devam ettirmeleri ve etkin yatırım kararları almaları bakımından oldukça öneme sahiptir. Buna rağmen Türkiye’de şirketleşen futbol kulüplerinin sayısı fazla olmasına rağmen, maalesef borsada işlem gören futbol kulüpleri dört ile sınırlı kalmıştır. Diğer sektörlerde olduğu gibi spor kulüplerinin de sermaye piyasasında var olmaları ve kendilerine düşen payı almaları gerekmektedir (Karadeniz vd.2013:89).

Bu çalışmanın amacı, hisseleri borsada işlem gören dört büyük spor kulübünün 2014-2016 yılları arasındaki finansal performanslarının oran analiz yöntemi kullanarak ölçülmesidir. Çalışmanın sonucunda Borsa İstanbul’da işlem gören spor kulüplerinin likidite oranlarının kabul gören standart oranların altında olduğu gözlemlenmiş, net çalışma sermayesi her bir spor kulübü için negatif düzeyde olup şirketlerin kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmede güçlükler yaşadığı görülmüştür. Buna göre şirketlerin dönen varlıkları ile kısa vadeli borçlarını dengede tutması gerekmektedir.

Şirketlerin finansal yapı oranları incelendiğinde zaman ağırlıklı olarak borç ile finanse edildikleri ileride ödemeler bakımından güçlük yaşayacakları görülmektedir. Şirketlerin ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanma yolunu seçtikleri görülmüştür. Özellikle kulüplerin öz sermayelerinin negatif olması, mali yapılarının güçsüz olduğunu göstermektedir. Toplam borçluluk bakımından Galatasaray kulübünün kaldıraç oranı diğer kulüplere baktığımızda nispeten daha iyi konumdadır.

Varlık kullanım oranları incelendiğinde Beşiktaş ve Fenerbahçe kulüplerinin diğerlerine göre üstün olsa da spor şirketlerinin varlıklarını etkin kullanmadıkları görülmektedir. Spor kulüplerinin karlılık oranları incelendiğinde kulüplerin genel olarak karlılık konusunda başarılı olmadıkları maliyetlerin hasılatlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Kulüplerin yüksek düzeyde dış kaynaklardan borçlanmasından dolayı finansman(faiz) giderlerinin artması karlılığı negatif olarak etkilemektedir. Kulüplerin temel gelir kaynakları olan forma, stadyum, TV, reklam, yayın hakkı, futbolcu satışları gibi kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmesi, ayrıca futbolcu transfer ücretlerinden kaynaklanan kur farkları için önlemler alması ve operasyon giderlerini dikkatle izlemesi gerekmektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular halka açık olan spor kulüplerinin finansal durumları ve performansları hakkında genel bilgi sunmak açısından önem arz etmektedir. Futbol kulüpleri için yapılan yukarıdaki öneriler kulüplerin varlıklarını sürdürmesi firma değerinin maksimize edilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2010). *Finansal Tablolar Analiz Teknikleri*. Ankara.
- Akgüç, Ö. (1994). *Finansal Yönetim*. İstanbul.
- Akgüç, Ö. (1995). *Mali Tablolar Analizi*. İstanbul.
- Asdullah, M. ve Rehman, Z. (2015). A Comparative Study on Financial Performance of Hotel Industry in Pakasitan, *Journal of Tourism, Hospitality and Sports*, s.42-54.
- Buraimo, B. ve Simmons, R. Szymanski, S. (2006). English Football, *Journal of Sports Economics*, 7 (1), s.29-46.
- Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2011). *Mali Tablolar Analizi*. Bursa: Ekin Dağıtım.
- Çatı, K. Eş, A. Özevin, O. (2017). Futbol Takımlarının Finansal ve Sportif Etkinliklerinin Entropi ve Topsis Yöntemiyle Analiz Edilmesi: Avrupanın 5 Büyük Ligi ve Süper Lig Üzerine Bir Uygulama, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C:13 (1), s.200-222.
- Dimitropoulos, P. (2010). The Financial Performance of the Greek Football Clubs, *Sport Management International Journal*.
- Duque, J. ve A, Brantes Ferreira. (2004). Explaining Share Price Performance Of Football Clubs Listed On The Euronext Lisbon, *Instituto Superior De Economia E Gestao*, s.1-38.
- Ergül, N. (2017). Spor Kulüplerinin Futboldaki Başarıları ile Spor Şirketlerinin Finansal Başarıları Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35 (3), s. 43-71.
- Ersoy, E. Çıtak, L. & Gülal, Ö. (2015). Yerli ve Yabancı Futbol Kulüplerinin Transfer Harcamaları Bağlamında Etkinliklerinin Karşılaştırılması, *Maliye Finans Yazıları*, C:105, s.133-152.
- Frick, B. ve Prinz, J. (2006). What crisis? Football in Germany, *Journal of Sports Economics*, 7(1), s.60-75.
- Jagels, M. ve Coltman, M. (2004). *Hospitality Management Accounting*. New York.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (2004).
- Karadeniz, E. ve Kahiloğulları, S. (2013). Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Oranların Kullanımı: Akdeniz Bölgesi'nde Bir Araştırma, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10 (3), s. 84-86.

Karadeniz, E. ve Koşan, L. & Kahiloğulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Şirketlerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 23(2), s.129-144.

Özevin, O. (2017). UEFA Finansal Fair Play Düzenlemesinin Avrupa Futbol Kulüpleri Üzerindeki Ektisi: Avrupa 5 Büyük Ligi ve Türkiye Süper Ligi Üzerine Bir İnceleme, *Muhasebe Bilim Dergisi*, C:19 (2), s.479-509.

Sakınç, İ. (2014). Using Grey Relational Analysis to Determine the Financial Performance of Turkish Football Clubs, *Journal of Economic Library*, C:1 (1), s. 22-23.

Saraç, M. (2012). *Finansal Yönetim*. Sakarya.

Sarıkahyaoğlu, Ö. (2015). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Kulüplerinin Finansal Performanslarının Analizi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trakya.

Uluyol, O. (2014). Spor Kulüplerinin Finansal Performans Analizi, *Journal of Yaşar University*, C:9 (34), s.5716-5731.

Uyar, A. (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Konsolide Bilançolarına Benford Yasasının Uygulanması, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:9 (12), s.1700-1703.

MALİYET DAĞITIM ANAHTARLARININ BÜTÜNLEŞİK KARAR VERME MODELİ İLE SEÇİMİ*

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN^a
Dr. Öğr. Üyesi Alper GÖKSU^b
Arş. Gör. Fatih FAYDALI^c

Teorik İnceleme
(Theoretical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 363-391

ÖZ

Günümüzde işletmeler için doğru ve kesin, zamanında bilgi sahibi olmak çok önemlidir. Sürekli artan rekabet koşulları ile günümüz pazar şartlarında işletmeler kalite, maliyet ve pazara tepki süresi konusunda ciddi problemlerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle üretilen mal ya da hizmetin maliyeti bilgisine doğru ve zamanında ulaşabilmek efektif ve rekabetçi olabilmek için hayati önem taşır. İşletmeler maliyetleri ürün ya da hizmetlere dağıtmak için maliyet anahtarı kullanan maliyet sistemleri kullanarak bu sorunlarına uygun çözümler aramaktadırlar.

Bu çalışmada, genel imalat maliyetlerini, maliyet anahtarı kullanarak ürünlere dağıtan maliyet sistemleri kullanan işletmelerin, maliyet anahtarı seçimi işlemi sırasında doğru ve uygun maliyet anahtarını seçebilmelerine olanak sağlayan altı adet birbirini destekleyen seçim kriteri kullanan bütünleşik bir maliyet anahtarı seçim modeli önerilmektedir. Bu modelde çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Süreci, TOPSIS ve MOORA bütünleşik olarak kullanılmaktadır. Modelde kullanılan karar kriterleri ve alternatifleri Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılacaktır. Bu yolla belirlenen kriter ve alternatif ağırlıkları sonrasında sırası ile TOPSIS, MOORA – Oran Yaklaşımı ve MOORA- Referans Noktaları Yaklaşımı karar matrislerinin oluşturmak için kullanılacaktır. Bütünleşik model için yapılacak olan uygulamanın sonucunda modelde kullanılan yöntemlerden elde edilen sıralamalar ile alternatif maliyet anahtarları arasından genel imalat maliyetlerinin dağıtımı için gerekli en uygun maliyet sürücüsü seçilecektir.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Maliyetleme Teknikleri, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Teknikleri, Maliyet Anahtarı Seçimi, Maliyet Anahtarı Optimizasyonu

JEL Kodları: M40, M41, M49

* Makalenin gönderim tarihi: 25.02.2018; Kabul tarihi: 07.05.2018, iThenticate benzerlik oranı %15

^a Sakarya Üniversitesi, İşletme Bölümü, acan@sakarya.edu.tr

^b Sakarya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, agoksu@sakarya.edu.tr

^c Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İşletme Bölümü, fatihfaydali@gmail.com

SELECTION OF THE COST DRIVERS USING INTEGRATED DECISION MODEL

ABSTRACT

In today's business world, it is very important for businesses to have accurate and precise, timely information. In today's market conditions, with increasingly competitive conditions, enterprises face serious problems about quality, cost and duration of response. For this reason, it is vital to be able to be effective and competitive to reach the knowledge of the cost of the goods or services produced in a timely and accurate manner. Businesses are looking for solutions to these problems using costing systems that use cost driver to allocate the costs to products or services.

This study proposes an integrated cost driver selection model that uses six mutually supportive selection criteria that allow companies using cost system allocate the overhead costs to products. In this model Analytic Hierarchy Process, TOPSIS and MOORA are used integratively. Analytic Hierarchy Process are used to determined the weighth of the criteria that are used in this model and alternative cost drivers that will be evaluate by using the proposed model. The weight of criteria and alternative cost drivers will be used to generate the TOPSIS and MOORA Ratio, and MOORA Referans Point Theory decision matrix. As a result of the application of proposed integrated cost driver selection model, the most appropriate cost driver for the allocation of the overhead costs will be selected by using the sequences obtained from the methods in the proposed model.

Key Words : Traditional Costing Systems, Activity Based Costing Systems, Cost Driver Selection, Cost Driver Optimization

JEL Codes: M40, M41, M49

1. GİRİŞ

Maliyet anahtarı üretilen ürünler ya da hizmetler ile maliyetler arasında neden sonuç ilişkisi kurulmasını sağlayan faktörler olarak tanımlanabilir (Barfield vd.,1994:178). Maliyet anahtarları maliyetlerdeki değişimi açıklayan faktörlerdir. Maliyet anahtarları analizi bir işletmedeki genel imalat maliyetleri ile neden sonuç ilişkisi kurulmasını sağlayan maliyet anahtarlarını belirlemek ve ölçmek için yapılan eylemdir. Bir işletmede maliyet anahtarı analizi yapmak, ortaya çıkan genel imalat maliyetlerinin daha iyi anlaşılması ve yönetilmesi ile maliyet dağıtımında gerçek maliyetlere yaklaşmak adına çok önemlidir (Miller,1992).

Maliyet anahtarı işletmenin kaynaklarında tüketim ile sonuçlanan ve işletmenin faaliyetleri ile ilişkili olan olaylardır (Babad ve Balachandran, 1993). Maliyet anahtarı, faaliyetler ile onların maliyetleri arasında nedensel bir ilişkiye sahip olmalıdır. Bir maliyet anahtarı ölçülebilir olmalıdır ayrıca kaynak kapasiteleri dâhilinde faaliyetler tarafından tüketilen kaynakları açıklama gücüne sahip olmalıdır (Ravaş ve Monea,2012). Maliyet anahtarı belli bir faaliyet ile maliyet objesi arasındaki ilişkiyi normal bir şekilde açıklayan olaydır (Percevic ve Drazic, 2008). Bhattacharyya (2006:353)

çalışmasında maliyet anahtarlarını, faaliyet maliyetlerinin davranışını açıklayan değişkenler olarak tanımlamaktadır.

Hongren vd. (2009) maliyet anahtarının bir değişken olduğunu belirtmektedir. Bu değişken verilen bir zaman aralığında maliyetleri etkileyen faaliyet ya da kapasite seviyesi ile ölçülen bir olgudur.

Maliyet anahtarları üzerinde yapılan çalışmalar maliyet anahtarları seçiminde anahtarlar ile genel imalat maliyetleri arasındaki korelasyonun yüksek olmasının sistemin başarısı için hayati derecede önemli olduğu belirtilmektedir (Babad ve Balachandran,1993). Ayrıca korelasyonun yüksek olmasının sistemin sahip olduğu karmaşıklığı da azaltacağı belirtilmektedir.

Banker vd. (1995) elektronik, makine ve otomobil parçaları endüstrisindeki otuz iki imalat üzerinde yaptıkları çalışmalarında, genel imalat maliyetlerinin üretim hacmine değil, üretim karmaşıklığından kaynaklanan işlemlere dayandırıldığı iddiasının ampirik geçerliliğini incelemektedirler. Çalışmada kesitsel veriler kullanılmıştır. Çalışma sonucu göstermektedir ki genel imalat maliyetleri hem üretim hacmi hem de üretim işlemleri ile pozitif yönlü ilişkiye sahiptir. Ayrıca etkin imalat uygulamalarının, üretimdeki karmaşıklığı azalttığı ölçüde gelecekteki araştırmalar, işlemlerin ve imalat uygulamalarının etkileşime girerek diğer sektörlerde genel giderleri nasıl etkilediğinin belirlenmesine yardımcı olabileceği belirtilmektedir.

Seristö ve Vepsalainen (1997) havayolu şirketlerinde farklı maliyet düşürme alternatifleri oluşturabilmek adına maliyet anahtarları üzerine bir çalışma yapmışlardır. Uçuş yapısı, rota, şirket ücret politikasının ve çalışma kurallarının indirekt maliyetler üzerinde çok önemli etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada 40 havayolu şirketine ait 1991 yılı verileri kullanılmıştır. Çalışmada analizlerin sonuçlarının 1991 yılı koşullarından etkilenebileceği belirtilmektedir (İnan Körfezi Sorunu). Değerlendirmeler için kullanılan asıl yöntem VARİMAX yöntemidir ayrıca farklı istatistiksel yöntemlerden de yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda 11 maliyet kalemi için 3 maliyet anahtarı, ortaya çıkışını tetikleyen ve bir maliyet azaltma, kontrol unsuru olarak kullanılabileceği düşünülen alternatif belirlenmiştir.

Merchant ve Shields (1993) faaliyet tabanlı maliyetlemede en uygun maliyet anahtarı seçimini incelediği çalışmasında en uygun maliyet anahtarının seçimi için matematiksel bir yöntem geliştirmiştir. Ve literatürden farklı olarak ihtiyaç duyulan yere sadece bir maliyet anahtarı değil birden fazla maliyet anahtarı önerebilen bir yaklaşım kullanmıştır ve çalışmada önerilen bu yöntemin karmaşık faaliyet tabanlı maliyetleme sistemlerinde daha doğru maliyet dağıtımını sağladığı belirtilmektedir. Uygulamada maliyet

anahtarlarının sayısının yüksek olduğu maliyet sistemlerinin genel imalat maliyetlerinin dağıtımında daha yüksek başarı yakaladığı sık sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak daha az karmaşık yapıya sahip bir maliyet sisteminde az sayıda maliyet anahtarı kullanımı, işletmenin maliyetleri değerlendirme ve dağıtım noktasında daha düşük maliyetler ile karşılaşmasına ve yönetimin maliyet sisteminin yapısını ve çıktılarını daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Dahası yöneticilerin sıklıkla daha az sayıda ana maliyet anahtarlarına odaklandığı görülmüştür (Hiromoto,1988). Çalışmanın kısıtlı bir kısmı Babad ve Balachandran (1993) tarafından önerilen model ile benzerlikler gösterir. Ancak bu çalışmada geliştirilen matematiksel model, maliyet anahtarlarının tekil olarak değiştirebilen geçmiş modelden daha başarılıdır. Çünkü daha basit olan geçmiş model karmaşık maliyet sistemlerinde, bu çalışmada önerilen modele kıyasla daha başarısız olacaktır.

Babad ve Balachandran (1993) faaliyet tabanlı maliyetleme sisteminde ne tür ve kaç adet maliyet anahtarı kullanılacağını belirlemek amacıyla bir optimizasyon modeli geliştirmişlerdir. Bu model maliyetlerdeki doğruluk ile ölçüm maliyeti arasında bir denge yakalamayı amaçlamaktadır. Sistemde kullanılacak olan maliyet anahtarlarının sayısı azaldıkça, ölçüm maliyetleri ve arzulan veri kalitesi de düşmektedir. Ancak burada amaç ölçüm maliyetlerini düşürürken veri kalitesini arttırmaktır. Araştırmacılar çalışmalarında Greedy algoritması kullanmaktadır. Bu çalışma şunu göstermektedir ki eğer iki veya daha fazla maliyet anahtarı birbirleri ile mükemmel korelasyona sahip ise bir araya getirilebilirler ve bu işlem veri kalitesinde herhangi bir bozulmaya neden olmaz. Buna ek olarak maliyet anahtarı sayısı azaldığı için ölçüm maliyetlerinde de azalma beklenmektedir. Diğer taraftan, korelasyona sahip olmayan anahtarların bir araya getirilmesi veri kalitesini bozacaktır. Çalışma maliyet anahtarlarının ikili kombinasyonlarını ele almaktadır ve anahtarların ikili kombinasyonları yerine n sayıda maliyet anahtarını birleştirerek metodolojiyi genişletmeyi hedeflemektedir.

Levitan vd. (1996) yaptıkları çalışmada Babad ve Balachandran(1993) tarafından geliştirilen maliyet anahtarı optimizasyon modelini geliştirilmişlerdir. Bu çalışmalarında Babad ve Balachandran'ın çalışmasından farklı olarak, Greedy algoritması yerine genetik algoritma kullanmışlardır. Çalışmada, maliyet anahtarı seçimi için özel olarak oluşturulmuş bir genetik algoritma terminolojisi ve tasarım konuları tanıtılmaktadır. Ayrıca çalışmada yazar amaç fonksiyonuna bir anlamlılık katsayısı koyarak maliyet anahtarının genel imalat maliyetlerinin davranışlarını iyi açıkladığını gösteren korelasyon katsayısı kullanımını önermektedir. Ancak çalışmada orijinal makaledeki amaç fonksiyonu

saklanmış ve bahsi geçen katsayı kullanılmamıştır. Çalışmanın sonunda Greedy algoritması ve genetik algoritma çıktıları karşılaştırılmıştır. Sonuçta, genetik algoritmaların Greedy algoritmasından daha az karmaşık olduğu görülmüş ve ayrıca genetik algoritmanın daha başarılı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Doğru maliyet anahtarlarının kullanımının sağladığı faydalar açık olmasına rağmen, seçim ve kullanımı ile ilgili birçok zorluk ile karşılaşmaktadır. Maliyet anahtarının başarılı seçimi, sistemin sağlayabileceği faydayı elde etme noktasında önemli bir husustur (Bokor,2010:14). Seçim sürecinin amacı tüketimi en iyi açıklayan anahtarın seçimidir. Diğer bir ifade ile belirlenen maliyet anahtarı belirli bir maliyet kalemi ile faaliyet arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Maliyet anahtarı seçim sürecinde önemli bir hususta, belirlenen alternatif maliyet anahtarlarının arasından, ölçmesi beklenen olayı en iyi ölçen alternatifin seçilmesidir (Varilla vd.,2007:187).

2. MALİYET ANAHTARI SEÇİM SÜRECİ

Bir maliyet sisteminin kurulumu aşamasında eş zamanlı olarak dikkate alınması gereken birçok değişken bulunmaktadır. Bu süreç birden fazla nitel ve nicel kriteri içerisinde barındırabilir. Maliyet sistemi kurulumunun doğası gereği, süreç içerisinde birçok maliyet anahtarı kararı vermek gerekmektedir. Bu süreç sonunda en azından dağıtımın gerçekleştirilebilmesi için bir adet maliyet anahtarı atanmış olmalıdır. Bir maliyet sistemi oluşturulurken, maliyet anahtarı seçimi ile ilgili iki temel soru vardır;

- Hangi anahtar kullanılacak?
- Kaç tane anahtar kullanılacak?

Maliyet anahtarı seçim sürecinde işletme nicel ve nitel olarak ifade edilen birden fazla kriteri göz önüne almaktadır. Aday maliyet anahtarları ile maliyetler arasındaki korelasyon bunlardan bir tanesidir. Korelasyon derecesinin yüksek olması sistemin etkinliğini direkt olarak yükseltmektedir. Milne ve Milne (1992) çalışmalarında korelasyon derecesi düşük olan bir maliyet anahtarının seçilmesi kaçınılmaz ise bu anahtarın sistem içerisinde baskın bir rol oynamaması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca korelasyon derecesi düştükçe sistem içerisinde daha fazla anahtara ihtiyaç duyulabilir, buda ölçüm maliyetlerinin artmasına neden olacaktır (Cooper,1988). Korelasyon derecesi konusunda iki şeyin göz önüne alınması gerekmektedir. Bunlardan birisi anahtarın kaynak tüketimi açıklama becerisi ve ikincisi ise kaynak tüketiminin üretim miktarı ile ne kadar değiştiğidir (Levitan vd.,1996:132).

Seçim sürecinde korelasyon derecesinin yanında maliyet anahtarlarının ölçüm maliyetleri ve davranışsal etkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Kullanılacak olan maliyet anahtarlarının ölçüm maliyetlerinin düşük seviyede olması arzulanmaktadır. Farklı maliyet anahtarları farklı ölçüm maliyetlerine sahiptir. Oldukça karmaşık bir ölçüm yöntemine ve ya sık sık değişen bir yapıya sahip maliyet anahtarı uygulanmak için uygun değildir. Ancak burada bir denge oluşturulmalıdır. Çünkü kolayca erişilebildiği için ya da düşük ölçüm maliyetlerine sahip olduğu için seçilen bir anahtar yanlış dağıtıma sebep olabilir. Muhtemel maliyet anahtarı seçimlerinden her biri maliyetleri farklı dağıttığı için farklı ölçüm parametreleri ortaya çıkaracak ve davranışsal tepkiler farklı olacaktır. İstatistiksel bir yöntem ile maliyet anahtarının seçimi daha doğru sonuçlar verme yeteneğine sahip olmasına rağmen, uygulamada ölçülebilirlik ya da davranışsal etkiler gibi farklı engeller ile karşı karşıya kalınabilir. Pek kaynak maliyet anahtarı seçilirken anahtarın davranışsal etkilerini, performansını, kredibilitesini, kullanılabilirliğini ve karmaşıklığını da göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca ölçüm ile ilgili konular ölçüm maliyetleri, kullanılacak verinin ulaşılabilir olması ve doğruluk, birçok yazarın seçim süreci dâhilinde göz önüne alınmasını önerdiği konulardır. Ek olarak, sistem dahilinde tek bir maliyet anahtarı kullanmak yerine birden fazla maliyet anahtarı kullanılmalıdır (Geiger,1999:33-36; Cokins ve Capunneanu,2010:9-10; Schniederjans ve Garvin, 1997: 73-74; Homburg, 2001: 204; Varila vd., 2007: 186).

Maliyet anahtarı seçim sürecinde ölçülebilirlik, öngörölmüş olan nedensel ilişkiye zarar verebileceği için dikkat edilmesi gereken bir husustur. Maliyet anahtarlarının homojenlik, nedensellik ve belirginlik dahil olmak üzere, anahtarın ölçümü konusunda göz önüne alınması gereken bir çok husus vardır. Homojenlik, nedensellik ve belirginlik kavramları bu konuda çalışması olan pek çok yazar tarafından korelasyon derecesine dikkat çekerek süreç içerisine dahil edilmiştir (Geiger, 1999:33-35). Ölçüm güvenilirliği ve kredibilitesi arasındaki itici faktör, bilgi ve verinin kendisinde yatmaktadır. Bu nedenle anahtar ve maliyet ile ilgili veriyi bilgiye dönüştürmek için istatistiksel analizlerden faydalanılır. İdeal durumda işletmenin doğru ve uygun veriler ile çalışması gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda işletmeler anahtar ve maliyetler ile seçim sürecini zayıflatacak ve verimsizleştirecek kalitede ve miktarda veri toplamaktadır.

Seçim sürecinde davranışsal etkilerde göz önünde bulundurulmalıdır. davranışsal etkiler pozitif ya da negatif yönlü olabilir. Belirli bir maliyet anahtarının kullanımında anahtarın yanlış anlaşılması çalışanların bu anahtar kullanmasının önüne geçebilir. Ayrıca anahtar kurumsal hedefler

ile uyumlu da olmayabilir. Davranışsal etki ölçülebilirse belli maliyet anahtarın seçimi için bir kriter olarak kullanılabilir (Levitan vd.,1996:132).

Maliyet anahtarı seçim sürecinde kullanılacak olan kriterleri Turney (1992:5) çalışmasında açıklamıştır. Çalışmada ayrı bir kriter önerilmemektedir ancak literatürde önerilen kriterler bir araya toplanmıştır. Çalışmada sayılan kriterler şunlardır;

- Maliyet anahtarının faaliyetin tipi ile uyum sağlaması,
- Maliyet anahtarı ile dağıtılacak olan maliyetlerin arasındaki korelasyon derecesinin yüksek olması,
- Eşsiz maliyet anahtarlarının sayısının azaltılması,
- Alternatifler arasından performans gelişimini en çok destekleyen anahtarın seçilmesi,
- Ölçüm maliyetleri,
- Gelecekteki ölçüm maliyetleridir.

3. YÖNTEM

3.1. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHP)

Analitik hiyerarşi süreci ABD savunma bakanlığında çeşitli projelerde görev Thomas Saaty tarafından karmaşık problemlerin çözümünde kullanılmak üzere geliştirilmiş olan bir yöntemdir. Yöntem karmaşık karar problemlerinde karar kriterlerine ve alternatiflerine göreceli önem dereceleri verilerek yönetsel karar mekanizmasının çalıştırılmasına dayanmaktadır. AHP hiyerarşik bir hedef yapısında öncelikleri ölçmek için bir ölçeklendirme prosedürüdür. Göreceli önemin ölçülmesi için kriterlerin ve alternatiflerin ikili karşılaştırmalarına başvurulur (Kahraman vd.,2003:175).

3.1.1. Analitik Hiyerarşi Sürecinin Temel İlkeleri ve Aksiyomları

AHP' nin üç temel ilkesi ve dört aksiyomu bulunmaktadır.

AHP'nin temel ilkeleri;

- Ayrıştırma İlkesi: AHP sürecinde, karşılaşılan problemin hiyerarşik yapısı belirlenmelidir. Problemin karmaşık yapısını en üst seviyeden en alt seviyeye doğru giderek hedef, kriterler, alt kriterler ve alternatifler şeklinde ayrıştırılması gerekmektedir.
- Karşılaştırmalı Değerlendirme İlkesi: AHP sürecinde tüm unsurlar bağlı oldukları üst unsurlara göre birbirleri ile karşılaştırılmaktadır. Bu yol ile hiyerarşide bulunan tüm unsurlar için öncelikler ve ağırlıklar belirlenmiş olur.

- Sentez İlkesi: AHP sürecinde, hiyerarşinin an alt seviyeden elde edilen önceliklerden hareket edilerek, problemin bütünü için ya da en üst seviyede bulunan hedefler için öncelikler belirlenir.

AHP'nin Aksiyomları;

- Karşılıklı Karşılaştırma Aksiyomu: AHP sürecinde karar vericinin karşılaştırmalar yapmasına ve kendi tercihlerinin ağırlıklarını belirtmesine olanak tanınmalıdır. Eğer X ve Y kriterleri hiyerarşi süreci içerisinde değerlendiriliyor ise, X faktörünün Y faktörüne göre önem derecesi 7 olarak belirlendiyse Y faktörü X faktöründen 1/7 önemlidir.
- Homojenlik Aksiyomu: AHP sürecinde bulunan unsurların birbirlerinden çok farklı özellikler taşıyor olması gerekmektedir.
- Bağımsızlık Aksiyomu: AHP sürecinde kullanılacak olan kriterlerin alternatiflerin özelliklerinden farklı olarak belirlenmesi gerekmektedir.
- Beklenti Aksiyomu: Analitik hiyerarşi sürecinde, karar vermek için hiyerarşinin tamamlanması gerekmektedir. Bu, karar vericinin beklentilerinin çözüm ile uyumu açısından önemlidir. Eğer kriterlerden ya da alternatiflerden eksik olursa varılacak sonuç ideal çözüm olmayacaktır.

Analitik hiyerarşi sürecinin aşamaları;

1. AHP'nin ilk aşamasında karar problemi ve amacı tanımlanmaktadır ve hiyerarşide yer alacak olan kriterler ile alternatifler belirlenmektedir (Bevilacqua ve Braglia , 2000:75).
2. Karar probleminin hiyerarşik yapısının oluşturulması:

Analitik hiyerarşi süreci içerisinde çözüme giderken bir araç olarak kullanılan hiyerarşi karar vericinin kriterlerden hangisinin daha önemli olduğunu anlamasını sağlanmaktadır. Bu yüzden süreçte hiyerarşik yapı oluşturulur ve kriterler, devam eden süreçte birbirleri ile tek tek kıyaslanır (Kuruüzüm ve Atsan, 2001: 86).

3. Hiyerarşinin her seviyesi için kriterlerin karşılaştırılması ve özdeğer /özvektörlerden yararlanarak kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi

Karşılaştırmalı yargılar oluşturma çabası analitik hiyerarşinin bir sonraki aşamasını oluşturur. Bu aşamada karar hiyerarşisi içerisinde kendine yer bulmuş olan kriterler ve bu kriterlerin bir alt seviyesini oluşturan alt kriterlerin ikili karşılaştırılmaları yapılacaktır. Bu aşamadaki çalışma

neticesinde ikili karşılaştırmaya tabi tutulan kriterlerin bir üst seviyedeki elemana göre görece önem derecesi ortaya çıkacaktır (Wind ve Saaty, 1980: 644).

Tablo-1: Önem Derecesi Tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Derecede Önemli	Her iki faktör aynı öneme sahiptir.
3	Orta Derecede Önemli	Tecrübe ve yargılara göre bir faktör diğerine göre biraz daha önemlidir.
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir faktör diğerine göre kuvvetle daha önemlidir.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faktör diğerine göre yüksek derecede kuvvetle daha önemlidir.
9	Mutlak derecede önemli	Faktörlerde biri diğerine göre çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,6,8	Ara değerleri temsil etmektedir.	İki faktör arasındaki tercihte yukarıdaki açıklamalarda bulunan derecelerin ara değerleridir.

Kaynak: (Albayrak ve Erkut, 2005:53)

4. Kriterlere göre alternatiflerin ikili karşılaştırılması ve önceliklerin hesaplanması

Analitik hiyerarşi sürecinde bu aşamada kriterlerin bir alt seviyesinde ve hiyerarşide en alt seviyede bulunan alternatifler kendilerinin bir üst seviyesinde bulunan kriterlere göre ikili karşılaştırmalara tabi tutulurlar ve alternatiflerin önem derecelerini gösteren özdeğer / özvektörler oluşturulur.

5. Tutarlılık oranının hesaplanması ve göreceli öncelik değerlerine göre alternatiflerin sıralanması ve en yüksek öncelik değerine sahip alternatifin seçilmesi

Tutarlılık, matrislere işlenmiş olan görece önceliklerin birbirleri ile olan matematiksel ve mantıksal ilişkilerini ifade eder. İkili karşılaştırmalardaki tutarsızlık iki şekilde ölçülebilir. Tutarsızlık hesaplamaları sonucu bulunan rakamın 0,1'in altında olması gerekmektedir. Aksi durumda karşılaştırma matrisi tutarsızdır ve tekrar düzenlenmesi gerekmektedir (Dağdeviren vd.,2004: 133).

3.2. TOPSIS (Technique For Order Preference by Similarity to Ideal Solution) YÖNTEMİ

Günümüzde işletmeler birçok farklı çok kriterli karar verme tekniği kullanmaktadır. Çok kriterli karar verme teknikleri arasından seçim, alternatifleri değerlendirme durumu, eldeki veriler, kriterlerin yapısı gibi birden fazla faktöre bakılarak yapılabilir. Her yöntem kendine has özelliklere sahiptir (Sandallı ve Sırma,2014;187). TOPSIS yöntemi 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından ELECTRE yöntemine bir alternatif olması için geliştirilmiştir. TOPSIS yönteminin temel mantığı çözüm kümesi içerisinde ideal çözüme en yakın olan çözümün seçilmesidir (Kılıç vd.,2014).

TOPSIS yöntemi uygulaması altı aşamadan oluşmaktadır;

1. Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisinin oluşturulması TOPSIS uygulamasının ilk aşamasıdır. Oluşturulan matris “ $m \times p$ ” boyutlu olacaktır. Karar matrislerinin satırlarında karar noktaları yani alternatifler, sütunlarında ise karar kriterleri yer alacaktır.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Şekil-1: TOPSIS Karar Matrisi

Karar matrisi Şekil 1’de gösterilmektedir. Karar matrisinde A_{ij} , bu matristeki i ’inci alternatifin j ’inci kritere göre gerçek değerini ifade etmektedir.

2. Normalizasyon ve Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisinin oluşturulmasının ardından matris normalize edilecektir. Normalizasyon işlemi aşağıdaki formül ile yapılacaktır.

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

($i = 1, \dots, m ; j = 1, \dots, n$)

(1)

Normalizasyon işlemi sonrasında ilk aşamada oluşturulan karar matrisi boyutlarında yeni bir matris elde edilir.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Şekil-2: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

3. Matrisin Ağırlıklandırılması ve Ağırlıklandırılmış Karar Matrisinin Elde Edilmesi

Normalize karar matrisindeki her bir değer ağırlıklandırma işlemi sırasında karar kriterlerine ait w_i gibi bir ağırlık kullanılarak ağırlıklandırılır. Ağırlıklar kriterlerin önem derecelerini temsil etmektedir. Matristeki her bir eleman buldukları sütunun ağırlığı ile çarpılarak ağırlıklandırma işlemi yapılır. Ağırlıklandırma işlemi sonucunda elde edilen yeni V matrisi aşağıda gösterilmektedir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Şekil-3: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Çok kriterli karar verme tekniklerinin çoğu, alternatiflerin ölçüm değerleri üzerinde önemli rol oynayan ağırlıklara bağlıdır. Yöntemlerde kullanılan ağırlıklar subjektif veya objektif olabilirler.

4. İdeal A+ ve Negatif İdeal A- Çözüm Değerlerinin Elde Edilmesi

Normalizasyon ve ağırlıklandırma işlemleri sonrasında ideal ve negatif ideal çözüm değerleri belirlenir. Bu aşamada problemin yapısına bağlı kalmak

koşulu ile ideal değerler tespit edilir. TOPSIS yönteminde, ideal çözüm değerlerinin belirlenmesi için ağırlıklandırılmış normalize matristeki değerlendirme kriterlerinin , eğer uygulamanın amacı maksimizasyonu ise, buldukları sütunlardaki en büyük değerler, eğer uygulamanın amacı minimizasyon ise buldukları sütunlardaki en küçük değerler alınır. İdeal ve negatif ideal çözüm değerlerinin seçimi şu şekilde formüle edilebilir.

İdeal Çözüm Değerleri:

$$A^* = \{ \max v_{ij} \mid j = 1, \dots, p; i = 1, \dots, m \} \quad (2)$$

Her bir sütuna ait ideal çözüm değerleri;

$$A^* = \{ v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^* \}$$

Negatif ideal çözüm değerleri:

$$A^- = \{ \min v_{ij} \text{ olmak üzere} \}$$

(3)

$$A^- = \{ v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^- \}$$

Her bir sütuna ait minimum değerlerdir.

5. İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklık Değerlerinin Elde Edilmesi

Uygulamaya ait çözüm değerleri belirlendikten sonra ideal noktalara olan uzaklıklar hesaplanır. Her bir alternatif için yapılacak olan işlem neticesinde pozitif ideal çözüme S_i^* ve negatif ideal çözüme S_i^- olan uzaklıklar hesaplanır. Öklidyen uzaklıkların hesaplanması için aşağıdaki formül kullanılacaktır.

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (4)$$

Öklidyen uzaklık formülünden yararlanarak ideal ve negatif ideal çözüme uzaklıklar tespit edilir.

İdeal çözüme en yakın uzaklık;

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (5)$$

Negatif ideal çözüme en uzak uzaklık;

$$s_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (6)$$

Hesaplama her bir karar noktası için yapılacak ve uzaklıklar elde edilecektir.

6. İdeal Yakınlığın Hesaplanması

İdeal çözüme göreli yakınlık C_i^* ile sembolize edilmektedir. Burada kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ölçüm ayırım içerisindeki payıdır. İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması için kullanılan formül;

$$C_i^* = \frac{s_i^-}{s_1^- - s_i^-} \quad (7)$$

İşlem sonucunda yakınlıklar 0 ile 1 arasında değer alacaktır. Elde edilen değerler büyükten küçüğe doğru sıralanacaktır. Sıralamada birinci olan alternatif çözüm için en uygun alternatif olarak seçilir.

3.3. MOORA (Multi-Objective Optimization on Basis of Ratio Analysis) Yöntemi

MOORA yöntemi çok kriterli karar verme teknikleri arasında oldukça yeni bir tekniktir. Yöntem Brauers ve Zavadskas tarafından “Control and Cybernetics” adlı çalışmada 2006 yılında ortaya atılmıştır (Ersöz ve Atav,2011:78). Ortaya atıldığından itibaren pek çok farklı karar probleminin çözümünde kullanılmıştır. Yöntem farklı tahminlerin bir araya getirilmesine dayanmaktadır (Yıldırım ve Önder,2014:245).

MOORA yöntemi ilk olarak ortaya atıldığından bu güne geliştirilmiş ve yeni metotları ortaya çıkmıştır. Bunlar;

- MOORA-Oran Metodu
- MOORA-Referans Noktası Yaklaşımı
- MOORA-Önem Katsayısı
- MOORA-Tam Çarpım Formu
- MOORA- MULTIMOORA

1. Oran Metodu

Oran yöntemi satırlarında alternatiflerin sütunlarında ise karar kriterlerinin bulunduğu karar matrisinin oluşturulması ile başlar (Özdağoğlu,2014:285).

$$A_j = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Şekil-4: MOORA Yöntemi Karar Matrisi

Karar matrisinin oluşturulmasının ardından yönsüz değerler elde edebilmek için matrisin normalize edilmesi gerekmektedir.

$$x_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (8)$$

Normalizasyon işlemi her bir değer için ait olduğu sütundaki değerlerin karelerinin toplamının kareköküne bölünmesi ile bulunur. Normalizasyon işlemi sonrasında karar problemi oran metodu ile çözülüyor ise, karar kriterleri maksimum ya da minimum olmalarına göre belirlenir ve maksimum değerlerin toplamından minimum değerlerin toplamı çıkarılır (Ersöz ve Atav,2011:4)

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (9)$$

Yapılan işlem sonucunda bulunan y_i^* değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanır ve en büyük değere sahip olan alternatif çözüm için en uygun alternatif olarak seçilir (Brauers ve Zavadskas,2009). Oran yaklaşımı ilk MOORA metodu olduğu için literatürde genellikle “MOORA” olarak gösterilmektedir.

2. Referans Noktaları Metodu

Referans metodunda oran yaklaşımından farklı olarak en iyi kriter değeri yani amaçlar belirlenir. Bu TOPSIS yöntemi ile benzerlik taşımaktadır. Eğer amaç maksimizasyon ise maksimum noktalar, eğer amaç minimizasyon ise minimum noktalar referans olarak dikkate alınır. Belirlenen referans noktaları ile normalize karar matrisinde bulunan değerlerin farkları alınır.

$$r_j - x_{ij}^* \quad (10)$$

Yukarıdaki denklemde;

x_{ij}^* i . alternatifin j . kriterdeki normalleştirilmiş değerini, r_j j . kriterin referans noktasını göstermektedir. Referans noktaları ile normalize matristeki değerler arasındaki farklar ile yeni bir matris oluşturulur ve oluşturulan yeni matrise “Tchebycheff Min-Maks Metrik” işlemi uygulanır.

$$\min_i \{ \max_j (|r_j - x_{ij}^*|) \} \quad (11)$$

Matristeki değerlerin referans değerden büyük olması durumuna karşın farkların mutlak değeri alınır ve bulunan değerler küçükten büyüğe doğru sıralanır. En küçük değer karar probleminin çözümü için en uygun alternatif olacaktır.

1. MOORA Önem Katsayı

Oran metodunda ya da referans noktası yaklaşımında, kriterlerin eşit önem değerine sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak eğer kriterlerin önem dereceleri ölçülmüş ya da belirlenmiş ise normalize karar matrisindeki değerler ile önem dereceleri çarpılarak, önem dereceleri yönteme dahil edilmektedir (Şimşek vd.,2015:144).

2. Tam Çarpım Formu

Brauers ve Zavadskas MOORA yöntemi için diğer karmaşık formülasyonlardan ayrılan tam çarpım formunu geliştirmişlerdir (Ömürbek ve Eren,2016:9).

Tam çarpım formu yaklaşımının formülasyonu şu şekildedir;

$$U_i = \frac{A_i}{B_i} \quad (12)$$

Formülde $A_i = \prod_{j=1}^g x_{ij}^*$ ve $B_i = \prod_{j=g+1}^n x_{ij}^*$ olarak yer almaktadır. U_i alternatiflerin kullanım derecesini ifade etmektedir. Bu formülde maksimize edilecek olan kriter paya, minimize edilecek olan kriter ise paydaya yerleştirilir.

3. MULTIMOORA

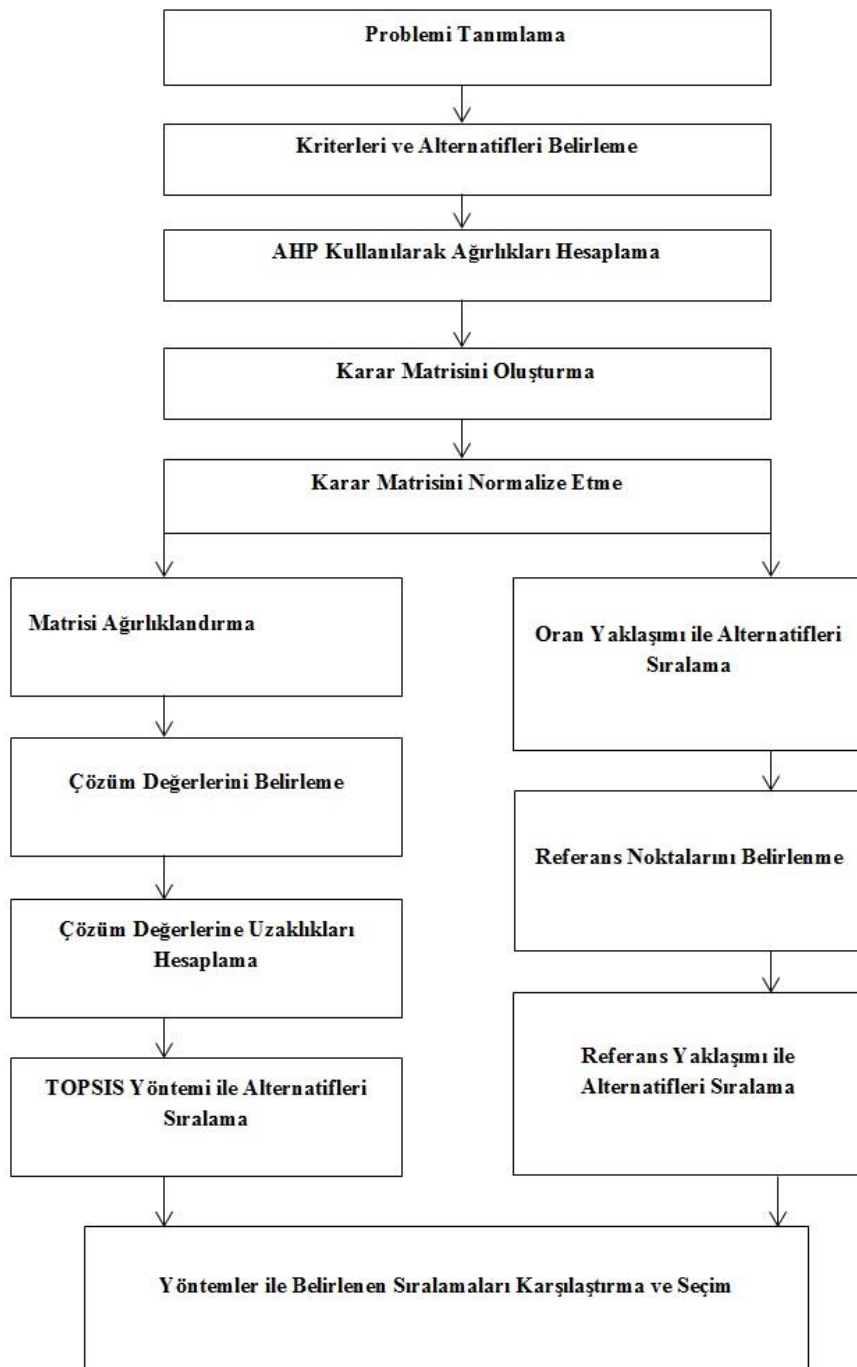
MULTIMOORA Brauers ve Zavadskas tarafından geliştirilen baskınlık teoremine dayanmaktadır ve yaklaşım tek başına MOORA yöntemi değildir. MULTIMOORA diğer MOORA yöntemlerinden elde edilen sıralamalar ile nihai bir sıralama elde etmeyi amaçlamaktadır (Özçelik ve Atmaca,2014).

4. BÜTÜNLEŞİK MALİYET DAĞITIM ANAHTARI SEÇİM MODELİ VE UYGULAMASI

Küreselleşen ve rekabetin sürekli arttığı dünyada rekabetçi kalmayı arzulayan işletmeler, farklı rekabet stratejileri geliştirmektedir. Bu noktada işletmelerin başvurduğu stratejilerden birisi de maliyet liderliğidir. Bu noktada ürün maliyetlerini kontrol etmeyi amaçlayan işletmeler için doğru ve güvenilir maliyet verisi üretebilen maliyet sistemleri hayati öneme sahiptir.

Bu çalışmada maliyetler ile çıktılar yani mal ve hizmetler arasında neden sonuç ilişkisi kurulmasını sağlayan maliyet anahtarlarının doğru şekilde belirlenmesine yönelik bir model önerilmektedir. Çalışmada üç farklı çok kriterli karar verme yöntemi bütünleşik olarak kullanılmıştır. Maliyet anahtarı seçim süreci hem nicel hem de nitel unsurların yer aldığı bir yapıdadır. AHP model içerisinde bulunan karar kriterlerinin ve karar alternatiflerinin ağırlıklandırılması amacı ile kullanılmıştır. TOPSİS ve MOORA yöntemleri nitel veriler ile çalışmamaktadır. Bu nedenle nitel özellik taşıyan karar kriterlerinin ve karar alternatiflerinin nicelleştirilmesi gerekmektedir. AHP yönteminin sağladığı bir diğer fayda ise kriterlerin ve alternatiflerin arasındaki etkileşimin dikkate alınması ve ağırlıklara aktarmasıdır (Supçiller ve Çapraz,2011:18). Ayrıca karmaşık yapıya sahip olan maliyet anahtarı seçimini hiyerarşik bir yapıya dönüştürmek sürecin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Yıldırım ve Önay,2013:64).

Yöntemlerin bütünleşik olarak kullanılmasının sağlayacağı bir diğer fayda alternatifler arasındaki tüm etkileşimin bütünsel bir yapıda göz önüne alınmasını sağlamasıdır. Farklı çok kriterli karar verme tekniklerinin birbirlerine üstünlükleri bulunmaktadır. Bu nedenle pek çok araştırmacı tarafından birden fazla çok kriterli karar verme tekniğini birlikte kullanılmıştır.

Şekil-5: Bütünleşik Çok Kriterli Maliyet Anahtarı Seçim Modeli

Şekil-5' te bütünleşik maliyet anahtarı seçim modelinin aşamaları gösterilmektedir.

Önerilen modelin ilk aşamasında uygulayıcının karşı karşıya kaldığı karar problemini detaylı incelemesi ve karar probleminin unsurları ile özelliklerini tanımlaması gerekmektedir. Bu noktada yapılacak olan inceleme ve tanımlama uygulamanın devamında karar vericinin süreci yönetmesini kolaylaştıracaktır.

Karar probleminin tanımlanması ardından modelde yer alacak olan kriterler ve alternatifler belirlenecektir. Maliyet sistemini etkin verimli şekilde kullanmayı amaçlayan işletmelerin mutlaka maliyet anahtarı seçimi yapması gerekmektedir (Schniederjaans ve Garvin,1996:73). Maliyet sistemin kullanılacak olan maliyet anahtarlarının seçiminde birden fazla kriter eş zamanlı olarak dikkate alınacaktır. Kriterler hem nicel hem de nitel yapıda olabilirler.

Maliyet anahtarı seçim süreci maliyetlerin nedenselliğini açıklayan unsurların incelendiği bir süreçtir. Bu nedenle aday maliyet anahtarları genel imalat maliyetlerinin yapısına uygun olarak seçilmelidir.

Literatür incelendiğinde maliyet anahtarlarının seçimi için pek çok farklı kriterin önerildiği görülmektedir. Bu çalışmada önerilen model de literatürde önerilen kriterler dikkate alınmıştır. Modelde kullanılacak olan kriterler aşağıda sıralanmıştır:

1. Maliyet anahtarlarının faaliyetin ve gider yapısına ya da tipine uygunluğu: Maliyet sisteminde belirli bir gider yerine kaynak ya da belirli bir gider yerinden maliyet dağıtımı yapacak olan maliyet anahtarının gider yerinin türüne ve yapısına uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle faaliyet uygunluğu uygulama için bir kriter olarak belirlenmiştir.
2. Maliyet anahtarının başarılı bir performans değerlendirme aracı olması: Seçilen maliyet anahtarının işletme için faaliyetlerini değerlendirme açısından fayda sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle başarılı bir performans ölçüm aracı olması bir kriter olarak belirlenmiştir.
3. Maliyet anahtarının açık ve anlaşılabilir olması: Genel imalat maliyetleri ile maliyet anahtarları arasında sayısal bir ilişkinin olması yanı sıra bu ilişkinin açık olması ve anahtarı neyi nasıl ölçtüğünün de anlaşılabilir olması gerekmektedir. Bu değer seçim kriterlerini destekleyen nitelikteki bir kriter konumundadır.
4. Maliyet anahtarları ile genel imalat maliyetleri arasındaki korelasyonun yüksek olması: Maliyet anahtarları ile genel imalat maliyetleri arasında açık ilişkinin olması yanı sıra bu ilişkinin derecesinin de yüksek olması gerekmektedir. Çünkü nedenselliği

açıklayabileceği düşünülen birden fazla faktör uygulayıcı tarafında belirlenebilir. Bunlar arasından seçim yapılması için ilişkinin sayısal ölçülmesi gerekmektedir.

5. Maliyet anahtarının ölçüm maliyetlerinin düşük olması: Ölçüm maliyeti, belirli bir maliyet anahtarının ölçümü için katlanılan maliyetlerdir. Her aday maliyet anahtarının farklı ölçüm maliyetleri bulunmaktadır. Maliyet anahtarı seçiminde anahtarın ölçüm maliyeti ile korelasyon derecesi arasında bir denge kurulmalıdır. Yüksek korelasyona sahip maliyet anahtarları işletmenin karşılaşacağı ölçüm maliyetlerini yükseltebilir. Bu nedenle ölçüm maliyetlerinin dikkate alınması gerekmektedir.
6. Maliyet anahtarlarının gelecekteki ölçüm maliyetleri: Maliyet anahtarları seçimi uygulaması esnasında belirlenen ölçüm maliyetlerinin gelecekte çeşitli sebeplerden dolayı değişmesi muhtemeldir. Üretim sürecinin ve ya ölçüm yönteminin değişmesi bu farklılığı tetikleyebilir. Bu nedenle beklenen değişimin de model içerisinde bir kriter olarak yer alması gerekmektedir.

Çalışmada yapılacak olan uygulama için belirlenen seçim kriterleri belirtildiği gibi literatür incelenerek seçilmiştir. Ancak uygulayıcı isterse yeni kriterleri modele dahil edebilir.

Seçim kriterleri belirlendikten sonra karar alternatifleri belirlenip tanımlanacaktır. Uygulamaya dahil edilecek olan maliyet anahtarları farklı şekillerde belirlenebilir. Uzman görüşü, farklı sistemlerin incelenmesi, üretim sürecinin incelenmesi ve işletme çalışanları ile yapılacak görüşmeler bunlar arasında sayılabilir. Bu noktada dikkate alınması gereken en önemli unsur ölçümü yapılabilecek olan adayların belirlenmesidir.

Karar kriterlerinin ve karar alternatiflerinin belirlenmesinin ardından bu unsurlar TOPSIS ve MOORA yöntemi karar matrisinin oluşturulması için ağırlıklandırılacaktır. Ağırlıklandırma işlemi içi çok kriterli karar verme tekniklerinden Analitik Hiyerarşi Süreci seçilmiştir.

AHP içinde amaçtan karar alternatiflerine doğru ilerleyen bir hiyerarşi söz konusudur. İlk olarak bu hiyerarşinin tanımlanması gerekmektedir. AHP hiyerarşisi oluşturulduktan sonra yapılacak işlem, hem karar kriterlerinin hem de karar alternatiflerinin uzmanlar ile yapılacak olan görüşmeler yolu ile karşılaştırılması ve ikili karar matrisinin oluşturulmasıdır. Süreç içerisinde birden fazla görüşme yapılmaktadır. Bu nedenle yapılan görüşmeler ile oluşturulan karar matrislerinin aynı hücrelerinde elemanların geometrik ortalaması alınarak yeni matris oluşturulur.

Bu aşamadan sonra sentez aşaması bulunmaktadır. Sentez işleminin ilk adımı normalizasyondur. Normalize edilen matrisin tüm satırlarındaki elemanların toplamalarının ortalaması alınarak öncelikler vektörü oluşturulur. Öncelikler vektörü ile ilk karar matrisi çarpılarak öncelikler matrisi elde edilir. Öncelikler matrisindeki değerlerin ortalaması alınarak λ_{maks} değeri hesaplanır. Bu değer kullanılarak CI ve CR değerleri hesaplanır. Hesaplanacak olan CR değeri 0,1' den düşük ise yapılan karşılaştırmanın tutarsızlığının kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen şekilde hem kriterlerin hem de alternatiflerin ağırlıkları hesaplandıktan sonra TOPSIS ve MOORA yöntemlerine geçilir. TOPSIS ve MOORA yönteminde ortak bir karar matrisi kullanılacaktır. AHP ile belirlenen ağırlıklar yardımı ile oluşturulan karar matrisi ile ilk olarak TOPSIS yöntemi ile karar alternatifleri sıralanacak sonrasında ise oran yöntemi ve referans noktaları yöntemi ile alternatiflerin sıralaması belirlenecektir.

5. BÜTÜNLEŞİK MALİYET DAĞITIM ANAHTARI SEÇİM MODELİ

Çalışmada önerilen bütünleşik maliyet anahtarı seçim modeli metal sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede uygulanmıştır. İşletmenin genel imalat maliyeti verileri muhasebe kayıtlarından elde edilmiştir. Ayrıca uygulama içerisinde belirlenmiş olan karar alternatifleri de işletmenin veri tabanından elde edilmiştir. Uygulama dahilinde dört adet aday maliyet dağıtım anahtarı belirlenmiştir. Bunlar uygulamanın yapılacağı faaliyet merkezinde icra edilen işçilik süresi, faaliyet merkezinde yapılan kesimin süresi, faaliyet merkezinde yapılan kesimin uzunluğu ve kesimin rotasının uzunludur. Belirlenen alternatiflere ilişkin veriler her bir iş emri için işletmenin veri tabanında ayrı ayrı saklanmaktadır.

Tablo-2: Uygulamada Kullanılan Veriler

	GENEL İMALAT MALİYETLERİ (TL)	İŞÇİLİK SAATLERİ (SAAT)	KESİM SAATLERİ (SAAT)	KESİM MESAFESİ (METRE)	KESİM ROTASI (METRE)
OCAK	26.290,2	832,9	555,3	73.401,7	88.082,0
ŞUBAT	25.348,5	500,1	273,9	63.757,1	76.508,6
MART	25.241,3	566,7	270,5	65.451,8	80.165,9
NİSAN	25.379,3	337,7	225,4	37.890,8	54.886,5
MAYIS	27.561,5	781,0	522,7	74.570,7	89.484,9
HAZİRAN	26.444,5	706,3	471,6	75.457,7	90.549,2
TEMMUZ	26.147,3	482,2	254,4	57.709,0	70.874,5
AĞUSTOS	27.150,7	467,6	312,8	57.993,1	68.455,3
EYLÜL	29.157,6	527,7	440,9	65.497,5	78.597,0
EKİM	28.519,5	772,9	516,3	66.566,8	79.880,1
KASIM	28.038,9	717,7	513,5	74.931,1	89.917,3
ARALIK	26.030,4	923,9	616,4	95.770,4	108.430,4

Tablo-2’de uygulamada kullanılan veriler gösterilmektedir.

Metal levha üzerinde yapılan operasyonlar maddeyi iki veya üçboyutlu nesnelere dönüştürmek amacı taşımaktadır ve çok farklı operasyon süreleri ile maliyetleri çok farklı değişkenlere bağlıdır. Kesim hızı, metalurjik özellikler, patlatma sayısı, malzeme kalınlığı, keskin kenarların sayısı, iç ve dış kontör uzunluğu bunlar arasında sayılabilir (Verlinden vd.2008:489). Faaliyet merkezinde çalışılan işçilik saatleri uygulama içerisinde işçiliksaati veya İS şeklinde kısaltılmıştır. İşçilik saatleri ile faaliyet merkezinde yapılan kesimin süresi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Faaliyet merkezinde bir kesim saatinde en az bir işçilik saati icra edilmektedir. Ancak yapılan kesimin özelliğine bağlı olarak birden çok işçilik gerekebilmektedir. Faaliyet merkezinde yapılan kesimin süresi uygulama içerisinde kesimsüresi veya KES şeklinde kısaltılmıştır. Faaliyet merkezinde yapılan kesimin süresi uygulama içerisinde kesimuzunluğu veya KESUZ şeklinde kısaltılmıştır. Yapılan kesimin uzunluğu kesilecek olan parçanın iç ve dış kontür uzunluğu ile direkt olarak ilişkilidir. Son olarak kesim rotası bir karar alternatifi olarak uygulamada yer almaktadır. Kesim rotası kesim yapılan mesafe ve kesimi yapan kafanın malzeme üzerinde boş gezdiği mesafenin toplamıdır.

5.1. Karar Kriterlerinin Ve Karar Alternatiflerinin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Ağırlandırılması

Bu aşamada AHP yöntemi kullanılarak karar kriterleri ve karar alternatifleri ağırlıklandırılacaktır. AHP hiyerarşinin tanımlanması sonrasında karşılaştırma matrisleri oluşturulacaktır. Karşılaştırma matrislerinin oluşturulması için hem karar kriterlerinin hem de karar alternatiflerinin ikili karşılaştırmalarının yapılması gerekmektedir. Bütünleşik model içerisinde yapılacak olan karşılaştırmalarda karar kriterleri amaca göre, karar alternatifleri de karar kriterlerine göre karşılaştırılacaktır. Uygulama içerisinde karar kriterlerinin ikili karşılaştırmaları akademisyenler ve uygulamacılardan oluşan 16 kişilik bir grup ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir. karar alternatiflerinin karşılaştırması ise uygulamacılardan oluşan 6 kişilik bir grup ile yapılan görüşme ile elde edilmiştir.

Tablo-3: Karar Kriterlerine Ait Ağırlıklar

KRİTERLER	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇÜM MALİYETİ	YENİDEN ÖLÇÜM MALİYETİ
KRİTERLERİN AMACA GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,082	0,251	0,064	0,433	0,109	0,061

Tablo-3’de karar kriterlerine ait olan AHP ile belirlenmiş ağırlıklar gösterilmektedir. Buna göre kriterler arasında en yüksek ağırlığa sahip olan karar kriteri maliyet anahtarının başarılı bir performans ölçüm aracı olmasıdır. Karar alternatiflerinin ölçüm maliyetleri ve gelecekteki ölçüm yada yeniden ölçüm maliyetleri ise en düşük ağırlığa sahip kriterlerdir.

Tablo-4’te uygulamada değerlendirilen karar alternatiflerinin karar kriterlerine yapılan ikili karşılaştırmaları sonucu elde edilen ağırlıkları gösterilmektedir.

Tablo-4: Karar Alternatiflerine ait Ağırlıklar

ALTERNATİFLER	İŞÇİLİK SAATI	KESİM SAATI	KESİM UZUNLUĞU	ROTA
ALTERNATİFLERİN FAALİYET TİPİ KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,5	0,363	0,328	0,259
ALTERNATİFLERİN KORELASYON KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,204	0,503	0,157	0,136
ALTERNATİFLERİN ANLAŞILABİLİRLİK KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,299	0,371	0,129	0,201
ALTERNATİFLERİN PERFORMANS KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,11	0,514	0,204	0,172
ALTERNATİFLERİN ÖLÇÜM MALİYETİ KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,318	0,227	0,227	0,227
ALTERNATİFLERİN YENİDEN ÖLÇÜM MALİYETİ KRİTERİNE GÖRE HESAPLANAN AĞIRLIKLARI	0,33	0,293	0,188	0,188

5.2. TOPSIS Yöntemi İle Karar Alternatiflerinin Değerlendirilmesi

TOPSIS yöntemi karar matrisi, karar alternatiflerinin ağırlıklarının yer aldığı bir matristir. Tablo 5'te TOPSIS yöntemi karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo-5 : TOPSIS Karar Matrisi

	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YENİDEN ÖLÇ. MAL.
İS	0,05	0,204	0,299	0,11	0,318	0,33
KES	0,363	0,503	0,371	0,514	0,227	0,293
KESUZ	0,328	0,157	0,129	0,204	0,227	0,188
ROTA	0,259	0,136	0,201	0,172	0,227	0,188

Karar matrisi oluşturulduktan sonra normalize edilecektir. Normalizasyon işlemi için birinci denklem kullanılacaktır. Matriste her bir hücre bulunduğu sütundaki hücrelerin karelerinin toplamının kareköküne bölünecek ve hesaplanan değerler ile yeni bir matris oluşturulacaktır. Tablo-6'te normalize edilmiş değerlerin yer aldığı matris gösterilmektedir.

Tablo-6 : Normalize Karar Matrisi

	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YEN. ÖLÇ. MALİYETİ
İS	0,089957453	0,351010114	0,560980546	0,186602639	0,628857746	0,640520759
KES	0,653091109	0,865480821	0,696066163	0,871943238	0,448901598	0,568704795
KESUZ	0,590120892	0,270140137	0,242028396	0,346063075	0,448901598	0,364902736
ROTA	0,465979606	0,234006743	0,377114013	0,291778671	0,448901598	0,364902736

Bu işlemden sonra TOPSIS ve MOORA yöntemleri birbirlerinden farklılaşmaktadır. Normalizasyon işlemi sonrası TOPSIS yönteminde bir sonraki adım matrisin ağırlıklandırılmasıdır. Matrisin ağırlıklandırılması için karar kriterlerinin ağırlıklarından faydalanılacaktır. Belirlenen ağırlıklar eş sütunlarda bulunan değerler ile çarpılarak karar matrisi normalize edilecektir.

Tablo-7: Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YEN. ÖLÇ. MALİYETİ
İS	0,007376511	0,088103539	0,035902755	0,080798942	0,068545494	0,039071766
KES	0,053553471	0,217235686	0,044548234	0,377551422	0,048930274	0,034690993
KESUZ	0,048389913	0,067805174	0,015489817	0,149845311	0,048930274	0,022259067
ROTA	0,038210328	0,058735692	0,024135297	0,126340165	0,048930274	0,022259067

Bu uygulamada tüm kriterler için ideal durum maksimum değerler olarak belirlenmiştir. Çünkü analitik hiyerarşi kriterlere ve alternatiflere ilişkin mutlak değerler vermemektedir. AHP ile elde ağırlıklar, kriterin ya da alternatifin modele katkısını vermektedir.

İdeal ve negatif ideal çözüm değerleri belirlendikten sonra bu değerlere göreli yakınlıklar hesaplanır. Hesaplanan yakınlıklar kullanılarak ideal çözüme göreli yakınlıkları hesaplanamamaktadır.

Tablo-8 : TOPSIS Yöntemi İdeal Çözüme Göreli Yakınlıklar

	S*	S-	C
İS	0,32702324	0,04412009	0,1188761
KES	0,02009846	0,34105064	0,9443486
KESUZ	0,27516909	0,08081928	0,2270279
ROTA	0,29924717	0,05567290	0,1568604

Tablo-8'de S* ile S- değerleri alternatifleri sıralamak için kullanılmış olan C* değeri gösterilmektedir. Hesaplanan göreli yakınlıklara büyükten küçüğe doğru sıralanarak en uygun alternatif kesim süresi olarak belirlenmiştir.

5.3. MOORA Yöntemi İle Karar Alternatiflerinin Değerlendirilmesi

MOORA yöntemi normalleştirme aşamasına kadar TOPSIS yöntemi ile aynı sürece sahiptir. Normalizasyon işlemi sonrasında ilk olarak oran yaklaşımı sonrasında referans noktaları yaklaşımına göre alternatifler değerlendirilecektir.

MOORA yöntemi de TOPSIS yöntemi ile aynı ideal durum varsayımına sahiptir ve MOORA uygulamasında da aynı varsayımlardan ötürü ideal durumlar maksimum değerler olarak belirlenmiştir.

Tablo-9 : Oran Yaklaşımı Karar Matrisi

	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK
	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YEN. ÖLÇ. MALİYETİ
İS	0,089957453	0,351010114	0,560980546	0,186602639	0,628857746	0,640520759
KES	0,653091109	0,865480821	0,696066163	0,871943238	0,448901598	0,568704795
KESUZ	0,590120892	0,270140137	0,242028396	0,346063075	0,448901598	0,364902736
ROTA	0,465979606	0,234006743	0,377114013	0,291778671	0,448901598	0,364902736

İdeal durumlar belirlendikten sonra ideal durumu maksimum olan değerler ile minimum olan değerlerin farkı alınıp karar alternatiflerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tablo-10 : Oran Metoduna Göre Alternatiflerin Sıralanması

Y*	SIRALAMA
2,457929257	2
4,104187724	1
2,262156834	3
2,182683367	4

Tablo-10'da alternatiflerin oran yaklaşımı ile yapılmış belirlenmiş olan sıralaması gösterilmektedir. Sıralamaya göre en uygun alternatif kesm süreleridir.

Referans noktaları yaklaşımında da TOPSIS yöntemi ideal noktalarına benzer olarak referans noktaları belirlenmektedir.

Tablo-11 : Referans Noktaları Yaklaşımı-Belirlenen Referans Noktaları

FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YEN. ÖLÇ. MALİYETİ
0,563133656	0,631474078	0,454037767	0,6853406	0,179956147	0,275618024

Belirlenen referans noktaları ile normalize matristeki değerlerin farkları alınarak referans noktalarında sapmalar hesaplanacaktır.

Tablo-12 : Referans Noktalarından Sapmalar

	FAALİYET TİPİ	KORELASYON	ANLAŞILABİLİRLİK	PERFORMANS	ÖLÇ. MALİYETİ	YEN. ÖLÇ. MALİYETİ
	0,653091109	0,865480821	0,696066163	0,871943238	0,628857746	0,640520759
İS	0,563133656	0,514470706	0,135085617	0,6853406	0	0
KES	0	0	0	0	0,179956147	0,071815964
KESUZ	0,062970217	0,595340684	0,454037767	0,525880163	0,179956147	0,275618024
ROTA	0,187111502	0,631474078	0,31895215	0,580164567	0,179956147	0,275618024

MOORA Referans Noktası Yaklaşımının son aşamasında Tchebycheff Min-Maks Metrik işlemi gereği mutlak değerlerden oluşan matristeki her satırdaki maksimum değer bulunur. Bulunan değerler yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Değerler son aşamada küçükten büyüğe doğru sıralanarak işlem tamamlanır. Referans noktası yaklaşımında sıralamada en küçük olan değer karar probleminin çözümüne en uygun değer anlamına gelmektedir. Referans noktası ile yapılan uygulamada en uygun alternatif kesim saati olarak belirlenmiştir.

6. SONUÇ

Maliyet sistemi kurulumunda, maliyet anahtarı seçim sürecinin sistemin verimliliği için ne kadar önemli olduğu açıktır. Muhasebenin matematiksel ve istatistiksel yöntemleri yoğun olarak kullandığı alanlarının başında hiç şüphesiz maliyet muhasebesi gelmektedir. Maliyet muhasebesine adapte edilen matematiksel ve istatistiksel teknikler ile maliyet dağıtımı daha hassas hale getirilebilmektedir.

Bütünleşik bir modelin önerildiği bu çalışmada karar süreci için belirlenmiş olan kriterler ve alternatifler AHP yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. Modelde karar alternatifleri TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile değerlendirilmiş ve içlerinden en uygun alternatif seçilmiştir. Ayrıca AHP yöntemi ile de alternatifler değerlendirilmiş ve sıralanmıştır. Böylece dört farklı çok kriterli karar alma tekniği ile belirlenen alternatifler değerlendirilmiştir. Bütünleşik model içerisinde altı adet kriter yer almaktadır. Bütünleşik modelin uygulamasında ise dört farklı alternative maliyet anahtarına yer verilmiştir. Modelde yer alan kriterler maliyet anahtarı seçimine ilişkin literature incelenerek belirlenmiştir. Uygulamada değerlendirilen alternatifler ise, uygulamanın yapıldığı işletmede yapılan incelemeler sonucu belirlenmiştir.

Tablo-13 : Bütünleşik Maliyet Anahtarı Seçim Modeli Uygulaması Sonuçları

	AHP		AHP+TOPSIS YAKLAŞIMI		AHP+MOORA - ORAN YAKLAŞIMI		AHP+MOORA - REFERANS NOKTALARI YAKLAŞIMI	
	SIRALAMA	C*	SIRALAMA	Y*	SIRALAMA	MAKS DEĞERLER	SIRALAMA	
İS (SAAT)	4	0,118876143	4	2,4579293	2	0,6853406	4	
KES (SAAT)	1	0,944348584	1	4,1041877	1	0,179956147	1	
KESUZ (METRE)	2	0,227027862	2	2,2621568	3	0,595340684	2	
ROTA (METRE)	3	0,156860382	3	2,1826834	4	0,631474078	3	

Bütünleşik maliyet anahtarı seçim modeli uygulamasının sonuçları tablo.13' te gösterilmektedir. Uygulama sonucuna göre kesim faaliyetinin genel imalat maliyetlerinin dağıtımı için en uygun alternatif yapılan kesimin süresidir. Dört farklı yöntem ile yapılan değerlendirmede kesim süresi baskınlık göstermiş en uygun alternatif olarak belirlenmiştir. Yöntemlerin değerlendirmeleri arasındaki farklılıklar ikinci, üçüncü ve dördüncü alternatifler arasında bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Babad, Y., & Balachandran, B. (1993). Cost Driver Optimization in Activity-Based Costing. *The Accounting Review*, 3(68), 563-575.
- Banker, R., Potter, G., & Schroeder, R. (1995). An empirical analysis of manufacturing overhead cost drivers. *Journal of Accounting and Economics*, 19, 115-137.
- Barfield , J., Raiborn, C., & Kinney, M. (1994). *Cost Accounting: Traditions and Innovations*. St. Paul: South western.
- Bhattacharyya, A. (2006). *Principles and Practice of Cost Accounting* (3. b.). New Delhi: Prentice-Hall India Limited.
- Bevilacqua M. , & Braglia , M. (2000). The Analytic Hierarchy Process Applied To Maintenance Strategy Selection . *Reliability Engineering and System Safety*, 71-83.
- Bokor , Z. (2010). Cost Driver in Transport and Logistic. *Transportation Engineering*, 38(1), 13-17.
- Cokins, G., & Capusneanu, S. (2010). Cost drivers. Evolution and benefits. *Theoretical and Applied Economics*, 17(8), 7-16.

- Ersöz , F., & Atav, A. (2011). Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde MOORA Yöntemi. *31. Ulusal Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Kongresi*, (s. 78-88). Sakarya.
- Geiger, D. (1999). Practical Issues in Cost Drivers Selection for Managerial Costing System. *The Governmant Accountants Journal*, 48(3), 32-46.
- Hiromoto, T. (1988). Another hidden edge-Japanese management accounting. *Harvard Business Rewiev*, 66, 22-26.
- Homburg, C. (2001). A note on optimal cost driver selelction in ABC. *Management Accounting Research*(12), 197-205.
- Hongren , C. , Foster , G., Rajan, M., Ittner, C., & Datar, S. (2009). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kahraman , C., Cebeci, U., & Ruan, D. (2003). Multi-attribute comparison of catering service companies usuing fuzzy AHP: The case of Turkey. *International Journal of Production Economics*, 171-184.
- Kılıç, H., Zaim, S., & Delen, D. (2014). Development of a hybrid system for ERP system selection: The case of Turkish Airlines. *Decision Support System*.
- Kuruüzüm , A. , & Atsan, N. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alalındaki uygulamaları. *Akdeniz İ.İ.B.F. dergisi*(1), 83-105.
- Levitan, A., & Gupta, M. (1996). Using Genetic Algorithms to Optimize the Selection of Cost Drivers in Activity-Based Costing. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*(5), 129-145.
- Merchant, K., & Shieeld, M. (1993). Commentary on when and why to measure cost less accuretly to improve decision making. *Accounting Horizons*, 7, 76-81.
- Miller, J. (1992). Designing and Implementing a New Cost Management System. *Journal of Cost Management*, 6.
- Milne , R., & Milne, F. (1992). A practical application of multiple activity based costing. *Journal of Applied Business Research*, 2(8), 55-61. O., A. (2014). Çağdaş Maliyet Yaklaşımlarından Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve Ekmek Üretim İşletmesinde Bir Uygulama. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, 11-134.
- Ödağoğlu, A. (2014). Normalizasyon Yöntemlerinin Çok Ölçütlü Karar Verme Sürecine Etkisi - MOORA Yöntemi İncelemesi. *Ege Akademik Bakış*, 14(2), 283-294.
- Ömürbek, N., & Eren , H. (2016). PROMETHEE, MOORA ve COPRAS yöntemleri ile oran analizi sonuçlarının değerlendirilmesi: Bir uygulama.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(16), 147-187.

Percevic, H., & Drazic, L. (2008). Cost Allocation Accounting Methods Used in the Croatian Production Sector. *South East European Journal of Economics & Business*, 3(1), 49-57.

Ravas, B., & Monea, A. (2009). The defination and determination of the cost drivers, basis elements in the ABC system implemented in a tourism unit. *Lucrari Stiintifice*, 11(4), 1-6.

Saldanlı , A., & Sırma , İ. (2014). TOPSIS Yönteminin Finansal Performans Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 185-202.

Schniederjans , M., & Garvin , T. (1997). Using the Analytic Hierarchy Process and multi-objective programming for the selection of cost drivers in activity-based costing. *European Journal of Operation Research*(100), 72-80.

Sersitö, H., & Vepsalainen , P. (1997). Airline cost driver: cost implification of fleet, routes and personel policies. *Journal off Air Transport Management*(3), 11-22.

Supçiller, A., & Çapraz , O. (2011). AHP-TOPSIS yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması. *Ekonometri ve İstatistik*(13), 1-22.

Varial, M., Seppanen , M., & Suomala, P. (2007). Detailed cost modelling: a case study in warehouse logistic. *International Journal of Physical Distribution & Logistic Management*, 3(37), 184-200.

Verlinden, B., Duflou, J., Collin, P., & Cattrysse, D. (2008). Cost estimation for sheet metal parts using multiple regression and artificial neural network: A case study. *International Journal of Production Economics*(111), 484-492.

Wind , Y., & Saaty , T. (1980). Marketing Applications of the Analytic Hierarchy Process. *Management Science*, 641-658.

Yıldırım, B., & Önay, O. (2013). Bulut Teknolojisi Firmalarının Bulanık AHP - MOORA Yöntemi Kullanılarak Sıralanması. *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Esntitüsü Yönetim Dergisi*(75), 59-81.

Turney, P. (1992). *Common Cents: The ABC Performance Breakthrough*. Hillsboro: Cost Technology.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE ENTEGRE RAPORLAMA: TÜRK HAVA YOLLARI VE GÜNEY AFRİKA HAVA YOLLARI İNCELEMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Ünal BATTAL^a

Örnek Olay (Vak'a) Tahlili
(Case Analysis)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 393-423

ÖZ

Geleneksel mali tablolar işletmeler için artık yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle İşletmeler 2000'li yıllarda sürdürülebilirlik raporlaması ve 2010 sonrasında ise entegre raporlar hazırlamaya başlamışlardır. Sürdürülebilirlik raporlaması entegre raporlamanın merkezinde yer almaktadır. Bundan dolayı çalışmanın ilk bölümde sürdürülebilirlik raporlamasının kılavuz ilkeleri ve bildirimleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise entegre raporlamanın evrimi, faydaları ve uluslararası çerçevesi açıklanmaktadır. Son bölümde ise Türk Hava Yolları Sürdürülebilirlik Raporu ile Güney Afrika Hava Yolları Entegre Raporu vaka araştırması yöntemiyle incelenmektedir. Araştırma sonucunda Türk Hava Yolları Sürdürülebilirlik Raporlamasının rapor kılavuzlarına tam uyum sağlamadığı tespit edilmiştir. Güney Afrika Hava Yolları Entegre Raporu'nun ise entegre raporlama çerçevesine uyum sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türk Hava Yolları'nın gelecekte sürdürülebilirlik raporlaması doğrultusunda eksiksiz bir entegre rapor hazırlamasının paydaşlar açısından faydalı olacağı belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilirlik Raporlaması, Entegre Raporlama, Hava Yolları

JEL Kodları: G15, G18, M48, O16

SUSTAINABILITY REPORTING AND INTEGRATED REPORTING: TURKISH AIRLINES AND SOUTH AFRICA AIRLINES

ABSTRACT

Traditional financial statements are now inadequate for businesses. For this reason, businesses have started to present sustainability reports in 2000 and integrated reports in 2010. Sustainability reporting is at the centre of integrated reporting. Therefore, in the first part of the study, the guidelines and declarations of sustainability reporting are explained. In the second part, the evolution of integrated reporting, benefits and international framework are explained. In the final section, Turkish Airlines Sustainability Report and South African Airlines Integrated Report are compared with the case study method. As a result of the research, it has been found that Turkish Airlines Sustainability Report does not fully comply with the report guidelines. The South African Airways Integrated Report has been found to be in accordance with integrated reporting framework. It is also stated that

* Makalenin gönderim tarihi: 26.04.2018; Kabul tarihi: 19.05.2018, iThenticate benzerlik oranı %20

^a Anadolu Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, ubattal@anadolu.edu.tr

preparation of a thoroughly integrated report by Turkish Airlines in the future would be beneficial for stakeholders.

Keywords: Sustainability Reporting, Integrated Reporting, Airlines

JEL Codes: G15, G18, M48, O16

1. GİRİŞ

21. yüzyılda ortaya çıkan ve kabul gören küresel ekonomi kavramının liberalleşme, küreselleşme ve sürdürülebilirlik gibi belirgin özellikleri işletmelerin ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Ayrıca internet, sosyal medya ağlarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile birlikte yatırımcılar, toplum ve hükümetler işletmelerin sadece hissedarlara değil tüm paydaşlarına karşı sorumlu olmalarını ve faaliyetleri ile ilgili olarak daha şeffaf hale gelmelerini talep etmişlerdir. Ortaya çıkan bu talepler ile birlikte işletmelerin paydaşlar ve içinde bulunduğu topluma karşı olan sorumlulukları daha da çeşitlenmiştir. Rekabetçi ve değişken bir çevrede barınmaya çalışan işletmelerin toplumun sosyal ve çevresel beklentilerini göz ardı ederek hayatta kalması mümkün değildir. Tüm bu değişimler göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin stratejilerini ve standartlarını sosyal ve çevresel unsurlara dayalı olarak düzenlemeleri gerekmektedir. Ayrıca faaliyetlerini sürdürürlerken kendi başarıları için toplum ve çevre yararına icra ettikleri faaliyetleri şeffaflık ilkesi çerçevesinde duyurmalıdırlar. Bu bilgiler ışığında işletmelerin geleneksel olarak uygulamakta oldukları finansal raporlamalar yetersiz kalmış ve oluşan eksikliğin kapatılması için “sürdürülebilirlik raporlaması” ve “entegre raporlama” ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma uluslararası kurallara göre faaliyet göstermesi gereken Türkiye’deki havayolu işletmelerinin tüm paydaşlarına karşı daha şeffaf olabilmesi açısından sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlamanın önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye’de bugüne kadar yapılan çalışmalar daha çok kavramsal ve teorik düzeyde çalışmalardır. Uygulamalı çalışmalar arasında ise sektörel farklılıklar dikkate alınmadan yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma ise birbirine benzer yapıda iki hava yolu işletmesinin sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama uygulaması konusunda Türkiye’de yapılan ilk temel vaka araştırması olması açısından ileride yapılacak araştırmalara katkı yapacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümde sürdürülebilirlik raporlamasının kılavuz ilkeleri ve bildirimleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde ise entegre raporlama ve uluslararası çerçevesi açıklanmaktadır. Son bölümde ise Türk Hava Yolları Sürdürülebilirlik Raporu ile Güney Afrika Hava Yolları Entegre Raporu vaka araştırması yöntemiyle incelenmektedir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI

Sürdürülebilirlik raporlaması kuruluşların faaliyetlerini daha sürdürülebilir hale getirmek için hedef belirlemelerine, performanslarını ölçmelerine ve değişimi yönetmelerine yardımcı olan bir raporlamadır. Sürdürülebilirlik raporlaması bir kuruluşun çevre, toplum ve ekonomi üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerine ilişkin bildirimler iletmektedir. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlaması, soyut konuları elle tutulabilir ve somut hale getirerek sürdürülebilirlik gelişmelerinin kuruluşun faaliyetleri ve stratejisi üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına ve yönetilmesine yardımcı olmaktadır (GRI, 2014, s. 3).

Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative: GRI) Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları hazırlamakta ve etkili bir sürdürülebilirlik raporlaması için en iyi ve en güncel rehberliği sağlayabilmesi amacıyla düzenli olarak gözden geçirmektedir. Bu bağlamda dördüncü güncelleme olarak planlanan ve geliştirilen G4'ün amacı rapor hazırlayanların anlamlı ve kuruluşun sürdürülebilirlikle ilgili en kritik konuları hakkında değerli bilgiler içeren raporlar hazırlamalarına yardımcı olmak ve sürdürülebilirlik raporlamasını standart uygulama haline getirmektir. GRI 31 Aralık 2015 tarihinden itibaren sürdürülebilirlik raporlaması hazırlanmasında G4 kılavuzlarını uygun bulmaktadır. Bu kılavuzlar "Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler" ve "Uygulama El Kitabı" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde raporlama ilkeleri iki gruba ayrılmaktadır (GRI, 2014, s. 16-18).

Rapor içeriğine ilişkin ilkeler (Yükçü ve Kaplanoğlu,2016, s. 77):

- Paydaş Kapsayıcılığı: Kuruluş paydaşlarını tanımlamalı ve bu kişilerin makul beklentilerine ve menfaatlerine ne şekilde yanıt verdiğini açıklamalıdır.
- Sürdürülebilirlik Bağlamı: Rapor kuruluşun performansını daha geniş sürdürülebilirlik bağlamında sunmalıdır.
- Önceliklendirme: Rapor kuruluşun belirgin ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini yansıtan veya paydaşların değerlendirme ve kararlarını önemli biçimde etkileyen unsurları kapsamalıdır.
- Eksiksizlik: Rapor öncelikli unsurları ve bunların çerçevelerini; belirgin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri yansıtmaya ve paydaşların kuruluşun raporlama dönemindeki performansını değerlendirebilmelerine yetecek kapsamda olmalıdır.
- Rapor niteliğine ilişkin ilkeler (Yükçü ve Kaplanoğlu,2016, s. 77-78):

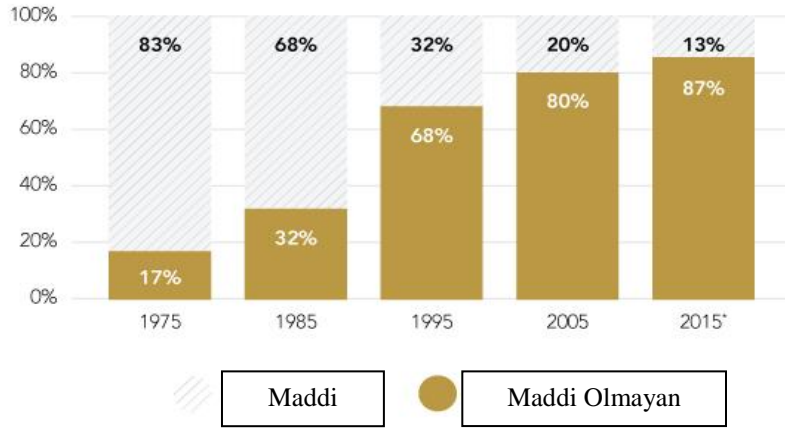
- Denge: Rapor, genel performansın makul bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için kuruluş performansının olumlu ve olumsuz yönlerini yansıtmalıdır.
- Karşılaştırılabilirlik: Raporlanan bilgiler paydaşların kuruluş performansının zaman içinde geçirdiği değişiklikleri analiz edebilmesini sağlayacak ve diğer kuruluşlara kıyasla analizi destekleyecek bir biçimde sunulmalıdır.
- Doğruluk: Raporlanan bilgiler paydaşların kuruluşun performansını değerlendirebilmeleri için yeterince doğru ve ayrıntılı olmalıdır.
- Zamansal Tutarlılık: Kuruluş, paydaşların bilinçli kararlar verebilmeleri amacıyla bilgilerin ihtiyaç duyulduğunda erişilebilir olmasını sağlamak için düzenli bir takvime göre raporlama yapmalıdır.
- Netlik: Kuruluş, bilgileri raporu kullanan paydaşların anlayabileceği ve erişebileceği bir biçimde sunmalıdır.
- Güvenilirlik: Kuruluş bir raporun hazırlanmasında kullanılan bilgi ve süreçleri incelemeye tabi tutulabilecekleri ve bilginin niteliğinin ve önceliklendirme durumunun belirlenebilmesini sağlayacak şekilde toplamalı, kaydetmeli, derlemeli, analiz etmeli ve bildirmelidir.
- Raporlamada standart bildirimler iki ana kategoride aşağıdaki alt başlıklardan oluşmaktadır (GRI, 2014, s. 20-80):
- Genel Standart Bildirimler: Sürdürülebilirlik raporu hazırlayan bütün kuruluşlar için geçerli aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır.
 - Strateji ve analiz
 - Kurumsal profil
 - Tanımlanan öncelikli unsurlar ve çerçeveler
 - Paydaş katılımı
 - Rapor profili
 - Yönetişim
 - Etik ve dürüstlük
- Özel Standart Bildirimler: Kuruluş tarafından etkilerin öncelik teşkil ettiği belirtilen unsurlara ilişkin aşağıdaki bilgileri sunmaktadır.
 - Yönetim Yaklaşımı Hakkında Bildirimler: Kuruluşa öncelikli unsurlarla ilgili ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerin nasıl yönetildiğini açıklama fırsatı vermektedir.
 - Göstergeler: Bir kuruluşun öncelikli unsurlarıyla ilgili aşağıdaki başlıklarda performansı veya etkileri hakkında bilgi vermektedir:
 - Ekonomik
 - Çevresel

- Sosyal
 - İşgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategorisi unsurları
 - İnsan hakları alt kategorisi unsurları
 - Toplum alt kategorisi unsurlar
 - Ürün ve sorumluluk alt kategorisi unsurları

3. ENTEGRE RAPORLAMA

Borsada kayıtlı olan her şirket en az yılda bir kere finansal performans raporlaması yapmak durumundadır. Hazırlanan bu raporlar genel olarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre hazırlanmaktadır. Söz konusu standartlar işletmelerin gelir beyanları, bilanço ve diğer finansal beyanlarında bulunması gereken bilgileri içerirler. Şirketin finansal durumunu en doğru şekilde belirten şeffaf ve kaliteli finansal raporlama anlayışı, adil ve verimli işleyen sermaye piyasasının temel taşıdır. Dünyadaki üretimin büyük kısmının belirli sayıda şirket tarafından yapıldığı ve yine bu şirketler tarafından kontrol edilen insan kaynağı göz önünde bulundurulduğunda, yatırımcıların kaynaklarını dağıtmakta verecekleri kararlar için ellerinde olan bilgilerin doğru olması gerektiği aşikârdır. Aynı şekilde çalışanların nerede çalışmak istedikleri ve müşterilerin de nereden alışveriş yapacakları kararını verirken bu bilgilere ihtiyacı olacaktır (Eccles ve Saltzman, 2011, s. 57). Fakat geleneksel raporlamada işletmelerin hazırladıkları raporlar ile yatırımcıların iş fırsatları ve değerlerini anlamak için ihtiyaç duydukları bilgiler arasında boşluklar vardır. Bu boşluğun sebebi şirketlerinin sürdürülebilirliklerinin tek göstergesinin sadece geçmişe işaret eden finansal veriler olmasıdır. Bu durum gelecekte kazanç bekleyen yatırımcılar ve paydaşlar için kabul edilebilir değildir (KPMG, 2012, s.4).

Günümüz dünyasında finansal durum işletme imajına etki ediyor olsa da bu etki zamanla azalmıştır ve azalmaya devam etmektedir. İşletmeler sermaye piyasalarına daha etkin bir şekilde katılabilmek için en önemli amacı olan işletmenin değerini artırma amacını hem soyut hem somut anlamda açıklamak zorundadırlar. Şekil 1’de görüldüğü üzere, bugün işletmelerin maddi olmayan varlıklarının değeri maddi varlıklarının değerlerinin önüne geçmiştir.

Şekil-1: S&P 500 Piyasa değerleri Birleşenleri.

Kaynak: Ocean Tomo, LLC, "Ocean Tomo Releases 2015 Annual Study of Intangible Asset Market Value"

Maddi olmayan varlıkların geçmiş 40 yılda giderek arttığı ve önem kazandığı piyasa ortamında finansal ve finansal olmayan verilerin birleştirilerek işlendiği yeni bir rapor şekli ortaya çıkmıştır. Nispeten yeni olan entegre raporlama konsepti modern dünyada faaliyet gösteren girişimlere son derece uygundur. Entegre raporlamada performansın elde edilen kar ve yaratılan nakit akışı ile değerlendirilmesinden çok firmaların piyasa imajları toplumun ihtiyaçları ile bütün olarak görülüp (çevreyi korumak, sosyal faaliyetler) bunun tüm paydaşlara şeffaf ve uygun şekilde aktarılması amaçlanmaktadır (Laptes ve Sofian, 2016, s. 240).

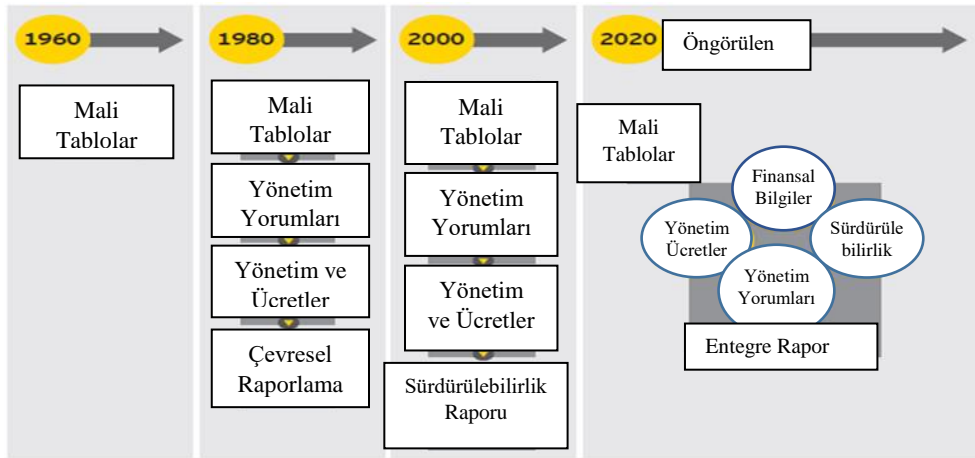
Entegre raporlamaya ihtiyaç duyulmasının sebepleri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Kaya, 2015, s. 116):

- Paydaşların ve firma ile ilgili bilgiye ihtiyaç duyanların firmayı sadece finansal açıdan veya toplumsal sorunlara olan duyarlılığına göre değerlendirmek istememeleri,
- Hazırlanan raporların uzun olmalarına rağmen eksik bilgiler içermeleri sebebi ile kullanıcılar açısından anlaşılabilir hale gelmeleri,
- Finansal raporların sadece geçmişe ilişkin bilgiler sunmaları ve geleceğe ilişkin herhangi bir bilgi veya ipucu vermemeleri,
- Sadece sürdürülebilirlik ile ilgili bilgiler içeren raporların finansal anlamda yeterli bilgi vermemesi,
- Bilgi kullanıcılarının finansal ve finansal olmayan bilgileri ayrı ayrı değil de birlikte, tek bir raporda görmek istemeleri,
- Şirketin sürdürülebilirliği ve gelecek değerine ilişkin değerlendirmelerin finansal verilerle desteklenmiş bir şekilde sunulmasının bilgi kullanıcıları için daha güvenilir ve anlamlı olması.

3.1. Entegre Raporlamanın Evrimi

Yukarıdaki açıklanan sebepler nedeniyle ihtiyaç duyulan entegre raporlama uzun bir süre piyasalarda kullanılmamıştır. Bu yolda ilk adımı 1953 yılında Bowen atmıştır. Bowen iş adamlarının toplumun değer ve amaçlarıyla örtüşen sosyal sorumluluk faaliyetleri ile ilgilenmeleri gerektiğini savunmuştur. Sonraki dönemlerde ise şirketlerin sadece ekonomik anlamda

kar etmek amacı ile var oldukları savunulmuştur (Aydın, 2015, s. 69). İlk entegre rapor ise bundan yaklaşık 50 yıl sonra 2002 yılında endüstriyel enzimler ve mikroorganizmalar üreten Hollanda firması Novozymes tarafından yayımlanmıştır. Entegre raporlamayı ilk kullanan firmalar bu rapor tipini başlangıçta “One Report” olarak adlandırmışlardır. Bunun sebebi o dönemlerde konu ile ilgili herhangi bir literatür bulunmamasıdır (Eccles ve Saltzman, 2011, s. 59). Bu raporlamada amaç finansal ve sürdürülebilirlik raporlamasını ayrı ayrı yapmak yerine bunların bir raporda toplanmasıdır. Entegre raporlama ile paydaşlara diğer raporlara yansıtılmayan fikri mülkiyet hakları, marka değeri, yetenek yönetimi ve sürdürülebilirlik yönetimi gibi maddi olmayan bilgiler de sunulmaktadır. Bu bilgiler sayesinde paydaşlar işletme hakkında doğru bilgi elde edebilir, kaynakların etkili ve verimli kullanılması sağlanabilir ve maliyetler azaltılabilir. “Entegre” kavramının bilinen anlamda ilk kullanımı ise Allen White’in 20 Haziran 2005’deki Novo Nordisk’in “entegre, dengeli ve dürüst raporlama”sını tartıştığı çalışmasında kullanılmıştır. Yukarıdaki bilgiler ışığında entegre raporlamanın geçmişten günümüze olan yolculuğu Şekil 2’de özetlenmiştir.

Şekil-2: Entegre Raporlamanın Evrimi

Kaynak: IIRC, Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century, Eylül 2011

Entegre raporlama kavramının kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte 2009 yılında Londra’da yatırımcılar, standart koyucular, şirketler, muhasebe firmaları, Birleşmiş Milletler temsilcileri ve sivil toplum üyeleri gibi farklı alanlardan organizasyon ve kişilerin katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıdan çıkan sonuç; sürdürülebilir bir ekonomi oluşturulması maksadı ile uluslararası bir yapının şeffaflık, muhasebecilik ve uluslararası raporlama konusunda tecrübesi olan ve tanınan

organizasyonlarla bir araya gelerek sürdürülebilirlik ve finansal raporlamanın çerçevesini oluşturması gerektiği olmuştur. Aynı dönemde ortaya çıkan ekonomik kriz ile birlikte gündemde olan çevresel kriz, küresel ekonomiye karşı çok daha büyük sistematik bir risk oluşturmaya başlamıştır. Bu durumu gören çoğu G-20 lideri toplumun ve refahın karşı karşıya bulunduğu iklim değişikliği, doğal kaynakların tükenmesi ve buna benzer tehditleri fark ederek önlem almaya karar vermişlerdir (Eccles ve Krzus, 2010, s. 9). Sonuç olarak, 2010 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC), Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI), ve Sürdürülebilirlik Projesi için Prince Muhasebesi (Prince's Accounting for Sustainability Project) öncülüğünde oluşturulan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council-IIRC) kurulmuştur. Bu Konsey'in amacı Uluslararası Entegre Raporlama Standartlarını oluşturmak ve uygulama usullerini belirlemektir (Chersan, 2015, s. 92).

IIRC'nin bu sorunu çözmek maksadı ile ortaya attığı çözüm, şirketlerin finansal olan ve olmayan veriler arasında şirketin geleceği ile ilgili fikir verecek şekilde bir bağ kurulması olmuştur. IIRC bu maksadın gerçekleştirilebilmesi için firmaların finansal ve finansal olmayan verileri birbirine bağlayan yani entegre eden farklı bir rapor hazırlamalarını teklif etmiştir. IIRC organizasyonların zamanla yarattıkları değerlerin kesin bir raporda yayınlanmasını ve buna entegre rapor denmesini istemiştir. Hazırlanacak olan entegre rapor firmanın stratejisini, yönetimini, performansını ve beklentilerini, içinde bulunulan çevre ile birlikte kısa, orta ve uzun vadede gösterecektir (IIRC, 2013).

IIRC dışında entegre raporlama konseptinin temellerini atan bir yapı daha bulunmaktadır. Güney Afrika için Yönetimde King Raporu (King III-King Report on Governance for South Africa) olarak anılan yapı aynı zamanda Güney Afrika Entegre Raporlama Konseyi (Integrated Reporting Council of South Africa-IRCSA) olarak bilinmektedir. Söz konusu yapı sayesinde Johannesburg borsasına kayıtlı firmaların 1 Mart 2010 tarihi itibari ile entegre rapor hazırlamaları zorunlu hale gelmiştir (Abeysekera, 2013, s. 229). King III, Güney Afrika'da birden ortaya çıkmamıştır. Güney Afrika, en baştan itibaren politik, sosyal ve çevresel problemlerin sonucu olarak paydaş odaklı yönetimde önder olmuştur. King I raporu 1994 yılında paydaşlara karşı yeni sorumlulukların habercisi olarak ortaya çıkmıştır. King II raporu ise 2002 yılında şirketlerin yönetimi ve raporlamasında sürdürülebilirliğin daha ileri seviyelerde entegre olmasını amaçlamıştır. Güney Afrika'nın bu faaliyetlerdeki esas amacı ise şirketlerin yönetiminde sosyal ve çevresel anlayışı ayrılmaz bir etken haline getirmektir (ACCA, 2012, s. 7).

3.2. Entegre Raporlamanın Faydaları

Entegre raporlamanın faydaları aşağıdaki üç başlıkta açıklanmaktadır (Eccles ve Armbrester, 2011, s. 15).

Dahili Faydalar:

- Performans ölçülmesi konusunda daha iyi bir anlayış ve uzlaşma oluşturulmasını sağlar.
- Finansal ve finansal olmayan performans arasındaki ilişki ile ilgili olarak “iyi çevresel, sosyal ve yönetim performansı paydaşlarımız için iyidir” tanımının ötesine geçilir.
- İşletmenin fonksiyon ve iş birimlerindeki insanların şirket performansını daha bütüncül bir şekilde görmesi sağlanır.
- İç ölçüm sistemlerinin ne şekilde geliştirileceği tanımlanır.
- Daha iyi risk yönetimi sağlanır.
- Süreç ve üretim verimliliği artar.
- Mevcut ve müstakbel çalışanlar ve paydaşlar ile daha iyi temas sağlanır.

Harici Faydalar:

- Sosyal sorumluluk taşıyan yatırımcılar ile birlikte diğer yatırımcıların da ihtiyacı karşılanmış olur.
- Borsalarda gözle görülür şekilde artan sürdürülebilirlik endekslerine dahil olunur.
- Bloomberg ve Thomson Reuters’in bir parçası olan finansal olmayan verilerin veri dağıtıcılarına doğru olarak ulaşması sağlanır.
- Sürdürülebilirliği satın alma kararlarında önemli bir unsur haline getiren bireysel müşteri ve şirket müşterilerin beklentileri karşılanmış olur.
- Tedarik zinciri risklerini azaltmak amacı ile yüklenicilerinden daha faydalı bilgiler alınması sağlanır.
- Özellikle ülkede kendi sektöründe ilk kurulan şirket olunması durumunda şirket ününün ve markasının yayılması sağlanır.
- Daha verimli iletişim ile tüm paydaşların beklentileri daha iyi bir şekilde karşılanarak firmanın saygınlığı ile ilgili oluşabilecek risk ortadan kalkmış olur.

Kanuni Risklerin Yönetimi:

- Önümüzdeki on yıl içerisinde tüm dünyaya yayılması beklenen bir müktesebat yakalanmış olur.
- Oluşacak yeni raporlama düzenlemelerine uyum sağlanmış olur.
- Yeni borsa ve başvuru düzenlemeleri ile uyum sağlanmış olur.

- Yeni standart ve çerçeveler oluşturulurken masada söz hakkı sahibi olunur.

3.3. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi

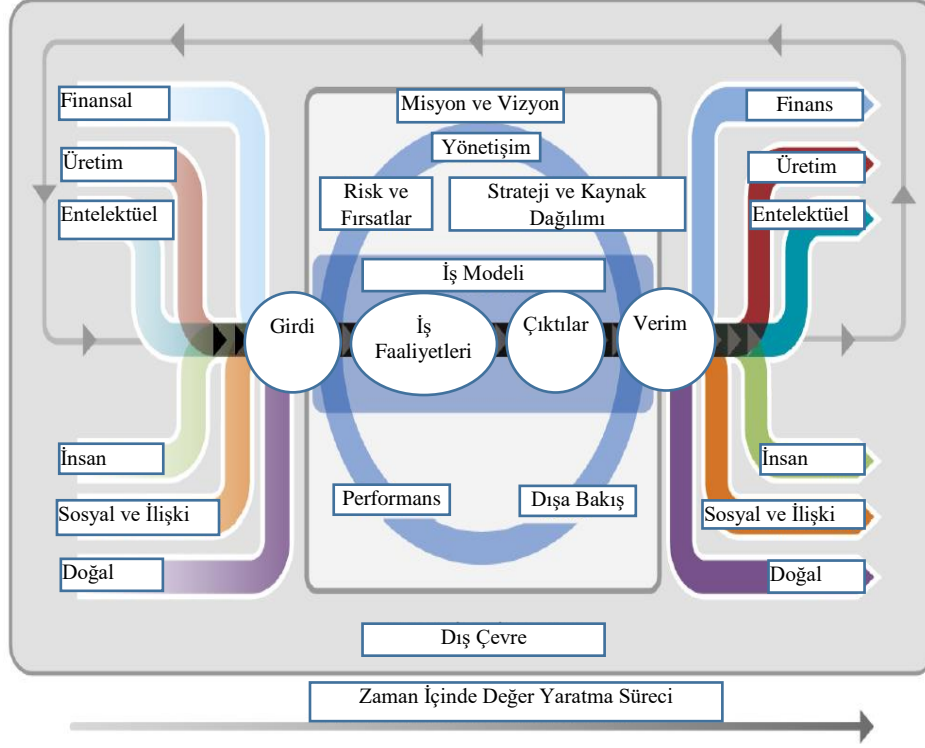
Entegre raporlamanın uluslararası çerçevesi 2013 yılında IIRC tarafından yayınlanmıştır. IIRC entegre raporlamadaki temel kavramlarını açıklayarak “Kılavuz İlkeler” ve “İçerik Öğeleri” ortaya koymaktadır (IIRC, 2013, s. 3). Çerçevede kural bazlı değil prensip bazlı bir yaklaşım benimsenmektedir. Böylece kuruluşların belirli prensipleri gözeterek kendi yapılarına uygun bir raporlama yöntemi seçmeleri sağlanmaktadır.

3.3.1. Temel Kavramlar

Entegre raporlama bir organizasyonun zaman içerisinde nasıl değer yarattığını açıklar. Değer sadece organizasyonun kendisi tarafından yaratılmaz; dış çevreden etkilenilerek, paydaşlar ile ilişki içerisinde, farklı kaynaklara dayalı olarak yaratılır. Bu kapsamda entegre raporlama (IIRC; 2013, s. 10);

- Organizasyonu etkileyen dış çevre,
- Organizasyon tarafından kullanılan veya etkilenen bu çerçevede “sermaye” olarak tanımlanan finansal, üretim, entelektüel, insan, sosyal ve ilişkisel ve doğal sermaye,
- Organizasyonun kısa, orta ve uzun vadede dış çevre ve sermaye ile nasıl etkileştiği konusunda bir görüş edinilmesini amaçlar.

Organizasyon tarafından zaman içerisinde yaratılan değer organizasyonun iş faaliyetleri ve çıktıları ile sermayeler içerisindeki artış, azalış veya aktarımlar ile kendini gösterir. Organizasyonlar hem kendileri hem de diğerleri (paydaşlar ve toplum) için değer yaratırlar. Finansal sermaye sağlayıcıları organizasyonun kendisi için yarattığı değer ile ilgilenir. Organizasyonun kendisi için değer yaratma kabiliyeti, başkaları için değer yaratma kabiliyetine bağlıdır. Bu olgu faaliyetler, etkileşimler ve ilişkiler aracılığı ile olur. Örneğin müşterilere yapılan satışlar direkt olarak finansal sermayedeki değişim ile ilgilidir. Bu faaliyet, ilişki ve etkileşimler organizasyonun kendisi için yarattığı değeri etkilediklerinde entegre raporlamada bulunurlar. Değer farklı zamanlarda farklı paydaşlar için yaratıldığından diğerlerini göz önüne almaksızın birini artırmak mümkün olmayacaktır. Finansal sermayenin insan sermayesi göz ardı edilerek maksimize edilmesi mümkün değildir. Buna örnek olarak uygun olmayan insan kaynakları politikalarının kullanılması verilebilir. Bu durum uzun vadede organizasyon değerini artırmayacaktır. Değer yaratma süreci Şekil-3’de görüldüğü gibi işler.

Şekil-3: Değer Yaratma Süreci

Kaynak: The International Framework, Integrated Report, 2013

Sermaye organizasyonun faaliyetleri ve çıktıları aracılığı ile artırılan, azaltılan veya form değiştiren varlıklardır. Sermaye türleri kendi içlerinde birbirlerine aktarılırlar. Örneğin eğitim faaliyeti ile insan sermayesinin değeri artırılırken finansal sermaye insan sermayesine dönüştürülmüş olur. Entegre raporlama çerçevesinde aşağıdaki sermaye türlerinden bahsedilir (Aras ve Sarıoğlu, 2015, ss. 54-55).

- Finansal Sermaye: Organizasyonun mal ve hizmet üretimi maksadı ile kullanımına sunulan finansal kaynaklar ile finansman yoluyla ya da faaliyetler veya yatırımlar yoluyla edinilen finansal kaynaklardır.
- Üretilmiş Sermaye: Organizasyonun mal üretiminde veya hizmet sağlamada kullandığı binalar, ekipman ve altyapıdır.
- Entelektüel Sermaye: Örgütsel, bilgi tabanlı soyut kaynaklardır. Patentler, telif hakları, yazılım ve lisanslar ile organizasyona ait sistem, usul ve protokoller gibi bilgiye dayalı maddi olmayan varlıklardır.
- İnsan Sermayesi: İnsanların yetenekleri, kabiliyetleri, deneyimleri ve yenilik yapma motivasyonlarıdır.

- Sosyal ve İlişkisel Sermayesi: Topluluklar, gruplar ve diğer ağlar arasındaki bilgi paylaşımı ile bireysel ve toplu refaha katkı sağlanmasıdır.
- Doğal Sermaye: Örgütün geçmiş, mevcut ve gelecek üretimlerini etkileyecek olan tüm yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklardır.
- Her sermaye her organizasyon için uyumlu değildir. Kimi durumlarda, kimi organizasyonlar bazı sermayelerle o kadar az temasta olurlar veya direkt temas kurmazlar ki bunların entegre raporlamaya dahil edilmesine gerek kalmaz.

3.3.2. Kılavuz ilkeler

Rehber prensipler tek tek ve birlikte entegre raporlamaya etki ederler. Entegre rapor hazırlama ve sunum esnasında aşağıdaki prensipler esas teşkil ederler (IIRC, 2013, s. 16-23):

- Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim: Entegre raporlama organizasyon stratejisini ve organizasyonun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlar.
- Bilgiler Arası Bağlantı: Entegre raporlama organizasyonun zaman içerisinde değer yaratma kabiliyetini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiye bütüncül bir yaklaşım sağlar.
- Paydaşlarla İlişkiler: Entegre raporlama organizasyonun paydaşların meşru isteklerini ve ihtiyaçlarını hangi kapsamda anladığına ve hesaba kattığına ayrıca paydaşları ile olan ilişkisinin doğasına ve kalitesine bir bakış sağlar.
- Önemlilik: Entegre raporlama organizasyonun değer yaratma kabiliyetini kısa, orta ve uzun vadede etkileyen önemli olgularla ilgili bilgi verir.
- Kısa ve Öz olmak: Entegre raporlama kısa ve öz olmalıdır.
- Güvenilirlik ve Tamlık: Entegre raporlama tüm maddi hususları (pozitif ve negatif) dengeli bir şekilde hatasız olarak içermelidir.
- Karşılaştırılabilirlik ve Tutarlılık: Entegre raporlamadaki bilgiler zaman içerisinde tutarlılığı korumalı ve kendi değer yaratma kabiliyetini artırabilmesi için diğer organizasyonlar ile karşılaştırılabilir olmalıdır.

Kılavuz ilkeler bir entegre raporun hazırlanmasında ve sunulmasında ayrı ayrı ya da birlikte kullanılabilir. Dolayısıyla, özellikle aralarında belirgin bir çatışma olan durumlarda (örneğin kısa ve öz olma ile eksiksiz olma arasında) bu bilgileri uygularken çok iyi değerlendirilmesi gerekir.

3.3.3. İçerik Öğeleri

Entegre raporlama içeriği aşağıdaki sekiz bileşenden oluşmalı ve bu bileşenlerle ilgili sorulara yanıt vermelidir (IIRC, 2013, s. 24-32):

- Örgütsel Durum ve Dış Çevre: Organizasyon ne yapmakta ve hangi şartlar altında çalışmaktadır?
- Kurumsal Yönetim: Organizasyonun yönetim yapısı onun kısa orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini nasıl etkilemektedir?
- İş Modeli: Organizasyonun iş modeli nedir?
- Riskler ve Fırsatlar: Organizasyonun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen riskler ve fırsatlar nelerdir ve organizasyon bunlarla nasıl başa çıkmaktadır?
- Strateji ve Kaynak Dağılımı: Organizasyon nereye gitmeyi ve oraya nasıl gitmeyi amaçlamaktadır?
- Performans: Organizasyon stratejik amaçlarının ne kadarına ulaşmıştır ve bunun sermaye olarak çıktısı ne olmuştur?
- Genel Görünüş: Organizasyon stratejisini gerçekleştirirken hangi engeller ve belirsizliklerle karşılaşmaktadır? Ayrıca bunun iş modelinin çıktıları ve gelecek performansına olan etkileri nelerdir?
- Hazırlık ve Sunum Temeli: Organizasyon entegre raporlamada hangi unsurların bulunacağına ve bunların nasıl değerlendirildiğine hangi şekilde karar vermektedir?

Bir kuruluşun entegre raporunun içeriği kuruluşun karşılaştığı koşullara göre belirlenir. Bu nedenle içerik öğeleri belirli konuların bir listesi şeklinde değil, sorular şeklinde sunulmuştur.

4. TÜRK HAVA YOLLARI SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE GÜNEY AFRİKA HAVA YOLLARI ENTEGRE RAPORLAMASI İNCELEMESİ

Bu çalışmanın konusu sürdürülebilirlik raporlaması örneğinde Türk Hava Yolları (THY) ve entegre raporlama örneğinde ise Güney Afrika Havayolları'nın (South African Airlines-SAA) incelenmesidir. Araştırmanın üç amacı vardır. Bunlar;

- THY'nin 2016 sürdürülebilirlik raporlamasının G4 kılavuzuna uygunluğunun araştırılması ve gelecekte hazırlayabileceği entegre rapora temel oluşturacak sürdürülebilirlik raporunun eksikliklerinin tespit edilmesi,
- SAA'nın entegre raporunun IIRC'nin genel çerçevesine ve prensiplerine uygunluğunun araştırılması,

- THY'nin sürdürülebilirlik raporlamasının eksikliklerinden ve SAA'nın entegre rapor uygulamasından yola çıkılarak THY için entegre rapor hazırlama önerisinde bulunmaktadır.

Bu amaçlar nedeniyle entegre raporlamanın beşiği olan (1994 King I, 2002 King II ve 2010 King III raporu) Güney Afrika Cumhuriyeti'nden tarifeli taşımacılık iş modelinde çalışan SAA, Türkiye'den ise benzer iş modelinde çalışan ve sürdürülebilirlik raporlaması hazırlayan THY seçilmiştir.

SAA'nın sürdürülebilirlik raporu hazırlanmaması nedeni ile THY sürdürülebilirlik raporuyla karşılaştırması yapılamamıştır. Araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla THY'nin 2017 yılı sürdürülebilirlik raporu yayımlanmadığı için 2016 tarihli sürdürülebilirlik raporu kullanılmıştır. 2016 raporu da internet ortamında ekleri olmadan yayımlandığı için bulgular internette yayımlanan rapor kapsamıyla sınırlıdır.

Araştırmada bir nitel araştırma yöntemi olarak örnek olay incelemesi yapılmaktadır. Doküman incelemesi sonucu toplanan veriler sayesinde araştırma konusuna yönelik betimlemeler yapılmaktadır. Araştırma sürdürülebilirlik raporlaması (THY) ve entegre raporlama (SAA) konusunda havayolu sektöründe Türkiye'de yapılan ilk temel araştırma olması nedeniyle önemlidir ve ileride yapılacak daha ayrıntılı araştırmalara temel oluşturabilecektir.

Son yıllarda bu çalışmanın konusuna yakın araştırmaların yapıldığı literatürde görülmektedir. Yanık ve Türker (Yanık ve Türker, 2012, s:291) tarafından yapılan çalışmada artık finansal raporlama yaklaşımı yakın gelecekte yerini finansal olmayan bilgileri de içeren tümleşik raporlamaya bırakacağı belirtilmiştir. Köse ve Çetinel (Köse ve Çetinel, 2017, s:155) tarafından yapılan çalışmada kurumsal ve entegre raporlama kavramı, entegre raporlamanın ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verilerek, etkin bir entegre raporun içeriğini nelerin oluşturduğu incelenmiştir. Ercan ve Kestane (Ercan ve Kestane, 2017, s:73) tarafından 2016 yılında Türkiye'de entegre raporlama hazırlayan işletmelerin hazırlamış oldukları raporların içerik analizini yapılmıştır. Araştırma sonucunda, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerde bile değer yaratma süreci bağlamında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle entegre raporlamanın Türkiye'de henüz gelişme aşamasında olduğunu ve entegre raporlama konusunda bir standardizasyona gidilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yüksel ve Aracı (Yüksel ve Aracı, 2017, s:741) tarafından BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde Aralık 2015 itibarıyla işlem gören 50 işletmenin faaliyet raporlarının entegre raporlamaya uygunluğu ve bu uygunluğun derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören işletmelerin %48'inin yıllık faaliyet raporunun entegre

raporlamaya uygun olduğu tespit edilmiştir. TAV Havalimanları'nın 2014 yılına ait Faaliyet Raporu 0,84507 entegre rapor skoru ile entegre rapora en yakın yıllık rapor olarak tespit edilmiştir. Yılmaz, Atik ve Okyay (Yılmaz, Atik vd, 2017, s:95) tarafından yapılan çalışmada yeni bir raporlama sistemi olan entegre raporlamanın içeriği ve uygulamaları hakkında bilgi sunulmakta ve Türkiye için entegre raporlama uygulaması önerilmektedir. Kaya, Aygün ve Yazan (Kaya, Aygün, vd., 2016, s.85) tarafından yapılan çalışmada 13 farklı ülkedeki 13 farklı işletmenin yayınladıkları uluslararası entegre raporlar kapsam ve içerik bağlamında incelenmiş, farklılaşan veya ortak özellikler tespit edilmiş ve gelecekteki entegre raporlama için önerilerde bulunulmuştur.

4.1. Türk Hava Yolları Sürdürülebilirlik Raporlaması Bulguları ve Değerlendirmeleri

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin bayrak taşıyıcı hava yolu işletmesi olan THY'nin en son hazırlamış olduğu 2016 yılı sürdürülebilirlik raporu incelenerek G4 kılavuz ilke ve bildirimleri ile karşılaştırması yapılmaktadır.

Rapor içeriğinin belirlenmesine ilişkin ilkeler açısından bulgular:

- Paydaşlar olarak müşteriler, çalışanlar ve sendikalar, hissedarlar ve mali ortaklar, yatırımcılar, devlet, düzenleyici makamlar, yerel otoriteler, sertifikasyon kuruluşları, toplum, sivil toplum kuruluşları, akademik kurumlar ve üniversiteler tanımlanmıştır. Şirket dışı paydaş olarak tedarikçiler tanımlanmamıştır. Paydaşlarla akademik kuruluşlar ve üniversitelerde olduğu gibi toplantılar yapılarak beklenti ve menfaatler kapsamında etkileşim yapılmıştır. Paydaşların makul beklenti ve menfaatleri konusunda araştırmalar yapılarak yaratıcı konu başlıklarında farklı etkileşim kanalları ile ilişki kurulabilir.
- Sürdürülebilirlik kavramları bağlamında rapor G4 kılavuzlarına göre ekonomik, çevresel ve sosyal göstergeleri tamamen kapsayan bir genişlikte değildir. Göstergelerin alt kategori ve unsurlarında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin çevre kategorisinde havayolu taşımacılığının önemli etkisi olan biyolojik çeşitlilik unsuruna yönelik açıklamalar bulunmamaktadır.
- Önceliklendirme ilkesi açısından hava yolu taşımacılığında önemli sayılma eşliğini geçen ve potansiyel olarak rapora dahil edilmeyi hak eden ekonomik, çevresel ve sosyal konuların bazı unsurlarının rapora dahil edilemediği görülmektedir. Örneğin havayolu sektörü için önemli bir ekonomik performans unsuru olarak iklim

değişikliğinin finansal etkileri, riskleri ve fırsatları raporda açıklanmamaktadır.

- Eksiksizlik ilkesi açısından raporun tamamında belirlenen öncelikli unsurlar ve çerçeveleri hava yolu sektöründe faaliyet gösteren bir kuruluş için yukarıdaki örnekler göz önüne alındığında tam değildir. Rapor hava yolu sektörü için önemli olabilecek ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri tam olarak kapsamamakta ve paydaşlar için performans değerlendirme için yeterli gözükmemektedir.

Rapor niteliğinin belirlenmesine ilişkin ilkeler açısından bulgular:

- Denge ilkesi açısından raporda kuruluşun performansının daha çok olumlu yönleri açıklanmaktadır. Oysa paydaşlar tarafından makul bir değerlendirme yapılabilmesi için olumsuz yönlerinde yeterince açıklanması gereklidir.
- Karşılaştırılabilirlik ilkesi açısından raporun genelinde verilen nicel bilgiler yeterli değildir. Örneğin tedarikçilere yapılan harcamaların yarısına yakını diğer tedarikçiler başlığında toplanmakta ancak diğer tedarikçilerin kimler olduğu ve harcamanın dağılımı açıklaması raporda yer almamaktadır.
- Doğruluk ilkesi açısından ekonomik, çevresel ve sosyal göstergelerdeki nitel ve nicel açıklamalar G4 kılavuzuna göre yeterince ayrıntılı değildir. Örneğin sosyal kategoride işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategorisinde eğitim ve öğretim unsuru konusunda 579 eğitimle 49.270 kişiye eğitim veriliyor gibi nicel verilerin karşılaştırılabilir örneklerle ayrıntılandırılması gerekmektedir.
- Zamansal tutarlılık açısından kuruluş uygun bir takvimde raporlama yaptığı söylenemez. 2016 yılı raporu 29 Haziran 2017 tarihinde yayımlanmıştır. Yıl ortasında yayımlanan bir rapor ile paydaşların karar alma süreçlerine etkili bir katılımı mümkün gözükmemektedir. Ayrıca rapor yayımlanmasındaki gecikme nedeniyle içeriğindeki nitel ve nicel verilerin güvenilirliği zedelenmektedir.
- Netlik ilkesi açısından raporda verilen bilgiler paydaşların erişebilmesi için sadece internet ortamında ekler kısmı olmadan sunulmaktadır. Farklı ortamlarda da raporun tamamı erişilebilir olmalıdır.
- Güvenilirlik ilkesinin buraya kadar bahsedilen G4 kılavuzlarına göre eksiklikler nedeniyle tam olduğu söylenemez. Raporda açıklanan nitel ve nicel bilgilerin sektörde karşılaştırılabilir analizleri ve sonuçları eksiktir. Bu nedenle rapor genelinde sektöre göre olumlu veya olumsuz açıklamalar bulunmamaktadır.

4.1.1. Genel Standart Bildirimlere İlişkin Bulgular

THY'nin sürdürülebilirlik raporunda G4 kılavuzuna göre aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Strateji ve analiz kapsamında raporda “Ortaklığımız Hakkında” başlığında rekabet gücü ve stratejik öncelikler bölümünde açıklamalar yapılmaktadır. Ancak G4 kılavuzuna göre kuruluşun en üst düzey karar alıcısının sürdürülebilirlik stratejisi hakkında bir beyanı bulunmamaktadır.
- Kurumsal profil kapsamında raporda “Bir Bakışta Türk Hava Yolları” başlığında kuruluş adı, markaları, genel merkezi gibi (G4-3 ile G4-7 arasında) temel bildirimler yer almaktadır. Ancak kuruluşun pazar, çalışan ve tedarikçi bilgileri gibi (G4-8 ile G4-16 arasında) bildirimlerin G4 kılavuzuna uygun ayrıntıları raporda bulunmamaktadır.
- Tanımlanan öncelikli unsurlar ve çerçeveler kapsamında sadece genel açıklamalar (G4-18) yer almaktadır. Kuruluşun konsolide bilançolarına dahil işletmeler, raporun öncelikli unsurlarının iç ve dış çerçevesi gibi (G4-17 ile G4-23 arasında) bildirimler raporda yer almamaktadır.
- Paydaş katılımı kapsamında paydaş gruplarının listesi, paydaş belirleme ve seçim esası ve temas sıklıkları (G4-24, G4-25, G4-26) ayrıntılı olarak raporda yer almaktadır. Ancak paydaş katılımıyla ortaya konan kilit konu başlıkları ve kaygılar (G4-27) raporda yer almamaktadır.
- Rapor profili kapsamında G4 kılavuzlarına göre raporlama dönemi, en son rapor tarihi, uyumluluk tercihi, GRI içerik indeksi gibi (G4-28 ile G4-33 arasında) yapılması gereken bildirimler raporda yer almamaktadır.
- Yönetişim kapsamında yönetim yapısı ve bileşimine (G4-34 ile G4-41 arası) ilişkin bildirimler genel olarak raporda yer almaktadır. Ancak en yüksek yönetim organına ilişkin G4 kılavuzuna göre bildirilmesi gerekenler (G4-42 ile G4-55 arası) raporda yer almamaktadır.
- Etik ve dürüstlük kapsamında (G4-56 ile G4-58 arası) kuruluşun değerleri, ilkeleri ve standartları, etik ve yasal davranışlarla ilgili öneri mekanizmaları ve etik ve yasal olmayan davranışların raporlanmasına ilişkin açıklamalar raporda yer almaktadır.

4.1.2. Özel Standart Bildirimlere İlişkin Bulgular

THY'nin sürdürülebilirlik raporunda G4 kılavuzuna göre aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Yönetim yaklaşımı hakkında bildirimler bölümünde (G4-DMA) kuruluşun mevcut ve olası öncelikli ekonomik, çevresel ve sosyal etkilerini ne şekilde belirlediği, analiz ettiği ve bunlara nasıl yanıt verdiği hakkında bilgiler bulunmamaktadır.
- Ekonomik kategorisindeki unsurlara ilişkin bulgular;
 - Ekonomik performans unsurunda üretilen ve dağıtılan doğrudan ekonomik değer (G4-EC1) olarak havacılığın katkıları ve ekonomi alanında THY'nin izleri başlığında genel açıklanmalar yer almaktadır. İklim değişikliğinin finansal etkileri, riskler ve fırsatlar (G4-EC2), kuruluşun işçi tazminat planı (G4-EC3) ve devletten alınan mali yardımlar (G4-EC4) hakkında raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Piyasa varlığı unsurunda THY'nin dolaylı ekonomik etkileri (G4-EC8) açıklanmakta ancak cinsiyet bazında standart başlangıç seviyesi ücretlerinin yerel asgari ücrete göre oranı, üst yönetimin yerel toplumdaki istihdam edilme oranı ve altyapı yatırımlarının ve desteklenen hizmetlerin gelişimi ve etkisi (G4-EC5 ile G4-EC7 arası) raporda yer almamaktadır.
 - Satın alma uygulamaları unsurunda yerel tedarikçilere yapılan harcamaların oranı (G4-EC9) raporda genel olarak yer almaktadır.
- Çevre kategorisinde, THY'nin çevre yönetimi ve politikası, faaliyet kaynaklı çevre etkilerinin azaltılması, doğal kaynak kullanımı, gürültü yönetimi, iklim değişikliğiyle mücadele, yakıt verimliliği ve atık yönetimi açıklamaları yer almaktadır. Ayrıntılı bulgular aşağıdaki gibidir:
 - Malzemeler unsuru: THY'nin hizmet üretiminde kullandığı malzemeler (G4-EN1) ve girdi olarak kullanılan geri dönüştürülmüş malzeme (G4-EN2) bilgisi raporda yer almamaktadır.
 - Enerji unsurunda kuruluş içi enerji tüketimi (G4-EN3), enerji tüketiminin azaltılması (G4-EN6), hizmetlerin enerji ihtiyaçlarında azaltımlar (G4-EN7) raporda yer almaktadır. Ancak kuruluş dışı enerji tüketimi (G4-EN4) ve enerji yoğunluğu (G4-EN5) raporda yer almamaktadır.
 - Su unsurunda THY'nin kaynak bazında su çekimi (G4-EN8) raporda yer almaktadır. Ancak su çekiminden etkilenen su kaynakları (G4-EN9) ve geri dönüştürülerek kullanılan su miktarı (G4-EN10) raporda yer almamaktadır.
 - Biyolojik çeşitlilik unsuru kapsamında (G4-EN11 ile G4-EN14 arası) G4 kılavuzlarına göre olması gerekenler raporda yer almamaktadır.

- Emisyonlar unsurunda THY raporda sektör hakkında genel bilgiler vererek yakıt tasarrufu ağırlıklı uygulamalarla azaltılabilecek emisyonlar (G4-EN19) hakkında açıklamalar yapmaktadır. Ancak emisyonlar unsurunun G4 kılavuzuna göre olması gereken diğer başlıklarıyla (G4-EN15 ile G4-EN21 arası) ilgili açıklamalar raporda yer almamaktadır.
- Atık sular ve atıklar unsurunda THY raporda genel olarak atık yönetiminden bahsederek tehlikeli, tehlikesiz ve ambalaj atık miktarlarını (G4-EN23) kılavuzdaki ayrıntılara girmeden açıklamaktadır. G4 kılavuzuna göre bazı açıklamalar (G4-EN22, G4-EN24) raporda yer almamaktadır.
- Ürün ve hizmetler unsurunda raporda ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerinin hafifletilmesi (G4-EN27) konusunda sadece yakıt tasarrufu sonucu azaltılan karbon emisyonları açıklanmaktadır. Geri toplanan satılmış ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin yüzdeleri (G4-EN28) raporda yer almamaktadır.
- Uyum unsurunda çevre kanunu ve düzenlemelerine uyulmaması nedeniyle uygulanan önemli cezaların parasal değeri ve parasal olmayan yaptırımların toplam sayısı (G4-EN29) raporda yer almamaktadır.
- Nakliye unsurunda THY'nin faaliyetlerine ilişkin diğer mal ve malzemelerin nakliyesinin ve işgücü üyelerinin taşınmasının belirgin çevresel etkileri (G4-EN30) raporda yer almamaktadır.
- Genel unsurunda olması gereken türe göre toplam çevre koruma harcama ve yatırımları (G4-EN31) raporda açıklanmamaktadır.
- Tedarikçinin çevresel bakımdan değerlendirilmesi unsurunda (G4-EN32 ve G4-EN33) raporda açıklama yer almamaktadır.
- Çevresel şikayet mekanizmaları unsurunda çevresel etkilerle ilgili olarak resmi şikayet mekanizmaları kanalıyla getirilmiş, yanıtlanmış ve çözümlenmiş şikayetlerin sayısı (G4-EN34) raporda yer almamaktadır.
- Sosyal kategorisinde THY raporda kurumsal emniyet ve uçuş güvenliğine ilişkin genel açıklamalar yaparak müşteriler ve çalışanlar başlığında alt açıklamalar yapmaktadır. G4 kılavuzuna göre ayrıntılı bulgular aşağıdaki gibidir:
 - İş gücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategorisi bulguları:
 - İstihdam unsurunda raporda işe yeni alınanlara ilişkin tek bir rakam verilmekte alt ayrıntılar (G4-LA1 ile G4-LA3 arası) raporda yer alamamaktadır.
 - İşgücü/yönetim ilişkileri unsurunda faaliyet değişikliklerinde asgari ihbar süreleri (G4-LA4) raporda açıklanmamaktadır.

- İş sağlığı ve güvenliği unsurunda THY raporda iş sağlığı ve güvenliği politika ve organizasyonlar ve iş sağlığı uygulamalarını belirterek sadece kaza ağırlık oranını açıklamaktadır. G4 kılavuzuna göre gerekli konular (G4-LA5 ile G4-LA8 arası) raporda yer almamaktadır.
- Eğitim ve öğretim unsurunda THY Havacılık Akademisi kapsamında yapılan ve G4 kılavuzunda olmayan ayrıntılı birçok bilgi raporda yer almaktadır. Bu bilgiler içinde çalışan başına ayrılan yıllık ortalama eğitim saati (G4-LA9) verilmektedir. Eğitimin diğer konu başlıkları (G4-LA10 ve G4-LA11) raporda yer almamaktadır.
- Çeşitlilik ve fırsat eşitliği unsurunda sadece kadın çalışan oranı ve yabancı çalışan sayısı raporda verilmektedir. Ancak çalışanların cinsiyete, yaş grubuna, azınlık grubu üyeliğine ve başka çeşitlilik göstergelerine göre dağılımı (G4-LA12) konusunda raporda açıklamalar bulunmaktadır.
- Kadın ve erkekler için eşit ücret unsurunda (G4-LA13) raporda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.
- Tedarikçinin işgücü uygulamaları bakımından değerlendirilmesi unsurunda (G4-LA14, G4-LA15) raporda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.
- İşgücü uygulamaları şikayet mekanizmaları unsurunda (G4-LA16) raporda açıklama yer almamaktadır.
- İnsan hakları alt kategorisi bulguları:
 - Yatırım unsurunda (G4-HR1, G4-HR2) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Ayrımcılığın önlenmesi unsurunda (G4-HR3) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı unsurunda (G4-HR4) çok kısa genel açıklamalar raporda bulunmaktadır.
 - Çocuk işçiler unsurunda (G4-HR5) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Zorla ve cebren çalıştırma unsurunda (G4-HR6 ve G4-HR7) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Yerli halkların hakları unsurunda (G4-HR8) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Değerlendirme unsurunda insan hakları incelemeleri ve etki değerlendirmeleri (G4-HR9) raporda yer almamaktadır.
 - Tedarikçilerin insan hakları bakımından değerlendirilmesi unsurunda (G4-HR10 ve G4-HR11) raporda açıklama bulunmamaktadır.

- İnsan hakları şikâyet mekanizmaları unsurunda (G4-HR12) raporda açıklama bulunmamaktadır.
- Toplum alt kategorisi bulguları:
 - Yerel toplumlar unsurunda (G4-SO1 ve G4-SO2) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Yolsuzlukla mücadele unsuru raporda genel bildirimlerde son bölümde yolsuzlukla mücadele politika ve prosedürleri ile ilgili iletişim (G4-SO4) olarak yer almaktadır. Unsurun diğer konuları (G4-SO3 ve G4-SO5) raporda yer almamaktadır.
 - Kamu politikası unsurunda ülkeye ve alıcıya göre siyasi desteklerin toplam değeri (G4-SO6) raporda yer almamaktadır.
 - Rekabete aykırı davranış unsurunda (G4-SO7) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Uyum unsurunda kanun ve yönetmeliklere uyulmamasının sonuçları (G4-SO8) raporda yer almamaktadır.
 - Tedarikçinin toplum üzerindeki etkiler bakımından değerlendirilmesi unsurunda (G4-SO9 ve G4-SO10) raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Toplum üzerindeki etkilere ilişkin şikâyet mekanizmaları unsurunda (G4-SO11) raporda açıklama bulunmamaktadır.
- Ürün sorumluluğu alt kategorisi bulguları:
 - Müşteri sağlık ve güvenliği unsurunda sosyal kategori altında uçuş güvenliği politika ve hedefleri açıklanmaktadır. Ancak G4 kılavuzuna göre olması gereken diğer konular (G4-PR1 ve G4-PR2) raporda yer almamaktadır.
 - Ürün ve hizmet etiketlemesi unsurunda THY müşteri memnuniyetini ölçen araştırmalar (G4-PR5) raporda yer almaktadır. Ancak diğer konular (G4-PR3 ve G4-PR4) raporda yer almamaktadır.
 - Pazarlama iletişimi unsurunda yolcularımızla diyalog başlığında ağırlıklı olarak sosyal medya açıklamaları raporda yer almaktadır. Ancak G4 kılavuzuna göre olması gerekenler (G4-PR6 ve G4-PR7) raporda yer almamaktadır.
 - Müşteri gizliliği unsuruna yönelik THY raporda genel açıklamalar yapmaktadır. Müşteri gizliliğinin ihlali ve müşteri verilerinin kaybı ile ilgili doğrulanmış şikâyetlerin toplam sayısı (G4-PR8) hakkında raporda açıklama bulunmamaktadır.
 - Uyum unsurunda ürün ve hizmetlerin tedariki ve kullanımı ile ilgili kanun ve yönetmeliklere uyumsuzluktan kaynaklanan önemli para cezalarının parasal değeri (G4-PR9) raporda yer almamaktadır.

4.2. Güney Afrika Hava Yolları Entegre Raporlaması Bulguları ve Değerlendirmeleri

Bu bölümde entegre raporlamanın beşiği sayılabilecek Güney Afrika'nın bayrak taşıyıcısı olan Güney Afrika Hava Yolları'nın hazırladığı entegre rapor incelenmektedir. İnceleme Güney Afrika Hava Yolları'nın yayınladığı 2016 (1 Nisan 2015 ile 31 Mart 2016 arası) Dönemi İçin Entegre Yıllık Rapor (Integrated Annual Report for the Year Ended 2016) üzerinden yapılmaktadır. Raporun ilk başında Denetim ve Risk Komitesi Yönetim Kurulu adına raporun sorumluluğunu onayladığını ifade etmektedir.

SAA'nın sermaye türleri ve yarattığı değerler rapor içinde aşağıda belirtilen değişik bölümlerde verilmiştir.

Finansal Sermaye: Grup ve şirketin finansal raporları 2012-2016 yılları arasındaki bir önceki yıla göre değer farklılıklarıyla raporun 74-99 sayfaları arasında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Üretilmiş Sermaye: SAA'nın en önemli hizmet üretim ekipmanı olan uçak filosu, uçuş noktaları ve taşınan yolcu ve yük miktarları organizasyona bakış başlığında ayrıntılarıyla verilmiştir.

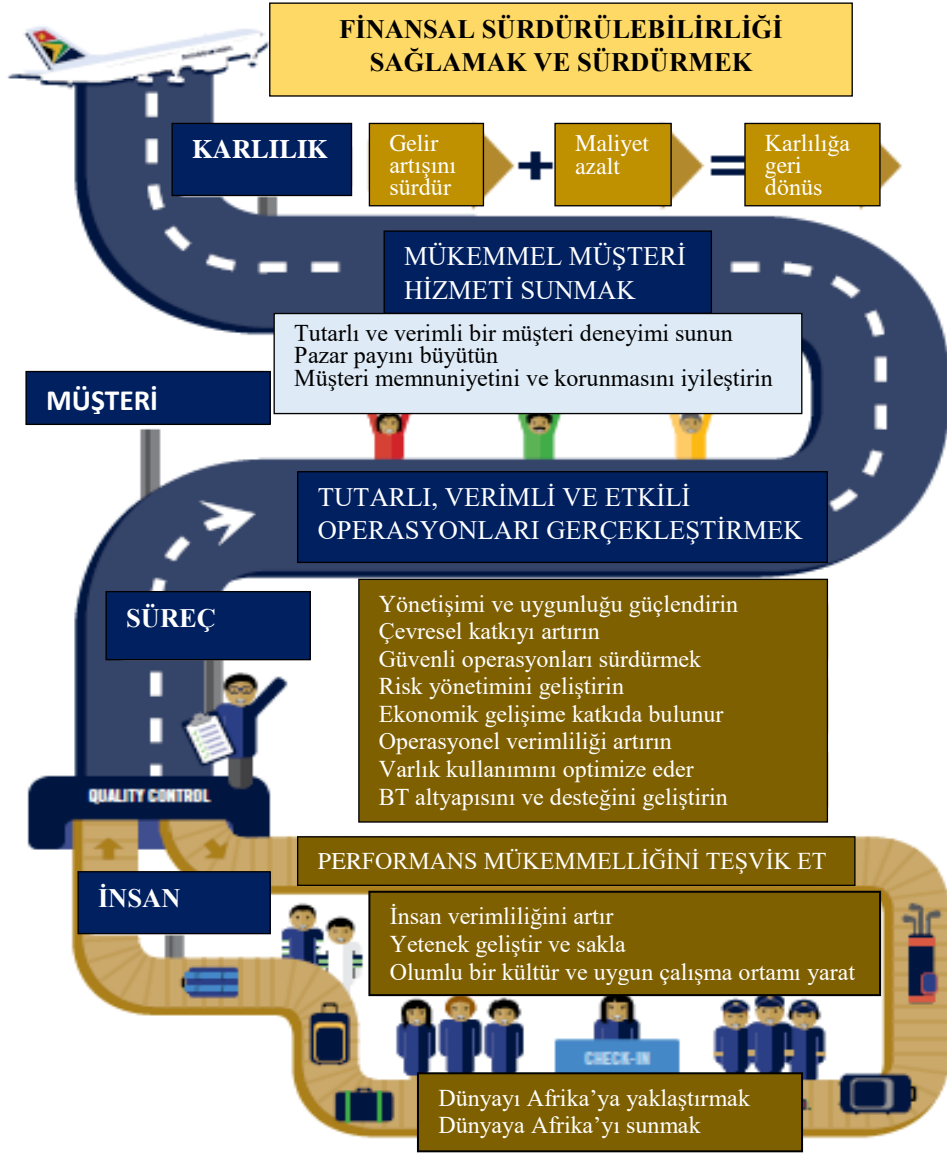
Entelektüel Sermaye: SAA'nın kilit faaliyetlerinde bilgi teknolojileri başlığında ayrıntılarıyla verilmiştir.

İnsan Sermayesi: SAA'nın kilit faaliyetlerinde insan kaynakları başlığında ayrıntılarıyla verilmiştir.

Sosyal ve İlişkisel Sermayesi: SAA'nın kilit faaliyetlerinde hissedar ve paydaş ilişkileri başlığında ayrıntılarıyla verilmiştir.

Doğal Sermaye: SAA'nın kilit faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirlik başlığında ayrıntılarıyla verilmiştir.

SAA'nın değer yaratma süreci Şekil-4'de olduğu gibi gösterilmiştir.

Şekil-4: SAA Değer Yaratma Süreci

Kaynak: South African Airways (2016) Integrated Annual Report for the Year Ended

SAA Entegre Raporuna ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

- Organizasyona Bakış bölümünde havayolu grubunun;
 - Yaptığı taşımaların yolcu sayısı, yolcu ve kargo doluluk oranı, arz edilen koltuk sayısı gibi önemli nicel bilgileri,
 - Aldığı ödülleri,
 - 3 yıllık (2014, 2015, 2016) gelir, gider, kar/zarar gibi önemli finansal göstergeleri,

- Vizyon ve misyonu, emniyet, müşteri odaklılık, insana değer vermek hesap verebilirlik, bütünlük ve mükemmel performans gibi değerleri,
- Hissedar değerine ulaşma aşamaları,
- Dikey entegre işletme faaliyetleri ve stratejik planlama, müşteri hizmetleri, insan kaynakları, bilgi teknolojileri, hissedar ve paydaş ilişkileri, çevresel sürdürülebilirlik, tedarik gibi anahtar geliştiriciler
- İç hat, dış hat ve bölgesel pazarlarda makroekonomik ve havacılık göstergeleri ışığında piyasa durumu,
- Bir önceki dönemle karşılaştırmalı grup katma değer tablosu,
- Stratejik amaçlar kapsamında başarılanlar ve gelecek üç yıldaki hedefler tablosu,
- Filo yapısı ve uçuş noktaları ve yarattığı değer artışları yolcu ve yük miktarı olarak paylaşılmıştır.
- Lider kadro başlığında; yönetim kurulu üyeleri ve özgeçmişleri, yürütme komitesi üyeleri ve özgeçmişleri, yönetim kurulu başkanının mesajı, genel müdür raporu paylaşılmıştır.
- Performansa Genel Bakış:
 - Havayolunun ticari performansında rapor dönemindeki artışlar ve azalışlar, stratejik odaklar, uçuş ağı planı, büyüme stratejisi, satışlar ve ileriye dönük beklentiler açıklanmaktadır.
 - Havayolunun operasyonel performansına ilişkin kısa önemli bilgiler verilerek havaalanı operasyonları, uçuş operasyonları, kabin içi hizmetler, küresel operasyon kontrol merkezi, emniyet, güvenlik ve bakım standartları ve ileriye dönük beklentiler açıklanmaktadır.
 - Havayolunun sık uçan yolcu programının vizyonu, misyonu, stratejik odağı ve ileri dönük beklentiler açıklanmaktadır.
 - Havayolunun kargo taşımacılığına ilişkin kısa önemli bilgiler verilerek vizyonu, misyonu, stratejik odağı, e-kargo uygulamaları, kargo güvenliği, ödüller ve geleceğe dönük beklentiler açıklanmaktadır.
 - Havayolunun bağlı kuruluşları olan uçak bakım, düşük maliyetli havayolu, seyahat acentesi, ve ikram şirketlerinin vizyonu misyonu, stratejik odağı, genel görünümü ve geleceğe dönük beklentileri raporda açıklanmaktadır.
- Havayolunun Kilit Faaliyetleri:
 - Müşteri hizmetlerinin stratejik odağı ve genel görünüşü verilerek müşteri tatminini ölçme, müşteri etkinlik skoru, müşteri tatmin skoru, sosyal medyada olumlu düşünceler skoru, yenilenmiş hizmetler ve müşteri şikayetleri konusunda hedefler, gerçekleşenler ve beklentiler açıklanmaktadır.
 - İnsan kaynaklarında hakkında genel bilgiler verilerek personel sayısının rasyonelleştirilmesi, performans yönetimi, sürekli iş

- geliştirme, grup ücretlendirme felsefesi, yetenek yönetimi, öğrenme ve geliştirme, çalışan refahı, sağlık hizmetleri ve istihdamın dağılımı hakkında gerçekleştirilenler açıklanmaktadır.
- Bilgi teknolojileri hizmetlerinde genel bilgiler verilerek müşteri ilişkileri yönetimi, gelir hesaplama sistemi, e-ticaret, dijital dönüşüm, yönetim bilgi sistemleri kontrol paneli geliştirme, sözleşme yaşam döngüsü yönetimi, elektronik uçuş çantası, elektronik kabin çantası gibi kilit projeler açıklanmaktadır.
 - Paydaş ve hissedar ilişkilerinde genel bilgiler verilerek stratejik odak, iletişim kanalları, dönüşüm, kurumsal etkinlikler, kurumsal sosyal sorumluluk ve kilit proje çalışmaları açıklanmaktadır.
 - Çevresel sürdürülebilirlik hakkında genel bilgiler verilerek IATA Çevresel Değerlendirme Programı, biyolojik yakıt, enerji tüketimini azaltma ve geri dönüşüm çalışmaları açıklanmaktadır.
 - Kanun, risk ve uyumlulukla ilgili rapor dönemindeki gerçekleştirilenler açıklanmaktadır.
 - Satın alma ve tedarik faaliyetlerine ilişkin genel bilgiler verilerek stratejik odak, tedarik yönetim yapısı, tedarik yönetim zinciri, sözleşme yönetimi, sosyo-ekonomik satın almalar ve tedarikçileri geliştirme çalışmaları açıklanmaktadır.
 - Kurumsal Yönetim;
 - Yönetim yapısı ve yönetim kurulu çalışma şekli açıklanmaktadır.
 - Yönetim kurulu komitelerinin oluşturulması için gereken şartlar açıklanmaktadır.
 - Yönetim kurulunun bağımsızlığı vurgulanarak Denetim ve Risk Komitesi, Finans Yatırım ve Satın Alma Komitesi, Ücretlendirme ve İnsan Kaynakları Komitesi, Sosyal Etik Yönetişim ve Adaylıklar Komitesi, Yönetim Kurulu Ücretlendirmesi, Etik Kurallar açıklanmaktadır.
 - İç denetimin temel işlevi verilerek rapor döneminde gerçekleştirilenler ve organizasyon üzerine etkileri açıklanmaktadır.
 - Ülkedeki ilgili kanunlara uyum ve Uyum Yönetim Programı açıklanmaktadır.
 - Sosyal Etik Yönetişim ve Adaylıklar Komitesi raporunda komitenin işleyişi ve gerçekleştirilenler açıklanmaktadır.
 - Denetim ve Risk Komitesi raporunda komitenin işleyişi, sorumluluklardaki rolü ve kanuni görevleri verilerek denetim ve risk yönetimi kapsamında gerçekleştirilenler açıklanmaktadır.
 - Grup ve Şirketin Yıllık Finansal Raporları
 - İlk başta şirket sekreteri açıklamaları verilerek yöneticilerin raporu sunulmaktadır.

- Yöneticilerin raporunda kanunlara uygunluk, iş ve ortaklık yapısı verilerek operasyonel ve finansal sonuçlara genel bir bakış açıklanmaktadır.
- Operasyonel performans kapsamında iç hat, dış hat ve bölgesel operasyonların geçmiş beş yıllık parasal katkısı ve toplam gelir değişimleri açıklanmaktadır.
- Operasyonel maliyetler kapsamında maliyetlerin geçmiş yıllara göre durumu, maliyet azaltma programı kapsamında yapılanlar, operasyonel maliyet analizi, işgücü maliyetleri, bakım maliyetleri, uçak kiralama maliyetleri, seyrüsefer maliyetleri hakkında açıklamalar bulunmaktadır.
- Finansal durum raporu kapsamında geçmiş beş yıllık özkaynaklar (sermaye, yedekler ve garantiler), nakit akışı, uzun vadeli borçlar, ticari ve diğer alacaklar ve grup şirketlerin operasyonel verileri açıklanmaktadır.
- Havayolunun karşılaştığı kritik konular kapsamında uçak siparişleri ve filo modernizasyonu, A320 sipariş takası, rekabet sorunu, mali kanunlara uyum, iç denetim ve devam eden endişeler açıklanmaktadır.
- Uyum Yönetim Programı kapsamında hissedarlarla belirlenmiş önemli performans göstergelerinin hedefleri ve ulaşıp ulaşılamadığı açıklamaları yapılmaktadır.
- Bağımsız Denetim Raporu kapsamında grup ve şirketin ayrı ayrı finansal raporlarına ve diğer yasal ve düzenleyici gerekliliklere ilişkin raporlara ilişkin görüşler açıklanmaktadır.
- Grup ve şirketin ayrı ayrı bir önceki dönemle karşılaştırmalı kar/zarar tablosu ve diğer gelirleri tablo halinde açıklanmaktadır.
- Grup ve şirketin ayrı ayrı bir önceki dönemle karşılaştırmalı finansal durum tablosu açıklanmaktadır.
- Grup ve şirketin ayrı ayrı geçmiş üç dönem özkaynak değişim tablosu açıklanmaktadır.
- Grup ve şirketin ayrı ayrı bir önceki dönemle karşılaştırmalı nakit akım tablosu açıklanmaktadır.
- Grup ve şirketin yıllık finansal tablolarının hazırlama esasları ve muhasebe politikalarına ilişkin ayrıntılı notları, yeni standartlar ve yorumlar, muhasebe politikalarına ilişkin kritik kararlar, mali tablolardaki tahmin belirsizliğinin ana kaynakları açıklanmaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sürdürülebilirlikle ilgili ekonomik, çevresel ve sosyal unsurların finansal unsurlarla bir araya getirilmesi önemli ve olumlu bir raporlama olarak

yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle entegre raporlar bir işletmenin değer beklentileriyle ilgili ve öncelikli olan sürdürülebilirlik unsurlarını da kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. Hatta entegre raporlar işletmenin finansal, çevresel ve sosyal unsurlarını kılavuz ilkeler ve içerik öğeleri kapsamında ele alarak işletmenin nasıl değer yarattığını açıklamaktadır.

GRI-G4, bağımsız sürdürülebilirlik raporları, entegre raporlar, yıllık raporlar, belirli uluslararası normlara yönelik raporlar veya çevrimiçi raporlama gibi farklı rapor formatlarında sürdürülebilirlik bildirimlerinin ne şekilde sunulabileceğine dair rehberlik sunmaktadır. Uluslararası ayrıntılı bir kılavuza (GRI-G4) göre hazırlanmış bir sürdürülebilirlik raporunun entegre raporlamanın merkezinde olması entegre raporlama için önemli bir katkıdır. Entegre raporlama içeriği ile ilgili olarak uluslararası bir çerçeve çizilmiş olsa da henüz yaygınlaşmamıştır. Bu nedenle işletmeler sürdürülebilirlik raporu temelinde hazırlayacakları entegre raporlarda farklı içerikler kullanabilirler. Fakat entegre raporlama en azından tüm paydaşlara işletmeye ilişkin şeffaf, karşılaştırılabilir ve tutarlı bilgiler vermeli ve işletmenin topluma ve paydaşlara sağladığı katkıyı finansal ve finansal olmayan sayısal bilgiler ile entegre olarak aktarabilmelidir.

Araştırma bulgularına bakıldığında ayrıntılı bir sürdürülebilirlik raporlaması kılavuzu (G4) olmasına rağmen THY Sürdürülebilirlik Raporunda söz konusu kılavuz ayrıntılarına tam olarak uyulduğu söylenemez. İlk olarak raporun içeriği ve niteliğine ilişkin ilkeler kapsamında önemli eksiklikler bulunmaktadır. İkinci olarak genel standart bildirimler ve özel standart bildirimlerde de havayolu sektörü için önemli kategori ve unsurlarda eksiklikler bulunmaktadır. Dolayısıyla raporun finansman sağlayanlar, müşteriler ve diğer paydaşların ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik beklentilerini tam olarak karşıladığı söylenemez. Rapor içerik ve nitelik ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanarak genel ve özel bildirimleri ekonomik, çevresel ve sosyal unsurlarıyla ele alarak soyut konuları somut hale getirebilir. Böylece rapor sürdürülebilirliğin havayolunun faaliyetleri ve stratejilerine yansımalarının gözlemlenmesi ve yönetilmesine katkıda bulunabilir. Ayrıca sürdürülebilirlik kılavuzuna uygun hazırlanmış raporlarda bulunan erişilebilir ve karşılaştırılabilir açıklamalar finansman sağlayanlar, müşteriler ve diğer paydaşların doğru karar vermelerine yardımcı olabilir.

SAA'nın Entegre Rapor'u yukarıda belirtilen sermaye öğeleri kapsamında yaratılan değer ve değer yaratma süreci ışığında IIRC kılavuz prensipleri temelinde hazırlanmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin entegre raporlamanın beşiği konumunda olması ve rapor hazırlamanın kanuni zorunluk olması raporun kalitesini arttırmaktadır. IIRC'nin prensip temelli bir yaklaşım benimsenmesi ve her işletmenin kendi yapısına uygun bir rapor

biçimi seçebilmesi nedeniyle raporda sürdürülebilirlik unsurlarıyla finansal unsurların temelde kılavuz ilkeler ve içerik öğelerine uygun bir biçimde harmanlandığı söylenebilir. SAA'nın değer yaratma süreci finansal sürdürülebilirlik(ekonomik değer yaratma) açısından oluşturulmuş, sosyal ve çevresel değer yaratmanın süreçte yer almaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Raporun son kısmına eklenen finansal tablo açıklamaları (100-172 arası) "kısa ve öz olma" ilkesiyle uyumlu değildir.

THY'nin Sürdürülebilirlik Raporlaması ve SAA'nın Entegre Rapor incelemesi ve bulguları kapsamında THY için aşağıdaki öneriler dikkate alınarak bir entegre rapor hazırlanması entegre raporun dahili ve harici faydalarına daha çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir:

- Yapılan uluslararası bir araştırmada (Kaya, Aygün, vd., 2016, s.97) IIRC çerçevesi ve GRI-G4 kılavuzlarının entegre rapor hazırlamada genellikle bir arada kullanıldığının belirtilmesi nedeniyle öncelikle THY'nin Sürdürülebilirlik Raporlamasının bulgularındaki eksiklikler giderilerek hazırlanması daha uygun olacaktır.
- THY'nin bulunduğu sektörün dinamiklerine göre IIRC çerçevesiyle uyumlu bir entegre rapor hazırlaması uygun olacaktır. Bu açıdan bakıldığında SAA'nın Entegre Raporu'nda vurgulanmayan ancak havayolu taşımacılığı için önemli olan sosyal ve çevresel değer yaratma süreçlerinin de dikkate alınmasının uygun olacağı söylenebilir.
- THY'nin hazırlayacağı entegre rapor, havayolu taşımacılığı için önemli olduğu düşünülen IIRC sermaye öğelerini kapsayacak biçimde olması paydaşlar açısından daha faydalı olabilecektir.
- THY Entegre Raporu IIRC kılavuz ilkeleri açısından strateji odaklı, paydaşlarla ilişkileri dikkate alan, değer yaratma sürecinde etkili olguları kapsayan, sektöründeki diğer işletmelerle karşılaştırılabilir, paydaşların anlayabileceği kısa ve öz bir biçimde olmalıdır.
- THY Entegre Raporu IIRC içerik öğeleri açısından organizasyonun iş modeli ve stratejilerini açıklamalı, stratejilerini gerçekleştirme performansını ortaya koymalı, yönetim yapısı ile risk ve fırsatların kısa orta ve uzun vadede değer yaratma sürecine etkilerini kapsamalıdır.

SAA Entegre Raporu'nun mevcut haliyle THY Sürdürülebilirlik Raporu'na göre finansman sağlayanlara, müşterilere ve diğer paydaşlara daha çok katkı yapacağı söylenebilir. Bu amaçla bölgesel bir işletme olan SAA entegre rapor hazırlarken THY gibi küresel bir işletmenin sürdürülebilirlik raporuyla yetinmesi ve bu raporun da GRI-G4 kılavuzlarıyla tam uyumlu olmaması ideal bir durum değildir. THY'nin entegre rapor hazırlaması en başta yatırımcılar olmak üzere tüm paydaşlarına önemli katkılar sağlayacaktır. İleride yapılacak araştırmalarda THY ile aynı sektörde ve iş modelinde (Tarifeli ve Küresel) çalışan işletmelerin entegre raporları

incelenerek IIRC kılavuz ilke ve içerik öğeleri ışığında daha ideal bir entegre rapor önerisi getirilebilir.

KAYNAKÇA

Abeysekera, I., (2013). A Template for Integrated Reporting. Journal of Intellectual Capital. 14 (2), pp. 227-245.

ACCA (2012). Integrated reporting: the influence of King III on social, ethical and environmental reporting. The Association of Chartered Certified Accountants, London.

Aras, G. ve G.U. Sarıoğlu. 2015. Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, TÜSİAD Yayınları, No: T/2015, 10-567.

Aydın, S. (2015) Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme. Mali Cozum Dergisi. Temmuz-Ağustos 2015.

Chersan, I. (2015) Study on Practices and Tendencies in Integrated Reporting. Audit financial, XIII, Nr. 9(129).

Eccles, R. ve Saltzman, D. (2011) Achieving Sustainability Through Integrated Reporting. Stanford Social Innovation Review. Leland Stanford Jr. University.

Eccles, R. ve Krzus, M. (2010) One Report. Integrated Reporting for a Sustainable Strategy. John Wiley & Son Inc., New Jersey

Eccles, R. ve Armbruster, K. (2011). Integrated Reporting in the Cloud. IESE Insight.

Ercan, C. ve Kestane, A. (2017). Entegre Raporlama Ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 4, s. 73-86

Global Reporting Initiative (GRI). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları, Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler, 2014 Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/resource/library/Turkish-G4-Part-One.pdf>

IIRC (2011) Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century.

Kaya, U. Aygün, D. ve Yazan, Ö. (2016) Yeni bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl:6, Sayı:11, s. 85-101

Kaya, P. (2015). Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar. Muhasebe ve Denetime Bakış. Haziran. 113-130.

KPMG (2012) Integrated Reporting Performance insight through Better Business Reporting Issue:2, Çevrimiçi <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2012/06/KPMG-Integrated-Reporting-Performance-Insight-Through-Better-Business-Reporting-Issue-2.pdf>

Köse, E. ve Çetinel, T. (2017). Kurumsal Ve Entegre Raporlama: Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:8, s. 155-181

Lapteş, R. ve Sofian, I. (2016). New dimension of the entities' financial reporting: Integrated Reporting. Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series V: Economic Sciences • Vol. 9 (58) No. 2.

Ocean Tomo (2015). Ocean Tomo Releases 2015 Annual Study of Intangible Asset Market Value. Çevrimiçi <http://www.oceantomo.com/blog/2015/03-05-ocean-tomo-2015-intangible-asset-market-value/>

South African Airways (2016) Integrated Annual Report for the Year Ended. Çevrimiçi <https://africacheck.org/wp-content/uploads/2017/06/SAA-IAR-2016.pdf>

The International Integrated Reporting Council (IIRC) (2013). The International Framework, Integrated Report. Çevrimiçi <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>

Türk Hava Yolları (THY) (2016). Sürdürülebilirlik Raporu Çevrimiçi http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/icerikler/THY_Surdurulebilirlik_Raporu_2016_web.pdf

Yanık, S. ve Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama). İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. No:47. ss. 291-308

Yılmaz, B. Atik, M. ve Okyay, A. (2017). Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama. Muhasebe ve Denetime Bakış. sayı:52, s.95-108

Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2016) Sürdürülebilir Kalkınmada Finansal olmayan Raporlamanın Önemi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi. Özel sayı 1. 63-101

Yüksel, F. Aracı, H. (2017). Entegre Raporlama, Türk İşletmelerinin Entegre Raporlamaya Bakışı Üzerine Bir Araştırma. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi. Cilt:24 Sayı:3, s.741-757

White,A. (2005). Business for Social Responsibility, Fade, Integrate or Transform? The Future of CSR. Business for Social Responsibility. Tellus Institute. Çevrimiçi <https://staging.community-wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/paper-white.pdf>

ENTEĞRE RAPORLAMADA İÇERİK ANALİZİ: ÖDÜLLÜ RAPORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Prof. Dr. Ali ALAGÖZ^a
Öğr. Gör. Metin ALLAHVERDİ^b
Öğr. Gör. Dr. Metehan ORTAKARPUZ^c

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 425-461

ÖZ

Entegre raporlama, yeni bir raporlama sistemi olarak işletmelerin raporlama programlarına dahil edilmesine ve çeşitli kuruluşlar tarafından çerçevesinin belirlenme çalışmalarına rağmen, uygulayıcıları açısından kat edilmesi gereken uzun bir yol olarak görülmektedir. Bu noktada en büyük tartışma, raporlamanın içeriğindeki belirsizlikler nedeniyle, raporun tam olarak nasıl görünmesi gerektiği konusunda olmaktadır. Bu bakış açısıyla çalışma, söz konusu tartışma ve belirsizliklere ilişkin entegre raporlamanın içeriğinin belirlenmesinde, raporlama çevresine yol gösterici olması amacıyla hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında verilerin toplanması için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada iki önemli bağımsız denetim ve danışmanlık şirketinin 2016 yılında ödüle layık gördükleri entegre raporların içerikleri, istatistiksel analizler ile nicelleştirilmiştir. Yapılan analizlerle şirketlerin raporlarda kullandıkları konular yoğunluklarına göre kategorileştirilmiş, bulgular üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda en yaygın içerik kullanımları üç kategori olarak gruplanarak çalışmada optimum entegre rapor içeriği kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcük: Entegre Raporlama, Değer Yaratma, Sermaye, İçerik Ögeleri, İçerik Analizi

JEL Kodları: M00, G30

THE CONTENT ANALYSIS IN INTEGRATED REPORTING: A RESEARCH ON AWARDED REPORTS

ABSTRACT

Integrated reporting is seen as a long way to go in terms of practitioners, despite the inclusion of companies in reporting programs as a new reporting system and the attempt to identification of frameworks by various organizations. At this point, the biggest debate is

* Makalenin gönderim tarihi: 27.03.2018; Kabul tarihi: 19.05.2018, iThenticate benzerlik oranı %19

^a Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aalagoz@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-7538-2213

^b Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü allahverdi@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-8247-4167, (Sorumlu Yazar; Correspondent Author)

^c Selçuk Üniversitesi, Akören Ali Rıza Ercan Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret mortakarpuz@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-1674-4245

how exactly the report should look because of the ambiguities in the reporting context. From this perspective, this study is designed to guide the reporting environment for the content of the integrated reporting regarding mentioned debates and uncertainties. Content analysis method was used to collect data in the scope of the research. In the study, the contents of the integrated reports which the two important independent auditing and consulting companies found worthy of the award in 2016, were quantified by statistical analyzes.

With the analyzes made, the topics that companies use in their reports are categorized according to their intensity, and evaluations were made on findings. As a result of evaluation, the most common content were grouped into three categories, and it is tried to determined the optimum integrated report content scope in the study.

Keywords: Integrated Reporting, Value Creation, Capital, Content Elements, Content Analysis

JEL Codes: M00, G30

1. GİRİŞ

Geleneksel raporlamanın, çeşitli menfaat sahiplerinin bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz olduğuna dair endişeler bulunmaktadır. Bu endişelere yanıt olarak, pek çok işletme geleneksel mali raporlamalarını finansal olmayan bilgilerin raporlanmasıyla tamamlayarak paydaş kararlarına katkı sağlayan bilgiler sağlamaya çalışmışlardır. Bu finansal olmayan bilgiler genellikle tek başına sürdürülebilirlik raporları, kurumsal sosyal sorumluluk raporları veya yıllık rapor dahil olmak üzere bir dizi mekanizma aracılığıyla raporlanmaktadır (Cheng et al., 2014: 91). Niyetler ne kadar doğru olsa da çoğu durumda ayrı ayrı oluşturulan raporlarda yayınlanan bilgiler arasında çok az bir bağ vardır ve bu da belgenin genel değerini büyük ölçüde sınırlar (Eccles and Krzus, 2010: 29). Ayrıca, mali ve mali olmayan raporlar, paydaşın işletme hakkında anlayışını kolaylaştıracak bir bütünlük içinde sağlamamaktadır (Cheng et. al., 2014: 91). Bireysel raporlar, paydaşlara hâlâ kritik bilgiler sunarken tek başına bir işletmenin tüm etkilerini ve performansını kapsamlı bir şekilde anlamak için yeterli değildir. Yatırımcılar işletmeler için uzun vadede oluşan değerleri, dış çevreden oluşan riskleri veya fırsatları, sosyal çevre ilişkilerini veya insan sermayeleri gibi işletme performansına katkıda bulunacak olan unsurları da görmek istemektedirler. Bu da işletmeleri, yatırımcılarına mevcut yatırımcı çıkarlarına basitçe cevap verebilecek raporlar oluşturmaya zorlamaktadır.

Tarihsel bilgi üzerine yoğunlaşan kurumsal finansal raporlama sisteminin verimsizliğinden kaynaklanan boşluk, dünyaya işletmelerin gelecekteki umutları hakkında bilgi sağlayacak yeni bir sistem aramaya teşvik etmiştir (Makiwane and Padia, 2013: 422). Entegre raporlama, işletmelerin geleceğe ilişkin karar vermelerinde gerekli bilgileri sağlayan ideal bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Entegre raporlama, finansal ve sürdürülebilirlikle ilgili

raporların kopukluğunun, kurum içindeki uzun vadeli değer yaratma sürecini tanımlamada etkili olmadığını vurgulayan eleştirilere yanıt olarak ortaya çıkmış bir raporlama sistemidir (Serafeim, 2014: 3). Entegre raporlama, organizasyonu etkileyen tüm önemli konuları düşünerek daha hızlı karar vermeyi mümkün kılmak için yatırımcıları ve paydaşları özenle bilgilendiren bir raporlamadır. Bunu başarıyla gerçekleştirmek için uzun vadeli izleme (veri toplama, analiz) ve paydaş katılımı (iç ve dış) süreçlerinin kurulması gerekir (Mammatt, 2009: 7). Bazı önde gelen şirketler, faaliyet gösterdiği ticari, sosyal ve çevresel ortamı yansıtacak şekilde işletme stratejisi, kurumsal yönetim, performans ve beklentileri hakkında birleşik, organize ve tutarlı bir biçimde tüm bilgi beyanlarını tek bir belgeye entegre etmeye başlamış, entegre raporlama yapmışlardır (Frías-Aceituno et al., 2012: 221).

Entegre raporlama, işletmelerin sürdürülebilir iş modelleri ve stratejilerine adapte olması ile uzun vadede değer yaratması için davetkar bir fırsat sunar. Bu raporlama sistemi günümüzde birçok mesele ile karşı karşıya olmasına rağmen, "entegre düşünme" ve değer yaratma yoluyla yenilik getirme potansiyeline sahiptir ve bu da üretkenliği, verimliliği ve sürdürülebilirliği kesinlikle artıracaktır (Serafeim, 2016: 31). Entegre raporlamanın faydasını optimal kılmak için onu doğru bir şekilde hazırlamış olmak gerekir. İyi bir entegre raporlamanın çerçevesinin belirlenmesi, niteliği ve içeriği ile işletmenin değer yaratma potansiyelini ortaya çıkaracak şekilde oluşturulmalıdır. Daha fazla açıklama, daha iyi raporlamaya eşit değildir. Odak, yalnızca daha geniş bir bilgi setini değil, yatırımcıların, çalışanların ve diğer paydaşların işletmenin uzun vadeli umutlarını net, özlü, bağlantılı ve karşılaştırılabilir bir biçimde değerlendirmesini gerektiren ilgili ve birbirine bağlı bilgileri ifşa etmek üzerine kurulu olmalıdır. Bu, işletmelerin, yatırımcıların ve diğerlerinin daha kısa, orta ve uzun vadeli kararlar almasını sağlayacaktır. Diğer yandan tek bir raporda mali ve mali olmayan tüm raporlamanın birleştirilmesi, raporların daha uzun sürmesi ve dolayısıyla okunmasının zorlaşması gibi bir yan etkiye neden olacaktır (Wild and Staden, 2013: 18). Dolayısıyla işletmelerin entegre rapor hazırlanırken herhangi bir bilgi eksikliğine neden olmayacak şekilde anlatım yoğunluğunu dengeli bir şekilde ayarlaması gerekmektedir. Sonuçta entegre rapor, işletmelerin hikayelerini kendi sözleriyle en iyi şekilde anlatmalarına yardımcı olan bir uygulamadır (CGMA, 2014: 4).

Bu çalışmada bir entegre raporlamanın doğru bir şekilde hazırlanabilmesi için hangi içeriklerin öncelikli olarak gerekli olduğu içerik analiz uygulaması kullanılarak araştırılmış, analizde raporda geçen başlıklar kategorileştirilerek, bulgular üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda en yaygın içerik kullanımları üç kategori olarak

gruplanmış, böylelikle optimum entegre rapor içeriği kapsamı elde edilmiştir. Çalışma, yeni bir raporlama sistemi olarak işletmelerin raporlama programlarına dahil etmesine ve çeşitli kuruluşlar tarafından çerçevesinin belirlenme çalışmalarına istinaden entegre raporlama içeriğinin başlıklar bağlamında belirlenmesinde, raporlama çevresine yol gösterici olması amacıyla hazırlanmıştır.

2. ENTEGRE RAPORLAMAMIN ORTAYA ÇIKIŞI

Entegre raporlamanın kökeni 1990'ların ortalarında ortaya çıkan iki önemli fikir üzerine kuruludur. Bu fikirlerden ilki, işletmelerin müşterilerine insan sermayesi, inovasyon ve diğer maddi olmayan varlıklarla ilgili pay sahiplerinin ilgisini çeken bilgileri muhasebe standartlarına dayandırılarak raporlanması ve finansal raporlara eklenmesi gerekliliğidir. İkincisi ise, pay sahibi dışındaki paydaşlara çevre, sosyal ve yönetim performansı gibi bilgileri içeren “kurumsal sosyal sorumluluk” veya “sürdürülebilirlik” raporlaması olarak adlandırılan raporların gerekliliğidir (Eccles and Serafeim, 2011b: 74). Entegre raporlama, farklı performans türlerinin birbirleri üzerindeki etkilerini açıklığa kavuşturmak için finansal ve finansal olmayan raporlamayı birleştirmenin uygulamasıdır. Entegre raporlama ilk defa Danimarkalı şirket Novozymes tarafından 2002 yılında yayınlanmıştır (Eccles and Krzus, 2010: 11). Bu şirketi 2003 yılında Brezilya’da bir kozmetik koku şirketi olan Natura ve 2004 yılında Danimarka’da ilaç sektöründen Novo Nordisk şirketi takip etmiştir (Eccles and Serafeim, 2014: 6). Entegre raporlama için ilk çerçeve 2007 yılında bir İngiliz kuruluşu tarafından gerçekleştirilen sürdürülebilirlik projesi (The Prince’s Accounting for Sustainability Project (A4S)) ile olmuştur. Bu projenin amacı işletmelerin daha bütünsel bir görüş ortaya koyması için finansal raporlama ile birlikte sürdürülebilirlik bilgilerini sunmasıydı (Poignant, 2014: 9). 17 Aralık 2009 yılında Galler’de düzenlenen A4S Formu’nda, Küresel Raporlama Girişimi (GRI) ve Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu’na (IFAC) entegre düşünceyi teşvik etmek amacıyla çalışması için “Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC)” kurulması çağırısında bulunuldu ve 2 Ağustos 2010 yılında IIRC kuruldu (Morros, 2016: 338-339).

Entegre raporlamada öncü ülkelerin başında Güney Afrika gelmektedir. Başkan Nelson Mandela, Güney Afrika işletmelerine duyulan güvensizliği azaltabilmek amacıyla şeffaflık, eşitlik ve bilgi paylaşımını teşvik etmiştir. Yargıtay hâkimi Mervyn King’i, kurumsal yönetim ilkelerine ilişkin çalışmalar yürütecek King Komitesi’nin kurulması için görevlendirmiştir. 1994’te birincisi yayımlanan King raporunda kuruluşların finansal olmayan bilgilerini açıklaması teşvik edilirken 2002 yılında yayımlanan King II

raporu bir adım daha ileriye giderek şirketlerin tüm ilgili paydaşlarını dahil etmelerini ve sorumluluklarını finansal sonuçların yanı sıra sosyal ve çevresel konuları da kapsayacak şekilde genişletmelerini talep etmiştir. Raporun yayımlanmasını takiben Johannesburg Borsası, borsaya kote olan şirketlerin yıllık raporlarında King II Raporu'ndaki ilkelere nasıl uyduklarını sözel olarak anlatmalarını şart koşmuştur. 2009 yılında yatırımcılar, iş dünyası ve toplum arasındaki güvensizliği azaltmak amacıyla King III raporu yayımlanmıştır. King III Raporu'nun ardından 2010 yılında Johannesburg Borsası, borsaya kote tüm şirketlerin entegre rapor yayımlamasını, yayımlamayanların ise nedenini açıklamasını zorunlu kılmıştır. Böylelikle Güney Afrika, entegre raporlamayı borsaya kote şirketlere zorunlu hale getiren ilk ülke olmuştur (Aras ve Sarioğlu, 2015: 41).

Türkiye'de finansal raporlamanın geçmişi eskidir ve uygulamalar, uluslararası gelişime paralel olarak yapılmaktadır. Türkiye Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) uygulamalarında birçok ülke gibi gelişmeler yakından izlenmektedir. Ancak, sürdürülebilirlik raporlaması yaygın ve düzenli olarak yapılmamaktadır. Küresel Raporlama Girişim (GRI) Endeksi'ne kayıtlı sürdürülebilirlik raporları hazırlayan işletmelerin varlığı bu konuya ilginin arttığını göstermektedir (Karğın vd., 2013: 29). Sürdürülebilirlik raporları özellikle borsada işlem gören şirketlerin ilgisini çekmiş ve birçok işletme tarafından yayınlanmaya başlanmıştır.

Entegre raporlamanın, sürdürülebilirlik raporun bile henüz yeni olduğu Türkiye'de başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Şu ana kadar Türkiye'de yayınlanmış olan 2 adet (Argüden Yönetişim Akademisi 2015 Entegre Raporu, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası 2016 Entegre Raporu) entegre rapor bulunmaktadır. Ülkemizde çok yeni olmasına rağmen entegre raporlama ile ilgili önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu adımlardan birisi ulusal ve uluslararası düzeyde kamu, özel sektör, sivil toplum ve akademik kuruluşlar ile iş birliği yaparak entegre düşüncenin tüm kurum ve kuruluşlarda yaygınlaşmasına katkı sağlamayı amaçlayan "Entegre Raporlama Türkiye Ağı" (ERTA)'nın kurulmuş olmasıdır (Aras, 2016: 43). Bu tür kuruluşların çoğalması Türkiye'de entegre düşüncenin yaygınlaşmasına ve nihayetinde özellikle halka açık şirketlerin tek bir rapor olarak entegre raporlama yayınlama zorunluluğunun mevzuata girmesine yardımcı olacaktır.

3. KAVRAMSAL AÇIDAN ENTEGRE RAPORLAMA

Entegre raporlama kavramı dünyada iki ayrı organ tarafından ele alınmıştır. Bunlar, Birleşik Krallık'taki Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) ve Güney Afrika'daki Entegre Rapor Komitesi'dir (IRCSA).

IIRC'ye (2013a: 7) göre entegre raporlama, "bir işletmenin stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin işletmenin dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağını kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir". Bu tanım, bir işletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma ve sürdürme kabiliyetinin daha özlü ve stratejik bir resmini sunmak için gelişmeye yönelik raporlama talebi de dahil olmak üzere, entegre raporlamanın kilit hedeflerinden bazılarını işaret etmektedir (Adams and Simnett, 2011: 293). IIRC'ye göre bir entegre raporun asıl amacı finansal sermaye sağlayan taraflara bir işletmenin zaman içinde nasıl değer yaratacağını açıklamaktır. Dolayısıyla hem finansal hem de diğer konularda ilgili bilgiler içerir (IIRC, 2013a: 7).

Güney Afrika'da entegre raporlama ile ilgili kılavuz bilgiler King Komitesi tarafından yayınlanan raporlarda belirtilmektedir. Buna göre King III raporunda, entegre raporlama "şirketin hem finans hem de sürdürülebilirliği açısından performansının bütünsel ve entegre bir temsilcisi" olarak tanımlanıyor (IRCSA, 2011: 3). King III raporuna (2011: 3) göre, entegre raporlamanın genel amacı, bir organizasyonun değerini kısa, orta ve uzun vadede yaratıp yaratamayacağını veya sağlayıp sağlayamayacağını paydaşların değerlendirmesinde yardımcı olmaktır. Ayrıca King III entegre raporlamanın, organizasyonların küresel ekonomi ile hissedarlar, toplum ve çevre gibi üç önemli paydaşa karşı kendi sorumluluklarını göstermek için bir yaklaşım olduğunu belirtiyor (IRCSA, 2011: 1).

Entegre raporlamanın rolü, entegre düşüncüyü organizasyonun her yerine yönlendirmektir. Amaç yalnızca sürecin sonunda bir rapora sahip olmaktan değil aynı zamanda örgütte gömülü olan 'entegre düşüncüyü' ortaya çıkarmaktır (GRI, 2016: 8).

Entegre raporlamanın firmalara faydaları şunlardır (Eccles and Serafeim, 2011a: 2, Engelbrecht and Ballot, 2015):

- Mali ve mali olmayan performans arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması
- Güvenilir ve zamanında mali olmayan bilgi üretmek için geliştirilmiş dahili ölçüm ve kontrol sistemleri
- İtibar riskinin azalması
- Daha fazla çalışan katılımı

- Sürdürülebilirlikle ilgilenen daha kararlı müşteriler
- Sürdürülebilir stratejileri değerlendirecek daha uzun vadeli yatırımcılar
- Diğer paydaşlarla ilişkilerin geliştirilmesi
- Sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir bir şekilde faaliyet gösterememe riskinin ve finansal maliyetlerin tanımlanması ve anlaşılması açısından yönetimin desteklenmesi
- Mali ve sürdürülebilirlik bilgilerinin analizini bir araya getirerek maliyet tasarruflarının belirlenmesine yardımcı olmak
- Hem dahili hem de yönetim kurulu düzeyinde ve dışarıdan yatırımcılar ve müşterilerle bağlantılı bir raporlama yaklaşımı benimseyerek sürdürülebilirlik konularındaki farkındalığının artırılması
- İşletmenin farklı bölümleri arasında (özellikle finans ve sürdürülebilirlik ekipleri) işbirliğinin artırılması
- Ortak bir dilin kullanılması ve sürdürülebilirlik ile iş performansı arasındaki ilişkinin gösterilmesi, sürdürülebilirlik konularının kararlara dahil edilmesi ve entegrasyona yönlendirilmesi
- Yatırımcıların ve diğer menfaat sahiplerinin sorularını önceden öne çıkararak, anketlerin ve diğer bilgi taleplerinin tamamlanması için yönetim süresinin azaltılması.

Entegre raporlama, daha büyük bir ivme kazanırken, entegre raporlamanın nasıl uygulanacağını, raporun uygulanmasıyla ilgili zorlukları ve işletmelerin amaçlanan faydayı sağlamış olup olmadığını anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Cheng et al., 2014: 100).

Entegre bir rapor oluşturmanın tek doğru yolu olmamasına rağmen, katılımcıların anlamlı ve etkili bir entegre raporun olası özelliklerini oluştururken belirttikleri birçok ayırt edici özellik vardır (GRI, 2016: 11):

- Entegre – İşletmenin değer yaratma süreci (iş modeli), değeri etkileyen konular, mevcut performansı ve stratejisi ile kuruluş ve faaliyetleri arasında net bir bağlantı olduğunu gösteren güçlü bir entegre düşünce kanıtı sağlar. Potansiyel riskler ve fırsatlar hakkında ileri görüşlü bir bakış açısıdır. Bu, sürdürülebilirlik bilgisini geleneksel finansal raporlamayla basitçe birleştiren bir anlayış değildir.
- Önemli - Uygun yapılandırılmış bir önemlilik süreci tarafından bilgilendirilen değer yaratma üzerinde önemli etkiye sahip olan konulara (organizasyon ve değeri etkileyen paydaşlar için) odaklanır.

- Özlü - Ek destekleyici bilgilerle birlikte önemli konuları ele alan stratejik bir belge.
- Karşılaştırılabilir - Performansın hem organizasyon içinde hem de diğer benzer işletmelerle karşılaştırılmasını sağlar.
- Bağlamsal - Mevcut ve öngörülen çalışma bağlamının net bir tanımını sunar ve mevcut ve potansiyel gelecekteki riskleri ve fırsatları özetler.
- Açık - Etkili tasarım ve bilgi grafiklerinin uygun kullanımı ile desteklenen açık ifadeli dil kullanır.
- Duyarlı - Öncelikli paydaşların meşru çıkarlarına duyarlılık göstermek.
- Samimi - İşletmenin performansının açık bir şekilde açıklanması, düşük performans alanlarının ve paydaşların işletmenin değer yaratma sürecini önemli ölçüde etkileyen herhangi bir eleştiriden haberdar edilmesi.

Entegre raporun tek bir rapor olması arzu edilir. Fakat onun tek bir rapor olması kapsamının küçük olduğu anlamına gelmemelidir. Entegre rapor paydaş beklentilerini karşılayacak güçte olmalıdır. Entegre raporu işletmenin değer yaratma özelliklerini ve sürdürülebilirlik faaliyetlerini daha ayrıntılı olarak açıklaması ve bu konuda paydaşları memnun etmesi gerekir.

Entegre raporunun hazırlanması, işletmelerin sürdürülebilirlik konularının daha fazla farkında olmasını sağlayacak, zayıflıkları ve veri gereksinimlerini belirlemelerine yardımcı olacağı umulmaktadır. Bu farkındalık, değişen kurumsal davranışa ve daha sürdürülebilir bir iş stratejisinin benimsenmesine yol açacaktır (Van Zyl, 2013: 907).

4. ENTEGRE RAPORLAMANIN YAPI TAŞLARI

Entegre bir rapor, yatırımcıların ve diğer paydaşların kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma ve sürdürme kabiliyetini anlamasına ve değerlendirmesine yardımcı olan bir işletmenin genel performansının eksiksiz, özlü ve dengeli bir resmini sağlamalıdır (PWC, 2012a: 15). Entegre raporlama işletmenin kısa, orta ve uzun vadede nasıl gelişeceğini açıklar. Finansal kârın ötesinde düşünmeyi gerektirir; değer yaratan ve değer yaratma riskini neyin öngördüğü konusunda çok daha fazla düşünme gerekir (Morros, 2016: 342). Entegre rapor, başta yatırımcılar ve kreditorler olmak üzere işletme dışı bilgi kullanıcıların şirketlerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği ve gelecekteki değer yaratma yetkinliklerinin nasıl arttırabilecekleri konusunda bir kurumsal raporlama normu sağlamayı hedeflemektedir (Elmacı ve Sevim, 2017: 19-20).

4.1.1 Sermayeler

Sermayeler bir şirketin iş modeline giren değerlerden oluşur. İşletmelerin faaliyetleri ve çıktıları ile bu sermayeler artırılır, tüketilir, değiştirilir, yok edilir veya başka şekilde etkilenir. Entegre raporlama hazırlayan işletmelerin raporlarında yer alması gereken altı sermaye ögesi vardır. Bunlar (EY, 2013: 2-5);

- Finansal (yani, fon havuzu) sermaye,
- Üretilmiş (imal edilen fiziksel nesnelere, mutlaka işletmenin malıdır) sermaye,
- Entelektüel (yani organizasyonel, bilgiye dayalı maddi olmayan) sermaye,
- İnsan (yani, insanların yetkinlikleri, yetenekleri ve deneyimi ve yenilik yapma motivasyonları) sermayesi,
- Sosyal ve ilişkisel (diğer bir deyişle, topluluklar içindeki ve arasındaki ilişkiler, paydaşların grupları, diğer ağlar ile bireysel ve toplum refahını artırmak için bilgi paylaşma becerisi) sermaye,
- Çevresel (yani, yenilenebilir ve yenilenemez çevre kaynakları ve işletmelerin geçmişi, şimdiki zamanı veya gelecekteki refahını destekleyen mal veya hizmet sağlayan süreçler) sermaye.

Entegre rapor hazırlayan bir işletmenin zaman içerisinde değer yaratmak ve korumak için bu altı sermayenin nasıl rol oynadığını açık ve anlaşılır bir şekilde iletmesi gerekir.

4.1.2 İş Modeli

İş modeli "bir işletmenin seçtiği, kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı amaçlayan girdi, işletme faaliyetleri, çıktılar ve çıktılar sistemi" olarak tanımlanır (IIRC, 2013c: 6). İş modelinde stratejik hedefler ve stratejiler belirlenir. Fırsatların maksimum bir şekilde değerlendirilmesini, risklerin azaltılmasını ve yönetilmesini göz önüne alarak, kaynak tahsis planlaması ile uygulanır.

4.1.3 Zaman İçinde Değer Yaratma

Değer yaratma, işletmenin faaliyetleri ve çıktıları nedeniyle sermayelerin artması, azalması veya dönüşümüne neden olan süreçtir. Bu nedenle, değer yaratma, işletme tarafından kullanılan veya etkilenen sermayelerin değerindeki değişimi kapsar (IRC, 2014: 10).

Entegre rapor bir organizasyonun zaman içinde nasıl değer yarattığını açıklar. Değer yalnızca bir işletme tarafından veya bir işletmede yaratılmaz. Bu (IRC, 2014: 10):

- Dış ortamdan etkilenen

- Paydaşlarla ilişkiler yoluyla oluşturulan ve
- Çeşitli kaynaklara bağımlı bir süreçtir.

Entegre rapor, işletmelerin çıktığı üretimde sermayelerin nasıl kullanıldığını, tüketildiğini ya da dönüştürdüğünü ve çıktılarının değer yaratıp yaratmadığını ortaya koyar.

4.2 Rehber İlkeler

Aşağıdaki rehber ilkeler bir entegre raporun hazırlanmasında ve sunulmasında temel olarak kullanılır, raporun içeriği hakkında bilgi verir ve bilgilerin nasıl sunulduğunu gösterir (IIRC, 2013a: 16):

- Stratejik odak ve geleceğe yönelim: Bir entegre rapor, işletmenin stratejisi, kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetiyle, sermaye öğelerini kullanımı ve etkileşimiyle nasıl bir ilgisi olduğuyula alakalı bilgiler sağlamalıdır.
- Bilgiler arası bağlantı: Bir entegre rapor işletmenin zaman içinde değer yaratma kabiliyetini etkileyen faktörlerin birleşimi, birbirleriyle olan ilişkileri ve aralarındaki bağımlılıkların bütünsel bir resmini sunmalıdır.
- Paydaşlarla ilişkiler: Bir entegre rapor işletmenin temel paydaşlarıyla kurduğu ilişkilerin doğası ve kalitesi hakkında bilgi sağlamalı ve paydaşların meşru ihtiyaç ve isteklerini ne ölçüde anladığını, hesaba kattığını ve karşıladığını göstermelidir.
- Önemlilik: Bir entegre rapor işletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini önemli ölçüde etkileyen konular hakkında bilgi vermelidir.
- Kısa ve öz olma: Bir entegre rapor kısa ve öz olmalıdır. Konuyla daha az ilgili bilgilerin getireceği karmaşıklık olmaksızın işletmenin stratejisini, kurumsal yönetimini, performansını ve beklentilerini anlamak için yeterli bağlam sunulur.
- Güvenilirlik ve eksiksizlik: Bir entegre rapor olumlu ya da olumsuz tüm maddi hususları dengeli ve maddi hata içermeyecek bir şekilde içermelidir.
- Tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik: Entegre rapordaki bilgiler, (a) zaman içinde tutarlı bir temele dayalı olarak, (b) işletmenin kendi zaman içinde değer yaratma kabiliyeti açısından, diğer işletmelerle karşılaştırılmasına olanak sağlayacak şekilde sunulmalıdır.

4.3 İçerik Öğeleri

İşletmeler, entegre raporlama ile operasyonlarının ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantılarını kurarken, sadece geçmiş performanslarının sonucunu değil, uzun vadeli perspektiflerini de sunma imkânı bulmaktadır. İşletmelerin tedarik zinciri boyunca önemli finansal ve finansal olmayan fırsatlarını, risklerini ve performansını analiz eden entegre raporlama, okuyucuya işletme stratejisi ve iş modellerinin yanı sıra öngörülen riskleri ve bunların nasıl ele alındığını da açıklamaktadır (Aras, 2016: 46). Entegre raporlamada yer alan bilgiler, gerek performansı en iyi şekilde yönetebilmek gerekse optimize edebilmek için gerekli bilgi matrislerinin ve haritalarının oluşturulmasına ve dolayısıyla bilgi yönetim sisteminin işletmede kurulmasına ve işletilmesine olanak sağlar. Bu verilerin, anlamlı analizlerin yapılabilmesine olanak sağlaması, veriler arasındaki gizli desenleri, örüntüleri, enstanteleri gösterebiliyor olması, entegre düşüncenin kurumun tüm stratejik birimlerine ve faaliyetlerine nüfuz etmesini sağlayacaktır (Elmacı ve Sevim, 2017: 20).

Entegre raporlamanın çerçevesi işletmenin mevcut yaşamına ilişkin genel bir anlayışı kapsamlı bir şekilde sunacak içerik öğelerinde oluşmaktadır. İçerik öğeleri, işletmenin operasyonlarının ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantılarını kapsayan, işletmenin stratejisini ve değer yaratma öyküsünü anlatan önemli bir yol gösterici olarak tanımlanmaktadır. Entegre raporlamanın içerik öğeleri ve onları oluşturan sorular şu şekildedir (Lipunga, 2015: 134):

- Örgütsel bakış ve dış çevre: İşletme ne yapar ve faaliyet gösterdiği koşullar nelerdir?
- Yönetişim: İşletmenin yönetim yapısı, kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini nasıl destekliyor?
- İş modeli: Kuruluşun işletme modeli nedir?
- Riskler ve fırsatlar: İşletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen belirli riskler ve fırsatlar neler ve organizasyon bunlarla nasıl başa çıkmaktadır?
- Strateji ve kaynak tahsisi: İşletme nereye gitmek istiyor ve oraya nasıl ulaşmayı planlıyor?
- Performans: İşletme dönem içinde stratejik hedeflerini ne ölçüde yerine getirmekte ve sermayelerin etkileri açısından sonuçları nelerdir?

- Görünüm: Stratejisini takip etmekte karşılaşılmaması muhtemel olan zorluklar ve belirsizlikler neler ve iş modelinde ve geleceğin performansındaki potansiyel etkiler nelerdir?
- Hazırlanma ve sunum esasları: Örgüt, entegre rapora dahil etmenin nelerin önemli olduğunu nasıl belirler ve bu konuların nicelleştirilmesi veya değerlendirilmesi nasıl yapılır?

Entegre raporlama ile ilgili açıklanan ilkeler ve içerik öğelerin dikkate alınmasının işletmelerin belirli faydalar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu faydaların birincisi, işletmelerin kurumsal raporlamaya daha uyumlu ve etkin bir yaklaşımı olacaktır. Böylece, zaman içinde değer yaratma yeteneğini önemli ölçüde etkileyen tüm faktörlerin dahil edilmesine özen gösterilecektir. İkincisi, kısa ve uzun vadede değer yaratmaya odaklanan entegre düşünce ve karar vermeyi destekleyecektir (Cheng et al., 2014: 9).

Entegre rapor hazırlanırken işletmelerin sunulacak bilgilere karar vermesinin yanı sıra, bu bilgilerin sunum şeklini de düşünmeleri gerekir. Bir entegre raporun çerçevesi, değer yaratmanın maddi unsurlarını ve bunların arasındaki ilişkileri mümkün olduğunca anlatmak ve ölçmek, daha geleneksel kurumsal raporlamaya göre performansların daha geniş bir şekilde açıklanmasından oluşur (Busco et al., 2013: 37). Bu kadar fazla ve karmaşık ilişkili bilgiyi bir belgede göstermek zor olabilir. Bu nedenle raporun amacına ulaşabilmesi için “temel kavramlar”, “rehber ilkeler” ve “içerik öğeleri” dikkate alınarak hazırlanması işletmelerin işlerini kolaylaştıracaktır.

5. ARAŞTIRMA

5.1. Literatür

Ülkemizde entegre rapor henüz yeni bir konu olmasına rağmen özellikle Güney Afrika, Avrupa, Asya ve Amerika'daki önemli şirketler mali raporlarının yanı sıra paydaşlarına daha fazla bilgi sunmak amacıyla entegre rapor hazırlamakta ve sunmaktadırlar. Entegre raporun yaygınlaşması ve öneminin git gide anlaşılması üzerine ulusal ve uluslararası düzeyde akademisyenlerin dikkatini çekerek birçok araştırma yapılmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmaların çoğu kavramsal düzeyde olmasına rağmen şirket raporları incelemesi ile birlikte iyi bir entegre rapor hazırlama yöntemlerine yönelik olarak ta araştırma analizleri ortaya çıkmıştır. Entegre raporlamayla ilgili yapılmış araştırmaların bazıları aşağıda sunulmuştur.

Bray ve Chapman (2012), entegre bir rapor nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili yaptıkları çalışmada, entegre raporun içerik öğelerini örneklerle birlikte sunarak, şirketlerin hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğini ortaya çıkarmışlardır.

Abeysekera (2013), entegre raporlama kavramını özetlemek ve kurumlarda entegre raporlama için bir şablon önermek amacıyla yola çıktığı araştırmasında, entegre raporda hangi konuların olması gerektiği ve bu konularla ilgili içeriklerin neler olması gerektiğini örnekleriyle birlikte bir şablon olarak ortaya koymuştur.

Dumitru ve diğerleri (2013) çalışmalarında, içerik analizi ve örnek olay incelemesi yapmışlardır. Araştırmacılar çalışmada iyi bir örnek olay olarak düşündüğü bir şirketin (Indra Company) 2011 entegre raporu incelenmiş ve entegre rapor ilkelerinin tamamını bu rapor üzerinden içerik analizi ile birlikte örneklendirmişlerdir.

Kargın ve diğerleri (2013), çalışmalarında entegre raporlamanın içeriği ve dünyadaki uygulamaları değerlendirmektedir. Ayrıca Türkiye’de entegre raporlama uygulaması önerilmiştir. Türkiye’de entegre raporlama konulu ilk çalışmalardan birisi olan bu araştırma Türkiye’de entegre raporun henüz başlangıç aşamasında olduğunu ve sürdürülebilirlik raporlamanın yaygınlaşması ile birlikte entegre raporun ön plana çıkacağını öne sürmüştür.

Eccles ve Serafeim (2014), kurumsal raporlamadaki bilgi ve dönüşüm işlevi olarak ele aldıkları entegre raporlamayı örnek olay incelemesi ile araştırmışlar ve etkili bir raporlamanın rollerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmacılara göre kurumsal raporlamalarından olan finansal raporlar ve sürdürülebilirlik raporların bilgi ve dönüşüm işlevini tam olarak yerine getiremediğini ileri sürmüşler ve bu işlevlerin tam olarak ortaya koyulabilmesi için entegre raporlamaya ihtiyaç olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca araştırmacılar bilgi ve dönüşüm işlevinin entegre raporlamada ortaya koyulabildiğini örnek entegre raporlamaların derinlemesine incelenmesi ile mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Doni ve diğerleri (2015) çalışmalarında, Güney Afrika’da madencilik sektöründeki entegre raporlarını incelemişlerdir. Çalışmada içerik analizi kullanılmış ve entegre rapor için anahtar konular tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada içerik analizi ile entegre rapor içerik öğelerinin kullanım yoğunluğu tespit edilmiştir. Buna göre şirketlerin entegre raporlarında en çok %33 oranda anahtar performans göstergeleri ve hedefleri, %18 yönetim yapısı, %13 oranda strateji konularından bahsettiğini ortaya çıkarmıştır.

Lipunga (2015), Malavi Borsasında işlem gören şirketlerin entegre raporlarını incelemiştir. Çalışmada bir entegre rapor çerçevesi belirlenmiş ve bu çerçeveye göre şirketlerin hazırlanmış olduğu entegre raporlarındaki boşlukları tespit etmek amaçlanmıştır. Lipunga çalışma sonucunda şirketlerin entegre raporlarındaki boşlukları tespit etmiş ve şirketlerin bir entegre rapor hazırlarken iyileştirmesi gereken alanları sunmuştur.

Topçu (2015) yaptığı çalışmada entegre raporlamanın bugünkü anlamına kavuşabilmesi için geçirdiği evrelerden bahsetmiş ve finansal raporlama başta olmak üzere kurumsal yönetim, çevre ve sürdürülebilirlik gibi diğer raporlamalar ile arasındaki farkları ortaya koymuştur. Araştırmacı toplumsal kültür eşliğinde entegre raporlamanın Türkiye’de ne şekilde uygulanabileceğine ilişkin ipuçları elde edilebileceğini, ayrıca entegre raporu şekillendirecek bir şablon ortaya koyulabileceğini belirtmiştir.

Faria (2016), şirketler için yeni bir uygulama olarak gördüğü entegre raporlama ait literatür incelemesi yapmıştır. Çalışmada entegre raporun taşınması gereken özellikler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Büdeyri ve Kısa (2016), çalışmalarında entegre raporlamanın doğuşu ve gelişimi, değişik kesimlerin entegre raporlamaya bakışı (yatırımcıların, şirketlerin), değişik açılardan entegre raporlamaya bakış (hukuksal, kültürel, muhasebesel, yönetim uygulamaları açısından), entegre raporlamanın belirleyici faktörleri ve son olarak da entegre raporlamaya ve uluslararası entegre raporlama konseyine getirilen eleştirileri incelemişlerdir.

Elmacı ve Sevim (2017), Türkiye için bir model önerisi için dört şirketin entegre raporunu içerik, sunum ve felsefi temelleri bakımından incelemiştir. Araştırmacılar Türkiye’de şirketlerin entegre rapor hazırlayabilmeleri için öncelikle bir alt yapıya sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yazarlara göre bu alt yapının unsurları entegre düşünce, sürdürülebilirlik, şeffaflık, insan hakları, yenilikçilik, çevre ve bilgi teknolojileridir. Araştırmacılar şirketlere entegre raporlama hazırlamadan önce sürdürülebilirlik rapor hazırlamasını önermektedir. Ayrıca araştırmacılar sürdürülebilirlik ve entegre raporlama konusunda şirketlere yol gösterici olması amacıyla enstitü kurulabileceğini önermiştir.

5.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Entegre raporlama, çeşitli öncü kuruluşlar tarafından çerçeveleri belirlenmiş, dünya genelinde hızla yayılan kurumsal bir raporlama süreci olmasına karşın, çoğu işletme açısından kat etmesi gereken uzun bir yolculuk olarak kabul edilmektedir. Entegre raporlama kavramı ve nasıl görünmesi gerektiği IIRC'nin tetiklediği güncel tartışmalar yoluyla şekillenmekte olduğundan, geleceğe yönelik standartların belirsiz içeriği ve gelişen raporlama pratiği, geliştirilmesi gereken yeni bir alan olarak durmaktadır

(PWC, 2012a: 15). Bu bakış açısıyla araştırmanın temel amacı entegre rapor hazırlayan işletmeler için raporu oluşturmada ele alınacak içeriği başlıklar halinde ortaya çıkarmaktır.

Araştırmada Ernst and Young (EY) ve Nkonki bağımsız denetim ve danışmanlık şirketlerinin Güney Afrika’da 2017 yılında gerçekleştirmiş oldukları, “2016 yılı en iyi entegre raporlar” ödül törenlerinde ilk üçe giren altı ayrı şirketin entegre raporları incelenmiştir. Analize konu olan şirketlerin sıralı listesi Tablo-1’de verilmektedir.

Tablo-1: Ödüllü Entegre Raporlar Yayınlayan Şirket Listesi

Ernst and Young Ödül Listesi	Nkonki Ödül Listesi
1. Kumba Iron Ore Ltd	1. ArcelorMittal South Africa Limited
2. Oceana Group Ltd	2. Barloworld Limited
3. Liberty Holdings Ltd	3. Nampak Limited

Kaynak: Ernst and Young (EY) (2016), EY’s Excellence in Integrated Reporting Awards 2016, p. 5, Nkonki (2016), Integrated Reporting – Raising The Bar, p. 7

5.3. Araştırmanın Yöntemi ve Aşamaları

Verilerin toplanması için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Büyük miktarda metinleri analiz etmek için kullanılan içerik analizi yöntemi, yazılı verilerin ana içeriğinin ve mesajlarının basitçe özetlenmesi ve raporlanması olarak tanımlanmaktadır (Cohen et al., 2007: 475). Bu çalışmada içerik analizi birbirlerine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayacağı biçime dönüştürmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Göktaş vd., 2012: 180). Nitel araştırmaların nicelleştirilmesi yapılan uygulamanın güvenilirliğini artıracığı inancıyla içerik analizinde kodlama yöntemi kullanılmış ve araştırma raporlarının konuları kodlanarak nicelleştirilmiştir.

Araştırmaya konu olan raporlarda kodlaması yapılan bölümlerin nicel olarak ifade edilebilmesi için;

Sözcük yoğunluğu; kodlanan bölümle ilgili ne kadar kelime kullanıldığı,

Karakter yoğunluğu; kodlanan bölümle ilgili kullanılan şekil, tablo, resim, grafik ve cümle oluşumu için gereken karakterler kullanıldığı,

Sayfa yoğunluğu; kodlanan bölümde ne kadar sayfa kullanıldığı,

İçerik başlığı yoğunluğu; kodlanan bölümde ne kadar alt başlık kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yoğunluk hesaplamasında istatistiksel veri analizlerinde kullanılan oransal frekans hesaplamasından yola çıkılarak aşağıdaki formüller türetilmiştir:

$$\text{Sözcük yoğunluğu} = \frac{\text{Kodlanan başlık içeriği sözcük sayısı}}{\text{Toplam sözcük sayısı}}$$

$$\text{Karakter yoğunluğu} = \frac{\text{Kodlanan başlık içeriğinde kullanılan karakter sayısı}}{\text{Toplam karakter sayısı}}$$

$$\text{Sayfa yoğunluğu} = \frac{\text{Kodlanan başlık için kullanılan sayfa sayısı}}{\text{Toplam sayfa sayısı}}$$

$$\text{İçerik başlığı yoğunluğu} = \frac{\text{Kodlanan başlık için kullanılan alt başlık sayısı}}{\text{Toplam alt başlık sayısı}}$$

Yoğunluk hesaplaması ve analizi Microsoft Office 2013 programları aracılığıyla yapılmıştır.

5.4. Araştırmanın Bulguları

5.4.1. Şirketler ve Raporlarla İlgili Genel Bilgiler

Bu araştırmaya konu olan şirketler Güney Afrika menşelidir. Şirketlerle ilgili 2016 yılına ait genel bilgiler Tablo-2’de gösterilmektedir.

Tablo-2: Şirketlerin 2016 Yılı Profili

Şirket İsmi	Sektör	Çalışan Sayısı	Faaliyet Gösterdiği Ülke Sayısı	Gelirler (Güney Afrika Randı – ZAR-milyar)
Kumba Iron Ore Limited	Demir-çelik	8.332	5 (Avrupa ve Orta Doğu)	40,8
Oceana Group Limited	Balıkçılık	5.690	46	8,2
Liberty Holdings Limited	Sigorta ve finansal yatırım	9.792	24	62,744
Arcelor Mittal South Africa Limited	Demir-çelik	9.056	60	32,732
Barloworld Limited	Lojistik, Otomotiv, Taşıma	20.786	20	66,547

Nampak Limited	Paketleme, Ambalaj	6.678	13	19,1
----------------	-----------------------	-------	----	------

Tablo-2'ye bakıldığında şirketlerin ikisi hizmet sektöründe iken diğer dördü de imalat sektöründe faaliyet göstermektedir. En fazla çalışana ve gelire sahip şirket Barloworld Limited şirketi olmuştur.

Şirketlerin entegre raporları ile ilgili genel bilgiler Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo-3: Entegre Raporların Genel Durumu

Şirket İsmi	Raporun Sayfa Sayısı	Ort. Sayfa	Ana Başlık Sayısı	Ort. Ana Başlık	Üst Başlık Sayısı	Ort. Üst Başlık
Kumba Iron Ore Limited	112	116,83	6	7	23	32,33
Oceana Group Limited	123		8		38	
Liberty Holdings Limited	88		6		22	
Arcelor Mittal South Africa Limited	104		6		31	
Barloworld Limited	170		9		42	
Nampak Limited	104		7		38	

Tablo-3'te gösterildiği gibi raporların en uzununu 170 sayfa iken en kısa rapor 88 sayfa olmuştur. Raporunda en fazla başlık kullanan şirket 9 ana başlıkla Barloworld Limited şirketi olmuştur. Bu şirket aynı zamanda 42 üst başlık kullanarak en fazla alt başlık kullanan şirket olmuştur.

Tablo-4: Raporlarda Başlık Kullanımı

Şirket	Rapor Başlığı (Orijinal Dil)	Rapor Başlığı (Türkçe)
Kumba Iron Ore Limited	Delivering Change Building Resilience Focused Excellence	Değişimi Sunma Esnekliği İnşa Etme Mükemmelliğe Odaklanma
Oceana Group Limited	<i>Başlık kullanılmamış</i>	<i>Başlık kullanılmamış</i>
Liberty Holdings Limited	Life Investments Health Corporate Properties Advice	Yaşam Yatırımları Sağlık Kurumu Mülk Tavsiyesi
ArcelorMittal South	Together creating value for all	Herkes için birlikte değer

Africa Limited		yaratma
Barloworld Limited	Creating shared value for sustainable outcomes	Sürdürülebilir sonuçlar için paylaşılan değer yaratma
Nampak Limited	<i>Başlık kullanılmamış</i>	<i>Başlık kullanılmamış</i>

Tablo-4'e göre Oceana Group Limited ve Nampak Limited şirketleri raporlarında başlık kullanımını tercih etmezken diğer şirketler raporlarda değişik başlıklar ve sloganlar kullanmışlardır.

5.4.2 Entegre Raporların Analizi

Araştırmada veri toplama ve analizi 6 aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar;

1. Aşama: Kodların oluşturulması,
2. Aşama: Entegre raporlardaki üst başlıkların kodlanması,
3. Aşama: Kodlanan üst başlıkların sözcük yoğunluğunun tespit edilmesi,
4. Aşama: Kodlanan üst başlıkların karakter yoğunluğunun tespit edilmesi,
5. Aşama: Kodlanan üst başlıklarının sayfa yoğunluğunun tespit edilmesi,
6. Aşama: Kodlanan üst başlıklara ait içerik başlıklarının yoğunluğunun tespit edilmesi, olarak belirlenmiştir. Yapılan analizle elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

1. Aşama: Kodların Oluşturulması

Çalışmada entegre raporlarda yer alması ve açıklanması beklenen başlıklar literatür taraması ile tespit edilmiştir. Tespit edilen bu başlıklar kodlanarak raporların analizinde kullanılmıştır. Kodların oluşturulması için entegre raporla ilgili anahtar kelimelerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu kelimelerin tespitiyle kodların oluşturulması için Tablo 5'te belirtilen referanslar kullanılmıştır.

Tablo-5: Oluşturulan Kodlar ve Açıklamaları

Kodlar	Açıklama	Referans
KOD 1	Rapor Hakkında	(IRC of SA, 2011: 12); Entegre rapor, kapsam ve sınırın kısa bir açıklamasını içermelidir.
KOD 2	İşletme Hakkında	(IRC of SA, 2011: 12-13, IIRC, 2013a: 24); Bir entegre rapor işletmenin adı, büyüklüğü, faaliyeti, ana bölümleri, ortaklık yapısı, iştirakleri, yönetim yapısı ve sorumlulukları gibi bilgileri vermelidir. Özellikle önceki dönemlere göre yaşanan büyük değişimleri vurgulayan önemli nicel bilgiler (örneğin çalışan sayısı, gelir,

		kuruluşun faaliyet gösterdiği ülke sayısı).
KOD 3	Strateji	(PWC, 2012a: 44); Entegre rapor içerik ögesinde işletmeler strateji ve hedeflerini net olarak tanımlamalıdır. Ayrıca, işletmelerin başarılarını nasıl ölçtüğü ve kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini nasıl koyduğunu belirtmelidirler.
KOD 4	Performans	(PWC, 2012a: 58); Entegre rapor işletmenin stratejik hedeflerine ve stratejilerine karşı nasıl bir performans gösterdiğine ilişkin bilgi sağlamalıdır.
KOD 5	Yönetim	(IIRC, 2013a: 25); Bir entegre rapor, “işletmenin kurumsal yönetim yapısı kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini nasıl destekliyor?” sorunun yanıtını vermelidir:
KOD 6	Hissedarlar	<i>Literatür değerlendirme sonucu</i> (Raporların ortak özellikleri)
KOD 7	Sermayeler	(IIRC, 2013a: 11-12); İşletmelerin başarıya ulaşması çeşitli sermaye ögelerine dayalıdır. Sermaye ögeleri, işletmenin faaliyetleri ve sonuçları ile artan, azalan ya da dönüştürülen bir değerler stoğudur. İşletmeler sermaye ögelerini farklı şekilde kategorize edebilir. Kategorize edilen sermaye ögeleri işletmeler tarafından, değer yaratma kavramının teorik temelini altını çizmek ve kullandıkları veya etkiledikleri tüm sermaye biçimlerini dikkate almasını sağlamaya yönelik kılavuz bilgileri sağlaması amacıyla raporda yer vermesi gerekir.
KOD 8	Yönetici Görüşleri	(IIRC, 2013a: 9, 16); Kurumsal yönetim sorumlularının aşağıdaki konular hakkındaki görüşleri: ^[17] _[5EP] <ul style="list-style-type: none"> • geçmiş ve gelecek performans arasındaki ilişki ve bu ilişkiyi değiştirebilecek faktörler, • işletmenin kısa, orta ve uzun vadedeki çıkarları arasında nasıl denge kurduğu, • işletmenin gelecekteki stratejik yönünü belirlerken geçmiş deneyimlerinden neler öğrendiği, • kurumsal yönetim sorumlularının raporun hazırlanmasında ve sunulmasında üstlendikleri rol, • gelecekteki raporlarda bu tür bir beyanın yer almasını sağlamak için atılan adımlar.
KOD 9	Finansal Raporlar	(IRC of SA, 2011: 15); Entegre rapor, kullanıcılarını bilinçli bir görüş sağlayabilmesi için yeterli mali bilgileri sağlamalıdır.
KOD 10	İş Modeli	(Serafeim, 2016: 20); Kuruluşun işletme modeli nedir? İş modeli, bir organizasyonun girdileri, kısa, orta ve uzun vadede organizasyonun stratejik amaçlarını gerçekleştirmeye ve değeri yaratmaya yönelik çıktılara ve çıktılara dönüştürmek için ticari faaliyetlerini nasıl kullandığıdır.
KOD 11	Değer Yaratma	(IIRC, 2013a: 10); Bir entegre rapor bir işletmenin zaman içinde nasıl değer yarattığını açıklar. Bir işletme tarafından zaman içinde yaratılan değer işletmenin faaliyetleri ve çıktıları tarafından sermaye ögeleri üzerinde yaratılan artışlar, azalmalar veya dönüşümlerle kendini gösterir.

KOD 12	Rapor Güvencesi	(Deloitte, 2012: 95); İşletmelerin entegre raporlama için benimsediği güvence düzenlemeleri düzgün bir şekilde planlanmalı ve uyarlanmalıdır.
KOD 13	Risk Yönetimi	(PWC, 2012b: 16); İyi raportörler risk paragraflarını raporun diğer alanlarına bağlayarak yatırımcılara ve müşterilere değerli bilgi verirler.
KOD 14	Ücret Raporları	(Deloitte, 2012: 18); Entegre raporda, <ul style="list-style-type: none"> • İşletmenin ücretlendirme stratejisi açıklanır, • Ücretlendirme, iş stratejisinde teslimatı sağlamak için nasıl kullanılır? sorusunun cevabı bulunur. • Uzun vadeli ve kısa vadeli teşvikler ile mali ve diğer teşvikler hakkında bilgi verir.
KOD 15	Paydaşlar	(Deloitte, 2012: 18); <ul style="list-style-type: none"> • Entegre rapor, işin paydaşlarına yöneliktir (Herkese ve her şeye yönelik değil, ancak önemli bilgileri paydaşlara sağlamaya odaklanmalıdır), • İşletmenin kilit paydaşlarını tanımlar. • Temel menfaat sahiplerinin kilit çıkarlarını ve endişelerini belirler ve raporda bu endişelere nasıl değinileceğini belirtir. • Etkili paydaş iletişimi sağlamak için strateji ve metodolojiyi açıklar.
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	(IIRC, 2013a: 24); Bir entegre raporda işletmenin faaliyet yapısı, pazarları, rekabet yapısı ve pazar konumu gibi bilgiler yer almalıdır.
KOD 17	İşletme Kaynakları	(Bray and Chapman 2012: 4); İşletmedeki işlerin süreci genellikle her aşamada farklı kaynaklara bağlı olacağından okuyucular bu işlemlerin hangi sermayeye bağlı olacağını ve hangi sermayeye etki edeceğini anlamak isterler. Dolayısıyla işletmeler bu bağlantıları anlatmalıdır.
KOD 18	Denetim	(IIA, 2015: 9-10); Entegre raporlama için üretilen bilgilerin etrafında güvenilir kılınması ve tavsiye edilebilecek hale gelmesi onun iç ve dış denetimi mümkün olacaktır.
KOD 19	Vekaletname	<i>Literatür değerlendirme sonucu</i> <i>(Raporların ortak özellikleri)</i>
KOD 20	İndeks	
KOD 21	Ekler	
KOD 22	Arka Kapak	

İşletmelerin entegre raporlamada konuları nasıl sunduklarını anlamak için yukardaki referansların temelinde 22 adet anahtar kelime grubu kodlanarak kod listesi oluşturulmuştur.

2. Aşama: Entegre Raporlarındaki Üst Başlıkların Kodlanması

Entegre raporlarda yer alan üst başlıklar konuların hangi yoğunlukta sunulduğunu anlamak için 1. Aşamada belirtilen kodlarla kodlanmıştır.

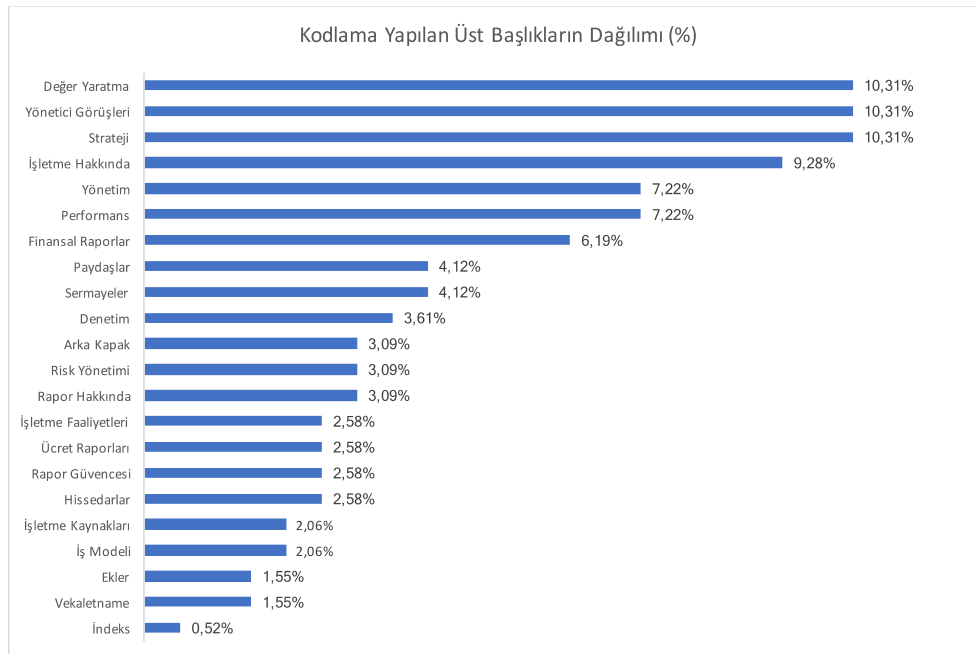
Ele alınan şirketlerin raporlarına göre kodlarının dağılımı Tablo-6 ve Grafik-1’de gösterildiği gibidir.

Tablo-6: Kodlanan Üst Başlıkların Şirketlere Göre Dağılımı

Kodlar	Açıklama	Kum ba	Oce ana	Lib erty	Arc elor	Barlo world	Na mp ak	Top lam	Frekan s
KOD 1	Rapor Hakkında	1	1	1	1	1	1	6	3,09%
KOD 2	İşletme Hakkında	1	4	3	3	6	1	18	9,28%
KOD 3	Strateji	1	5	4	4	2	4	20	10,31%
KOD 4	Performans	3	5	2	2	1	1	14	7,22%
KOD 5	Yönetim	2	3	2	2	3	2	14	7,22%
KOD 6	Hissedarlar	0	1	0	1	1	2	5	2,58%
KOD 7	Sermayeler	1	0	1	0	0	6	8	4,12%
KOD 8	Yönetici Görüşleri	4	4	1	3	5	3	20	10,31%
KOD 9	Finansal Raporlar	0	6	0	2	2	2	12	6,19%
KOD 10	İş Modeli	1	1	1	0	1	0	4	2,06%
KOD 11	Değer Yaratma	1	2	4	2	8	3	20	10,31%
KOD 12	Rapor Güvencesi	0	0	0	0	2	3	5	2,58%
KOD 13	Risk Yönetimi	1	2	0	1	1	1	6	3,09%
KOD 14	Ücret Raporları	1	1	0	1	1	1	5	2,58%
KOD 15	Paydaşlar	2	1	1	1	3	0	8	4,12%
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1	1	1	1	0	1	5	2,58%
KOD 17	İşletme Kaynakları	1	0	0	0	2	1	4	2,06%
KOD 18	Denetim	0	0	0	3	2	2	7	3,61%

KOD 19	Vekaletname	0	0	0	2	0	1	3	1,55%
KOD 20	İndeks	0	0	1	0	0	0	1	0,52%
KOD 21	Ekler	1	0	0	1	0	1	3	1,55%
KOD 22	Arka Kapak	1	1	0	1	1	2	6	3,09%
Toplam		23	38	22	31	42	38	194	100 %

Yapılan içerik çalışması neticesinde en çok kodlanan başlıklar %10,31 ile “Değer Yaratma”, “Yönetici Görüşleri” ve “Strateji” konuları ile ilgili olmuştur. Bu konuları %9,28 ile “İşletme Hakkında” bilgileri içeren başlık ve %7,22 ile “Yönetim” ve “Performans” başlıkları ile ilgili kodlamalar takip etmiştir. En fazla kodlama Barloworld Şirketi’ne ait entegre raporun başlıklarına yapılırken en az kodlama ise Liberty Şirketi’nin entegre raporuna yapılmıştır.

Grafik-1: Kodlama Yapılan Üst Başlıkların Dağılımı

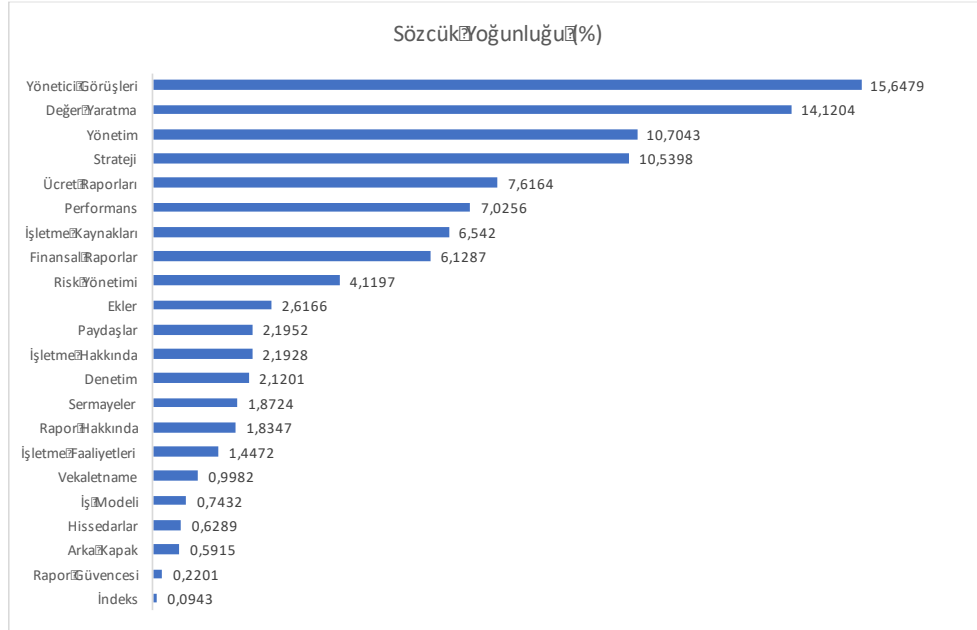
3. Aşama: Kodlanan Üst Başlıkların Sözcük Yoğunluğunun Tespit Edilmesi

Şirketlerin entegre raporlamada kullandıkları üst başlıkların anlatımı için kullandıkları sözcüklerin yoğunluğu aşağıdaki Tablo-7 ve Grafik-2’de gösterildiği gibidir.

Tablo-7: Kodlanan Üst Başlıkların İçeriğini Anlatan Sözcüklerin Yoğunluğu

Kodlar	Açıklama	Sözcük Yoğunluğu (%)
KOD 1	Rapor Hakkında	1,8347
KOD 2	İşletme Hakkında	2,1928
KOD 3	Strateji	10,5398
KOD 4	Performans	7,0256
KOD 5	Yönetim	10,7043
KOD 6	Hissedarlar	0,6289
KOD 7	Sermayeler	1,8724
KOD 8	Yönetici Görüşleri	15,6479
KOD 9	Finansal Raporlar	6,1287
KOD 10	İş Modeli	0,7432
KOD 11	Değer Yaratma	14,1204
KOD 12	Rapor Güvencesi	0,2201
KOD 13	Risk Yönetimi	4,1197
KOD 14	Ücret Raporları	7,6164
KOD 15	Paydaşlar	2,1952
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1,4472
KOD 17	İşletme Kaynakları	6,5420
KOD 18	Denetim	2,1201
KOD 19	Vekaletname	0,9982
KOD 20	İndeks	0,0943
KOD 21	Ekler	2,6166
KOD 22	Arka Kapak	0,5915
Toplam		100,00

Entegre raporlarında kodlanan her bir bölümün sözcük yoğunluğunun ilk sırasında %15,65 ile “Yönetici Görüşleri” yer almaktadır. Bunu %14,12 ile “Değer Yaratma”, %10,70 ile “Yönetim” ve %10,54 ile “Strateji” konularını içeren kodlamalar takip etmektedir. En az sözcük yoğunluğu ise %0,094’le “İndeks” ve %0,22’yle “Rapor Güvencesi” kodlamalarında oluşmuştur.

Grafik-2: Sözcük Yoğunluğunun Yüzdesele Dağılımı

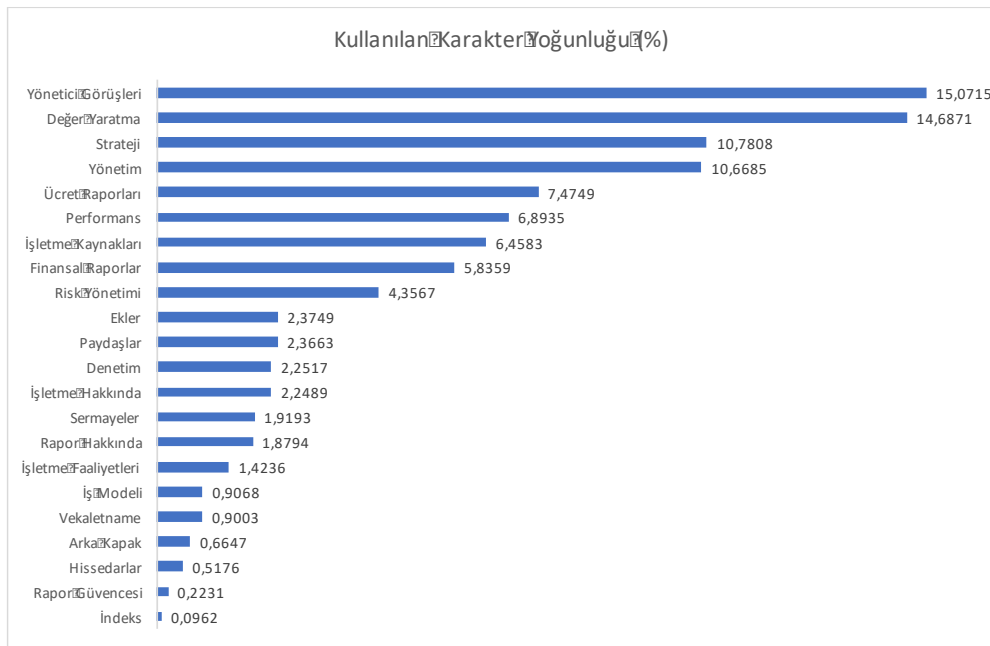
4. Aşama: Kodlanan Üst Başlıkların Karakter Yoğunluğunun Tespit Edilmesi

Entegre raporlamada şirketlerin kodlanan başlıkları ifade etmek için kullandıkları karakterlerin yoğunluğu aşağıdaki Tablo-8 ve Grafik-3'te gösterildiği gibidir.

Tablo-8: Kodlanan Üst Başlıkların İçeriğini Anlatan Karakterlerin Yoğunluğu

Kodlar	Açıklama	Karakter Yoğunluğu (%)
KOD 1	Rapor Hakkında	1,8794
KOD 2	İşletme Hakkında	2,2489
KOD 3	Strateji	10,7808
KOD 4	Performans	6,8935
KOD 5	Yönetim	10,6685
KOD 6	Hissedarlar	0,5176
KOD 7	Sermayeler	1,9193
KOD 8	Yönetici Görüşleri	15,0715
KOD 9	Finansal Raporlar	5,8359

KOD 10	İş Modeli	0,9068
KOD 11	Değer Yaratma	14,6871
KOD 12	Rapor Güvencesi	0,2231
KOD 13	Risk Yönetimi	4,3567
KOD 14	Ücret Raporları	7,4749
KOD 15	Paydaşlar	2,3663
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1,4236
KOD 17	İşletme Kaynakları	6,4583
KOD 18	Denetim	2,2517
KOD 19	Vekaletname	0,9003
KOD 20	İndeks	0,0962
KOD 21	Ekler	2,3749
KOD 22	Arka Kapak	0,6647
Toplam		100,00

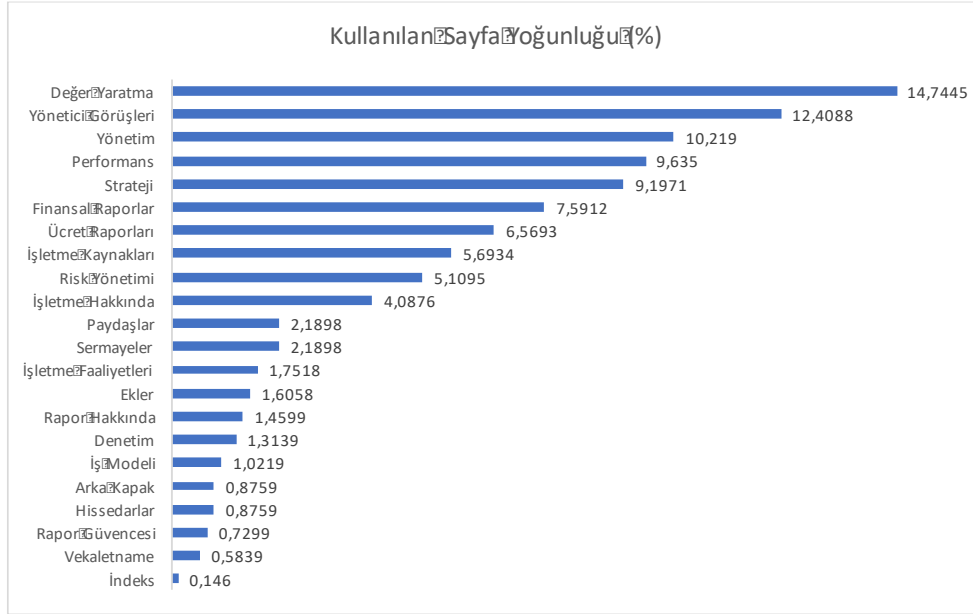
Grafik-3: Kullanılan Karakterlerin Yüzdesel Yoğunluğu

5. Aşama: Kodlanan Üst Başlıklarının Sayfa Yoğunluğunun Tespit Edilmesi

Entegre raporlamada kodlanan başlıklar için kullanılan sayfaların yoğunluğu aşağıdaki Tablo-9 ve Grafik-4'te gösterildiği gibidir.

Tablo-9: Kodlanan Üst Başlıkların İçeriğini Anlatan Sayfaların Yoğunluğu

Kodlar	Açıklama	Kullanılan Sayfa Yoğunluğu (%)
KOD 1	Rapor Hakkında	1,4599
KOD 2	İşletme Hakkında	4,0876
KOD 3	Strateji	9,1971
KOD 4	Performans	9,6350
KOD 5	Yönetim	10,2190
KOD 6	Hissedarlar	0,8759
KOD 7	Sermayeler	2,1898
KOD 8	Yönetici Görüşleri	12,4088
KOD 9	Finansal Raporlar	7,5912
KOD 10	İş Modeli	1,0219
KOD 11	Değer Yaratma	14,7445
KOD 12	Rapor Güvencesi	0,7299
KOD 13	Risk Yönetimi	5,1095
KOD 14	Ücret Raporları	6,5693
KOD 15	Paydaşlar	2,1898
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1,7518
KOD 17	İşletme Kaynakları	5,6934
KOD 18	Denetim	1,3139
KOD 19	Vekaletname	0,5839
KOD 20	İndeks	0,1460
KOD 21	Ekler	1,6058
KOD 22	Arka Kapak	0,8759
Toplam		100,00

Grafik-4: Kullanılan Sayfa Yoğunluğunun Yüzdesele Dağılımı

Kodlanan başlıkların kullandıkları sayfa yoğunluğunda en yoğun başlıklar %14,74’le “Değer Yaratma”, %12,41’le “Yönetici Görüşleri” ve %10,22 ile “Yönetim” konuları olmuştur. En az sayfa yoğunluğu ise %0,15’le “İndeks” ve %0,58 ile Vekaletname kodlarında kullanılmıştır.

6. Aşama: Kodlanan Üst Başlıklara Ait İçerik Başlıklarının Yoğunluğu

Entegre raporlamada kodlanan üst başlıkların kullandıkları alt başlıkların yoğunluğu ile ilgili bilgiler Tablo 10 ve Grafik 5’te gösterildiği gibidir.

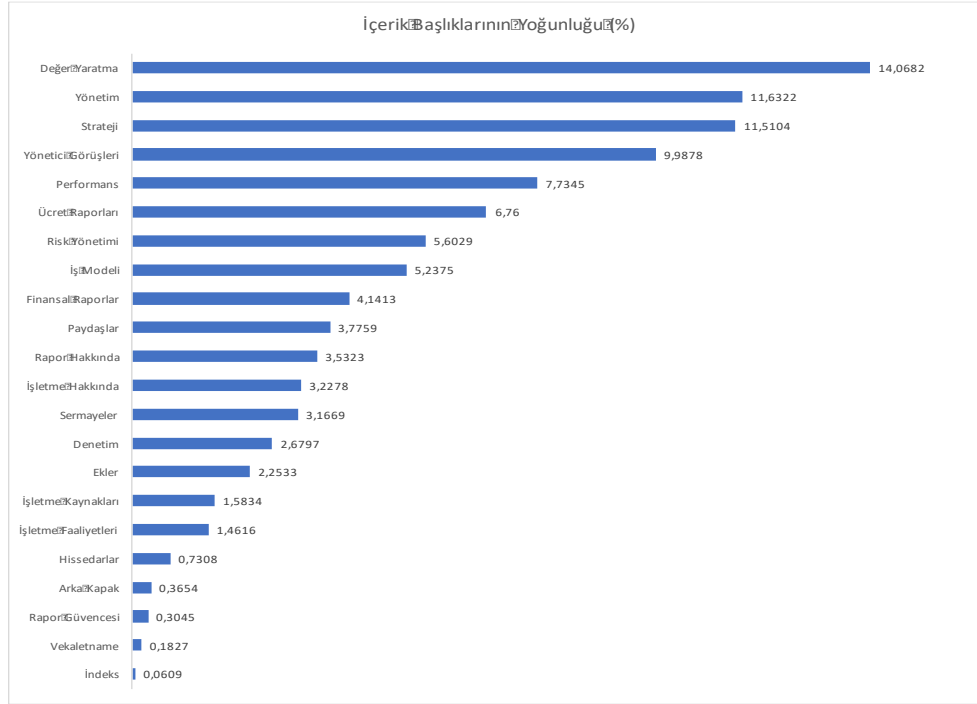
Tablo-10: Kodlanan Üst Başlıkların İçeriğinde Yer Alan Alt Başlıkların Yoğunluğu

Kodlar	Açıklama	İçerik Başlıklarının Yoğunluğu (%)
KOD 1	Rapor Hakkında	3,5323
KOD 2	İşletme Hakkında	3,2278
KOD 3	Strateji	11,5104
KOD 4	Performans	7,7345
KOD 5	Yönetim	11,6322
KOD 6	Hissedarlar	0,7308
KOD 7	Sermayeler	3,1669
KOD 8	Yönetici Görüşleri	9,9878

KOD 9	Finansal Raporlar	4,1413
KOD 10	İş Modeli	5,2375
KOD 11	Değer Yaratma	14,0682
KOD 12	Rapor Güvencesi	0,3045
KOD 13	Risk Yönetimi	5,6029
KOD 14	Ücret Raporları	6,76
KOD 15	Paydaşlar	3,7759
KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1,4616
KOD 17	İşletme Kaynakları	1,5834
KOD 18	Denetim	2,6797
KOD 19	Vekaletname	0,1827
KOD 20	İndeks	0,0609
KOD 21	Ekler	2,2533
KOD 22	Arka Kapak	0,3654
Toplam		100,00

Entegre raporlarında kodlanan her bir bölümün sözcük yoğunluğunun ilk sırasında %15,65 ile “Yönetici Görüşleri” yer almaktadır. Bunu %14,12 ile “Değer Yaratma”, %10,70 ile “Yönetim” ve %10,54 ile “Strateji” konularını içeren kodlamalar takip etmektedir. En az sözcük yoğunluğu ise %0,094’le “İndeks” ve %0,22’yle “Rapor Güvencesi” kodlamalarında oluşmuştur.

Kodlanan üst başlıkların içeriğini anlatmak için kullanılan başlıkların yoğunluğuna baktığımızda en yoğun içerik başlığı %14,07’ile “Değer Yaratma”, %11,63 “Yönetim” ve %11,51’le “Strateji” başlığı olurken, en az içerik başlığı yoğunluğu ise %0,06’yla “İndeks” ve %0,18 ile “Vekaletname” ile ilgili konularda olmuştur.

Grafik-5: İçerikte Yer Alan Alt Başlıkların Yüzesel Dağılımı

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapılan değerlendirmeye göre şirketlerin raporlarda kullandıkları konuları “1. derece”, “2. derece” ve “3. derece” olarak üç dereceli kategorik sınıfa ayırmak mümkündür. Bu derecelendirmenin yapılmasında analizlerde hesaplanan yoğunlukların ortalaması ve ortalamalara göre hesaplanan sınıf aralığı için Sturges formülü dikkate alınmıştır. Hesaplamanın formülü ve sonucu aşağıdaki gibidir:

$$\text{Yoğunluk aralığı} = \frac{\text{Ortalama yoğunluk genişliği}}{1 + 3,3 * \text{Log}(kod sayısı)}$$

$$\text{Yoğunluk aralığı} = \frac{14,4051 - 0,0994}{1 + 3,3 * \text{Log}(22)} = 2,6345$$

Elde edilen sonuç sayı karmaşıklığından kaçınmak için 3’e yuvarlanmış ve “0-3”, “3-6”, “6 ve üzeri” olmak üzere üç sınıf oluşturulmuştur. Bu sınıflara göre “6 ve üzeri” sınıfı “1. derece”, “3-6” sınıfı “2. derece” ve “0-3” sınıfı ise “3. derece” olarak adlandırılmıştır. Aşağıdaki tabloda, yapılan kodlamaların ortalama yoğunlukları ve buna göre hangi sınıfta yer aldığı verilmiştir.

Tablo-11’ de görüleceği gibi en fazla kodlama 3. derece kategorisinde sınıflanmıştır. Bu kategorideki toplam kodlama sayısı 13’tür. 2. derece kategoride 3 kodlama ve 1. derece kategoride ise 6 kod sınıflanmıştır.

Tablo-11: Kodların Ortalama Yoğunluğu ve Derecesi

Kategori	Yoğunluk Aralığı	Kodlar	Açıklama	Ortalama Yoğunluk (%)
1.derece	6 ve üzeri	KOD 11	Değer Yaratma	14,4051
		KOD 8	Yönetici Görüşleri	13,2790
		KOD 5	Yönetim	10,8060
		KOD 3	Strateji	10,5070
		KOD 4	Performans	7,8222
		KOD 14	Ücret Raporları	7,1052
2.derece	3 ile 6 arası	KOD 9	Finansal Raporlar	5,9243
		KOD 17	İşletme Kaynakları	5,0693
		KOD 13	Risk Yönetimi	4,7972
3.derece	0 ile 3 arası	KOD 2	İşletme Hakkında	2,9393
		KOD 15	Paydaşlar	2,6318
		KOD 7	Sermayeler	2,2871
		KOD 21	Ekler	2,2127
		KOD 1	Rapor Hakkında	2,1766
		KOD 18	Denetim	2,0914
		KOD 10	İş Modeli	1,9774
		KOD 16	İşletme Faaliyetleri	1,5211
		KOD 6	Hissedarlar	0,6883
		KOD 19	Vekaletname	0,6663
		KOD 22	Arka Kapak	0,6244
		KOD 12	Rapor Güvencesi	0,3694
		KOD 20	İndeks	0,0994

Kategorilerin toplam rapor içerisindeki yoğunluk oranları ise aşağıdaki gibidir:

Tablo-12: Raporların Derecelere Göre Dağılımı

Kategori	Toplam Yoğunluk Oranı (%)
1.derece	63,9244
2.derece	15,7908
3.derece	20,2849

Tablo-12'ye göre entegre raporlarda ortaya çıkan en fazla yoğunluğu 1.derece kategorilerini yer alan kodlar oluştururken, en az yoğunluk ise 2. derece kategorinin olmuştur. 3. derece kategorileri ise kod yoğunluğu ile dikkat çekmektedir.

Bulgulara göre entegre raporlarda en yoğun anlatılan başlıklar “değer yaratma” ve “yönetici görüşleri” olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan entegre raporun temel kavramlarından olan “sermayeler” ve “iş modeli” başlıklarının yoğunluk oranlarının ise düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında, Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi tarafından yayınlanan kılavuz ve raporun kanaat önderlerinin ortak görüşleri doğrultusunda entegre raporun özünü oluşturan öğelerin yüksek yoğunlukta kullanılmış olması beklenmektedir. Fakat “sermayeler” ve “iş modeli” başlıklarının raporda düşük yoğunlukta gözükmeleri farklı bir değerlendirme yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu kapsamda yapılan incelemede söz konusu öğelerin başlık olarak değil de, daha çok diğer başlıklar içerisinde sıkça bahsedilen konular olarak ele alındığı anlaşılmıştır. “Sermayeler” ve “iş modeli” konularından özellikle entegre raporun özünü oluşturan “strateji”, “performans” ve “yönetim” gibi başlık yoğunluğu yüksek olan diğer öğelerin başlıkları altında yoğun bir şekilde bahsedildiği görülmüştür.

Dünyada entegre raporlama ile ilgili çeşitli ilkelerin ve prensiplerin ortaya koyulduğu çalışmalar olmasına rağmen henüz bu konuda herhangi bir zorunluluk yoktur. Entegre rapor hazırlayacak olan şirketler ortaya koyulan bu prensipler çerçevesinde raporlarını serbest biçimde hazırlaması ve kendi durumlarını ortaya koyacak en uygun yöntemi bulması gerekmektedir. Entegre raporlama, halen dünya çapında sınırlı sayıda işletme tarafından uygulanan bir yönetim uygulamasıdır. Entegre raporlamanın evrensel olarak benimsenmesi, gelecekte piyasa ve düzenleyici güçlerin bir işbirliği gerektirir.

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırma sonuçları, işletmelerin entegre rapor hazırlarken dikkate alması gereken başlıkları ve bu başlıkların ne

kadar yoğun bir biçimde anlatması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Entegre raporlama içeriğinin başlıklar bağlamında bir standartta kavuşması hedefi için, başarılı raporların incelenmesi ve bu raporların içerik analizinin yapılması doğru bir yol gösterici yöntem olarak düşünülmektedir. Gelecekte hedef kitlesi ve kapsamı genişletilmiş yeni çalışmalar yapılarak bu yöntem desteklenerek, geliştirilebilir, böylece entegre rapor çevresine ışık tutacak alt yapı standartlarına ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Abeysekera, I. (2013). A Template For Integrated Reporting. *Emerald Journal of Intellectual Capital*, 14(2), 227-245.

Adams, S. and Simnett, R. (2011). Integrated reporting: an opportunity for Australia's not-for-profit sector. *Australian Accounting Review*, Vol. 21 No. 3, 292-301.

Aras, G. ve Sarioğlu, G. U. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama. *TÜSİAD*, İmak Ofset, İstanbul.

Aras, G. (2016). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama. *Kurumsal Yönetim*, Sayı 32: 42-46.

Busco, C., Frigo, M. L., Quattrone, P. and Riccaboni, A. (2013). Redefining Corporate Accountability through Integrated Reporting. *Strategic Finance*, 33-41. Available At: <http://sfmagazine.com/wp-content/uploads/sfarchive/2013/08/Redefining-Corporate-Accountability-through-Integrated-Reporting.pdf>.

Büdeyri, T. ve Kısa, A. (2016). Entegre Raporlama (ER): Literatür Araştırması, *Proceedings of SOCIOINT 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities*, İstanbul, 182-188.

Bray, M. and Chapman, M. (2012). *What does an Integrated Report look like?*. Published by KPMG, UK, Available at: <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2013/04/what-does-ir-look-like.pdf>.

CGMA (2014). Integrated Thinking - The next step in integrated reporting. *The Chartered institute of management accountants*, Available At: <https://www.cgma.org/Resources/Reports/DownloadableDocuments/integrated-thinking-the-next-step-in-integrated-reporting.pdf>.

Cheng, M., Green, W., Conradie, P., Konishi, N. and Romi, A. (2014). The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future

Research Opportunities. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 25:1, 90-119.

Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. New York, NY: Routledge.

Deloitte (2012). *Integrated Reporting – Navigating Your Way to a truly Integrated Reporting*. Edition 3, August, Designed and produced by The Creative Studio at Deloitte, Johannesburg.

Doni, F., Gasperini, A. and Pavone, P. (2016). Early Adopters of Integrated Reporting: The Case of The Mining Industry in South Africa. *African Journal of Business Management*, 10(9): 187-208.

Dumitru, M., Glavan, M. E., Gorgan, C. and Dumitru, V. F. (2013). International Integrated Reporting Framework: A Case Study in The Software Industry. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 15(1): 24-39.

Eccles, R. G. and Serafeim, G. (2011a). *The Role of the Board in Accelerating the Adoption of Integrated Reporting*. Director Notes (The Conference Board).

Eccles, R. G. and Serafeim, G. (2011b). *Accelerating the adoption of integrated reporting*. Francesco de Leo and Matthias Vollbracht (Ed.), Available at Social Science Research Network (SSRN), CSR Index, 2.2., 70-92. Available at: <http://ssrn.com/abstract=1910965>.

Eccles, Robert G. and Krzus, Michael P. (2010). One Report: Integrated Reporting For A Sustainable Strategy. *Financial Executive*, Vol. 26, Issue 2, 28-32.

Eccles, R. G. and Serafeim, G. (2014). *Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective*. Working Paper, Harvard Business School.

Elmacı, O. ve Sevim, Ş. (2017). Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8): 18-36.

Engelbrecht L. and Ballot C. (2015). *Analysis: Beyond the Integrated Report*. Available at: <http://www.accountancysa.org.za/analysis-beyond-the-integrated-report/>.

Ernst and Young (EY) (2013). *The Concept of “Capital” in Integrated Reporting*. Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-capital-in-integrated-reporting/\\$FILE/ey-capital-in-integrated-reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-capital-in-integrated-reporting/$FILE/ey-capital-in-integrated-reporting.pdf).

Ernst and Young (EY) (2016). *EY's Excellence in Integrated Reporting Awards 2016*. Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-excellence-integrated-reporting-awards-2016/\\$FILE/ey-excellence-integrated-reporting-awards-2016.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-excellence-integrated-reporting-awards-2016/$FILE/ey-excellence-integrated-reporting-awards-2016.pdf).

Faria, M. J. da S. (2016). A New Form of Reporting For Companies. The Integrated Reporting. *International Journal of Management and Economics Invention*, 2(11): 1081-1091.

Frías-Aceituno, J.V., Rodríguez-Ariza, L. and García-Sánchez, I.M. (2012). The role of the board in the dissemination of integrated corporate social reporting. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 20, 219-233. Available at: <http://dx.doi.org/10.1002/csr.1294>.

Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G. ve Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye'de Eğitim Teknolojileri Araştırmalarındaki Eğilimler: 2000-2009 Dönemi Makalelerinin İçerik Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1): 177-199.

GRI (2016). *Forging a Path to Integrated Reporting*. Stichting Global Reporting Initiative. Available At: https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/GRI-CLG_IntegratedReporting.pdf.

IIA (2015). *The Role of Internal Audit in Non-Financial and Integrated Reporting*. Chartered Institute of Internal Auditors.

IRCSA (2011). *Framework for Integrated Reporting and the Integrated Report. Discussion Paper*, Integrated Reporting Committee of South Africa, Available at: <http://www.sustainabilitysa.org/Portals/0/IRC%20of%20SA%20Integrated%20Reporting%20Guide%20Jan%2011.pdf>.

International Integrated Reporting Council (IIRC), (2013a). *The International Integrated Reporting Framework*. Available at: <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>.

International Integrated Reporting Council (IIRC), (2013b). *Consultation Draft of The International <IR> Framework*. Available at: <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/03/Consultation-Draft-of-the-InternationalIRFramework.pdf>.

International Integrated Reporting Council (IIRC), (2013c). *Business Model – Background Paper For IR*. Available at: http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/03/Business_Model.pdf.

Integrated Reporting Committee (IRC) of South Africa, (2014). *Preparing An Integrated Report - A Starter's Guide*. Available at: http://www.integratedreportingsa.org/Portals/0/Documents/IRCSA_Starters_Guide.pdf.

Karğın, S., Aracı, H. ve Aktaş, H., (2013). Entegre Raporlama: Yeni Bir Raporlama Perspektifi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 6(1): 27-46.

Lipunga A. M. (2015). Integrated Reporting in Developing Countries: Evidence from Malawi. *Journal of Management Research*, Vol. 7, No. 3, 130-156.

Makiwane, T. and Padia, N. (2013). Evaluation of Corporate Integrated Reporting in South Africa Post King-III Release in South Africa: An Exploratory Enquiry. *Journal of Economic and Financial Sciences*, 26(2): 421-438.

Mammatt, J. (2009). *Integrated Sustainability Reporting and Assurance*. Paper for CIS Corporate Governance Conference on 10 to 11 September, Available at: <https://www.chartsec.co.za/documents/speakerPres/JayneMammatt/MammattIntegratedSustainabilityReportingandAssurance.pdf>.

Morros, J. (2016). The Integrated Reporting: A Presentation of The Current State of Art and Aspects of Integrated Reporting That Need Further Development. *Intangible Capital*, 12(1), 336-356.

Nkonki (2016). *Integrated Reporting – Raising The Bar*. Available at: https://www.nkonki.com/images/integrated-reporting/Top_100_JSE_Listed/2016/161108_JSE_Top_100_Integrated_Reporting_Awards_email_version.pdf.

Poignant, A. and Stensiö, S. (2014). *The effect of integrated reporting on corporate environmental disclosure*. Master thesis in Accounting and Financial Management, Stockholm School of Economics.

PWC (2012a). *Integrated Reporting The Future of Corporate Reporting*. Published by PricewaterhouseCoopers AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft, Available at: <https://www.pwc.nl/nl/assets/documents/pwc-handboek-integrated-reporting.pdf>.

PWC (2012b). *Integrated Reporting: The Construction and Engineering Sector Is Changing, Reporting Must Too*. Published by PricewaterhouseCoopers AG Wirtschaftsprüfungsgesellschaft, Available at: <http://www.cf-support.nl/kennisbank/Branchedocumentatie/Bouw/2012-11-00,%20PWC,%20Integrated%20reporting.pdf>.

- Serafeim, G. (2014). *Integrated Reporting and Investor Clientele*. Harvard Business School Working Paper, No. 14-069.
- Serafeim, G. (2016). *Integrated Reporting - Statement on Management Accounting*. IMA.
- Topçu, M. K. ve Korkmaz, G. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1): 1-22.
- Van Zyl, A. S. (2013). Sustainability and Integrated Reporting In The South African Corporate Sector. *The International Business and Economic Research Journal*, 12(8): 903-926.
- Wild, S. and van Staden, C. (2013). *Integrated Reporting: Initial Analysis of Early Reporters—An Institutional Theory Approach*. Proceedings of 7th Asia Pacific Interdisciplinary Accounting Research Conference, Kobe.

TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI (2005-2017)*

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ERTAN^a

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 463-478

ÖZ

Sürdürülebilirlik raporları, işletmelerin faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal yönlerini kamuya iletilmesini sağlayan araçlardır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de, 2005-2017 yılları arasında yayınlanmış olan sürdürülebilirlik raporlarını inceleyerek geçmiş ve mevcut durumunu analiz etmektir. Çalışmada 2005- 2017 yılları arasında 120 işletme tarafından yayınlanmış 391 adet sürdürülebilirlik raporu incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye’de yıllar itibarı ile yayınlanan sürdürülebilirlik raporları sayısında artış olmuştur. Ayrıca, Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasında en yaygın olarak kullanılan rehber, Küresel Raporlama Girişimi tarafından oluşturulmuş olan rehberlerdir. Yayınlanmış olan sürdürülebilirlik raporları uygulanma seviyeleri açısından incelendiğinde, yüksek uygulama seviyesinde hazırlanmış rapor sayısının az olduğu görülmüştür. Sürdürülebilirlik raporları sektör bazında incelendiğinde en çok raporun imalat sektöründe faaliyette bulunan işletmeler tarafından hazırlandığı ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik raporları, Küresel Raporlama Girişimi.

JEL Kodları: M49, M14.

SUSTAINABILITY REPORTING IN TURKEY (2005-2017)

ABSTRACT

Sustainability reports are intermediaries that provide information to the public regarding the economic, environmental and social aspects of companies' operations. The aim of this study is to analyze past and current situation in Turkey by examining sustainability reports published between 2005-2017. 391 sustainability reports published by 120 companies are examined in this study. According to the findings of the study, the number of sustainability reports has increased by years in Turkey. In addition, Global Reporting Initiatives guidelines are the most widely used frameworks in Turkey. When sustainability reports are examined in terms of application level, it is seen that number of reports prepared at high application level is low. And most of the reports are prepared by companies operating in manufacturing sector.

Keywords: Sustainability, Sustainability Reports, Global Reporting Initiative.

JEL Codes: M49, M14.

* Makalenin gönderim tarihi: 29.03.2018; Kabul tarihi: 19.05.2018, iThenticate benzerlik oranı %15

^a Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yasertan@uludag.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olan sanayi devrimi, bir taraftan büyük ölçekli üretim yapabilen sanayi kuruluşlarının ortaya çıkmasını ve sayılarının artmasını sağlarken, diğer taraftan insanları, sınırsız tüketim arzuları nedeniyle, 1900'lü yıllara kadar farkına varamayacakları kaçınılmaz bir sonuca sürüklemiştir. Ekolojik dengenin bozulması ve çevre kirliliği olarak karşımıza çıkan ve insanlığın geleceğini tehdit eden bu sonuç, sürdürülebilir kalkınma kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma “günümüz ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarından fedakârlık yapılmaksızın karşılanabilmesi” olarak tanımlanmaktadır (The World Commission on Environment and Development, 1987). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, bu kavramın ülke ekonomilerini oluşturan birer ekonomik birim olan işletmeler düzeyinde ele alınmasını gerektirmektedir. İşletmelerin sürdürülebilir olması ise hem ekonomik açıdan, hem çevresel açıdan, hem de sosyal açıdan sürdürülebilir olmalarına bağlıdır (Heemskerk ve diğerleri, 2002: s.6).

Ekonomik sürdürülebilirlik, uzun dönemde işletmenin karlılığını koruyabilmek ve arttırabilmek amacıyla işletme varlıklarının etkin ve etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Her ne kadar işletmelerin nihai hedefi kar elde etmek olsa da, işletme ile ilgili alınacak kararlarda ekonomik sürdürülebilirlik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik ile bütünleşik bir şekilde ele alınmalıdır. Nitekim işletmenin finansal ve ekonomik performansının iyi olması, kısa dönemde faaliyetlerini sürdürebileceğinin bir göstergesi iken uzun dönemde işletmenin varlığını garanti etmemektedir. Uzun dönemli tahminlerin yapılabilmesi için işletmenin faaliyette bulunduğu çevrenin ve sosyal unsurların da dikkate alınması gerekmektedir (Doane, MacGillivray, 2001)

2000'li yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması adıyla ortaya çıkarak günümüze kadar gelişerek varlığını sürdüren sürdürülebilirlik raporlaması ile, bilgi kullanıcıları işletmelerin ekonomik, çevresel ve sosyal faaliyetleri konusunda bilgi sahibi olabilmektedir. (Önce ve diğerleri,2015: s.235).

Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu kuruluşun kara, hava, su ve ekosistemler de dahil olmak üzere yaşayan ve yaşamayan doğal sistemler üzerindeki etkisiyle ilgilidir (Global Reporting Initiative, 2013: s.52). Çevresel sürdürülebilirlik, işletmelerin stratejilerini oluştururken ve faaliyetlerini gerçekleştirirken, içinde buldukları çevrede oluşturacakları negatif etkileri en aza indirecek şekilde davranmalarını gerektirmektedir. İşletmeler enerji ve su gibi girdilere ve emisyonlar, atıklar gibi çıktılara ilişkin bilgileri sürdürülebilirlik raporları vasıtası ile kamu ile paylaşmaktadır.

İşletmelerin stratejileri ve politikaları, işletme çalışanlarını, tedarikçilerini, müşterilerini ve hatta toplum içinde işletme ile direkt ilişkisi olmayan kesimleri etkilemektedir. Sosyal sürdürülebilirlik, bu etkileşimin, gelecek nesillerin de en azından şimdiki neslin sahip olduğu yaşam kalitesine sahip olmalarını ve hatta gelecek neslin yaşam kalitesini arttırabilmeyi sağlayacak proaktif bir şekilde ele alınmasını ve yönetilmesini gerektiren bir kavramdır. İşletmeler sürdürülebilirlik raporlarında, işletmede çalışanlara ait demografik bilgilere, iş güvenliği ve sağlığına ilişkin olarak gerçekleştirilen faaliyetlere, işletmedeki eğitim faaliyetlerine, kadın ve erkek çalışanlara sağlanan haklara ilişkin bilgilere yer vermekte, böylece bilgi kullanıcıları işletmenin sosyal sürdürülebilirliği ile ilgili bilgi sahibi olabilmektedir.

Çalışmamızda öncelikle sürdürülebilirlik raporları ile ilgili bilgi verilmiş, daha sonra sürdürülebilirlik raporları ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan çalışmalar irdelenmiştir. Son olarak da çalışmanın amacı doğrultusunda, Türkiye’de 2005-2017 yılları arasında hazırlanmış olan sürdürülebilirlik raporları analiz edilmiştir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARI

İşletmelerin finansal ve finansal olmayan bilgilerinin kamu ile paylaşımlarında bir aracı olan sürdürülebilirlik raporları bazı ülkelerde yasaların zorunlu kıldığı bir uygulama iken, ülkemiz gibi bazı ülkelerde de gönüllülük esasına dayanan bir uygulama şeklindedir. Sürdürülebilirlik raporları hazırlamalarının işletmeler için yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kolk, 2004: s.54):

- İşletmelerin hedeflerini gerçekleştirme kabiliyetlerini arttırır,
- Çevresel stratejilerin uygulanmasını kolaylaştırır,
- İşletme içinde çevresel konularda bilinçlenmeyi sağlar,
- İşletme mesajının açık olarak ifade edilmesini sağlar,
- Şeffaflığı arttırdığı için kredibilitateyi de arttırır,
- İşletme itibarını arttırır,
- Maliyet tasarrufu sağlar,
- Verimlilik artışı sağlar,
- Çalışanları motive eder.

Sürdürülebilirlik raporları, işletmeler açısından sağladığı yararların yanında, hükümetlere işletmelerin ekonomiye etkisini ve katkısını değerlendirme imkânı vermekte, sürdürülebilir küresel ekonominin sağlanması açısından da hayati öneme sahip bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır ([Global Reporting Initiative](#)).

Gerek işletmeler, gerek hükümetler gerekse küresel ekonomi açısından faydalarının yanında sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasının bazı zorlukları da bulunmaktadır. PricewaterhouseCoopers, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği tarafından 2011 yılında 215 Türk İşletmesi üzerinde yapılmış olan bir araştırmada, işletmeler tarafından, sürdürülebilirlikle ilgili uygulamalara ihtiyaç duyulmamış olmasının, bilgi eksikliğinin, maliyetin ve yetişmiş insan kaynağı eksikliğinin sürdürülebilirlik uygulamalarının önündeki engeller olarak görüldüğü ortaya konmuştur (PricewaterhouseCoopers, 2011: s.15). Geçen zaman zarfında sürdürülebilirlik kavramının bilinirliğinin arttığı, sürdürülebilirlik raporlarının aslında birer rekabet aracı olduğunun farkına varıldığı ve yetişmiş insan kaynağı ile ilgili problemin ortadan kalktığı varsayılsa da, kurumsal faaliyetlerin çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini ana hatları ile de olsa ortaya koyabilmek sürdürülebilirlik raporlarının en önemli zorluklarından biri olmaya devam etmektedir. Selimoğlu ve Çalışkan (2016: s.3) tarafından ifade edildiği gibi, çevresel, sosyal ve ekonomik etkiler; birbirleriyle çelişen amaçları, aralarındaki etkileşimi, öncelikleri ve karar alma süreçlerini de içermektedir. Sürdürülebilirlik raporlarının kendilerinden beklenen amaçları gerçekleştirmekte bir araç olarak kullanabilmesi için raporlama yapan kurumun sürdürülebilirlik performansının, hem pozitif hem de negatif sonuçlarıyla birlikte, dengeli ve makul bir sunumunun yapılması gerekmektedir.

İşletmeler için nispeten yeni bir olgu olan sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması konusunda onlara yardımcı olmak ve farklı işletmeler tarafından hazırlanan raporların standardizasyonunu sağlamak amacıyla bazı rehberler ve standartlar oluşturulmuştur¹. Bu rehber ve standartlardan dünyada en çok uygulananı, Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative- GRI) tarafından oluşturulan sürdürülebilirlik rehberleridir. KPMG tarafından 2017 yılında yapılan Kurumsal Sorumluluk Araştırması sonuçlarına göre 49 farklı ülkedeki en büyük 100 işletmenin % 65'i, ve dünyadaki en büyük 250 işletmenin % 75'i sürdürülebilirlik raporlarını GRI rehberlerine göre hazırlamaktadır (KPMG, 2017: s.28)

GRI'ya göre sürdürülebilirlik raporlarının amaçları (GRI G3, 2000: s.3):

¹ Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI) tarafından hazırlanan sürdürülebilirlik raporu çerçeveleri, AccountAbility tarafından hazırlanan AA1000 standartları, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi, Uluslararası Standartlar Örgütü (International Organization for Standardization- ISO) tarafından oluşturulan ISO 14000 ve ISO 26000, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından oluşturulan OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasında işletmelere yol göstermesi amacıyla hazırlanmış rehberlerdir.

- İşletmelerin sürdürülebilirlik performanslarının yasalar, kurallar, yönetmelikler, performans standartları ve gönüllü girişimlerle kıyaslanması ve değerlendirilmesi,
- Kurumun sürdürülebilir kalkınma hakkındaki beklentileri nasıl etkilediğinin ve onlardan nasıl etkilendiğinin gösterilmesi ve
- Performansın, kurum içinde ve farklı kurumlarla zaman içinde karşılaştırılması olarak sıralanmıştır.

GRI 1997 yılında, büyüklükleri, sektörleri veya konularından bağımsız olarak kuruluşlar tarafından sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasında yol gösterici olacak rehberler oluşturma ve yayımlanma amacıyla kurulmuş ve ilk raporlama çerçevesini 1998 yılında yayımlamıştır. İzleyen süreçte küresel gelişmeler ve ihtiyaçlara paralel olarak raporlama çerçeveleri revize edilmiş, sırasıyla 2002 (G2), 2006 (G3), 2011 (G3.1) ve 2013 (G4) yıllarında yeni çerçeveler yayımlanmıştır (<https://www.globalreporting.org/information/about-gri/gri-history/Pages/>). G3 ve G3.1 raporlama çerçeveleri, 3 farklı uygulama seviyesi seçeneği sunmaktadır. Bu seviyeler A, B ve C uygulama seviyesi olarak ifade edilmekte, sürdürülebilirlik raporlarını B seviyesinde hazırlamak için C seviyesinden, A seviyesinde hazırlamak için de B seviyesinden daha ayrıntılı bilgiler sunmak gerekmektedir. Raporun dış denetimden geçmiş olması durumunda bu seviyeler A+, B+ ve C+ seviyeleri ile ifade edilmektedir (<https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G3-Application-Levels.pdf>, <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/G3.1-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>). G4 raporlama rehberi ise, sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasında uygulayıcılara iki seçenek sunmaktadır. Seçeneklerden biri, temel seviye olarak adlandırılmıştır. Bu seçeneğe göre oluşturulan sürdürülebilirlik raporları, bir sürdürülebilirlik raporunda mutlaka olması gereken bileşenleri içermektedir. Kapsamlı seçeneği ise kuruluşun stratejisi ve analizi, yönetişimi ile etik değerleri ve dürüstlüğü hakkında ek bildirimler yapılmasını gerektirmekte ve kuruluşun performansının, daha kapsamlı bir şekilde iletmesini sağlamaktadır (Global Reporting Initiative, 2013: s.11) GRI raporlama ilkelerinin en yeni sürümü olan G4 raporlama çerçevesi 2013 yılında yayımlanmış, 31.12.2015 tarihinden sonra bu raporlama çerçevesinin uygulanması önerilmiştir (Global Reporting Initiative, 2013: s.14).

KPMG, 1993 yılından beri yaptığı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması araştırmasıyla sürdürülebilirlik raporlarının küresel gelişimini takip etmekte ve incelemektedir. Ülkemiz bu araştırmaya ilk defa 2017 yılında dahil olmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre araştırma kapsamında

ele alınan 49 ülkedeki en büyük 100 işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayımlama oranı %72 iken Türkiye'deki en büyük 100 işletmenin % 50'si kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayınlamıştır. Türkiye ortalaması küresel ortalamasının oldukça altında kalmıştır (KPMG, 2017: s.16). Dolayısıyla her ne kadar son yıllarda ülkemizde sürdürülebilirlikle ilgili yapılmış olan çalışmaların sayısında ve konunun bilinirliğinde artış olmuşsa da, artışın ivme kazanarak devam etmesi için çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde, Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi amacıyla yapılmış, farklı zaman dilimlerini ve farklı özelliklere sahip işletmeleri içeren çalışmalar bulunmaktadır.

Şahin ve diğerleri (2018), 2015 yılına kadar Türkiye'de faaliyet gösteren işletmeler tarafından GRI Rehberlerine göre hazırlanmış, GRI içerik endeksi bulunan ve GRI veri tabanına kayıt ettirilen 96 adet sürdürülebilirlik raporunda içerik analizi yapmış, raporlardaki açıklamalarda sektörlere ve yıllara göre farklılıklar araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda imalat, toptan ve perakende ticaret sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin, sürdürülebilirlik raporlarında, ekonomik performans göstergelerine, çevresel performans göstergelerine ve genel olarak sosyal performans göstergelerine ilişkin daha fazla açıklama yaptıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmanın sonucunda 2008 yılından 2013 yılına doğru sürdürülebilirlik raporlarının sayılarının ve bu raporlarda yer alan açıklama miktarının da arttığı görülmüştür.

Ceran (2017) çalışmasında 2014-2015 döneminde BİST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan ve sürdürülebilirlik raporlarına ulaşılabilen 23 firmanın sürdürülebilirlik raporları üzerinde içerik analizi yapmış, raporların birbiri ile tutarlı bir şekilde hazırlanmış olduğunu ve sürdürülebilirlik raporlarının içeriğinde ekonomik boyutun yer almamasına rağmen, ekonomiye ilişkin sözcüklerin de raporlarda sıkça kullanıldığını belirlemiştir.

Uyar (2017), 2004- 2013 tarihlerini kapsayan çalışmasında, BİST 100'de yer alan işletmelerin yalnızca 28'inin sürdürülebilirlik raporu yayımladıklarını ortaya koymuştur. Çalışmada incelenen toplam 97 sürdürülebilirlik raporunun % 85,6'sı GRI raporlama çerçevesine göre hazırlanmıştır. Raporların yıllara göre dağılımı ele alındığında 2004 yılından 2013 yılına doğru GRI raporlama çerçevesine göre hazırlanmış olan raporların sayısının ve raporların uygulama seviyelerinin yıllar itibarı ile arttığı tespit edilmiştir. Sürdürülebilirlik raporlarını yayınlayan işletmelerin % 33' ünün finans sektöründe faaliyet gösterdiği, % 25'inin sanayi işletmesi olduğu tespit edilmiştir.

Kuzey ve Uyar (2017), BIST 100’de işlem gören işletmelerin 2011-2013 yıllarına ait verilerini ele aldıkları çalışmalarında sürdürülebilirlik raporları ile firma değeri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Özdemir ve Pamukçu (2016), BİST sürdürülebilirlik endeksinin yayımlanmaya başlandığı dönem olan 2014 yılı itibarı ile 4 Kasım 2014- 31 Ekim 2015 döneminde endekste yer alan işletmelerin % 60’ının sürdürülebilirlik raporu yayımladıkları ortaya konmuştur.

Aracı ve Yüksel (2016) 4 Kasım 2014 – 31 Ekim 2015 Döneminde BİST Sürdürülebilirlik Endeksi’nde yer alan işletmelerin 8’inin sürdürülebilirlik raporlarını incelenmiş, raporun gerektirdiği açıklamalara yer verip vermedikleri incelenerek sürdürülebilirlik açıklama skorları belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik açıklama skorunun, genel ve ekonomik sürdürülebilirlik açıklama skorundan nispeten düşük olduğu ortaya konmuştur.

Gücenme Gençoğlu ve Aytaç (2016), Kasım 2015 – Ekim 2016 döneminde BIST Sürdürülebilirlik İndeksinde yer alan 29 işletmenin 2009 yılından 2015 yılına kadar yayımladıkları yıllık faaliyet raporlarından yola çıkarak çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik konusunda yaptıkları uygulamaları incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, çevresel sürdürülebilirlik konusundaki çalışmaların ve çevreye verilen önemin arttığı, sosyal sürdürülebilirlik konusundaki bilgilerin de 2015 yılına kadar artış gösterdiği ortaya konmuştur.

Önce ve diğerleri 2015 yılında yaptıkları çalışmada, 2015 Mayıs ayı itibarı ile kurumsal sürdürülebilirlik portalına kayıtlı olan, 181 adet sürdürülebilirlik raporunu incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yıllar itibarı ile yayınlanan sürdürülebilirlik raporu sayısının arttığı görülmüştür. Ayrıca Türkiye’de en çok imalat sektöründe faaliyette bulunan firmalar tarafından sürdürülebilirlik raporu yayınlandığı ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlarının tarihsel gelişiminin ve mevcut durumunun analiz edilmesidir. Çalışmamızda 2005-2017 yılları arasındaki dönem baz alınmıştır. Bu dönemde Küresel Raporlama Girişimi’nin veri tabanına kayıt ettirilmiş olan sürdürülebilirlik raporları ile birlikte, kurumsal sürdürülebilirlik portalına kayıt ettirilmiş sürdürülebilirlik raporları ve Kasım 2017- Ekim 2018 döneminde BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmeler tarafından hazırlanmış olan sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Çalışmamız kapsadığı dönem ve örneklem açısından daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklılıklar içermektedir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Yöntem

Araştırmanın örneklemini kurumsal sürdürülebilirlik portalına ve küresel raporlama girişiminin veri tabanına kayıtlı olan sürdürülebilirlik raporları ile birlikte Kasım 2017-Ekim 2018 döneminde BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan işletmelerin web sayfalarında yayımlanmış oldukları sürdürülebilirlik raporlarını kapsamaktadır. Araştırmada 2005 ve 2017 yılları arasında yayımlanmış toplam 120 işletmeye ait 391 adet sürdürülebilirlik raporu incelenmiştir. Araştırma döneminin 2005 yılı ile başlamasının nedeni verilerin elde edildiği kaynaklarda bu tarihten önce yayımlanmış bir raporun bulunmamasıdır.

Araştırmada sürdürülebilirlik raporlarının yayımlandığı yıllar, raporlar hazırlanırken yararlanılan raporlama çerçeveleri, raporların uygulanma seviyeleri ve rapor hazırlayan işletmelerin sektörlerle göre dağılımları incelenmiştir.

4.2. Bulgular

Bu araştırmada, kurumsal sürdürülebilirlik portalı ve Küresel Raporlama Girişimi'nin veri tabanına kayıtlı sürdürülebilirlik raporları ve Kasım 2017-Ekim 2018 döneminde BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerin yayımlanmış oldukları Sürdürülebilirlik Raporları incelenmiştir. Kasım 2017- Ekim 2018 döneminde BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde toplam 44 işletme bulunmaktadır. Bu işletmeler Borsa İstanbul'da işlem gören ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan işletmelerdir. Araştırmada BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 44 işletmenin 32 tanesinin diğer bir ifadeyle % 72,73'ünün sürdürülebilirlik raporu hazırladıkları ve yayınladıkları görülmüştür. 2005-2017 tarihleri arasında sürdürülebilirlik raporu yayımlanmış olan ve araştırma kapsamında incelenen 120 işletmenin % 26,67'si BIST sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmelerdir. Araştırmada incelenmiş olan toplam 391 sürdürülebilirlik raporunun 166 tanesi (% 42,46'sı) BIST sürdürülebilirlik endeksine kayıtlı olan işletmeler tarafından oluşturulmuştur.

2005-2017 yılları arasında yayımlanmış olan sürdürülebilirlik raporunun yayımlanma tarihleri incelendiğinde, raporların 2005 yılında yayımlanmaya başladığı ve 2005 yılında yalnızca 1 işletmenin sürdürülebilirlik raporu yayımladığı görülmüştür. Tablo-1'de de görüldüğü gibi, 2017 yılına kadar geçen 12 yıllık zaman zarfında 2015 yılı dışında her yıl yayımlanan rapor sayısında artış olmuştur. 2014 yılında yayımlanmış sürdürülebilirlik raporu sayısı 65 iken 2015 yılında 53 sürdürülebilirlik raporu yayımlanmıştır. 2015 yılında yayımlanan rapor sayısının 2014 yılında yayımlanan rapor sayısına göre azalış göstermesinin nedeni, GRI tarafından 2013 yılında yayınlanan ve 31.12.2015 tarihinden itibaren uygulanması öngörülen G4 raporlama çerçevesinin yarattığı geçiş etkisinden kaynaklanıyor olabilir. Çalışmada

incelenen 391 adet sürdürülebilirlik raporunun 75 tanesi 2016 yılında yayınlanmıştır. 2016 yılı en fazla sayıda sürdürülebilirlik raporunun yayımlandığı yıldır. 2017 yılında ise 34 rapor yayınlanmıştır. Bu rakam 2016 yılında yayımlanmış olan rapor sayısının oldukça altındadır. 2017 yılında yayınlanmış rapor sayısının az olmasının nedeni, bazı işletmelerin 2017 yılında kendi web sayfalarından halka açıklanmış oldukları sürdürülebilirlik raporlarını verilerin toplandığı tarih itibarı ile henüz kurumsal sürdürülebilirlik portalına veya Küresel Raporlama Girişimi'nin veri tabanına kayıt ettirmemiş olmaları olabilir. Bununla birlikte yıllar itibarı ile yayımlanan rapor sayısının artması, sürdürülebilirlik raporlarının bilinirliğinin arttığını ve öneminin kavranmaya devam ettiğini gösteren olumlu bir gelişmedir.

Tablo-1: Yıllara Göre Rapor Sayısı

Yayınlanma Yılı	Rapor Sayısı
2005	1
2006	2
2007	2
2008	7
2009	12
2010	27
2011	33
2012	37
2013	43
2014	65
2015	53
2016	75
2017	34
TOPLAM	391

Tablo-2'de yayımlanmış olan sürdürülebilirlik raporlarının türü ve derecesi görülmektedir. 2005-2017 yılları arasında yayımlanmış olan raporların 72 tanesi GRI raporu değildir. 23 tanesi GRI referanslı olarak hazırlanmıştır. Raporların 297 (% 75,77'si) tanesi ise GRI raporudur. Bu sonuca göre, Türkiye de sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasında en yaygın olarak kullanılan rehber GRI tarafından oluşturulan rehberlerdir.

Tablo-2: Rapor Türleri

	İşletme Sayısı
GRI Değil	72
GRI G2	3
GRI G3	74
GRI G3.1	76
GRI G4	144
GRI REFERANSLI	23

Tablo-3' de G3 raporlama çerçevesine göre hazırlanmış sürdürülebilirlik raporlarının uygulanma seviyeleri yer almaktadır. Tablo 3'de görülebileceği gibi toplam 74 adet sürdürülebilirlik raporunun büyük çoğunluğu (dış denetimi yapılmış olanlarla birlikte toplam 34 tanesi) C seviyesindedir. En yüksek seviye olan ve en çok açıklama yapılmış olmasını gerektiren A seviyesinde hazırlanmış olan 5 adet sürdürülebilirlik raporu (dış denetimi yapılmış olanlarla birlikte) bulunmaktadır. 17 adet sürdürülebilirlik raporunun uygulama seviyesi belirtilmemiştir. Türkiye'de sürdürülebilirlik raporları gönüllülük esasına göre hazırlanmaktadır. Sürdürülebilirlik raporlarının işletmelere sağlayacağı avantajlardan biri işletmenin itibarının artmasıdır. Diğer taraftan sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması işletmelerin, raporlama ile ilgili bazı maliyetlere katlanmaları sonucunu doğurmaktadır. Üstelik sürdürülebilirlik raporlarına güvence hizmetlerinin alınması da bu maliyetleri arttırmaktadır. A seviyesinde hazırlanmış olan raporların sayısının (5 rapor) diğer seviyelerde hazırlanmış rapor sayısından az olması (52 rapor) raporun içeriğindeki bilgilerin derecesi arttıkça maliyetinin de artmasından kaynaklanmış olabilir. Diğer taraftan dış denetimden geçmiş olan rapor sayısının az olması da (uygulama derecesi belirtilmiş toplam 57 raporun 8 tanesi), dış denetimin işletmelere getireceği ek maliyetlerden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo-3: GRI G3 Raporlarının Uygulanma Seviyesine Göre Dağılımı

Uygulama Derecesi	Belirtilmemiş	A	A+	B	B+	C	C+	Toplam
İşletme Sayısı	17	3	2	14	4	32	2	74

G3.1 raporlama çerçevesine göre hazırlanmış olan sürdürülebilirlik raporlarının uygulanma seviyelerinin gösterildiği Tablo 4 incelendiğinde en kapsamlı uygulama seviyesini ifade eden A seviyesinde hazırlanmış 10 adet, A seviyesinde hazırlanmış ve dış denetimi yapılmış olan 12 adet, B seviyesinde hazırlanmış 26 adet ve B seviyesinde hazırlanmakla birlikte dış denetimi yapılmış 2 adet sürdürülebilirlik raporunun bulunduğu

görülmektedir. G3 raporlama çerçevesi kullanılarak oluşturulmuş sürdürülebilirlik raporlarına benzer şekilde G3.1 raporlama çerçevesine göre oluşturulmuş raporların da uygulama seviyeleri düşüktür. Uygulama seviyesi belirtilmiş toplam 71 adet sürdürülebilirlik raporunun yalnızca 22 tanesi A seviyesinde hazırlanmıştır. Ayrıca yalnızca 16 rapor için güvence hizmeti alınmıştır. Bu durum işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin maliyetleri düşük tutma çabasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo-4: GRI G3.1 Raporlarının Uygulanma Seviyesine Göre Dağılımı

Rapor Türü/Uygulama Derecesi	Belirtilmemiş	A	A+	B	B+	C	C+	Toplam
GRI G3.1	5	10	12	26	2	19	2	76

G4 raporlama çerçevesine göre hazırlanmış raporlar incelendiğinde ise toplam 144 sürdürülebilirlik raporunun 6'sının seviyesinin belirtilmediği, 111 tanesinin (% 77,08) temel seviyede, 27 tanesinin de (% 18,75) kapsamlı seviyede hazırlandığı görülmektedir. G4 raporlama çerçevesine göre hazırlanan sürdürülebilirlik raporlarında da yoğun olarak daha az kapsamlı bilginin verildiği temel seçenek tercih edilmiştir.

Tablo-5: GRI G4 Raporlarının Uygulanma Seviyesine Göre Dağılımı

Rapor Türü/Uygulama Derecesi	Belirtilmemiş	Temel	Kapsamlı	Toplam
GRI G4	6	111	27	144

Tablo-6' da 2005-2017 yılları arasında hazırlanmış olan sürdürülebilirlik raporlarının ve sürdürülebilirlik raporu hazırlayan işletmelerin sektörlere göre dağılımı yer almaktadır. Tablo-6' da görüldüğü gibi 2005- 2017 yılları arasında sürdürülebilirlik raporu hazırlayan işletmelerin % 50'si (60 işletme) imalat sektöründe faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte bu işletmeler tarafından hazırlanmış olan raporlar toplam raporların % 43,48'ini oluşturmaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik raporu hazırlayan işletmelerin % 25,83'ü mali kuruluşlardır. Mali kuruluşlar toplam raporların % 35,81'ini hazırlanmıştır. Diğer bir ifadeyle imalat sektöründe faaliyette bulunan 60 işletme tarafından toplam 170 rapor yayınlanırken, 31 mali kuruluş tarafından toplam 140 rapor yayınlanmıştır. Örnekleme dahil olan işletmelerin 2'si eğitim, sağlık, spor ve diğer sosyal hizmetler sektöründe, 5'i elektrik, gaz ve su sektöründe 2'si mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler sektöründe, 4'ü teknoloji sektöründe, 2'si toptan ve perakende ticaret sektöründe, 10'u ulaştırma, haberleşme ve depolama sektöründe faaliyette

bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik raporu yayımlayan 2 kamu kuruluşu ve 2 kar amacı gütmeyen kuruluş bulunmaktadır.

Tablo-6: İşletme Sayısının Ve Rapor Sayısının Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	İşletme Sayısı	İşletme Yüzdesi	Rapor Sayısı	Rapor Yüzdesi
Eğitim, Sağlık, Spor Ve Diğer Sosyal Hizmetler	2	1,67	2	0,51
Elektrik, Gaz Ve Su	5	4,17	20	5,12
İmalat	60	50	170	43,48
Mali Kuruluşlar	31	25,83	140	35,81
Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetler	2	1,67	5	1,28
Teknoloji	4	3,33	12	3,07
Toptan Ve Perakende Ticaret	2	1,67	4	1,02
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	10	8,33	31	7,93
Kamu Kuruluşu	2	1,67	4	1,02
Kar Amacı Gütmeyen Kuruluş	2	1,67	3	0,77
Toplam	120	100	391	100

5. SONUÇ

Günümüz ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarından fedakarlık yapılmaksızın karşılanabilmesi olarak tanımlanabilen sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, toplumdaki tüm taraflara bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar işletmeler açısından ele alındığında işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliği sağlamakla birlikte, faaliyetleri sonucunda çevrede oluşacak negatif etkileri en aza indirgeyecek ve toplum içinde etkileşimde buldukları tüm tarafların yaşam kalitelerini arttıracak şekilde davranmalarını gerektirmektedir. Ayrıca günümüzde, yatırımcılar sosyal açıdan sorumlu yatırımlar yapabilmek için, müşteriler ürünlerini kullandıkları ve hizmetlerinden yararlandıkları işletmeleri tanıyabilmek için finansal bilgilerinin yanında çevresel ve sosyal bilgilere de ihtiyaç duymaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik raporları işletmelerin faaliyetlerine ilişkin ekonomik, çevresel ve sosyal bilgilerini toplumla paylaşmalarını sağlayan raporlardır.

Finansal raporlara nispeten yeni bir olgu olmasına rağmen, dünya çapında sürdürülebilirlik raporlarına verilen önem doğrultusunda, sürdürülebilirlik

raporlarının bilinirliği ve hazırlanan sürdürülebilirlik raporu sayısı gittikçe artmaktadır.

Kasım 2017- Ekim 2018 tarihleri arasında BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmeler tarafından oluşturulan sürdürülebilirlik raporlarının, Küresel Raporlama Girişimi'nin veri tabanına kayıtlı olan sürdürülebilirlik raporlarının ve kurumsal sürdürülebilirlik portalına kayıtlı olan sürdürülebilirlik raporlarının incelendiği bu araştırmada, 2005 yılından 2016 yılına kadar 2015 yılı dışında kalan tüm yıllarda sürdürülebilirlik raporu yayımlayan işletmelerin sayısında artış olduğu ortaya konmuştur. Sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin bu trend, ülkemizde sürdürülebilirlik raporlarının bilinirliğinin ve sürdürülebilirlik raporlarına verilen önemin arttığını göstermektedir. Bununla birlikte KPMG tarafından 2017 yılında yapılmış olan çalışmada Türkiye'nin sürdürülebilirlik raporlarını yayımlayan işletme sayısı itibarı ile dünya ortalamasının altında olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin olarak 2005-2016 yılları için Türkiye'de mevcut olan trendin ivme kazanarak devam etmesi gerekmektedir. Çalışmamızda 2017 yılında yayımlanmış olan sürdürülebilirlik raporu sayısının, 2016 yılına göre önemli ölçüde az olduğu görülmüştür. Ancak tarafımızca, sayının azlığının 2017 yılı içinde hazırlanmış olan sürdürülebilirlik raporlarının, çalışmanın verilerinin toplandığı tarihte henüz Küresel Raporlama Girişimi'nin veri tabanına ve kurumsal sürdürülebilirlik portalına kayıt ettirilmemiş olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de sürdürülebilirlik raporları hazırlanırken kullanılan raporlama çerçevelerine ilişkin olarak yapılan analizde, örnekleme dahil olan 391 sürdürülebilirlik raporunun % 75,77'sinin GRI raporlama çerçevelerine göre hazırlandığı olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de en çok kullanılan sürdürülebilirlik raporlaması çerçevesi GRI'dır. 2005-2017 yılları arasında yayımlanmış olan GRI raporlarının seviyeleri incelendiğinde hem GRI G3, hem GRI G3.1 hem de GRI G4 raporlama çerçevesine göre hazırlanmış olan raporların çoğunluğunun uygulama seviyelerinin düşük olduğu, diğer bir ifadeyle işletmelerin raporlarına kısıtlı miktarda bilgiyi dahil ettikleri görülmüştür.

Sürdürülebilirlik raporlarını yayımlayan işletmelerin ve sürdürülebilirlik raporu sayılarının sektörlere dağılımı incelendiğinde, örnekleme oluşturan 120 işletmenin 60'ının imalat sektöründe faaliyette bulunan işletmeler, 31'inin mali kuruluşlar olduğu görülmüştür. Diğer sektörlerde faaliyette bulunan ve sürdürülebilirlik raporu yayımlayan işletmelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca çok az sayıda kamu kuruluşu ve kar amacı gütmeyen kuruluş sürdürülebilirlik raporu hazırlamıştır. Bu sayıların artması, sürdürülebilirlik kavramının öneminin ve sürdürülebilirlik raporlarının

işletmeler açısından faydalarının bilinirliğinin artması ile mümkün olabilecektir. Bu çalışma sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye'deki mevcut durumunun belirlenmesi, farkındalığın artması ve eksikliklerin belirlenmesi açısından literatüre katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'de sürdürülebilirlik raporları gönüllülük esasına göre hazırlanmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarının hazırlarken yararlanacakları raporlama çerçeveleri, raporlama dönemlerinin uzunlukları, dönemler itibarı ile sürekli olarak rapor hazırlayıp hazırlamayacakları işletmelerin inisiyatifindedir. Bu durum çalışmamızda bazı kısıtların olmasına neden olmuştur. Ayrıca işletmelerin sürdürülebilirlik raporları dönemleri birbirinden farklılıklar gösterdiği için yapılan analizlerde rapor dönemi kullanılamamış, yayımlanma yılı baz alınmıştır. Türkiye'de hazırlanmış olan tüm sürdürülebilirlik raporlarının kayıtlarının tutulduğu bir ortam olmaması nedeniyle, veri toplama sürecinde BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan işletmelerin web sayfaları, kurumsal sürdürülebilirlik portalı ve Küresel Raporlama Girişiminin veri tabanı kullanılarak mümkün olduğunca geniş bir örneklem elde edilmeye çalışılmıştır.

İşletmelerin faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal yönlerinin kamuya iletilmesinde aracı vazifesi gören sürdürülebilirlik raporlarının sayısının artması önemli ve olumlu bir gelişmedir. Ancak bu raporlarının kendilerinden beklenen faydaları sağlayabilmesi doğru ve samimi bir şekilde hazırlanmaları ile mümkün olabilecektir. Sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence hizmetleri, sürdürülebilirlik raporlarının işletmeden bağımsız üçüncü bir tarafın doğrulamasının alındığı hizmetlerdir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence hizmetlerinin sayısı ve kapsamı incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aracı, H., Yüksel, F. (2016). Sürdürülebilirlik Performansının Ölçülmesi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksindeki İşletmelerin Sürdürülebilir Katma Değerinin Hesaplanması. Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, 786-801.

Ceran E. B. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı ve Ölçümüne İlişkin Bir Ön Çalışma. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46, 59-70.

Doane, D., MacGillivray, A. (2001). Economic Sustainability The business of staying in business, Çevrimiçi http://www.projectsigma.co.uk/RnDStreams/RD_economic_sustain.pdf

Global Reporting Initiative. The Benefits Of Sustainability Reporting. Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/The-benefits-of-sustainability-reporting.pdf>

Global Reporting Initiative (2013). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Klavuzları. Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf>

Gücenme Gençoğlu, Ü., Aytaç, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamanın Önemi ve BIST Uygulamaları. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 72, 51-66.

Heemskerk, B., Pistorio, P., Scicluna, M. (2002). Sustainable Development Reporting: Striking the Balance. Çevrimiçi <https://www.wbcds.org/Projects/Reporting/Resources/Sustainable-Development-Reporting-Striking-the-balance>

Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/gri-history/Pages/GRI's%20history.aspx>

Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/G3.1-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>

Çevrimiçi <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G3-Application-Levels.pdf>

Kolk, A. (2004). A Decade Of Sustainability Reporting: Developments And Significance. International Journal Environment and Sustainable Development, 3(1), 51-64.

KPMG (2017). The Road Ahead. Çevrimiçi <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/10/kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2017.pdf>

Kuzey,C., Uyar, A. (2017). Determinants of sustainability reporting and its impact on firm value: Evidence from the emerging market of Turkey. Journal of Cleaner Production, 143, 27-39.

Önce, S., Onay, A., Yeşilçelebi, G. (2015). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye'deki Durum. Journal of Economics, Finance and Accounting, 2(2), 230-252.

Özdemir Z., Pamukçu, F. (2016). Kurumsal Sürdürülebilir Raporlama Sisteminin Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi Kapsamındaki İşletmelerde Analizi. Mali Çözüm Dergisi, 134, 13-35.

PricewaterhouseCoopers, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (2011). Türk İş Dünyası'nda Sürdürülebilirlik Uygulamaları Değerlendirme Raporu, Çevrimiçi https://www.pwc.com.tr/tr/publications/arastirmalar/pdf/pwc_surdurulebilirlik_raporu-2012.pdf

Selimoğlu, S. K., Çalışkan, A. Ö. (2016). Sürdürülebilirlik Bağlamında: Uluslararası Güvence Denetimi Standardı GDS (ISAE) 3410- Sera Gazı Beyanları-2. Muhasebe ve Denetime Bakış, 48, 1-20

Şahin, Z., Çankaya, F., Karakaya, A. (2018). Sürdürülebilirlik Raporlarının Sektörlere ve Yıllara Göre Analizi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 20, 17-32

The World Commission on Environment and Development (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Çevrimiçi <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Uyar, A. (2017). Stand-Alone Sustainability Reporting Practices in an Emerging Market: A Longitudinal Investigation, Journal of Corporate Accounting & Finance, 28(2), 62-70.

KARAYOLU VE DENİZYOLU YÜK TAŞIMACILIĞI SEKTÖRLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI SEKTÖR BİLANÇOLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Prof. Dr. Ali DERAN^a
Dr. Öğr. Üyesi İncilay ERDURU^b

Ampirik Araştırma
(Empirical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi
Kasım 2018; 11 (3): 479-503*

ÖZ

Taşımacılık insanlığın varoluşu ile birlikte ortaya çıkan ve kişileri/işletmeleri küresel dünya ekonomisine taşıyan en önemli lojistik faaliyetten biridir. İşletmeler lojistik ağ yapıları içerisinde hammadde ve malzemelerin temin edilmesinde, üretim sürecine verilmesinde ve üretilen nihai mamullerin dağıtım kanallarına sevki sırasında taşıma faaliyetini yoğun bir şekilde kullanmaktadır. İşletmeler söz konusu faaliyetleri, kendi bünyelerinde tesis ettikleri birimler ile gerçekleştirebildikleri gibi üçüncü parti ya da dördüncü parti lojistik hizmet sağlayıcılarından taşıma hizmeti olarak da gerçekleştirebilmektedir. İşletmelere taşıma hizmeti veren işletmelerin gerek likit varlıklarının ve duran varlıklarının yapısının gerekse bu varlıklarını finanse etme şeklinin farklılığı, bu işletmelerin finansal performanslarında da farklılık yaratmaktadır.

Bu kapsamda 2013-2015 yılları arasında Türkiye’de karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performanslarının gelişimleri ve finansal performans açısından sektörler arasında farklılık olup olmadığının tespit edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası sektör bilançolarından elde edilen veriler, oran analizi yöntemi kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda elde edilen verilerden denizyolu yük taşımacılığı sektörünün likitide ve finansal yapısının, karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha güçlü olduğu buna karşılık kârlılıklarının daha düşük ve varlıklarını daha az etkinlikle kullanabildikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Taşıma Faaliyeti, Depolama Faaliyeti, Finansal Performans, Sektör Bilançoları

JEL Kodları: M40, M41.

* Makalenin gönderim tarihi: 04.01.2018; Kabul tarihi: 13.06.2018, iThenticate benzerlik oranı %14

^a Mersin Üniversitesi Tarsus Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu / Bankacılık ve Finans Bölümü, alideran@gmail.com

^b Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu /Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölümü, incilay.erduru@usak.edu.tr

THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCES OF LAND AND SEA FREIGHT TRANSPORT SECTORS: A RESEARCH ON SECTOR BALANCE SHEETS OF CENTRAL BANK OF TURKEY

ABSTRACT

Transport is one of the most important logistics activities that occur with the existence of mankind and bring people / businesses to the global world economy. Businesses use transporting activities intensively within the logistics network during the process of raw materials are provided, are forwarded to production process and the produced products are dispatched to distribution channels. Businesses carry out these activities with the departments which are established in the business, and get transporting service from third and fourth party logistics service providers. The differences of both liquid assets/fixed assets structure and financing these assets, of businesses which provide transporting service, make the differences between the financial performans.

In this context, improvement in financial performance of land and sea freight transporting sector for the years between 2013-2015 and determination of any difference between sectors constitutes the objective of this study. In accordance with the objective of this study, datas which are obtained from Central Bank of Turkey sector balance sheets are analyzed by using a ratio analysis method. As a result of the analysis, it has been determined that sea freight transportation sector's liquidity and financial structure is stronger than the land freight transportation sector, whereas profitability is lower and assets can be used less efficiently.

Keywords: Carrying Activity, Warehousing Activity, Financial Performance, Sector Balance Sheets.

JEL Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ¹

Taşımacılık insanoğlunun var olması ile birlikte ortaya çıkan, eşya ve insanların yer değiştirmesi amacıyla gerçekleştirilen önemli bir faaliyettir. Taşımacılık ülkelerin coğrafi konumuna, katlanılan maliyete, hıza ve kullanılan teknolojiye göre farklı şekillerde yapılabilmekte olup taşımanın gerçekleştirildiği yere göre de taşımacılık türlerine ayrılabilir. Bu kapsamda karayolu taşımacılığı, demiryolu taşımacılığı, denizyolu taşımacılığı, havayolu ve boru hattı taşımacılığı başlıca taşımacılık türleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Taşımacılık türleri göz önünde bulundurulduğunda, her bir taşımacılık türünün diğer taşıma türlerine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin ulaştırma hızı bakımından en hızlı taşımacılık türü havayolu taşımacılığı iken; maliyet bakımından en düşük taşımacılık türü denizyolu ve boru hattı taşımacılığıdır. Taşımacılık türlerinin söz konusu avantaj ve dezavantajları birlikte değerlendirildiğinde, ülkemizde hem maliyet

¹ Bu çalışma, 26-28 Ekim 2017 tarihlerinde düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

açısından hem de taşınan yük kapasitesi bakımından en çok tercih edilen iki taşıma türü karayolu ve denizyolu taşımacılığıdır. Karayolu ve denizyolu taşımacılığı hizmeti veren işletmeler kendi aralarında bir araya gelerek karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerini oluşturmaktadır. Bu sektörlerin ülke ekonomilerine sağladıkları katma değer, varlık yapısının, kredibilite değerlerinin, işlem hacimlerinin ve kapasite kullanımının değerlendirilebilmesi ve diğer ülkeler ile kıyaslanabilmesi için finansal performanslarının analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının oran analizi yöntemi ile analiz edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ilk önce konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalara, daha sonra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) sektör bilançoları kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonuçlarına ve ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İşletmelerin finansal yapısı ve performanslarının değerlendirilmesi ile ilgili çeşitli sektörler üzerinde yapılmış yerli ve yabancı literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Taşımacılık sektörü ve işletmeleri üzerine literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların havayolu taşımacılığı sektörü başta olmak üzere denizyolu yük taşımacılığı sektörü ve işletmeleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüş olup bu çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Feng ve Wang (2000), Tayvan’da faaliyet gösteren beş havayolu işletmesinin finansal performansını TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir. Analiz kapsamında söz konusu havayolu işletmelerinin finansal tablolarından yararlanılarak finansal oranlar hesaplanmış ve bu havayolu işletmeleri finansal performanslarına göre sıralanmıştır.

Feng ve Wang (2001) yılında kullanılan yöntem bakımından yukarıda belirtilen çalışmaya benzer bir çalışma yapmış olup bu çalışmalarında örneklem olarak karayolu yolcu taşımacılığı faaliyetinde bulunan dört otobüs işletmesinin verilerini kullanarak finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Analiz sonucunda otobüs işletmelerinin finansal performansları değerlendirilerek sıralama yapılmıştır.

Chang, Cheng ve Wang (2003), Doğu Asya bölgesinde faaliyetini gerçekleştiren 10 havayolu işletmesinin performanslarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın amacı kapsamında havayolu işletmelerinin performanslarını ölçülebilmesi için gerekli olan kriterlerin seçiminde Gri İlişkisel Analiz Yöntemi, kriter ağırlıklarının belirlenmesinde Bulanık

Analitik Hiyerarşi Süreci ve havayolu işletmelerinin finansal performanslarının değerlendirilmesi aşamasında ise TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda havayolu işletmeleri performanslarına göre sıralanmıştır.

Akkaya (2004), yapmış olduğu çalışmada havayolu işletmelerinin finansal performanslarının değerlendirilebilmesi ve diğer havayolu işletmeleri ile karşılaştırma yapılabilmesi için bir model geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında havayolu taşımacılığı sektöründe lider konumda olan bir işletmenin finansal tabloları kullanılarak 63 adet finansal oran hesaplanmıştır. Hesaplanan bu oranlar Gri Bölge ve TOPSIS gibi analiz yöntemleriyle üretim, pazarlama ve faaliyet bazında olmak üzere 13 adet finansal orana indirgenmiş ve bu oranlar yorumlanarak söz konusu havayolu işletmesinin finansal performans sonuçları ortaya konmuştur.

Kabasakal ve Solak (2010), taşıma sektörünün iki önemli türü olan demiryolu ile karayolu taşıma sistemlerinin ekonomik açıdan etkinliğini analiz etmiştir. Analiz kapsamında demiryolu ile karayolu taşıma sistemlerinin yapım maliyetleri, bakım-onarım maliyetleri ve işletme maliyetleri hem yolcu taşımacılığı hem de yük taşımacılığı açısından karşılaştırılmış, demiryollarının yolcu taşımacılığında %40–50 oranında, yük taşımacılığında ise yaklaşık %70 oranında daha ucuz olduğu tespit edilmiştir.

Korkmaz ve Uygurtürk (2010), denizyolu taşımacılığı sektöründe faaliyet gösteren ve hisse senetleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) borsasında işlem gören 20 işletmenin 2008-2010 yılları finansal tablolarını kullanarak işletmelerin performanslarını analiz etmiştir. Çalışmada işletmelerin performanslarının tespit edilebilmesi amacıyla finansal oranlar hesaplanmış ve bu finansal oranlar TOPSIS yönteminde veri olarak kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre denizyolu taşımacılığı faaliyetini gerçekleştiren işletmeler finansal performanslarına göre sıralanmıştır.

Akcanlı, Soba ve Kestane (2013), Türkiye’de havayolu sektöründe önemli iki işletme olan Türk Havayolları ile Çelebi Havayollarının finansal performanslarını değerlendirmek ve karşılaştırmak amacıyla trend analizi gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu işletmelerin 2010-2011 yılları finansal tabloları kullanılarak 11 adet hesap kalemi incelenmiştir. Çalışma sonucunda THY’nin 2011 yılındaki uzun vadeli yabancı kaynaklarındaki artış hızının, 2010 yılında %48 oranında gerilediği ve diğer 10 hesap kalemindeki artış oranlarının ise en düşük %20 oranında öz kaynak kaleminde, en yüksek %72 oranında maddi duran varlıklar kaleminde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çelebi havayollarında ise 2011 yılındaki maddi duran varlık artış hızının %3, öz kaynaklardaki artış hızının %61 oranında gerilediği ve diğer 9 hesap kalemlerindeki artışların % 12 (ticari

borç) ile %111 (uzun vadeli yabancı kaynak) arasında değişken oranlarda gerçekleştiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Ömürbek ve Kınay (2013), Borsa İstanbul'da (BIST) faaliyet gösteren bir havayolu taşımacılığı şirketi ile Frankfurt Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren bir havayolu taşımacılığı şirketinin finansal performanslarının değerlendirilmesi ve karşılaştırmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmada yöntem olarak çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSIS yöntemi kullanılmış olup Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren havayolu işletmesinin finansal performansının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Teker, Teker ve Güner (2016), Dünya'nın en büyük 20 havayolu işletmesinin finansal performanslarını oran analizi yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda aktif büyüklüğü açısından en büyük havayolu işletmesinin Delta Havayolu işletmesi, en fazla satış gelirin sahip olan havayolu işletmesinin Luftansa Havayolu işletmesi olduğu ve uçakların çoğunun Türk Havayolları tarafından seferlerde kullanıldığı belirlenmiştir.

Başdeğirmen ve Tunca (2017), 2016 yılında Capital Dergisi'nin yayınlamış olduğu "İlk 500 Büyük İşletme" sıralamasındaki dokuz lojistik işletmenin finansal performanslarını Gri İlişkisel Analiz yönteminden yararlanarak incelemişlerdir. Analiz sonucunda öz sermaye ile toplam aktif kalemlerinin lojistik işletmelerin finansal performanslarını etkileyen en önemli kriterler olduğu, vergi öncesi kar kaleminin ise işletmelerin finansal performansını etkileyen en düşük öneme sahip olan kriter olduğu ortaya konmuştur.

3. TÜRKİYE'DEKİ KARAYOLU VE DENİZ YOLU YÜK TAŞIMACILIĞI SEKTÖRLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de taşımacılık alt sektörleri kapsamında değerlendirilen karayolu ve deniz yolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performanslarının tespit edilmesini içeren çalışmanın amacı ve önemine, kapsamına, metodolojisine ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Taşımacılık, işletmelerin ileri ve tersine tedarik zinciri süreçlerinde gerçekleştirdikleri en temel ve en maliyetli lojistik faaliyetlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerde söz konusu lojistik faaliyetler kapsamında gerçekleştirilen işlemlerin çeşitlilik arz etmesi, bu faaliyetlerin yönetiminin ve koordinasyonun zor olması ile faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin önemli yatırım maliyetlerine katlanılmasını

gerektirmesi gibi nedenlerden dolayı işletmeler, taşıma faaliyetlerini kendi bünyelerinde gerçekleştirmeyip üçüncü parti ya da dördüncü parti lojistik işletmelere devredebilmektedir. İşletmelerin bu faaliyetlerini üçüncü parti ya da dördüncü parti lojistik işletmelere devretmesi ile taşımacılık alanında hizmet veren sektörler ortaya çıkmaktadır. Taşımacılık alanında hizmet veren işletmelerin oluşturduğu bu sektörlerin, diğer sektörler içerisindeki yerinin, ülke ekonomisine sağladıkları katma değer, faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi amacıyla tahsis edilen yatırım büyüklüklerinin tespit edilebilmesi için bu sektörlerin aktif büyüklüklerinin, satış rakamlarının, karlılık durumlarının, öz kaynak ve borçla finanse edilme oranlarının ve varlıklarını ne derece etkin kullanabildiklerinin ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal yapılarının ve performanslarının hesaplanıp analiz edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performansları oran analizi yöntemiyle karşılaştırılmış ve sektörler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın amacı bölümünde de belirtildiği gibi araştırmada ele alınan sektörler, taşımacılık sektörü kapsamında karayolu yük taşımacılığı ile denizyolu yük taşımacılığı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Finansal performansları değerlendirilmesi amacıyla karayolu yük taşımacılığı sektöründe 141, denizyolu yük taşımacılığı sektöründe 53 olmak üzere toplam 194 işletme çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Çalışmanın kapsamını oluşturan bu işletmelerin oluşturduğu sektörlerin finansal performanslarının tespit edilebilmesi amacıyla sektörlerin en güncel verileri olan 2013, 2014 ve 2015 yıllarına ilişkin TCMB sektör bilançolarından yararlanılmıştır.

3.3. Çalışmanın Metodolojisi

Bu bölümde çalışmanın modeline, hangi teknik ve yöntemden yararlanılarak verilerin elde edildiğine ve bulguların ortaya konulmasında kullanılan yöntemle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

3.3.1. Çalışmanın Modeli

Çalışmada, Türkiye’de yer alan karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal durumlarının detaylı olarak yıllar itibariyle (2013, 2014 ve 2015 yılları) değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda sektörlerin konsolide bilanço ile gelir tabloları detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu tablolara oran analizi yöntemi uygulanarak sektörlerle ilişkin finansal oranlar elde edilmiştir. Elde edilen bu oranlar ile

sektörlerin kısa vadeli borç ödeme gücü, varlıklarını finanse etme şekli, kaynak yapısı, karlılık durumu ve varlıklarını ne kadar etkin kullanabildikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmada belirli değişkenler kullanılarak sektörlerin finansal durumları tanımlanmaya çalışıldığı için çalışmanın “*tanımlayıcı araştırma*” türüne uygun olduğu ifade edilebilir.

3.3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmada karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin 2013-2015 yıllarına ilişkin finansal verileri, TCMB'nin resmi internet sitesinden (<http://www3.tcmb.gov.tr/sektor/2016/menu.php>) yayınlamış olduğu sektör bilançoları ve sektör oranlarından yararlanılarak elde edilmiştir.

TCMB çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal durumlarının değerlendirilmesi ve ilgili bilgi kullanıcılarına düzenli veriler sağlanması amacıyla işletmelerin gönüllük esasına göre göndermiş oldukları finansal tablolarını kullanarak sektör bilançoları çalışmasını gerçekleştirmektedir. Söz konusu bilançolarda TCMB, sektörleri sınıflandırırken Pan-Avrupa sınıflandırma sistemi olan ve Avrupa Birliğinde ekonomik faaliyetlerin istatistiksel olarak sınıflandırılmasını sağlayan bir sistem olan NACE (Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communautés Européennes) sınıflandırmasını esas almakta ve sektörleri belirlemektedir (Karadeniz, 2016: 106).

Çalışmada TCMB'nin belirlemiş olduğu bu sektör sınıflamalarından H-494.Karayolu ile Yük Taşımacılığı ve Taşımacılık Hizmetleri ile H-502. Deniz ve Kıyı Sularında Yük Taşımacılığı alt sektörlerine ilişkin konsolide bilanço ve gelir tablolarından yararlanılarak finansal veriler elde edilmiştir.

3.3.3. Çalışmanın Yöntemi ve Sınırlılığı

Çalışmada karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performansları oran analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sektörlerin finansal performanslarının tespit edilebilmesi amacıyla sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin gönüllük esasına göre göndermiş oldukları bilanço ve gelir tablolarının birleştirilmesiyle oluşturulan konsolide finansal tablolar kullanılmıştır. Sektörlerin konsolide bilanço ve gelir tablosu verileri kullanılarak karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin likidite, finansal yapı, varlık kullanım ve karlılık oranları hesaplanmıştır. Finans literatüründe söz konusu oranlar arasında yer alan Borsa Performans Oranlarına ilişkin veriler, sektörlerde yer alan işletmelerin kimlik bilgilerinin gizli tutulması nedeniyle TCMB tarafından yayınlanmamaktadır. Bu nedenle söz konusu sektörlerin borsaya ilişkin performans oranları hesaplanamamış ve çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma kapsamında hesaplanan oranlar, bu oranların kullanılma amacı ile hesaplanma şekline Tablo-1’de yer verilmiştir.

Tablo-1: Karayolu ve Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Oranlar

<i>FİNANSAL ORANLAR</i>	<i>HESAPLANMA AMACI</i>	<i>HESAPLANMA ŞEKLİ</i>
Likide Oranları		
Cari Oran	Likide oranları, işletmelerin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçme ve net işletme sermayelerinin yeterli olup olmadığının değerlendirilmesinde kullanılır.	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Asit Test Oranı		Dönen Varlıklar-Stoklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Nakit Oranı		Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Finansal Yapı Oranları		
Yabancı Kaynak Oranı(Kaldıraç Oranı)	Finansal yapı oranları, işletmelerin varlıklarının ne kadarlık kısmının yabancı kaynaklarla ne kadarlık kısmının öz kaynaklar ile finanse edildiğini ve uzun vadeli borç ödeme gücünün değerlendirilmesinde kullanılır.	Yabancı Kaynaklar Toplamı/Pasif Toplamı
Öz Kaynaklar Oranı		Öz Kaynaklar / Pasif Toplamı
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı		Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı / Pasif Toplamı
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı		Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı / Pasif Toplamı
Duran Varlıkların Devamlı Sermayeye Oranı		Duran Varlıklar (Net) / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar+Öz Kaynaklar
Maddi Duran Varlıkların Öz Kaynaklara Oranı		Maddi Duran Varlıklar (Net) / Öz Kaynaklar
Maddi Duran Varlıkların Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklara Oranı		Maddi Duran Varlıklar (Net) / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar
Banka Kredilerinin Aktif Toplamına Oranı		Kısa Vadeli Banka Kredileri + Uzun Vadeli Kredi Anapara Taksit ve Faizleri +Uzun Vadeli Banka Kredileri / Toplamı Oranı Varlık (Aktif) Toplamı
Varlık Kullanım Oranları		
Alacak Devir Hızı	Faaliyet oranları olarak da bilinen bu oranlar, işletmelerin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirmede kullandığı varlıklarını ne ölçüde etkin kullandığının	Net Satışlar / Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar
Alacak Tahsil Süresi		360 / Alacak Devir Hızı
Stok Devir Hızı		Satışların Maliyeti / Stoklar

Stok Devir Süresi	değerlendirilmesinde kullanılır.	360 / Stok Devir Hızı
Aktif Devir Hızı		Net Satışlar / Aktif Toplamı
Maddi Duran Varlık Devir Hızı		Net Satışlar / Maddi Duran Varlıklar (Net)
Öz Kaynak Devir Hızı		Net Satışlar / Öz Kaynaklar
Karlılık Oranları		
Brüt Kar Marjı	Karlılık oranları, işletmelerin satışları ve diğer faaliyetlerini ne ölçüde karlı gerçekleştirdiğini bir başka ifadeyle işletmelerin ne ölçüde etkin yönetildiğinin değerlendirilmesinde kullanılır.	Brüt Satış Karı / Net Satışlar
Faaliyet Kar Marjı		Faaliyet Karı / Net Satışlar
Dönem Net Kar Marjı		Dönem Net Karı / Net Satışlar
Aktif Karlılık Oranı		Dönem Net Karı / Aktif Toplamı
Öz Kaynak Karlılık Oranı		Dönem Net Karı / Öz Kaynaklar

Kaynak: (Deran, İskenderoğlu ve Erduru, 2014: 949; Çabuk ve Lazol, 2010: 207-232).

Çalışmada Tablo-1’de gösterilen oranlar, 2013-2015 yılları arası taşımacılık sektörü kapsamında karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı alt sektörleri için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Söz konusu sektörlerin her biri için 69 oran olmak üzere toplam 138 oran çalışma kapsamında hesaplanmış ve oranların yıllar içerisindeki değişimleri değerlendirilmiştir. Ayrıca sektörlerle ilgili oranlar, ticari teamüller sonucu ortaya konan standart oranlarla karşılaştırılarak sektörlerin finansal durumları yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.4. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı alanında faaliyet gösteren işletmelerin oluşturduğu sektörlerin kısa vadeli borç ödeme gücü, çalışma sermayesinin yeterliliği, varlık kullanım hızları, faaliyetlerinin karlılık durumlarının genel değerlendirilmesi oran analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda söz konusu sektörlerin 2013-2015 yılları arası kısa vadeli borç ödeme gücünü ve çalışma sermayesinin yeterliliğini belirlemek amacıyla hesaplanan likidite oranlarına Tablo-2’de yer verilmiştir.

Tablo-2: Karayolu ve Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörlerine İlişkin Hesaplanan Likidite Oranları

Likidite Oranları	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı
<i>Karayolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Cari Oran	1,110	1,011	1,108
Asit Test Oranı	0,881	0,790	0,883
Nakit Oranı	0,181	0,142	0,166

<i>Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Cari Oran	1,500	1,245	0,989
Asit Test Oranı	1,366	1,134	0,846
Nakit Oranı	0,317	0,149	0,173

Cari oran sektörlerin kısa vadeli borçlarını ödeme gücüne sahip olup olmadıklarının tespit edilmesinde kullanılan bir orandır. Cari oranın genel kabul görmüş oranı gelişmiş ülkeler için 2, gelişmekte olan ülkeler için 1,5 olarak kabul edilmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010: 208). Sektörlere ilişkin hesaplanan oranların, gelişmekte olan ülkeler için genel kabul görmüş oran olan 1,5 ile kıyaslanması sonucu, karayolu yük taşımacılığı sektörünün ve 2013 yılı hariç denizyolu yük taşımacılığı sektörünün kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirme konusunda yeterli dönen varlığa sahip olmadıkları bir başka ifadeyle kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirme konusunda güçlük yaşayabildikleri tespit edilmiştir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2013 yılında cari oranının 1,5 gerçekleşmesi ise söz konusu yılda sektörün kısa vadeli borçlarını zamanında ödeyebileceğini göstermektedir. Sektörlerin cari oran değerlerinin seyri yıllar itibariyle karşılaştırıldığında, 2013 ve 2014 yıllarında denizyolu yük taşımacılığı sektörünün kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha iyi olduğu, 2015 yılında ise karayolu yük taşımacılığı sektörünün kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sektörlerin kısa vadeli borçlarını ödeyebilmesi için gerekli olan varlıkları ile ilgili değerlendirmeleri tek başına cari oran değerlerine bakarak yorumlamak sınırlı bilgi elde etmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle sektörlerle ilişkin diğer likidite oranları olan asit test oranı ile nakit oranı değerlerini de incelenmek yararlı olacaktır.

Asit test oranı açısından sektörler değerlendirildiğinde, cari oran ile benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmekle birlikte 2013 ve 2014 yıllarında denizyolu yük taşımacılığı sektörünün asit test oranlarının standart oran olarak kabul edilen 1'in üzerinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün asit test oranının ise standart oran olan 1'in altında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün söz konusu yıllarda asit test oranının 1'in üzerinde gerçekleşmesi, sektörün stoklarını elden çıkaramadığı durumlarda dahi kısa vadeli borçlarını ödeme gücüne sahip olduğu, karayolu yük taşımacılığı sektörünün asit test oranının 1'in altında gerçekleşmesi ise sektörün hizmet satışlarının durması halinde kısa vadeli borçlarını ödemedede güçlük yaşayabildiğini ortaya koymaktadır. 2015 yılında ise sektörlerin asit test oranlarının birbirine yakın gerçekleştiği görülmekle

birlikte karayolu yük taşımacılığı sektörünün asit test oranının, denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre biraz yüksek gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Sektörlerin yukarıda belirtildiği gibi asit test oranlarının değerlendirilmesi noktasında, çalışmada ele alınan sektörlerin hizmet sektörleri olması ve hizmetleri stoklama olanağının bulunmadığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinde hizmetlerin yerine getirilebilmesi için kullanılan stok çeşidi oldukça sınırlıdır. Taşımayı kolaylaştırmak amacıyla kullanılan ve ürünlerle birlikte müşterilerin kullanımına sunulan kaplar, paketler, paletler bu sektörlerde faaliyet konusu ile ilgili başlıca stokları; kırtasiye ve temizlik malzemeleri ise genel işletme faaliyetlerinde kullanılan stokları oluşturmaktadır. Bu sektörler piyasada oluşan talebe göre stok politikalarını şekillendirmekte ve sınırlı ölçüde stok bulundurmaktadır. Bu nedenle sektörlerin asit test oranlarının yorumlanmasında bu hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Likidite oranları kapsamında değerlendirilen ve en hassas oran olarak bilinen nakit oranı, sektörlerde yer alan işletmelerin ellerinde bulunan hazır değerleri ve menkul kıymetleri ile kısa vadeli yabancı kaynaklarını ne ölçüde ödeyebildiklerini gösteren bir orandır. Bu oranın 0,20 olması yeterli kabul edilmekte olup gelişmekte olan ülkelerde nakit oranı genellikle 0,20'nin altında gerçekleşmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010: 210). Tablo 2'de yer alan nakit oranları yıllar itibariyle değerlendirildiğinde, hem karayolu hem de denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin 2013 yılı hariç diğer yıllarının nakit oranlarının standart değerinin altında kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu yıllarda sektörlerin hizmet satışlarını gerçekleştiremedikleri ve alacaklarını tahsil edemedikleri durumda mevcutlarında bulunan hazır değerleri ve menkul kıymetleri ile kısa vadeli borçlarını ödeme konusunda güçlük yaşayabildikleri tespit edilmiştir. Ayrıca nakit oranının yıllar itibariyle gelişim seyri incelendiğinde, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün, karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre kısa vadeli borçlarını ödeme konusunda daha fazla oranda likit varlıklara sahip oldukları ortaya konmuştur. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2013 yılında nakit oranının 0,317 değerinde gerçekleşmesi ise sektörün kısa vadeli borçlarını ödeyebilmek için elinde gereğinden fazla para ve para benzeri varlık bulundurduğu ve bu varlıklarını önemli yatırım kararlarında etkin olarak kullanamadıkları şeklinde yorumlanabilir.

Sektörlerin kısa vadeli borç ödeme gücü likidite oranları kullanılarak yukarıdaki gibi değerlendirildikten sonra varlıklarını finanse etmede kullandıkları kaynak yapısının da kaldıraç oranları olarak bilinen finansal yapı oranları ile analiz edilmesi gerekmektedir. Karayolu ve denizyolu yük

taşımacılığı sektörlerinin pasif yapısının değerlendirilebilmesi amacıyla hesaplanan finansal yapı oranlarına Tablo-3’de yer verilmiştir.

Tablo-3: Karayolu ve Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörlerine İlişkin Hesaplanan Finansal Yapı Oranları

Finansal Yapı Oranları	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı
<i>Karayolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Yabancı Kaynak Oranı(Kaldıraç Oranı)	0,709	0,712	0,701
Öz Kaynaklar Oranı	0,291	0,288	0,299
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı	0,405	0,429	0,414
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı	0,304	0,282	0,287
Duran Varlıkların Devamlı Sermayeye Oranı	0,925	0,992	0,924
Maddi Duran Varlıkların Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklara Oranı	1,510	1,698	1,616
Banka Kredilerinin Aktif Toplamına Oranı	0,389	0,376	0,372
<i>Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Yabancı Kaynak Oranı(Kaldıraç Oranı)	0,543	0,564	0,603
Öz Kaynaklar Oranı	0,457	0,436	0,397
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı	0,213	0,250	0,245
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı	0,330	0,314	0,358
Duran Varlıkların Devamlı Sermayeye Oranı	0,865	0,918	1,004
Maddi Duran Varlıkların Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklara Oranı	1,086	1,131	0,986
Banka Kredilerinin Aktif Toplamına Oranı	0,377	0,359	0,417

Yabancı kaynak (kaldıraç) oranı ile öz kaynak oranı işletmelerin aktiflerinin ne kadarlık kısmının yabancı kaynaklarla ne kadarlık kısmının öz kaynaklarla finanse edildiğinin tespit edilmesinde kullanılan oranlardır. Kaldıraç oranının gelişmiş ülkelerde %50, gelişmekte olan ülkelerde %70'lere kadar çıktığı; öz kaynak oranının ise gelişmiş ülkelerde %50, gelişmekte olan ülkelerde ise %30'lara kadar düştüğü bilinmektedir (Çabuk

ve Lazol, 2010: 212). Tablo-3’de yer alan karayolu yük taşımacılığı sektörüne ilişkin finansal oranlardan kaldıraç oranları ile öz kaynak oranları birlikte incelendiğinde, sektörün kaldıraç oranının 2014 yılında artmakla birlikte genellikle %70 seviyelerinde, öz kaynak oranının ise 2014 yılında azalmakla birlikte genellikle %29 seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oranlar göz önünde bulundurulduğunda, sektörün gelişmekte olan ülkeler için belirlenen üst sınırdaki olduğu bir başka ifadeyle varlıklarını finanse etmede ağırlıklı olarak yabancı kaynakları kullandıkları tespit edilmiştir. Karayolu yük taşımacılığı sektöründe ağırlıklı olarak yabancı kaynakların kullanılması, sektörde yer alan işletmelerin riskli bir şekilde finanse edildiklerini dolayısıyla ekonomik durgunluktan kaynaklanan hizmet fiyatlarının düşmesi ve alacakların tahsilinde gecikme yaşanması vb. gibi durumlarda sektörün yabancı kaynaklarını ve faiz giderlerini ödemedeki güçlüğü yaşayabileceği şeklinde yorumlanabilir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise yabancı kaynak oranının 2013 yılında 0,543, 2014 yılında 0,564, 2015 yılında ise 0,603 değerinde gerçekleştiği Tablo 3’ten görülmektedir. Sektöre ilişkin kaldıraç oranları incelendiğinde, oranların 2015 yılı hariç standart değere (%50) oldukça yakın gerçekleştiği görülmekte olup bu durum sektörün varlıklarının finansmanında yabancı kaynak-öz kaynak kullanımını bakımından dengeli bir finansman politikası izlediklerini ortaya koymaktadır. Sektörün kaldıraç oranının standart orana yakın olmasına rağmen yıllar itibariyle artış göstermesi, sektörün varlıklarını finanse etmede yabancı kaynak kullanımına doğru bir eğilim içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak oranı değerleri incelendiğinde de elde edilen sonuçların kaldıraç oranı sonuçlarını desteklediği görülmektedir. Karayolu yük taşımacılığı ile denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin kaldıraç ve öz kaynak oranları karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarını finanse etmede daha fazla yabancı kaynak kullandığı ve finansman politikası olarak öz kaynak-yabancı kaynak dengesini sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise varlıkların finansmanında karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre sınırlı ölçüde yabancı kaynaktan yararlandıkları dolayısıyla varlıkların finansmanında dengeli bir finansman politikası izledikleri ortaya konmuştur.

Kısa vadeli yabancı kaynakların ve uzun vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranları, işlemlerin varlıklarını finanse etmede ne ölçüde kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklardan yararlanmış olduklarını göstermekte olup kısa vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranının 1/3 değerinde, uzun vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranının ise 1/6 değerinde gerçekleşmesi normal kabul edilmektedir (Civan, M. www.tso.org.tr/dosyalar/finansal_analiz.doc, Erişim Tarihi: 01.10.2017).

Karayolu yük taşımacılığı sektörü için söz konusu oranlar yıllar itibariyle incelendiğinde, sektörün kısa vadeli yabancı kaynaklarının pasif toplamına oranının, uzun vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum sektörün ağırlıklı olarak varlıklarının finansmanında kısa vadeli yabancı kaynakları kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca sektöre ilişkin hesaplanan kısa vadeli yabancı kaynaklar/pasif toplamı ve uzun vadeli yabancı kaynaklar/pasif toplamı oranlarının, sırasıyla standart kabul edilen 1/3 ve 1/6 oranlarının üzerinde gerçekleşmesi, karayolu yük taşımacılığı sektöründe gereğinden fazla kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Denizyolu yük taşımacılığı sektörü söz konusu oranlar açısından değerlendirildiğinde, sektörde uzun vadeli yabancı kaynakların kısa vadeli yabancı kaynaklara göre varlık finansmanında daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Kısa vadeli yabancı kaynakların pasif toplamına oranlarının 2013 yılında 0,213, 2014 yılında 0,250 ve 2015 yılında 0,245 olarak gerçekleşmesi ve bu oranların standart oran olan 1/3'ün altında kalması ise sektörde yer alan işletmelerin kısa vadeli borçlarını ve faiz giderlerini zamanında ödeyebileceği ve bankaların kısa vadede sektör üzerindeki baskısının daha az olması şeklinde yorumlanabilir. Sektörün uzun vadeli yabancı kaynaklarının pasif toplamına oranları incelendiğinde ise yıllar itibariyle gerçekleşen oranların standart oran olan 1/6'nın üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum sektörün daha az kısa vadeli borç kullanımı nedeniyle normal kabul edilebilir. Söz konusu oranlar açısından karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörleri karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının finansmanında kısa vadeli yabancı kaynakları, uzun vadeli yabancı kaynaklara göre daha fazla; denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise uzun vadeli yabancı kaynakların kısa vadeli yabancı kaynaklara göre varlıkların finansmanında daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca karayolu yük taşımacılığı sektörünün kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakları olması gerekenden daha fazla kullandıkları buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektörünün kısa vadeli yabancı kaynakları olması gereken değerden daha düşük, uzun vadeli yabancı kaynakları olması gereken değerden fazla kullanması ile yabancı kaynak kullanımını dengesini sağlayabildikleri ortaya konmuştur.

Duran varlıkların devamlı sermayeye oranı, duran varlıkların ne kadarlık kısmının öz kaynak ve uzun vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edildiğini göstermekte olup bu oranın 1'in altında olması beklenmektedir. Sektörlere ilişkin duran varlıklar/devamlı sermaye oranları incelendiğinde, hem karayolu hem de denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin duran varlıklarının tamamını devamlı sermaye ile finanse ettikleri dolayısıyla duran varlık finansmanında sektörlerin doğru bir finansman politikası izledikleri tespit edilmiştir.

Maddi duran varlıkların uzun vadeli yabancı kaynaklara oranı, işletmelerin maddi duran varlıklarının finansmanında ne kadarlık uzun vadeli yabancı kaynak kullandıklarını göstermekte olup bu oranın 1'in üzerinde olması beklenmektedir. Bu oranın karayolu yük taşımacılığı sektöründe 2013 yılında 1,510, 2014 yılında 1,698 ve 2015 yılında 1,616 seviyesinde gerçekleşmesi sektörün maddi duran varlıklarının finansmanında öz kaynaklarını da kullandıklarını ve sektörün 1 TL'lik uzun vadeli yabancı kaynağa karşılık daha fazla mevcutlarında teminat olarak duran varlık bulduklarını göstermektedir. Denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise söz konusu oran değerlerinin karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha düşük gerçekleştiği görülmekte olup bu durum karayolu yük taşımacılığı sektörünün yabancı kaynaklarının teminatı olarak denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha fazla maddi duran varlığa sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Banka kredilerinin aktif toplamına oranı ise işletmelerin varlıklarının ne kadarlık kısmının banka kredileri yardımıyla elde edildiklerini göstermekte olup bu oranın standart bir değeri bulunmamaktadır. Tablo 3'te yer alan söz konusu oran değerleri yıllar itibariyle incelendiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün 2013 yılında varlıklarının finansmanının %38,9'unun, 2014 yılında %37,6'sının ve 2015 yılında % 37,2'sinin banka kredisi ile finanse ettikleri görülmektedir. Ayrıca yıllar itibariyle söz konusu oranın düşme eğiliminde olması karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarını finanse etmede banka kredilerini daha az tercih etme eğiliminde olduklarını göstermekte olup bu durum sektörün bankalar tarafından yapılan borç baskısını azaltma yönünden de sektörde yer alan işletmelere fayda sağlamaktadır. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün banka kredileri/aktif toplamı oranı yıllar itibariyle incelendiğinde ise 2013 ve 2014 yıllarındaki oranların karayolu yük taşımacılığı sektörüne yakın gerçekleştiği 2014 yılında ise bu oranın artış gösterdiği görülmektedir. Söz konusu oranın 2014 yılında artış göstermesi, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün bankalar tarafından kredi ana taksitleri ve faizleri bakımından borç baskısı altında olabildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi sektörlerin kaynak yapısı ve bu kaynakların varlıkları finanse etmede kullanımı sektörlerin finansman politikaları hakkında bilgi sağlaması açısından önemlidir. Sektörlerin faaliyetlerini ne derece etkin gerçekleştirdiklerinin tespit edilmesi bakımından da karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin varlık kullanım oranlarının incelenmesi önemli görülmekte olup hesaplanan oranlar Tablo-4'de gösterilmiştir.

Tablo-4: Karayolu ve Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörlerine İlişkin Hesaplanan Varlık Kullanım Oranları

Varlık Kullanım Oranları	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı
<i>Karayolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Alacak Devir Hızı	5,3	5,4	5,0
Alacak Tahsil Süresi (Gün)	68	67	72
Stok Devir Hızı	0,0	29,6	24,9
Stok Devir Süresi (Gün)	-	12	14
Aktif Devir Hızı	1,4	1,4	1,3
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	3,1	2,8	2,7
Öz Kaynak Devir Hızı	4,9	4,7	4,2
<i>Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Alacak Devir Hızı	4,9	5,4	4,8
Alacak Tahsil Süresi (Gün)	73	67	75
Stok Devir Hızı	0,00	28,0	26,4
Stok Devir Süresi(Gün)	-	13	14
Aktif Devir Hızı	0,4	0,5	0,5
Maddi Duran Varlık Devir Hızı	1,2	1,3	1,4
Öz Kaynak Devir Hızı	0,9	1,1	1,2

Alacak devir hızı, işletmelerin alacaklarını yılda kaç kez tahsil ettiklerini gösterirken alacak tahsil süresi alacakların yılda kaç günde bir tahsil edildiğini göstermektedir. Tablo-4'te gösterilen sektörlerin alacak devir hızı ve süresi birlikte değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün alacaklarını yılda ortalama 5 kez ve 67-68 günde bir tahsil edebildiği görülmektedir. İlgili sektöre ilişkin 2015 yılında alacak tahsil süresi 72 güne çıkmış olup bu durum sektörün faaliyetlerinin aksamasına neden olabilir. Denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise alacakların ortalama tahsil hızı 4,8-4,9 kez ve 73-75 gün arasındadır. Söz konusu veriler incelendiğinde, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre alacaklarını daha uzun sürede tahsil edebildikleri tespit edilmiştir.

Stok devir hızı ve süresi bakımından sektörler değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektöründe 12-14 günde bir stok devri (çıkışı) olurken denizyolu yük taşımacılığı sektöründe 13-14 günde bir stok çıkışı olduğu görülmüştür. Sektörlerin stok devir hızı ve süreleri göz önünde bulundurulduğunda, karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin

hizmet satışı faaliyetlerinin ve stok politikalarının benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aktif devir hızı işletmelerin aktiflerinin kaç katı kadar satış yapıldığını gösteren bir oran olup bu oranın yüksek olması işletmeler için olumlu bir durumdur. Tablo-4'te yer alan sektörlerin aktif devir hızı oranları incelendiğinde, yıllar itibariyle karayolu yük taşımacılığı sektörünün aktif devir hızı oranlarının, denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının 1,5 katı kadar, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise varlıklarının yarısı kadar satış geliri elde ettiklerini ifade etmektedir.

Maddi duran varlık devir hızı, işletmelerin maddi duran varlıklarını ne ölçüde etkin kullandığını gösteren bir oran olmakla birlikte hizmet işletmeleri için belirli bir standart değeri bulunmamaktadır. Karayolu yük taşımacılığı sektörünün maddi duran varlık devir hızları yıllar itibariyle 2013 yılında 3,1, 2014 yılında 2,8 ve 2015 yılında 2,7 şeklinde gerçekleşmesi sektörün maddi duran varlıklarının 2,5 katının üzerinde kadar sektörün satış geliri elde ettiğini göstermektedir. Ayrıca sektöre ilişkin maddi duran varlık devir hızlarının yıllar itibariyle düşme eğiliminde olması, sektörün maddi duran varlıklarının kapasite kullanım oranlarının yıllar itibariyle düştüğünü ortaya koymaktadır. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün maddi duran varlık devir hızları ise 2013 yılında 1,2, 2014 yılında 1,3 ve 2015 yılında 1,4 oranlarında gerçekleşmiş olup yıllar itibariyle söz konusu oranın yükselmesi sektörün maddi duran varlık kullanım kapasitesinin zamanla arttırdığını ifade etmektedir. Maddi duran varlık devir hızları bakımından sektörler karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün maddi duran varlıklarını deniz yolu taşımacılık sektörüne göre daha etkin ve yüksek kapasitede kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Varlık kullanım oranlarından son oran olan öz kaynak devir hızı, işletmelerin öz kaynaklarını ne ölçüde verimli kullandıklarının tespit edilmesinde kullanılmakta olup standart bir değeri bulunmamaktadır. Tablo 4'te yer alan sektörlerin öz kaynak devir hızı oranları incelendiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak devir hızının 4'ün üzerinde gerçekleşmekle birlikte yıllar itibariyle oranın düşme eğiliminde olduğu buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak devir hızının ise 2013 yılı hariç 1'in üzerinde ve yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak devir hızının denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek gerçekleşmesi, karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynaklarını daha etkin şekilde kullandığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü finansal yapı

oranları kısmında açıklandığı gibi karayolu yük taşımacılığı sektörünün kaldıraç oranı %70'ler seviyesinde çıkmış olup sektörün varlıklarının büyük bir kısmının yabancı kaynaklarla finanse edildiği ortaya konmuştu. Dolayısıyla söz konusu sektörün öz kaynak kullanım oranının yüksek çıkması karayolu yük taşımacılığı sektörünün gereğinden fazla yabancı kaynak kullanımı sonucu ortaya çıkmış olup bu durum sektörün öz kaynak verimliliğinin yüksek olduğu anlamına gelmemelidir.

Karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performanslarının değerlendirilebilmesi amacıyla son olarak sektörlerin karlılık oranları da hesaplanmış olup oranlar Tablo-5'te gösterilmiştir.

Tablo-5. Karayolu Yük Taşımacılığı ve Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörlerine İlişkin Hesaplanan Karlılık Oranları

Karlılık Oranları	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı
<i>Karayolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Brüt Kar Marjı	10,4	10,9	11,8
Faaliyet Kar Marjı	2,0	2,0	2,8
Dönem Net Kar Marjı	0,1	2,3	1,8
Aktif Karlılık Oranı	0,1	3,1	2,3
Öz Kaynak Karlılık Oranı	0,4	10,7	7,7
<i>Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektörü</i>			
Brüt Kar Marjı	4,7	7,5	10,1
Faaliyet Kar Marjı	(3,3)	(0,4)	1,7
Dönem Net Kar Marjı	(9,1)	6,9	(2,5)
Aktif Karlılık Oranı	(3,8)	3,2	(1,2)
Öz Kaynak Karlılık Oranı	(8,4)	7,4	(3,0)

Sektörlerin brüt kar marjı ile ilgili oranları yıllar itibariyle incelendiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün 2013 yılında net satışlarının %10,4'ünün, 2014 yılında %10,9'unun ve 2015 yılında %11,8'inin brüt kar olarak elde edildiği Tablo 5'den görülmektedir. Brüt kar marjının yıllar itibariyle artış göstermesi, sektörün satışlarının artmasından ya da satışların maliyetinin düşmesinden kaynaklanabilir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün brüt kar marjının ise karayolu yük taşımacılığı sektöründen daha düşük gerçekleştiği ve yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Faaliyet kar marjı açısından sektörler değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün brüt kar marjı ile faaliyet kar marjı arasında ortalama % 8'lik bir fark olduğu görülmektedir. Bu durum sektörün en fazla 2015 yılında olmak üzere yüksek tutarlarda faaliyet giderlerine (araştırma geliştirme giderleri, pazarlama satış dağıtım giderleri ve genel yönetim giderleri) katlandığı anlamına gelmektedir. Denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise faaliyet kar marjı 2013 yılı için (3,3) değerinde zararla, 2014 yılında (0,4) oranında zararla ve 2015 yılında 1,7 oranında karla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla denizyolu yük taşımacılığı sektöründe faaliyet giderleri 2013 ve 2014 yıllarında ortalama %8 oranında karı azaltarak sektörün dönemlerini zararla kapatmasına neden olmuştur.

Dönem net kar marjı işletmelerin net satışları üzerinden sağladıkları karın tespit edilmesinde kullanılan bir oran olup sektörlerin net kar marjı değerleri incelendiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün dönem net kar marjı oranının 2013 yılında 0,1, 2014 yılında 2,3 ve 2015 yılında 1,8 şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oranlar göz önünde bulundurulduğunda, karayolu yük taşımacılığı sektörünün düşük kar marjı ile faaliyetlerini gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Denizyolu yük taşımacılığı sektöründe ise 2013 ve 2015 yıllarında net satışlarından kar sağlanamamış ve zarar ortaya çıkmıştır. Sektörün bu yıllarda zarar oranlarını arttırması, diğer faaliyetlerinden olağan/olağandışı gelir ve karlarının, gider ve zararlarından daha düşük gerçekleşmesi ya da katlanılan finansman giderlerinin yüksekliğinden kaynaklanabilir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2014 yılı faaliyet kar marjının zarar olarak neticelenmesi buna karşılık dönem net kar marjının 6,9 gerçekleşmesi durumları birlikte değerlendirildiğinde, bu yıl kapsamında olağan/olağan dışı gelir ve karların, gider ve zararlardan daha fazla gerçekleşmesi ile daha az finansman giderlerine katlanılmasından kaynaklanmış olabilir.

Aktif karlılık oranı işletmelerin varlıklarını ne derece karlı kullandıklarının değerlendirilmesinde kullanılan bir oran olup bu oranın standart bir değeri bulunmamaktadır. Karayolu yük taşımacılığı sektörünün aktif karlılık oranı değerleri Tablo 5'den incelendiğinde, sektörün aktiflerini en etkin ve karlı 2014 yılında kullandıkları görülmektedir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise 2014 yılı aktif karlılık oranı, karayolu yük taşımacılığı sektörü ile aynı gerçekleşmiş olup 2013 ve 2015 yıllarındaki aktif karlılık oranları negatif bir başka ifadeyle zarar olarak gerçekleşmiştir. Sektörün ilgili yıllarında dönemin zarar ile kapanması, bu yıllarda aktif karlılık oranlarının da negatif gerçekleşmesine neden olmuştur.

Öz kaynak karlılık oranı işletmeye ortaklar tarafından tahsis edilmiş değerlerin ne ölçüde etkin ve verimli olarak kullanıldığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Tablo 6 incelendiğinde, karayolu yük

taşımacılığı sektörünün öz kaynak karlılık oranının en düşük gerçekleştiği yılın 2013 yılı en yüksek gerçekleştiği yılın ise 2014 yılı olduğu görülmektedir. Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2013 ve 2015 yıllarında öz kaynakları üzerinden kar sağlayamadıkları buna karşılık 2014 yılında öz kaynakları üzerinden kar sağladıkları tespit edilmiştir. Sektörler söz konusu oran açısından kıyaslandığında ise karayolu yük taşımacılığı sektörünün denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre öz kaynaklarını daha etkin ve verimli kullandıkları belirlenmiştir.

4. SONUÇ

Taşıma faaliyeti, işletmelerin lojistik ağ yapısı kapsamında hammadde ve malzemelerin tedarik edilerek depolara getirilmesi, depolardan üretim tesisleri arasındaki hareketinin sağlanması ve üretilen ürünün çıkış deposuna gönderilmesi, son olarak da ürünün çıkış depolarından müşterilere ulaştırılması noktasında kısaca tedarik zincirinin her aşamasında gerçekleştirilen önemli bir lojistik faaliyettir. Taşıma faaliyetinin işletmelerin tedarik zincirlerinin girdi, üretim ve çıkış lojistiği kapsamında bu kadar yoğun bir şekilde kullanılması, hem işletmelerin ağ yapılarının kurulumu ile ilgili yüksek tutarlarda lojistik maliyetlere katlanmalarına hem de gerçekleştirilen faaliyetlerin yönetimini karmaşık ve zor kılmaktadır. Bu nedenle işletmelerin taşıma faaliyetini, alanında uzmanlaşmış üçüncü parti ya da dördüncü parti lojistik işletmelerine devrederek taşıma maliyetlerinden ve zamanından tasarruf edebilmeleri mümkündür.

İşletmelere taşıma hizmeti veren üçüncü parti ve dördüncü parti lojistik işletmeleri bir araya gelerek taşıma sektörünü oluşturmaktadır. Türkiye’de taşımacılık sektörü kapsamında karayolu taşımacılığı sektörü, denizyolu taşımacılığı sektörü, havayolu taşımacılığı sektörü, demiryolu taşımacılığı sektörü ve boru hattı taşımacılığı sektörü bulunmakta olup bu sektörlerin ülke ekonomisine sağladıkları milli gelir katkısı, işsizliğin azaltılması noktasında istihdama katkısı, ihracat ve ithalatın gerçekleştirilerek ticari aktörlere (işletmelere) sağladıkları katkı oldukça önemlidir. Bu nedenle söz konusu sektörlerin ayakta kalabilmeleri ve ilgili çıkar gruplarının beklentilerini karşılayabilmeleri için finansal yapılarını doğru bir şekilde analiz etmeleri ve elde edilen veriler doğrultusunda gelecekteki faaliyetlerini planlamaları gerekmektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de en yüksek işlem hacmine sahip iki taşıma sektörü olan karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin finansal performanslarının analiz edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda sektörlerin finansal performanslarının analiz edilebilmesi için TCMB’nin resmi internet sitesinden yayınlamış

olduğu karayolu yük taşımacılığı sektörü kapsamında yer alan 141, denizyolu yük taşımacılığı sektöründe yer alan 53 işletmenin 2013, 2014 ve 2015 yıllarına ilişkin sektör bilançolarından yararlanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak oran analizi yöntemi kullanılmış olup elde edilen oranlar, genel geçerliliği olan standart oranlar ile karşılaştırılarak sektörler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin likidite durumu, finansal yapısı, varlıklarını etkin kullanma ve karlılık durumları ile ilgili değerlendirmelere ve sektörler arasındaki karşılaştırmalara aşağıda yer verilmiştir:

Sektörlerin likidite durumu;

- Sektörler likidite durumları açısından değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün ve 2013 yılı hariç denizyolu yük taşımacılığı sektörünün likidite durumunun yetersiz olduğu, sektörler arasında karşılaştırma yapıldığında ise denizyolu yük taşımacılığı sektörünün likidite durumunun ve kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünün karayolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sektörlerin finansal yapı durumu;

- Sektörler finansal yapı oranlarından kaldıraç oranları ve öz kaynak oranları açısından değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının finansmanında ağırlıklı olarak yabancı kaynak kullandıkları ve finansman politikası olarak öz kaynak-yabancı kaynak dengesini sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının finansmanında sınırlı ölçüde yabancı kaynak kullanarak dengeli bir finansman politikası izledikleri ortaya konmuştur.
- Varlıkların finansmanında kullanılan yabancı kaynakların vadesi bakımından sektörler karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının finansmanında kısa vadeli yabancı kaynakları, uzun vadeli yabancı kaynaklara göre daha fazla; denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise uzun vadeli yabancı kaynakları kısa vadeli yabancı kaynaklara göre varlıklarının finansmanında daha fazla kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca karayolu yük taşımacılığı sektörünün kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakları olması gereken değerlerden daha fazla kullandıkları, buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektörünün varlık finansmanında kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak kullanımını dengesini sağlayabildikleri ortaya konmuştur.
- Sektörler duran varlıklarını finanse etme şekli açısından değerlendirildiğinde, hem karayolu hem de denizyolu yük taşımacılığı

sektörlerinin duran varlıklarını devamlı sermayeleri ile finanse ederek doğru bir finansman politikası izledikleri tespit edilmiştir.

- Sektörler varlıklarının finansmanında kullandıkları banka kredileri oranı açısından değerlendirildiğinde, 2013 ve 2014 yıllarında karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerin varlık finansmanında birbirine yakın oranlarda banka kredilerinden yararlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2015 yılında varlık finansmanında kullandıkları banka kredileri oranı önceki yıllara göre önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu durum söz konusu sektörün bankalar tarafından kredi ana taksitleri ve faizleri bakımından borç baskısı yaşayabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Sektörlerin varlıklarını etkin kullanabilme durumu;

- Alacak devir hızları bakımından sektörler karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün alacaklarını 67-68 günde bir, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise 73-75 günde bir tahsil edebildiği tespit edilmiştir.
- Stok devir hızı ve süresi bakımından sektörler değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektöründe 12-14 günde bir stok çıkışı gerçekleşirken; denizyolu yük taşımacılığı sektöründe 13-14 günde bir stok çıkışı gerçekleştiği dolayısıyla sektörlerin benzer stok politikaları uyguladıkları belirlenmiştir.
- Aktif devir hızları bakımından sektörler değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün varlıklarının 1,5 katı kadar, denizyolu yük taşımacılığı sektörünün ise varlıklarının yarısı kadar satış geliri elde ettikleri tespit edilmiştir.
- Maddi duran varlık devir hızları bakımından sektörler karşılaştırıldığında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün maddi duran varlıklarını denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha etkin ve yüksek kapasitede kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Öz kaynak devir hızı bakımından sektörler değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak devir hızının denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek gerçekleştiği tespit edilmiştir. Karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynak devir hızının denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek gerçekleşmesi, karayolu yük taşımacılığı sektörünün öz kaynaklarını daha etkin şekilde kullandığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Karayolu yük taşımacılığı sektörünün yabancı kaynak kullanımının oldukça fazla kullanılması sonucu bu oran yüksek çıkmış olup bu durum sektörün öz kaynak verimliliğinin yüksek olduğu anlamına gelmemelidir.

Sektörlerin karlılık durumları;

- Sektörler net karlılıkları açısından değerlendirildiğinde, karayolu yük taşımacılığı sektörünün 2013-2015 dönemlerinde düşük seviyede de olsa kar elde ettikleri buna karşılık denizyolu yük taşımacılığı sektörünün 2014 döneminde kar, 2013 ve 2015 dönemlerini ise zarar ile kapattıkları tespit edilmiştir.
- Sektörler aktif ve öz kaynak karlılıkları açısından karşılaştırıldıklarında, karayolu yük taşımacılığı sektörünün aktif ve öz kaynak karlılığının denizyolu yük taşımacılığı sektörüne göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Karayolu ve denizyolu yük taşımacılığı sektörlerinin likidite, finansal yapı, varlık kullanım etkinliği ve karlılıkları hakkında yukarıda yapılan değerlendirmeler paralelinde söz konusu sektörlerle çeşitli önerilerde bulunulabilir. Bu önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- Taşımacılık sektörü yöneticileri işletmelerinin çalışma sermayesinin her bir unsuru olan varlıklara ayrıca önem vermeli ve bu varlıkların finansmanında kısa vadeli yabancı kaynakları kullanılarak uygun bir finansman politikası izlemelidir.
- Karayolu yük taşımacılığı sektörü ağırlıklı olarak varlıklarını yabancı kaynak ile finanse ettiği için söz konusu sektörün borç ödeme bakımından finansal güçlük çekebileceğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla söz konusu sektörde yer alan işletmelerin öz kaynaklarını güçlendirmeleri ve yabancı kaynak kullanımında daha muhafazakâr olmaları düşünülmektedir.
- Denizyolu yük taşımacılığı sektörü alacaklarını daha etkin tahsil edebilmesi için sözleşme şartları kapsamında alacaklarının tahsil süresini kısa tutarak alacaklarının tahsilini hızlandırabilir.
- Denizyolu yük taşımacılığı sektörünün aktif devir hızının düşük çıkması, sektörün aktiflerini etkin kullanmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle söz konusu sektör varlıklarına özellikle stoklarına satış gelirleri ile paralel yatırım yaparak atıl kapasite sorununu çözebilir.
- Sektörlerin karlılıklarını arttırabilmeleri için maliyet ve gelir kalemlerini iyi bir şekilde analiz etmeleri gerekmektedir. Ayrıca söz konusu sektörlerin maliyet kalemleri ile ilgili bütçe değerlerini doğru bir şekilde hesaplamaları ve yıllar itibariyle gerçekleşen değerler ile bütçe rakamları karşılaştırılarak bütçeden sapmaların nedenleri araştırılmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Akcanlı, F., Soba, M. ve Kestane, A.(2013). İMKB'ye kote edilmiş havayolu taşımacılığı sektöründe trend analizine ilişkin örnek bir uygulama. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 191-207.

Akkaya, C. G. (2004). Finansal rasyolar yardımıyla havayolları işletmelerinin performansının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(1), 15-29.

Başdeğirmen, A. ve Tunca, M.Z.(2017). Lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının gri ilişkisel analiz ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 327-340.

Chang, Y.H., Cheng, C.H. ve Wang, T.C. (2003). Performance evaluation of international airports in the region of East Asia. *Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 4, 213-230.

Civan, M. (2009). *Finansal tablolar analizi ve örnek uygulamalar*, www.ttso.org.tr/dosyalar/finansal_analiz.doc

Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2010). *Mali tablolar analizi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Deran, A., İskenderoğlu, Ö. ve Erduru, İ. (2014). Regional differences and financial ratios: a comparative approach on companies of ise city indexes. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(4), 946-955.

Feng, C. M. ve Rong, T.W. (2000). Performance evaluation for airlines including the consideration of financial ratios. *Journal of Air Transport Management*, 6(3), 133-142.

Feng, C.M. ve Rong, T.W. (2001). Considering the financial ratios on the performance evaluation of highway bus industry. *Transport Reviews: A Transnational Transdisciplinary Journal*, 21(4), 449-467.

Kabasakal, A. ve Solak, A.O. (2010). Demiryolu ve karayolu ulaştırma sistemlerinin ekonomik etkinlik analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 123-136.

Karadeniz, E. (2016). Hastane hizmetleri alt sektörünün finansal performansının incelenmesi: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası sektör bilançolarında bir uygulama, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(2), 101-114.

Korkmaz, O. ve Uygurtürk, H. (2010). Denizyolu taşımacılığı işletmelerinin finansal performanslarının TOPSIS yöntemi ile belirlenmesi, *Mali Ufuklar Dergisi*, 2, 35-54.

Ömürbek, V. ve Kınay, B. (2013). Havayolu taşımacılığı sektöründe TOPSIS yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 343-363.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, *Sektör bilançoları*, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/>

DİJİTAL KAMU MALİ YÖNETİM SİSTEMİ VE BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ*

Doç. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL^a
Dr. Öğr. Üyesi Ceray ALDEMİR^b

Derleme
(Compilation)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2018; 11 (3): 505-522

ÖZ

Bilgi teknolojilerinin son dönemde geldiği noktada çift taraflı kayıt tutma sistemini dijital olarak sunmanın ötesine geçebilecek önemli keşifler ortaya çıkmıştır. Bu keşifler içerisinde gerek uygulayıcı ve düzenleyici otoriteler gerekse de akademisyenler tarafından en çok tartışılan konulardan ilkinin bütünlük kamu mali yönetim bilgi sistemi ikincisini ise blok zinciri (blockchain) teknolojisi oluşturmaktadır. Bütünlük mali yönetim bilgi sistemi, yönetim ve bütçe kararlarını, güvenden doğan sorumlulukları ve finansal raporların ve ifadelerin hazırlanmasını desteklemek için finansal işlemlerde bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılmasını ifade etmektedir. Sistem idari alanda, bütçe hazırlık ve uygulama aşamasından, muhasebe ve raporlama aşamasına, bakanlıklarının, harcama birimlerinin ve diğer kamuoyunun özellikle kamu mali yönetimi süreçlerinin, mali yönetimi için entegre bir sistemin yardımıyla dijitalleşmesine atıfta bulunmaktadır. Blok zinciri temelli muhasebe sistemi ise bir yazılım olup, paranın finansal varlıkların ve diğer dijital belgelerin iki ya da daha fazla kişi arasında geçişini anlık takip etme ve kaydetme imkânı tanımaktadır. Kriptografik olarak korunan işlem blokları herhangi bir zamanda finansal tablo unsurlarına erişimi kolayca sağlamaktadır. Yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışma Türkiye'de 2017/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe giren Bütünlük Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesinin blok zinciri teknolojisi bağlamında yeniden değerlendirilmesini içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Dijitalleşme, Kamu Mali Yönetim Bilgi Sistemi, Blok Zinciri Teknolojisi

JEL Kodları: M41, M49

* Makalenin gönderim tarihi: 13.04.2018; Kabul tarihi: 04.06.2018, iThenticate benzerlik oranı %16

^a Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ucmatugba@gmail.com

^b Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, cerayceylan@gmail.com

DIGITAL PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM AND BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

ABSTRACT

Recently, information technology has created significant discoveries that may go beyond providing digitalization of a double entry bookkeeping system. Among these discoveries, both the implementing and regulatory authorities and academicians are discussing two vital hot topics; the first one is integrated public financial management information system (IFMIS) and the second is blockchain technology. IFMIS refers to the use of information and communication technology in financial transactions to support management and budget decisions, assurance responsibilities and the preparation of financial reports and statements. IFMIS refers more specifically to the digitalization of public financial management processes, from budget preparation and execution to accounting and reporting, with the help of an integrated system for financial management of line ministries, spending agencies and other public sector operations. The blockchain based accounting is a software that allows instant monitoring and recording of the transfer of financial assets and other digital documents between two or more people. Cryptographically protected transaction blocks provide access to financial statement elements at any time easily. Accordingly, this study includes the re-evaluation of the Integrated Public Financial Management Information System Project in Turkey, which entered into force with the Prime Ministry Circular No. 2017/7, in the context of block-chain technology.

Keywords: Digitalisation, Public Financial Management Information Systems, BlockchainTechnology

JEL Codes: M41, M49

1. GİRİŞ

Mali yönetim bilgi sistemleri, yüzlerce yıl öncesine dayanan en eski kayıt tutma şekli olan muhasebe uygulamaları temelinde finansal bilgilerin kaydını içermektedir. Bu nedenle de gerek uygulama açısından gerekse de literatür açısından yeni bir olgu değildir. Tarihsel perspektifte finansal bilginin kaydı ve takibine ilişkin problemler paranın icat edildiği dönemlere kadar uzansa da, bugünkü anlamda modern mali yönetimin matematikçi Luca Pacioli tarafından geliştirilen ve 1494'te yayımlanan (Örten vd., 2011) "çift taraflı kayıt tutma" sistemi ile ifade edilen muhasebe uygulamalarına dayandığı bilinmektedir. Bu sistemin "çift taraflı kayıt tutma" olarak adlandırılmasının altında her bir işlemin iki hesap arasındaki bir değişimi içermesi oluşturmaktadır. Sistemde her borç hesabı için, eşit ve tam alacak hesabı ya da hesapları bulunmaktadır. Temel bilanço dengesi adı da verilen sistem içerisinde varlıkların kaynaklara eşit olması yani borç tarafın alacak tarafa eşit olması gerekmektedir. Çift taraflı olarak sunulan kayıt sistemi aynı zamanda, gerçekleşen işlemler ile kayıtlardaki verilerin tutarlı olmasına hizmet ettiği için kritik öneme sahip olmaktadır. Dahası çift taraflı kayıt sistemi, bir kuruluşun finansal durumunun tam bir resmini sağladığı için finansal raporların doğrudan hesaplardan hazırlanmasını da

kolaylaştırmaktadır. Çift taraflı kayıt yöntemi günümüzde icat edildiğinden beri temel olarak değiştirilmemiş olup, gerek kamu gerekse de özel sektör işletmeleri açısından çağın gerekliliklerine uygun olarak varlık ve kaynak unsurları açısından güncelleme yapılarak kullanılmaktadır.

Ancak bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim ile birlikte, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, kamu mali yönetimi ile ilgili faaliyetlerini dijitalleştirme ve elektronik ortama taşıma eğilimlerini arttırmışlardır. Bu faaliyetlerin arasında en yaygın olanını kamu kurumları genelinde bütçe uygulama ve muhasebe işlemlerinin kilit yönlerini dijitalleştirmeye imkan sağlayan *Bütünleşik Mali Yönetim Bilgi Sistemleri'nin (Integrated Financial Management Information Systems- IFMIS)* oluşturulması girişimleri yer almaktadır. IFMIS, güvenilir finansal verilere hızlı ve etkin erişim sağlayabilen ve devletin/kamu otoritelerinin mali kontrollerinin güçlendirilmesine, kamu faaliyetlerinin etkin ve etkili sağlanmasının iyileştirilmesine, bütçe sürecinin daha yüksek düzeyde şeffaflığa ve hesap verebilirliğe taşınmasına ve kamu faaliyetlerinin hızlandırılmasına yardımcı olabilen bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Diamond ve Khemani, 2006). Bu yeni sistemin ülkelerde uygulama alanı bulması ya da alt yapı hazırlıklarının sağlanması için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, teknik yardım, eğitim, finansal kaynaklar ve satın alma desteğinin bir birleşimini sağlayan projeler sunmaktadırlar. Böylelikle uluslararası teşvikler aracılığıyla üye ülkelerin finansal yönetim sistemlerini desteklemede ve şekillendirmede önemli bir rol oynamakta ve oynamaya da devam etmektedirler.

Bilgi teknolojilerinin son dönemde geldiği noktada çift taraflı kayıt tutma sistemini dijital olarak sunmanın ötesine geçebilecek önemli keşifler ortaya çıkmıştır. Bu keşifler içerisinde gerek uygulayıcı ve düzenleyici otoriteler gerekse de akademisyenler tarafından en çok tartışılan konulardan biri blok zinciri (blockchain) teknolojisidir. Başta dünyadaki tüm ülkeler açısından IFMIS girişimlerini sonrasında da tüm işletmeler açısından gündemde olan teknolojik alt yapı, Bitcoin olarak bilinen dijital para sisteminin altında yatan teknolojiyi oluşturmaktadır. Geleneksel para birimlerinden farklı olarak ortaya çıkan ve dijital ortamda para birimi olarak ifade edilen bu kapsamlı yapı içerisinde yaklaşık yedi asırdır kullanılan muhasebe sistemini de doğrudan etkilenmektedir. Çift taraflı kayıt sisteminin dijitalleşmesi yerine kamu mali yönetim sisteminin üç taraflı kayıt sistemi adı verilen blok zinciri teknolojisi temeline alınması ve dijital paraların işleyişine uygun alt yapının sağlanması konusunun değerlendirilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu noktada çalışmada öncelikle geleneksel anlamdaki muhasebe sistemi ile desteklenen bütünleşik kamu mali yönetim sistemine yer verilmekte, ardından da blok zinciri teknolojisi temeline

düşünülmesi gereken IFMIS uygulamalarına yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

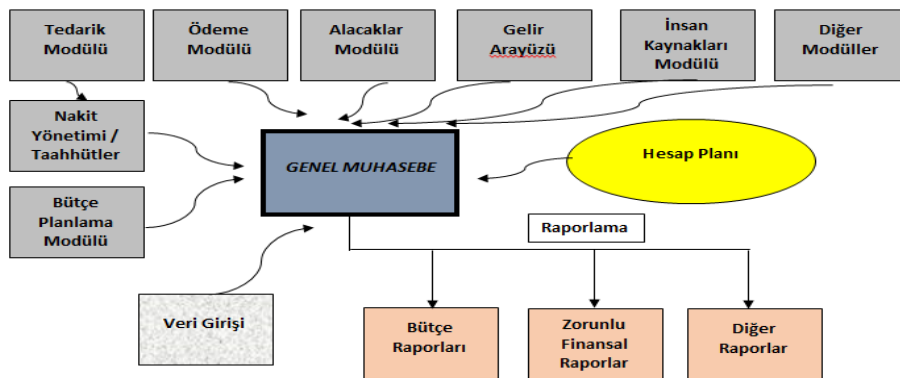
2. BÜTÜNLEŞİK MALİ YÖNETİM BİLGİ SİSTEMİ (IFMIS)

Bir mali yönetim bilgi sistemi veya bütünleşik mali yönetim bilgi sistemi (IFMIS), finansal olayları izleyen ve finansal bilgileri özetleyen bir bilgi sistemidir. Temel biçiminde bir IFMIS, kurulduğu ortamın gereksinimlerine ve özelliklerine göre çalışacak şekilde yapılandırılmış bir muhasebe sisteminden biraz daha fazlasıdır. Bu anlamıyla, bütünleşik mali yönetim bilgi sistemi, yönetim ve bütçe kararlarını, güvenden doğan sorumlulukları ve finansal raporların ve ifadelerin hazırlanmasını desteklemek için finansal işlemlerde bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılmasını ifade etmektedir. İdari alanda ise IFMIS, bütçe hazırlık ve uygulama aşamasından, muhasebe ve raporlama aşamasına, bakanlıklarının, harcama birimlerinin ve diğer kamuoyunun özellikle kamu malî yönetimi süreçlerinin, mali yönetimi için entegre bir sistemin yardımıyla dijitalleşmesine atıfta bulunmaktadır (Lianzualave Khawlhing, 2008: 1). Literatürde yer alan yeni bilgi sisteminde özellikle "bütünleşik" kelimesi kullanılmaktadır. Sistemin bütünleşik olmasını sağlayan ana unsur, finansal olarak ifade edilen tüm verilerin aktığı ortak, tek, güvenilir bir platform veri tabanının (veya bir dizi bağlantılı veri tabanları) olmasıdır. Bu bağlamda bütünleşik bir sistem başarılı bir kamu mali yönetim sisteminin temel anahtarı olarak da sunulmaktadır.

Herhangi bir bilgi sisteminde olduğu gibi bütünleşik mali yönetim bilgi sisteminin de bilgi kullanıcıları bulunmaktadır. Bütünleşik sistem bilgilerin ortak değerler doğrultusunda kayıtlarını içerdiği için farklı türdeki bilgi kullanıcıları tarafından sisteme erişme ve farklı işlevler ve görevler yerine getirmek için ihtiyaç duydukları bilgileri sistemden elde etme fırsatı sunmaktadır. Böylelikle ilgili taraflar sistemi kullanarak, bilançolar, kaynakların ve fonların kullanımı/yönetimi, maliyet raporları, yatırım getirileri, alacakların ve borçların vadelere göre sıralanması, nakit akışı projeksiyonları, bütçe önerileri gibi birçok raporu ve belgeyi hazırlama ve tüm kamuoyuna sunma imkanına sahip olmaktadır. Hatta bazı sistemler içerisinde yüzlerce standart rapordan oluşan kütüphaneler/arşivler de yer almaktadır. Yöneticiler ya da idari otoriteler bu bilgileri bütçeleri planlamak ve formüle etmek; bütçelere ve planlara karşı sonuçları incelemek; nakit dengelerini yönetmek; borç ve alacakların durumunu takip etmek; duran varlıkların kullanımını izlemek; belirli departmanların veya birimlerin performansını izlemek; ve birkaçını belirtmek için gerekli revizyon ve ayarlamaları yapmak gibi çeşitli amaçlar için kullanabilmektedir.

Sayılanlara ek olarak bütünleşik sistemden elde edilen ya da üretilebilen raporlar, dış paydaşlar ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da belirlenen raporlama gereksinimlerini karşılamak için kullanılmaktadır. Özetle, IFMIS genellikle farklı işlevleri yerine getirmek için bilgileri kullanan birkaç farklı bileşen veya modülden meydana gelmektedir. Şekil 1, sisteme entegre edilecek veya bir arabirim aracılığıyla sisteme bağlanacak olan temel bileşenlerin yanı sıra, birkaç çekirdek bileşen dahil olmak üzere tipik bir kamu bütünleşik mali yönetim bilgi sisteminin temel işleyişini sunmaktadır (Rodin-Brown, 2008: 17). Sistem şekil üzerinde sunulan görünüm ile sınırlı olmayıp, ilgili ülkedeki kamusal alanın gerekliliklerine yönelik olarak geliştirilebilecek bir nitelik de taşımaktadır.

Şekil-1’de de görülebileceği gibi, bütünleşik sistemin merkezinde genel (finansal) muhasebe uygulamaları yer almaktadır. Genel muhasebe, herhangi bir IFMIS’in merkezi “defterlerini” oluşturmaktadır. Her ekonomik nitelikteki işleme ilişkin muhasebeleştirme süreci, mal ve hizmetlere ilişkin ödeme taahhütlerine kadar bütçe fonlarının tahsis edilmesinden başlayarak, *Genel Muhasebe Defterindeki* sistem gönderilerinde kayıtlanmaktadır. Tüm işlemler aynı anda genel muhasebe defterine ve standartlaştırılmış bir hesap planı tarafından belirlenen kurallara uygun tüm alt-alt-üst düzey/modüllere gönderilecek nitelikte tasarlanmıştır. Bu kayıtlar, tüm finansal işlemlerin geçmişinin kalıcı bir parçası olarak bulunmakta ve tüm raporlar ile finansal tabloların türetildiği kaynağı temsil etmektedir. Kısacası, IFMIS, kamu faaliyetleri açısından, mali yönetim amacıyla entegre bir sistem yardımıyla, kamu mali yönetim süreçlerinin bütçe hazırlama ve yürütmeden muhasebe ve raporlamaya kadar dijitalleştirilmesini ifade etmektedir (Lianzuala&Khawlhing 2008: 1).

Şekil-1:Bütünleşik Mali Yönetim Bilgi Sisteminin Temel Bileşenleri

Kaynak: Rodin-Brown, 2008: 17 kaynağından Türkçe'ye çevrilerek uyarlanmıştır.

Belirtilen bütünleşik sistemin kamusal alanda kurulması ya da işletilmeye başlanması kadar önemli olan bir diğer nokta da sistemin sürdürülebilirliğidir. Sürdürülebilirlik sistemin etkin bir şekilde güncellenerek işlemesi anlamına gelmekte ve merkezi idarenin altındaki tüm alt sistemlerin de etkinliğini kapsamaktadır. Rodin-Brown (2008: 2), böyle bir bütünleşik sistem ya da başka bir deyişle sürdürülebilir bir entegrasyon için gerekli olan işlemleri üç aşamada açıklanmaktadır. Bunlardan ilki finansal olayları kaydetmek için standart veri sınıflandırması yapılmasıdır. Sınıflandırma sürecinde sisteme uygun bir hesap planı geliştirilmeli ancak hesap planının tekdüze ya da standart görünümünün mevcut durumdaki hesap kodları ile yapılmasına gerek olmamaktadır. İkinci aşama, sistem içerisinde veri girişi, bilgi işleme ve raporlama üzerinde iç kontrollerin belirlenmesidir. Dijitalleşen süreç içerisinde iç kontrol sisteminin önemi ve uygun kontrollerin tanımlanması mevcut yapılanmadan daha da önemli bir hale gelmektedir. Üçüncü aşamada ise, sistem içerisindeki benzer işlemler için ortak süreçler ve veri girişinin gereksiz çoğalmasını ortadan kaldıran bir sistem tasarımının sağlanmasıdır. Bu aşama sistemin etkinliği açısından son derece önemli olan ancak uygulamada tüm alt sistemlerin entegrasyonunu gerektirdiği için sağlanması en zor olan koşulu ifade etmektedir.

Yukarıda ifade edilen her bir aşama sistemin sürdürülebilir bir nitelik taşıması açısından son derece önemlidir. Bu aynı zamanda sistemin tasarım aşamasından başlaması gereken bir hazırlık sürecini de içermektedir. Çünkü Diamond ve Khemani'ye (2006: 99) göre, iyi tasarlanmış bir bütünleşik mali yönetim bilgi sistemi aynı zamanda iyi bir yönetim aracıdır. Her seviyedeki yönetim mekanizmasına çok çeşitli nitelikte finansal ve finansal olmayan bilgi sağlamaktadır. Bu mekanizma aynı zamanda tüm dünyada ulusal anlamda önem taşıyan kayıt dışı raporlamayı önleyeceğinden, yolsuzluğu ortadan kaldıran bir sistem oluşturulmasına imkan tanımaktadır. Belirtilen mekanizma IFMIS'in kamu kaynaklarının dağıtımını ve kullanımı ile kamu harcama programlarının etkililiğini ve verimliliğini arttırmak için hesap verebilirliği sağlama konusunda yönetime yardımcı olabilecek bir araca dönüşmesini de sağlamaktadır. Böylelikle yönetim kademesi, mali olayları otomatik bir finansal sistem üzerinden izleyerek, harcamalar üzerinde daha fazla kontrol ve bütçe bütünündeki saydamlığı ve hesap verebilirliği bir bütün olarak iyileştirebilecektir (Hove ve Wynne, 2010: 8). Sonuçta sistem karar alıcılara ve kamu sektöründeki yöneticilere, yönetim işlevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları bilgileri gerçek zamanlı olarak sağladığı için, doğru ve tutarlı verinin karar alım sürecinde kullanılması da mümkün olabilecektir. Sonuçta ulusal açıdan bir hükümet için bütçe yönetimi ve muhasebe sisteminin dijitalleştirilmesi bütçeleme, hazine yönetimi, muhasebe ve denetim gibi kamu mali

yönetiminin önemli aşamalarında gerekli olan bilgilerin kalitesini ve kullanılabilirliğini arttırabilecektir (Hendriks, 2012: 2). Bu da finansal raporlamanın ve raporlanan bilginin güvenilirliğini arttıracığı için hem kamunun hesap verebilirliğini kolaylaştıracak hem de faaliyet sonuçlarının şeffaf bir şekilde sunumunu sağlayacaktır.

3. TÜRKİYE’DE BÜTÜNLEŞİK KAMU MALİ YÖNETİM BİLGİ SİSTEMİ PROJESİ

Bir önceki bölümde genel hatları ile ifade edilen IFMIS’in dünyadaki işleyişi üzerinde önemli etkilere sahip olan uluslararası kuruluşlar, bu sistemin Türkiye’deki yapısının oluşumunda da benzer nitelikte etkilere sahiptir (Kızıltaş, 2001). Ulusal anlamda sistemin gelişimi incelendiğinde ilk olarak 1995 yılında Maliye Bakanlığı ile Dünya Bankası arasında “Kamu Mali Yönetim Projesinin” “Harcama Yönetimi” sistemini yeni bir esasa bağlamaya yönelik bir anlaşma imzalanarak başladığı görülmektedir. Bu tarihten itibaren sistemin gerekliliğini vurgulayan çeşitli düzenlemeler yapılmış ve 12.1.2002 tarihli 2002/3 sayılı Prensip Kararı ile “Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu” bir rapor hazırlayarak yeni bir sistemin gerekliliğini açıklamıştır (Söyler, 2012: 282-284). Bu noktada üzerinde durulan en önemli konuların eski mali yönetim sisteminin yenilenme gerekçeleri olmuştur. Eski mali sistemin bütçe kapsamının dar ve çeşidinin fazla olması, rasyonel bir yetki ve sorumluluk paylaşımının olmaması, harcamacı kuruluşların bütçe hazırlama sürecinde yeterli söz hakkının olmaması, bütçe sürecinin çağdaş tekniklerle donatılmamış olması, program bütçe sisteminin yerleştirilememesi, iç ve dış denetimin etkili bir şekilde kurgulanmaması ve mevcut sistemin uluslararası sisteme uyum sağlayamaması (Candan, 2006: 189) gibi nedenler mevcut sistemin eleştirilmesine ve yeni bir mali sistemin kurulmasına işaret etmiştir. Söz konusu yenilenme gerekçelendirmeleri IMF ile yapılan Stand-By Anlaşmalarında ve verilen niyet mektuplarında 2003 yılında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun çıkarılacağı taahhüt edilerek bir politika oluşturma sürecini de başlatmıştır.

İfade edilen sürecin yasal dayanaklarını 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile 6085 sayılı Sayıştay Kanunu oluşturmaktadır. Yeni bütünlük sistemin temel unsurları olan bütçeleme, muhasebeleştirme, raporlama ve denetim faaliyetlerini yerine getirebilmek için belirtilen kanunlarda temel gerekliliklerinden bahsedilmektedir. Yeni sistemin temel gerekliliklerini yerine getirebilmek için kamu idareleri bilgi ve iletişim teknolojilerinden mümkün olduğunca faydalanmaya çalışmakta ve kendi görev alanları ile ilgili bilişim sistemleri geliştirmekte ve işletmektedir. Fakat söz edilen bilişim sistemlerinin oluşturulması ve kullanılması

esnasında, sistemin kamu mali yönetiminin bütününe kapsamak yerine kurumsal düzeyde kalması; bazı alanlarda işlerin ve harcamaların tekrar etmesine ve kamu kaynaklarının verimsiz bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Bunların yanı sıra, hesap verebilir ve şeffaf bir kamu yönetimi hedefleyen bu dönüşümün aksine verilerin tutarsız ve risk altında bulunmasını içeren bu durum, kamu mali yönetimi ile karar vericilerin ihtiyaç duyduğu veri setinin tam anlamı ile oluşturulmasını da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Onuncu Kalkınma Planı Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı, Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Planlarda kamu harcamalarının etkinliğinin artırılması ve kamu mali yönetiminde kullanılan bilişim sistemleri altyapılarının entegre edilmesi amaçlarına yönelik olmak üzere, “Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi (BKMYBS)” oluşturulması planlanmıştır (BKMYBS, 2017: 1).

2017/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe giren Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesinin temel hedefi bütçe kanunu hazırlıklarının başlatılmasından kesin hesabın TBMM’de kanunlaşmasına kadar geçen mali işlemlere ilişkin süreçlerde kullanılan otomasyon sistemlerinin, elektronik belge, elektronik imza, otomatik muhasebe gibi yeni teknolojik imkanlara kavuşturulması ve mali yönetim sistemimiz için süreç odaklı bütünleşik bir bilişim sistemi altyapısının oluşturulmasıdır (BKMYBS, 2017: 2). Eylem planında da ifade edildiği gibi bütünleşik kamu mali yönetim sistemi ile öne çıkarılan bütünleşik yapı, tek bir kurumun yetki ve sorumluluğu altındaki merkezi bir sistemi değil, kurumların kendi yetki ve görev tanımları çerçevesinde işlettikleri bilişim sistemlerinin, birbirleri ile entegre edilmesi sonrasında oluşacak genel yapıyı işaret etmektedir (BKMYBS, 2017: 18) ve bu yapı ile aşağıdaki faydalara ulaşılması hedeflenmektedir:

“Her kurumun, yetki ve sorumluluk tanımları çerçevesinde kendi işini yapmaya devam etmesi, kamu Mali Yönetiminin ihtiyaç duyduğu temel veri setinin (mali ve mali olmayan) ilgililerine sunulması, kağıda dayalı süreçlerin ortaya çıkardığı zorlukların ve organizasyon kısıtlarının ortadan kaldırılması, harcama süreçlerinde kontrol düzeyinin artırılması, mali işlemlerin daha hızlı yerine getirilmesi, e-dönüşüm sürecinin hızlanması (Yıldırım, 2017: 9).”

Sonuç itibarıyla, bütünleşik sistemin ulaşmayı hedeflediği bu planlar sisteme dâhil olan bütün kamu kurumlarının etkili, verimli ve sürdürülebilir bir çalışma planıyla yine aynı nitelikte kamu hizmetine sahip olma bilinç ve amacıyla gerçekleşebilecektir. Her ne kadar proje Maliye Bakanlığı’nın sorumluluğunda olsa da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşarı, Gelir İdaresi Başkanı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Hazine

Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanı, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanı ve Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Müsteşarlarından oluşan kapsamlı bir proje ekibi ile birlikte tüm kamu sektörü açısından uygulanmaktadır. Bu kurumlar kendi görevleri ve sorumluluklarındaki eylemlere dair ilerlemeleri her üç ayda bir proje yönlendirme kurulu başkanına raporlamaktadırlar (BKMYBS, 2017: 35-36). Oluşturulan raporların ve sunulan bilgilerin eksiksiz ve doğru zamanda üretilmesi bütünlük sisteminin işleyişi açısından son derece önemli olup, sistemin sonraki aşamalarının geliştirilmesi yani farklı kuruluşların bilişim sistemleri ile entegre edilmesi için de kritik bir rol üstlenmektedir. Türkiye'deki dijital anlamda başlatılan dönüşüm projesi kamu alanındaki tüm faaliyetlerin merkezi bir şekilde dijital ortamda toplanması ve bütünlük yapı içerisinde tüm bilgi kullanıcılarına aktarılması sürecine hizmet etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geldiği bugünkü noktada kamu mali yönetim sisteminin dönüşümünü kolaylaştıracak olan en önemli sistem blok zinciri teknolojisidir. Bu teknolojinin getirdiği değişim süreci ulusal anlamda yürütülecek çalışmalara da doğrudan etkiler yapmakta bu nedenle de ulusal seviyede dijitalleşmeyi sağlayacak bütünlük sistemin blok zinciri ve dijital paraları da göz önüne alarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ VE BÜTÜNLEŞİK KAMU MALİ YÖNETİM BİLGİ SİSTEMİ

Blok zinciri (Blockchain) teknolojisi, ilk olarak Bitcoin teknolojisinin ardında tanıtılan sistemdir. Kasım 2008'de Satoshi Nakamoto tarafından yayınlanan bir bilgi notu ile Bitcoin, güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç duymayan, merkezi olmayan, eşten eşe ağa dayanan elektronik ödeme sistemi olarak önerilmektedir. 2008 yılında ekosistemi kurulan ve dijital bir para birimi olarak gündeme gelen Bitcoin, birçok açıdan geleneksel para birimlerinden farklılaşmaktadır. İşleyiş açısından en önemli özelliği eşten eşe ödeme sistemini (peer-to-peer cash system¹) gündeme getirmesi ve eşten eşe ağ içerisinde gerçekleşen işlemlerin depolandığı ve kaydedildiği blok zinciri teknolojisinin işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltması ve işlem gerçekleştirme zamanını da kısaltan bir takım avantajlar sağlamasıdır. Bununla birlikte blok zinciri teknolojisi içerisinde en çok bilinen dijital para birimi olan Bitcoin “dijital değişimin medyumu” olarak da adlandırılmakta ve oluşturulması, elde edilmesi, toplanması ve ticarete kullanımı elektronik

¹ Tamamen eşten-eşe çalışan bir elektronik para sistemi herhangi bir finansal kurumdan geçmeden bir taraftan diğerine çevrimiçi ödeme gönderilmesini mümkün kılar. (Detaylı bilgi için Nakamoto, Satoshi, 2008, “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System,” unpublished manuscript, retrieved at <http://pdos.csail.mit.edu/6.824/papers/bitcoin.pdf>)

olarak mümkün olmaktadır (Raiborn ve Sivitanides, 2015: 26-27). Buna ek olarak Bitcoin sanal para birimi şeklinde geleneksel para birimlerine benzer nitelikler de taşımaktadır. Merkezi otoriteler tarafından düzenleme yapılmadan, merkezi olmayan üretim ve değişim platformu olarak sunulan bir yapıda çalışmasına rağmen (Ram vd., 2016: 3), ekonomik işlemlerin gerçekleşmesinde aynı mantık ile çalışmaktadır.

Başlangıç aşamasında blok zinciri, Bitcoin'in arkasındaki teknoloji olarak dikkatleri çekmiştir ancak zaman içerisinde blok zinciri teknolojisinin dijital bir para biriminin işleyişine imkan sağlayan bir teknolojiden çok daha kapsamlı bir kavram olduğu ortaya çıkmıştır (Rosenberg, 2017). Çünkü kavramsal olarak blok zinciri bir teknoloji ile birlikte bir protokolü de içerisinde barındırmaktadır. Dağıtık defter (distributed ledger) yapısı sayesinde işlemlerin anlık olarak kaydedilmesi, gerçek zamanlı olarak izlenmesi ve kontrol edilmesi imkanı doğmaktadır. Bu durum bir taraftan maliyetlerin azalması, düzenlemelere ve yasalara uyumun incelenmesinde etkinliğin artmasına neden olmakta diğer taraftan da zincirdeki kayıtların sürekli depolanmasının bir sonucu olarak finansal suçların azalmasına ve tutulan kayıtların güvenilirliğine katkılar yapmaktadır. Bu bağlamda blok zinciri bir muhasebe teknolojisi olarak değerlendirilmekte ve bir işletmeye ya da sahipliğe ait olan varlıkların transferi ve finansal bilginin doğruluğunun kaydedilmesi açısından da geleneksel muhasebe bilgi sisteminin değişmesine neden olmaktadır (<https://www.icaew.com>).

Kapsamlı protokolün çekirdek teknolojisi olan blok zinciri ekonomik sistemin işleyişi açısından hataya karşı korumalı bir biçimde geliştirilen dağıtık veri tabanı olarak da açıklanabilmektedir. Başlangıç aşamasındaki en temel hali ile, Bitcoin ağında bugüne kadar yürütülen tüm işlemleri içeren bir veri tabanı olan sistem, tüm kullanıcılar tarafından ortaklaşa kurgulamaya ve yürütmeye imkan tanıyan dayanıklı, kalıcı, dağıtılmış dijital defterlerden oluşmaktadır. Sistemin doğasını oluşturan Bitcoin işlemleri için dijital bir defter niteliği taşıması, blok zinciri teknolojisinin muhasebe uygulamaları açısından değerlendirilmesine imkan tanımaktadır (Deloitte Raporu, 2017).

Genel anlamda blok zinciri teknolojisi tüm endüstriler için potansiyel etkilere sahiptir. Bu nedenle son dönemde blok zinciri teknolojisi Bitcoin'in ötesine geçmiş ve birçok işletme alanlarında tartışılan bir kavram haline dönüşmüştür. Blok zinciri teknolojisi hala gelişmeye devam eden bir alan olmasına rağmen işletme seviyesindeki bilinen etkileri de tam olarak ortaya konmuş değildir. Buna ek olarak birçok işletme blok zinciri teknolojisini anlamak amacıyla kendi prototip teknolojilerini oluşturmaya başlamışlar (Deloitte Raporu, 2017: 1) ve işleyişin başlangıç etkilerini araştırıp yorumlamaktadırlar. Belirtilen durumun finans sektörü açısından

değerlendirilmesi yapıldığında, benzer nitelikte birçok finansal kuruluşu da fazlasıyla bu teknolojiye dikkat çekmekte olmasına rağmen, hala kullanma sürecinin deney aşamasında yer aldığı da görülmektedir. Bunlara ek olarak muhasebe sistemlerinin dijitalleşmesi de diğer sektörler ile kıyaslandığında daha başlangıç aşamasındadır. Bunun altında yatan en önemli neden ise bu mesleğin uluslararası standartlaşmayı sağlayan yasal düzenlemeler ile çevrili olmasıdır. Belirtilen gerekçelendirme hem kamu hem de özel sektör muhasebe uygulamaları açısından geçerliliğini korumaktadır. Çünkü her ne kadar birçok ülkede kamu mali yönetim sistemi için bütünleşik bir dijital sistem kurma girişimleri başlatılmış olsa da sistemde yer alan muhasebe sisteminin çift taraflı kayıt sistemine dayanması ve Rönesans döneminden itibaren uygulanmasını bunun açıkça göstergesi niteliğini taşımaktadır. Günümüzde halen işletmeler kendilerine ait ekonomik işlemleri defterlere çift taraflı olarak kaydetmekte ve ürettikleri bilgileri dış bilgi kullanıcılarının güvenini sağlamak için denetim sürecinden geçirmektedir. Denetim süreci de tüm bilgi için makul güvence sağlamak amacıyla yürütüldüğü için hem maliyetli hem de uzun zaman alıcı bir nitelik taşımaktadır (Anderson, 2016: 2).

Geleneksel muhasebe uygulamalarında finansal kayıtlar işletmeye ait olan özel defterlerde tutulmakta ve beyan esaslı olarak sunulmaktadır. Bu işlem süreci bilgi kullanıcılarına işletme ile ilgili finansal bilgilerin aktarılmasına imkan tanımakta ve kaynak maliyeti yüksek, etkinliği düşük, uzun süre alan işlemleri kapsamaktadır. Blok zinciri gerçekleşen işlemlerin bütün bir defter üzerinde tutulmasını sağlarken, her örgüt için daha izlenebilir ve takip edilebilir bir sistemde kayıtlara ulaşılmasına izin vermektedir. Geleneksel anlamda bir işletme vergi veya düzenleyici amaçlar ile denetimden geçmiş finansal tablolarını sunduğunda kağıt temelli denetim faaliyetlerinden geçmiş olmaktadır. Blok zinciri temelli uygulamalarda ise, dijital parmak izi ile kullanılan elektronik dosyalar üzerinden bütünleşik bir veri aktarımı sağlandığı için, zincirden işlemlerin silinmesi ve değiştirilmesi mümkün olmamakta, izlenebilir denetim materyalleri ve denetlenmiş işlem süreçlerinin de bir arada gösterilmesi de mümkün olmaktadır (Simon vd., 2016: 9). Bu noktada denetim için gerekli olan zaman ve maliyet önemli ölçüde azalmaktadır.

Bununla birlikte blok zinciri teknolojisi işletmelere çeşitli yenilikler sunmaktadır. Örneğin bu teknolojiyi kullanan işletmeler raporlama araçları açısından yeni bir güçlü sete sahip olabilmekte ve işletmelerin tam anlamıyla görünürlüğünün sağlanması, finansal durumu ve performansı yönetebilmek ya da sürdürebilmek için gerekli ortamın da hazırlanmasını sağlamaktadır. İşletmelerin kullandıkları çift taraflı kayıt sistemi blok zinciri teknolojisi temelinde açıklanan teknoloji içerisinde kaydedilmekte ve ilgili

tarafların bir işlemin kaydına ulaşabilmesi için paylaşılan bir blok zinciri defteri üçüncü taraf olarak bu yapı içerisinde sunulmaktadır. Bu noktada işlemdeki taraflar paylaşılan defterdeki bütünlüğü onaylamakta ve güvence sağlanması açısından da önemli adımlar atılmaktadır. Sistem içerisinde geliştirilen bir diğer önemli yeniliklerden biri olan akıllı sözleşmeler (smartcontracts)² yardımı ile iç ve dış raporlamada operasyonel ya da idari işlevlerin yerini alacak nitelikte süreçler oluşmaktadır. Performans hedefleri ve bütçeler akıllı sözleşmeler sayesinde çevrilebilmekte ve gerçek sonuçlara yansıtılabilmektedir. Yani blok zinciri performans araçlarını daha verimli sonuçlar almasını sağlayabilecek (Wunsche, 2016: 17-18) bir şekilde muhasebe uygulamalarının üçüncü tarafı olarak ortaya çıkmaktadır.

Özetle gerçek zamanlı blok zinciri muhasebe sistemi bir yazılım olup, dijital paranın, finansal varlıkların ve diğer dijital belgelerin iki ya da daha fazla kişi arasında geçişini anlık takip etme ve kaydetme imkanı tanımaktadır. Kriptografik olarak korunan işlem blokları herhangi bir zamanda finansal tablo unsurlarına erişimi kolayca sağlamaktadır. Bu sistemin etkili bir şekilde işletilmesi için içerisinde birtakım gereklilikleri taşıması beklenmekte ve her bir gereklilik aynı zamanda sistemin kendine has özelliklerini de oluşturmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki gibidir (Potekhina ve Riumkin, 2017: 11-13):

- Şeffaflık: İşlemler gerçek zamanlı olarak görülebilir şekilde olmalıdır.
- Geri Çevrilemez: Zincir içerisinde gerçekleşen bir işlem geri çevrilemez nitelik taşımaktadır. Silmek ya da değiştirmek mümkün olmamalıdır.
- Erişilebilirlik: Zincir üzerinde tüm veriler geniş çaplı paydaşlar tarafından kolayca erişilebilir nitelikte olmalıdır.

Sayılan özellikler muhasebe bilgi sisteminin ürettiği raporların ya da sonuçların ilgili kullanıcılara etkin olarak aktarılmasını ve sunulan bilginin güvenilirliği için bağımsız denetimden geçme ihtiyacını da senkronize bir şekilde karşılar nitelik taşımaktadır. Blok zinciri kaydetme için gerekli maliyetlerin düşürülmesi ve varlığın tarihsel geçmişi ile daha güvenilir bilginin toplanmasına izin veren bir yapıda çalıştığı için, ilgili meslek mensuplarının kayıt tutma yerine planlama ve değerlendirme konularına daha fazla özen göstermeleri için uygun ortamı sağlamaktadır. Bu doğrultuda daha fazla sayıda işlem temelli muhasebe uygulamalarına imkan vereceğinden gerçekleşen işlemlerin gerçek zamanlı analizini yapmaya da

²Akıllı sözleşmeler blok zinciri içerisinde saklanabilen kod parçasıdır. Normal işletme süreçleri açısından gerekli olan sözleşmelerin blok zinciri içerisinde gömülü olarak yer aldıkları bir kodlama biçimidir. Detaylı bilgi için bakınız: Deloitte Report. (2017). Blockchain Technology and Its Potential Impact on the Audit and Assurance Profession, <https://www.aicpa.org>

yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte ölçümü ya da değerlemesi açısından güçlük yaşanan varlıklarda daha gerçekçi değer ölçümlerine imkan tanıyarak, bağımsız denetim ile sunulan makul güvencenin ötesinde bir sunuma izin vermektedir (<https://www.icaew.com>).

Bu anlamıyla da blok zinciri teknolojisi, bireylerin ve toplulukların, otomatik ve güvenilir olmayan işlemlere dayanan politika, iş dünyası ve toplumdaki etkileşimlerini, büyük ölçekte eşi benzeri görülmemiş bir süreç ile yeniden tasarlamalarına olanak tanımaktadır. Bu dönüşüm süreci, mevcut siyasi sistemleri ve yönetim modellerini destekleyen ilkeleri bile hızla değiştirmekte ve devletin ve merkezileşmiş kurumların geleneksel rolünü sorgulayıcı bir niteliğe kavuşturmuştur (Atzori, 2015). Bu temelde tüm kamu otoriteleri için yakın gelecekte en önemli politika geliştirme alanlarından birine dönüşebilecek bir potansiyeli de barındırmaktadır.

Uluslararası anlamda sistemin sağladığı faydalar doğrultusunda farkındalık seviyesinin artması son dönemde ülke temelli blok zinciri teknolojisinin benimsenmesini ve yasal zemine kavuşturulmasını da sağlamaktadır. Kripto ya da dijital paralar ile bütünleşik bir yapıda çalışan sistemin teknolojinin, kamu yönetimi tarafından sunulan ve geniş bir alana yayılmış olan hizmet ve süreçlere güvenlik, verimlilik ve hız getirme potansiyellerini (White vd., 2017) değerlendirmek amacıyla mevcut finansal piyasa işleyişleri sistemi göz önüne alacak bir nitelikte yeniden güncellenmektedir. Aşağıdaki tabloda ülke temelli en çok bilinen dijital para birimi olan Bitcoin için yapılan yasal düzenlemeler sunulmaktadır. Yapılan düzenlemelerin en önemli ortak özelliği olarak da kamusal alandaki mevcut vergilendirme süreçleri ve raporlama açısından hangi tür varlık olarak benimseneceği üzerinde durulmaktadır.

Tablo-1'den de görülebildiği gibi öncelikle dijital para birimlerine ilişkin ülkesel anlamda düzenleyici yasal alt yapılar hazırlanmaktadır. İlk düzenlemelerin de vergilendirme açısından yapılması bir rastlantı değildir. Çünkü teknoloji üzerinde gerçekleştirilen işlemlerin bireysel ve işletme kullanımı olarak ayırt edilmekte ardından da her iki alternatif açısından vergilendirme süreci belirlenmektedir. Bu düzenlemeler aynı zamanda varlığın ne tür bir varlık unsuru olarak kaydedileceğine ilişkin de ilgili hükümleri kapsamaktadır. Yasal alt yapının hazırlanması ülkesel anlamda bütünleşik mali yönetim bilgi sisteminin gelişimi açısından da önem taşımaktadır. Kamunun uzun zaman ve yüksek maliyet gerektiren bir bütünleşik bilgi sistemini gelişen teknolojik sistem kullanarak daha işlevsel hale getirmesi noktasında blok zinciri teknolojisini kullanma birçok ülke için gündeme gelebilecek konuların başında gelmektedir.

Tablo-1: Ülke Uygulamaları

Ülkeler	Mevzuat	İlgili Mevzuatta Düzenlenen Yükümlülükler
Avustralya	Para ve döviz özelliği taşımamakta, emtia (mal, hizmet, fikri hak, arsa gibi gerçek değerler gibi) kabul edilmektedir.	Kurumlarca Bitcoin veya kripto paralarla yapılan alım ve satımlar barter anlaşmasına dayalı işlem gibi değerlendirilip vergilendirilmektedir. Şirketler, kurumlar vergisi ile mal ve hizmet vergisine tabi olmaktadır. 10.000 Avustralya Doları ve altındaki tutarlarda kripto para ile yapılan mal ve hizmet alımları kişisel olmak kaydıyla gelir vergisinden ve tüketim vergilerinden istisnadır. Kripto paraların alımı ve satımı işlemleri, 1 Temmuz 2017'den itibaren mal ve hizmet işlem vergisinden istisna tutulmuştur.
Amerika Birleşik Devletleri	Sermaye	Bir yıldan fazla elde tutulup satılan kripto paralar sermaye kazançları vergisine tabi olup, uygulanacak vergi oranları kazancın miktarına ve türüne göre %15 ve %20 arasında değişebilmektedir. Bir yıldan az süreyle elde tutulup satılan kripto paralardan elde edilen kazançlar normal gelir vergisi oranları üzerinden vergilendirilmektedir. Bu oran %25'ten başlamaktadır. 600 Doların altındaki kripto paralarla yapılan işlemler vergi yükümlülüğü gerektirmemektedir.
İngiltere	Sermaye	Kripto para ile yapılan işlemler katma değer vergisinden (VAT) istisna edilmiştir. Kripto para madenciliği ile uğraşan girişimciler %20 oranında kurumlar vergisi ödemek zorundadır. Bireysel yatırımcılar alış ve satış sonrası sağladıkları kar üzerinden sermaye kazanç vergisi (capital gains tax) ödemek zorundadırlar. Kazancın 11.300 Sterlin'i vergiden istisna edilmiştir. Evli çiftlerde bu tutar eşlerden her biri için ayrıca dikkate alındığından toplam istisna tutarı 22.600 Sterline ulaşmaktadır. Sürekli olarak kripto para alım ve satımı yapanlar için yıllık ciroları istisna tutarı olan 11.300 Sterlinin 4 katını yani 45.200 Sterlini aşarsa istisna tutarının altında kar elde etmiş olsalar bile vergi mükellefi olmak ve gelir vergisi ödemek zorundadırlar.
İsviçre	Yabancı Para Birimi	İsviçre'de bireysel işlemler çok geniş ölçüde sermaye kazançları vergisinden istisnadır.
Almanya	Sermaye	Kripto para alım ve satım işlemlerinden sağlanan karın 800 Euro'luk kısmı vergi istisnasına tabi olup bu tutarın üstündeki karlar spekülasyon kazanç kapsamında %25 oranında vergilendirilmektedir. Kripto para alım ve satımı işlemleri katma değer vergisinden istisna tutulmuştur.
Hollanda	Emtia	Şirketler, Bitcoin ile işlem yaptıklarında barter sözleşmesi esasları gibi muamele görmektedir. Bu nedenle kripto paranın işlem gördüğü tarihte ülke parası cinsinden hesaplanan değeri üzerinden kurumlar vergisi ve satış üzerinden alınan vergileri mükellefler ödemektedirler. Bireysel yatırımcılar ellerindeki kripto paralardan elde ettikleri kar üzerinden, spekülasyon kazançlarında olduğu gibi genel vergilendirme hükümleri çerçevesinde gelir vergisi ödemektedirler.
Japonya	Sanal para	Japonya piyasasından bitcoin alan yabancı yatırımcılardan 1 Temmuz 2017'den itibaren tüketim vergisi alınmamaktadır. Mükelleflerin kripto paraların alım ve satımından elde ettikleri karlar üzerinden %15-%55 arasında değişen oranlarda vergi ödemeleri söz konusudur.

Kaynak: <https://coin-turk.com/kripto-paraların-gelisi-mi-ve-vergisel-konular> Kaynağından alınarak uyarlanmıştır.

5. SONUÇ

Blok zinciri teknolojisinin getirdiği en önemli yenilik olarak, ağın herkese açık olması ve katılımcıların birbirleriyle iletişim kurmak için birbirlerini tanıma veya birbirlerine güveni gerektirmemesi gösterilmektedir. Elektronik işlemler, ağın kullanıcıları tarafından, insan müdahalesi, merkezi otorite veya üçüncü taraflar (örneğin hükümetler, bankalar, finans kurumları veya diğer kuruluşlar) olmaksızın, kriptografik algoritmalar yoluyla otomatik olarak doğrulanabilir ve kaydedilebilir (Atzori, 2015) bir nitelik taşımaktadır. Blok zincirinin özellikle bazı medya kuruluşları tarafından öne çıkarılan “verimlilik, maliyet düşüklüğü ve hız” gibi avantajları (Paquetve Wilson, 2015: 21), blok zincirini kamu sektörü kuruluşlarınca da kolayca uygulanabilir bir değişim aracının altyapısı olarak tanımlamakta ve bu yeni değişim sisteminin bazı liderler tarafından neden bu kadar özendirildiğini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Fakat sözü geçen “avantajlar” pek çok devlet ve akademisyen tarafından da dezavantaj ve risk olarak tanımlanmakta ve vatandaşların bu belirsizlik ve risk ortamında nasıl korunması gerektiği de tartışılmaktadır (Antonopoulos, 2014). Özellikle güven unsurunun alışılan nitelikten çıkartılıp, yoğun teknoloji temelinde düşünülmesi sistem ile ilgili endişelerin de artmasına neden olmaktadır.

Özellikle kamu sektörü açısından bu noktada merkezi idare tarafından izinli girişler ile sağlanan bir blok zinciri teknolojisi, sistemin herkes tarafından ulaşımını dolayısıyla da güvenilirlik ve gizlilik ilkelerinin sağlanmasını kolaylaştırabilecektir. Geline süreçte muhasebe uygulamalarının üç taraflı kayıt sistemi ile blok zincirinde yer alan bloklar üzerinde kaydedilmesi ve depolanması, kayıtların ya da bilgilerin değiştirilemez ve silinemez nitelikte olması hesap verebilirlik ve şeffaflık açısından önemli etkiler yaratabilecektir. Blok zinciri teknolojisi içerisindeki dijital altyapı ilgili işlemdeki tarafları eşten eşe ödeme sistemi ve dağıtık defter yapısı ile merkezi olmayan ancak daha güvenilir bir sürece yöneltebilecektir. Bütünleşik kamu mali yönetim sisteminin dijitalleşmesi ve gerçek zamanlı raporlama ve bilgi edinmeye imkan tanınması da bu noktada mümkün olabilecektir. En önemli faaliyet alanlarından olan muhasebe denetim, vergilendirme, sermaye piyasası işleyişi doğal olarak da ekonomik sistemin etkinliği ulusal anlamda gerekli yasal düzenlemeler sağlanarak, Maliye Bakanlığı tarafından başlatılan dijital kamu mali yönetim bilgi sisteminin bu teknoloji ile şekillendirilmesi gerektiğine işaret edebilecektir.

KAYNAKÇA

Anderson, N. (2016). Blockchain Technology: A game-changer in accounting?. Deloitte, March.

Antonopoulos, Andreas M. (2014). Bitcoin and Crypto Currencies, Senate Committee on Banking, Trade and Commerce, “Study on the use of digital currency”, 11th session, Erişim tarihi: 05 Nisan 2018, erişim yeri: <https://www.youtube.com/watch?v=xUNGFZDO8mM>

Atzori, M. (2015). Blockchain Technology and Decentralized Governance: Is the State Still Necessary? (December 1, 2015). Erişim tarihi: 07 Nisan 2018, erişim yeri: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2709713>

BKMYBS, (2017). Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Politika Belgesi ve Eylem Planı, Erişim tarihi: 09 Nisan 2018, erişim yeri: <http://www.gsb.gov.tr/public/edit/files/strateji/ButunlesikKamuMaliYoneti mBilisimSistemi.pdf>

Candan, E. (2006). Eski ve Yeni Kamu Mali Yönetim Sisteminin Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi ve 5018 sayılı Kanun’la Öngörülen Esaslar ve Getirilen Yenilikler I, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:295, Mart.

Deloitte Report. (2017). Blockchain Technology and Its Potential Impact on the Audit and Assurance Profession, Erişim tarihi: 09 Nisan 2018, Erişim yeri: <https://www.aicpa.org>

Diamond, J., & Khemani, P. (2006). Introducing Financial Management Information Systems in Developing Countries. OECD Journal on Budgeting, 5(3), 97–132. Erişim tarihi: 06.04.2018, Erişim yeri: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/introducing-financial-management-information-systems-in-developing-countries_budget-v5-art20-en#page1

Hendriks, C.J., (2012). Integrated Financial Management Information Systems: Guidelines for effective implementation by the public sector of South Africa, SA Journal of Information Management 14(1), Erişim tarihi: 07 Nisan 2018, Erişim yeri: <http://dx.doi.org/10.4102/sajim.v14i1.529>

Hove, M. & Wynne, A., (2010). The Experience of Medium Term Expenditure Framework & integrated financial management information system reforms in sub-Saharan Africa: What is the balance sheet?, Erişim tarihi: 07 Nisan 2018, erişim yeri: <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/ds2/stream/?#/documents/9869/page/1>

- Kızıldaş, E. (2001). IMF Tarafından Belirlenen Mali Saydamlık Standartları Bu Standartların Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Bu Konuda Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin Öneriler. State Budget Specialist Research Report, Ministry of Finance, General Directorate of Budget and Financial Control. Erişim tarihi: 07 Nisan 2018, erişim yeri: <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/5479,ekiziltaspdf.pdf?0>
- Lianzuala, A. &Khawlhiring, E. (2008). Mizoram IFMIS Project, Erişim tarihi: 05.04.2018, Erişim yeri: <http://www.docstoc.com/docs/39661608/Mizoram-IFMIS-Project>
- Nakamoto, S.(2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System,unpublishedmanuscript, retrieved at <http://pdos.csail.mit.edu/6.824/papers/bitcoin.pdf>
- Örten, R., Kurt, G., & Torun, S. (2011). Muhasebede Çift Taraflı Kayıtlama ve Kitab-Us Siyakat. Erişim tarihi: 06.04.2018, Erişim yeri: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/319992>
- Paquet, G., & Wilson, C. (2015). Governance failure and the avatars of the antigovernment phenomena. Public Administration Theory Network Conference.
- Potekhina, A., &Riumkin, I. (2017). Blockchain—a new accounting paradigm: Implications for credit risk management, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1114333/FULLTEXT01.pdf>
- Raiborn, C., & Sivitanides, M. (2015). Accounting issues related to Bitcoins. Journal of Corporate Accounting & Finance, 26(2), 25-34.
- Rodin-Brown, E. (2008). Integrated Financial Management Information Systems: A Practical Guide. USAID-Funded Fiscal Reform and Economic Governance Project.
- Rosenberg, E. (2017). How blockchain is going to change accounting forever, Erişim tarihi: 09 Nisan 2018, erişim yeri: <https://due.com/blog/blockchain-to-change-accounting-forever/>
- Simon, A.D., Kasale, S. andManish, P.M. (2017). BlochchainTechnology in Accounting &Audit, IOSR Journal of Business and Management, Erişim tarihi: 07 Nisan 2018, erişim yeri: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jbm/papers/Conf.17037-2017/Volume-6/2.%2006-09.pdf>
- Söyler, İ. (2012). Yeni Kamu Mali Yönetim ve Denetim Sistemi Çerçevesinde Sayıştayın Rolü. Sayıştay Dergisi, 87, 61-96. Erişim tarihi: 09 Nisan 2018, erişim yeri: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911459.pdf>

White, M., Killmeyer J., Chew, B. (2017). Will blockchain transform the public sector? Blockchain basics for government, A report from the Deloitte Center for Government Insights, Deloitte UniversityPress.

Wunsche, A. (2016). Technological Disruption of Capital Markets and Reporting?, Erişim tarihi: 08 Nisan 2018, erişim yeri: <https://www.cpacanada.ca/-/media/site/business-and-accounting-resources/docs/g10157-rg-technological-disruption-of-capital-markets-reporting-introduction-to-blockchain-october-2016.pdf>

Yıldırım, A. (2017). Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi Genel Açıklamalar, Politika Belgesi ve Eylem Planı, Erişim tarihi: 09 Nisan 2018, erişim yeri: <https://www.bumko.gov.tr/Eklenti/10657,butunlesik-kamu-mali-yonetim-bilisim-sistemi-projesi-arif-yildirimpdf.pdf?0>

<https://coin-turk.com/kripto-paralarin-gelisimi-ve-vergisel-konular>

<https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/information-technology/technology/blockchain-and-the-future-of-accountancy.ashx>

YAZIM KURALLARI ve YAYIN KOŞULLARI

I. Biçimlendirmeye Dair Genel Kurallar

1. Çalışmanın adı (diğer dildeki adı da aynı biçimde) Times New Roman, 14 punto ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
2. Çalışmada metin kısmı Times New Roman, 12 punto ve çift satır aralığı ile yazılmalıdır.
3. Dipnotlar, öz ve abstract bölümleri ise Times New Roman, 10 punto ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
4. Metin kısmı araştırmanın gerektirdiği ve izin verdiği yeterlik, derinlik ve hacimde olmalıdır. Katı olmamakla birlikte tüm kısımlar dâhil sayfa sınırı 30'dur.
5. Giriş ve sonuç dâhil olmak üzere tüm başlıklar numaralandırılmalı ve koyu olmalıdır.
6. Kaynakçaya numara **verilmemelidir**.
7. Birinci derecedeki başlıkların “tümü büyük harf”, diğerlerinde “sadece ilk harf büyük” şeklinde olmalıdır.
8. Üst, alt ve her iki yandaki kenar boşlukları düzenleme ve çoğaltmayı kolaylaştıracak şekilde 4cm. olmalıdır.
9. Tarafsız bir değerlendirme yapılabilmesi için yazarlar kendilerini doğrudan veya dolaylı biçimde belli edecek şekilde davranmamalıdır.
10. İlk sayfada Times New Roman 12 punto ile çalışmanın başlığının hemen altında yazar(lar)ın unvanı, adı ve bunlara eklenmiş dipnotlar (*, **, ***, yazar sayısı kadar) da yazar(lar)ın bağlı olduğu kurum/kuruluş ile e-mail adresi yer almalıdır.

ÖRNEK:

**KURUMSAL İTİBARIN BAĞIMSIZ DENETİME ETKİSİ
VE DENETİM FİRMASI SEÇİMİNDEKİ ROLÜ: BİST
İMALAT SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA**

Öğr. Gör. Mehmet ÜNAL*

ÖZ

.....

.....

.....

Anahtar Sözcükler:

Jel Kodları:

*Kara Harp Okulu, İşletme Bölümü, munal@kho.edu.tr

11. Ayrıca teşekkür notu, yazar(lar)ın çalışmada kullandıkları verileri paylaşma istekleri, ortak çalışmalarda yazarların çalışmaya olan katkıları gibi çalışmaya dair çeşitli açıklamaların verilmesi isteniyor ise bunlar “**1. GİRİŞ**” başlığının yanına konulacak “§” simgesi ile refere edilmeli ve dipnotta gösterilmelidir.

ÖRNEK:**1. GİRİŞ**

§ Çalışmanın analiz kısmındaki yardımlarından ötürü Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik ABD doktora öğrencisi Mehmet Bayar'a, verilerin konsolidasyonu sırasındaki desteklerinden ötürü Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

veya

§ Bu çalışma, Sezin Demir'in Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ABD'nda Prof. Dr. Ayla Yılmaz'ın danışmanlığında yürütülen "Vergi Reformları ve Maliye Bakanlığının Performansına Katkısı" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

12. Ayrıca Yayın Kurulu olarak yazarlara tavsiyemiz örnek dosyanın referans alınmasıdır.

Sayfa numaralandırma:

Bütün sayfalar sıralı biçimde numaralandırılmalıdır. Sayfa numaraları sayfanın altında ve ortalanmış biçiminde konumlandırılmalıdır.

Metin içinde yer verilecek rakamlar:

Birden ona kadar olan rakamlar; tablo ve listelerde kullanılması, matematiksel, istatistikî veya teknik birim ve miktarların (uzaklık, ağırlık vs.) belirtilmesi hariç yazı ile yazılmalıdır. Diğer tüm sayılar nümerik olarak gösterilmelidir.

Örneğin: üçüncü gün, 3 km., 30 yıl.

Yüzdeler ve kesirler:

Zorunlu olmadıkça metin içerisinde "%" işareti yerine doğrudan "yüzde" ifadesi kullanılmalıdır.

Denklemler:

Denklemler parantez içinde numaralandırılmalı, numaralar sağa yaslanmış ve müteselsil olarak birbirini izlemelidir.

Anahtar Sözcükler:

Özün ve abstractın altında, ilgili dilde, endekslemeye yardımcı olacak 4 anahtar kelimeye yer verilir.

Jel Kodları: Anahtar kelimelere uygun olarak <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> adresinden belirlenecek jel kodlarına yer verilmelidir.

II. Öz ve Giriş

1. Makalenin dili Türkçe ise İngilizce başlığında bulunduğu bir abstract, makalenin dili İngilizce ise Türkçe başlığında bulunduğu bir özet yer almalıdır.
2. Öz ve abstract, metinden önce ayrı bir sayfada yer almalıdır.
3. Öz okuyucuyu metnin başlığı, metodu ve bulguları hakkında bilgilendirmelidir.
4. Anahtar sözcükler ve jel kodları özeti takip etmelidir.
5. Giriş bölümü, çalışmayı genel olarak tanıtan, genel olarak çalışmanın amacı, metodolojisi ve bulguları hakkında bilgi sunmalıdır.
6. İzleyen bölümler, yazar tarafından konunun akışına uygun olarak yapılandırılmalı ve sıralanmalıdır.
7. Sonuç bölümü, eserin bulgularının değerlendirilmesi, literatür ile ilişkilendirilmesi veya literatüre katkısının açık olarak ifade edilmesi, sonraki çalışmalara dair yönlendirmeleri gibi somut ifadeleri içermelidir. Sonuç bölümü, çalışmanın özetlendiği veya bulguların yeniden tekrarlandığı bir kısım olarak değerlendirilmemelidir.

III. Tablo ve Şekiller

Yazar şu noktalara dikkat etmelidir:

1. Her tablo ve şekil tek bir sayfada görünecek şekilde ve metnin sonuna gelecek şekilde yerleştirilmelidir. Her biri bir numaraya ve içeriği tam olarak belirten bir başlığa sahip olmalıdır.
2. Tablolar kendi içinde birbirini müteselsil takip edecek şekilde ve aşağıdaki örnekte olduğu gibi Times New Roman biçiminde 10 punto ile tablonun üzerinde, iki yana yaslanmış olarak,
Tablo-1: Yıllar İtibariyle Enflasyon Oranları
3. Şekiller, çiziler ve grafikler ise kendi içinde birbirini müteselsil takip edecek şekilde ve aşağıdaki örnekte olduğu gibi Times New Roman

biçiminde 10 punto ile şekil, çizi veya grafiğin altında, iki yana yaslanmış olarak,

Grafik-1:Örnekleme İçindeki Gözlemlere Ait Pasta Grafiği

4. Tablo ve şekiller her değişkeni açıklayabilmelidir. Başlık ve tanımlar, okuyucunun metne bakmadan tablo veya şekli anlayabileceği kadar yeterli detaylandırılmış olmalıdır.
5. Grafiklerin içeriği metne bakılmadan önemli biçimde anlaşılabilir. Her grafiğin referansı metinde yer almalıdır. Yazar her grafiğin metnin neresine ait olduğunu göstermelidir.
6. Tablo, şekil, grafik vb. alıntı ise alıntı yapılan kaynak alt kısımda parantez içinde belirtilmelidir.

IV. Alıntılar, Kaynakça ve Dipnotlar

1. Alıntılar, kaynakça ve dipnotlar APA Style Guide (6. Baskı)'ya göre hazırlanmalıdır. Bu konuda yardım almak için <http://referencing.port.ac.uk/> adresi ziyaret edilebilir.
2. Bu başlık için APA Style Guide (6. Baskı)'dan alınan bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

<p>Kitaplar</p> <p>Standart form 1.Yazar, Adının Baş Harfi., 2.Yazar, Adının Baş Harfi., & 3.Yazar, Adının Baş Harfi. (yıl). <i>Kitabın başlığı</i> (Eğer birden çok baskı var ise kaçınıcı baskı olduğu örnek: 3. Baskı). Basım yeri: Yayınevi.</p> <p>Örnek Armitage, A., Bryant, R., Dunnill, R., Hammersley, M., Hayes, D., Hudson, A., & Lawes, S. (2008). <i>Teaching and training in post-compulsory education</i> (3. Baskı). Maidenhead: Open University Press.</p> <p>Metin içi alıntı örnekleri Creme and Lea (2003, p. 51) indicate that ... It has been suggested (Moore, Estrich, McGillis, & Spelman, 1984, pp. 142-143) that offenders ...</p>
--

<p>Makaleler</p> <p>Standart form Yazarın Soyismi, Adının Baş Harfi. (yıl). Makalenin başlığı. <i>Derginin Adı, Cilt – Eğer tek cilt ise (Sayı), sayfa başlangıç ve bitiş numaraları.</i></p> <p>Örnek Guo, Z., Liu, T., Fedoroff, N., Wei, L., Ding, Z., Wu, N., . . . An, Z. (1998). Climate extremes in Loess of China coupled with the strength of deep-water formation in the North Atlantic. <i>Global and Planetary Change, 18</i>(3-4), 113-128.</p> <p>Metin içi alıntı örnekleri Guo et al. focused their research on climate extremes (1998, p. 120) ...</p>

Recent theories (Noguchi et al., 1993, p. 658) suggest that ...
Popper and McCloskey (1993, pp. 75-76) state that ...

İnternet sayfaları

Standart form

Yazarın Soyismi, Adının Baş Harfi. (yıl). *Başlık*. Alıntının yapıldığı web sayfası

Örnek

Yazarı belli olması halinde

Banks, I. (t.y.). *The NHS Direct healthcare guide*. Çevrimiçi www.healthcareguide.nhsdirect.nhs.uk

United Nations Environment Programme. (2004). *Common questions about climate change: Introduction*. Çevrimiçi <http://www.gcric.org/ipcc/qa/01.html>

3. Her çalışmada sadece atıfta bulunulan çalışmaları içeren bir kaynak listesi bulunmalı ve yazarlar metin içerisinde alıntı yapılan referanslar ile referans listesinde listelenenlerin birebir eşleştiğinden emin olmalıdırlar (isimler ve yıllar da eşleşmelidir).
4. Dipnotlar atıf yapmak için kullanılmalıdır. Ancak metin içerisinde kullanıldığı takdirde metnin bütünlüğünü bozacak nitelikteki bilgiler dipnot olarak kullanılmalı ve metinden daha uzun olmamalıdır. Dipnotlar metin boyunca, yer verilmesi gereken noktada referans numarası *üst simge* biçiminde olacak biçimde müteselsil numaralandırılarak ilerlemelidir. Dipnot metni tek satır aralığıyla sayfa altında, Times New Roman fontu ile ve 10 punto ile yer almalıdır.

V. Makale Gönderim Kuralları

1. Başka bir dergi tarafından değerlendirmede olan çalışmalar gönderilmemelidir. MUVU Dergisine eser gönderiminde bulunan yazarın ilgili çalışmasını başka bir yerde yayınlamadığı veya değerlendirilmek üzere başka bir dergiye sunmadığı kabul edilir. Bu konudaki sorumluluklar yazarı bağlar.
2. Makale gönderiminde [ULAKBİM Dergipark](#) platformu kullanılmalıdır.
3. [ULAKBİM Dergipark](#) üzerinden makale gönderimi yapılamıyor ise makale gönderimi JatsEdit@gmail.com adresine elektronik posta yoluyla yapılmalıdır.
4. Gönderilen eserlerin kabulü telif haklarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları (MUVU) Dergisi'ne geçtiğini ifade etmektedir.
5. MUVU Dergisi kısa bir süre daha yayın başvuru ücreti almadan yayın hayatına devam edecektir.

6. Etik kurulu izin belgesi gerektiren hallerde, yazarın söz konusu belgeyi de editörlüğümüze ulaştırması gerekmektedir. Bu belge gerektiği halde, belge gönderimizi gerçekleştirmemiş yazarlar, doğacak sorumlulukları kabul etmiş sayılırlar.
7. Tüm yazarlara ait kimlik bilgileri gönderilen metin ve herhangi bir ekli dosyadan kaldırılmalıdır. İsimler dosyaların “Özellikler” kısmından da kaldırılmalıdır.
8. Yayın Kurulu, saha çalışması veya deneye dayalı çalışmalarda, çalışmanın dayandığı veri kaynağını (anket, görüşme planı vs.) talep edilebilir. MUVU Dergisine makale gönderen yazar, bu koşulu kabul etmiş sayılır.
9. Dergiye gönderilen yazılar, baskı öncesi sorumlu yazara gönderilir. Sorumlu yazar, ivedi olarak, çalışması ile ilgili hatalı veya düzeltilmesini istediği yerleri geciktirmeden ve metin üzerinde geniş çaplı değişiklikten kaçınarak yapar ve sorumlu yazar makalenin basımı için son halini onaylar. Tanınan süre içinde sorumlu yazar tarafından onay verilmemesi halinde, makale yazara onay için gönderilen şekliyle basılır. MUVU Dergisi Editörlüğü, bu görevini zamanında yerine getirmeyen yazar tarafından sorumlu tutulamaz.
10. Makale gönderen yazarların, dergimiz ile yaptıkları yazışmaları saklamaları önerilir.
11. Yeniden gönderimlerde hakem(ler)in ve editörün yaptıkları yorumlara karşı yanıtlar ayrı bir belge olarak gönderilmelidir.
12. Düzeltme alan eserlerin yeniden yayın sürecine alınabilmesi için, düzeltme kararı yazara ulaştıktan sonra düzeltme için öngörülen süre en çok 12 aydır. 12 aydan sonra yapılan başvurular ikinci başvuru olarak değil, yeni başvuru biçiminde değerlendirilecek, editör veya hakemler değişiklik gösterebilecektir.
13. Yazar(lar) ulusal ve uluslararası geçerli **etik kurallara** uymak zorundadır. MUVU dergisine başvuruda bulunan her yazarın bu kurala uyduğu varsayılır ve bu konuda doğabilecek sorunlar karşısında yazar(lar) sorumlu tutulacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES

I. General Rules About Style

1. Manuscripts should be written in Times New Roman, 12 font size and single spaced on one side of A4 paper.
2. Manuscript should be competent, profound and voluminous as required and allowed by the research. Not being strict, number of pages including all parts is limited to 25.
3. All headings including introduction and conclusion should be numbers and typed bold. References should not be numbered.
4. First degree headings should be written in “upper case” and others should be written in “title case”.
5. Top, bottom, left and right margins should be 4 cm. in order to ease editing and reproduction.
6. Authors, directly or indirectly, should not act so as to reveal their identity for an objective assessment process.
7. A cover page that consists of title, author name, author title and affiliation, e-mail address, if available any acknowledgment and a footnote indicating if author share research data.
8. Additionally our advice as Publication council is for authors to take a paper published in the previous issue as an example.

Page numbers:

All pages should be numbered consecutively. Page numbers should be centered at the bottom of the page.

Numbers in the manuscript:

Numbers from one to ten, except for ones in tables and lists or in indicating mathematical, statistical or technical units and amounts (distance, weight etc.) should be written in text. All other numbers should be written numerically.

Example: third day, 3 km., 30 years.

Percentages and fractions:

If not mandatory “percentage” should be used in the manuscript instead of “%”.

Equations:

Equations should be numbered in parenthesis and numbers should be right aligned and consecutive.

Key words:

Below abstract 4 key words should be written, in the matching same language with the abstract, in order to help indexing.

Jel codes:

Jel codes consistent with key words that are specified from <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> should be indicated.

II. Abstract and Introduction

1. If manuscript is in Turkish an abstract in English with a title in English or if manuscript is in English an abstract in Turkish with a title in Turkish should be included.
2. Abstract and “özet” should take place on a previous separate page.
3. Abstract should inform reader about title, method and findings of the paper.
4. Key words and jel codes should follow abstract.
5. If there is any acknowledgement, a footnote should be added with “§” symbol that will be place by “**1. INTRODUCTION**” and acknowledgements should be indicated in this footnote. Example: **1. INTRODUCTION**§
6. Introduction part should present general information introducing the study and general information about objective, methodology and findings of the study.
7. Following parts should be structured and arrayed by the author in accordance with the flow of the subject.
8. Conclusion part should consist of solid statements such as an evaluation of findings of the study, relationship with the literature or apparent statement of contribution to the literature, guidance for further studies. Conclusion part should not be considered as a section in which study is summarized or findings are restated.

III. Tables and Figures

Authors should remark those points:

1. Each table and figure should be fitted on one page and should be placed below text. Each of them should include a number and a heading precisely indicating the content.
2. Tables should be numbered consecutively and should be as in the following example; Times New Roman, 10 font size and above the table

Table-1: Inflation rates across years

3. Figures, drawings and graphs should be numbered consecutively and should be as in the following example; Times New Roman, 10 font size and below figure, drawing or graph
Graph-1: Pie Chart for Observations within the Sample
4. Tables and figures should be defining each variable. Heading and definitions should be detailed enough so that reader can understand table or figure without reading the text.
5. Reference for each graph should be placed in the manuscript. Author should indicate for each graph which part of the text that they are related to.
6. Content of graphs should be substantially understandable without reading the text.
7. If a table, figure, graph etc. is cited, cited source should be referred within parenthesis.

IV. Citations, References and Footnotes

1. Citations, references and footnotes should be prepared according to APA Style Guide (6. Edition). You can visit <http://referencing.port.ac.uk/> for further help.
2. Some examples that are taken from APA Style Guide (6. Edition) for this heading are given below:

Books

Standard form

1st Author, Initial Letter of Name of Author., 2nd Author, Initial Letter of Name of Author., & 3rd Author, Initial Letter of Name of Author. (year). *Book Title* (Number of the Edition if there is more than one edition, example: 3rd Edition). Place of Printing: Publisher

Example

Armitage, A., Bryant, R., Dunnill, R., Hammersley, M., Hayes, D., Hudson, A., & Lawes, S. (2008). *Teaching and training in post-compulsory education* (3rd Edition). Maidenhead: Open University Press.

In-Text Citation examples

Creame and Lea (2003, p. 51) indicate that ...

It has been suggested (Moore, Estrich, McGillis, & Spelman, 1984, pp. 142-143) that offenders ...

Articles

Standard form

Last Name of Author, Initial Letter of Name of Author., (year). Title of Article . *Journal Name, Volume – Number if one volume (Number)*, beginning and ending page numbers.

Example

Guo, Z., Liu, T., Fedoroff, N., Wei, L., Ding, Z., Wu, N., . . . An, Z. (1998). Climate extremes in Loess of China coupled with the strength of deep-water formation in the North Atlantic. *Global and Planetary Change, 18*(3-4), 113-128.

In-Text Citation examples

Guo et al. focused their research on climate extremes (1998, p. 120) ...

Recent theories (Noguchi et al., 1993, p. 658) suggest that ...

Popper and McCloskey (1993, pp. 75-76) state that ...

Web pages

Standard form

Last Name of Author, Initial Letter of Name of Author. (year). *Title*. Cited web page.

Example

If author is known,

Banks, I. (t.y.). *The NHS Direct healthcare guide*. Online www.healthcareguide.nhsdirect.nhs.uk

United Nations Environment Programme. (2004). *Common questions about climate change: Introduction*. Online <http://www.gcric.org/ipcc/qa/01.html>

3. Each study should have reference list that includes only cited studies and authors should ensure that there is one to one correspondence between cited references in text and ones listed on references list (names and years should correspond).
4. Footnotes should not be used for citation. Solely information that would impair the integrity of text should be footnoted and should not be longer than text. Footnotes should be numbered consecutively and appropriately as *superscript*. Footnote text should be placed with single space below the page, Times New Roman and 10 font size.

V. Article Submission Rules

1. Studies that are under assessment for another journal should not be submitted. It is assumed that author's submitted study is not published elsewhere or presented to another journal for assessment. Responsibilities for this issue are attached to author.
2. [ULAKBİM Dergipark](#) should be utilized for article submission.
3. If article submission cannot be made through [ULAKBİM Dergipark](#), [article should be submitted to JatsEdit@gmail.com](#) via electronic mail.
4. Acceptance of submitted articles implies that copyright are transferred to Accounting and Taxation Studies (JATS).
5. JATS will continue publication without requesting application fee for a short period of time.
6. In cases where approval of ethics boards is needed, author should convey aforementioned document to editors. Authors who have not sent the document, even the document is needed, are considered to accept all responsibilities.

7. Identifying information of all authors should be removed from text and any supplementing file. Names also should be removed from “Properties” section of files.
8. Publication Board may request data set (survey, interview plan, etc.) for studies that are based on field work or experiments. Authors that submit articles to JATS are considered to accept this.
9. Papers submitted to journal are sent to corresponding author before publication. Corresponding author promptly corrects errors and proofs avoiding extensive change in the text and corresponding authors approves the final state of the article. If author does not approve within the prescribed period of time, article is published as it is sent to author. JATS Editors cannot be held responsible by authors who have not approved within the prescribed time.
10. It is recommended for authors to preserve correspondences with the journal.
11. In case of resubmission responses to peer reviews and editor comments should be submitted as a separate document.
12. For all submission with a revise to be considered for publication, projected period for revision is within 12 months of the decision letter. Any revisions submitted after 12 months will not be considered as a second submission but as a new submission, and need not receive the same editor or referee.

Ali APALI	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI AÇISINDAN STAJYER MESLEK MENSUPLARININ YETERLİLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ	283
Ampirik Araştırma		
Adnan GERÇEK Feride BAKAR TÜREGÜN	ŞİRKETLERDE VERGİ RİSKİ ALGISI VE VERGİ RİSKİ YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	307
Ampirik Araştırma		
Sevimli ÖRGÜN Mehmet AYGÜN	SAHİPLİK YAPISI VE KAR KALİTESİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR İNCELEME	333
Ampirik Araştırma		
Tunay ASLAN	FUTBOL KULÜPLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN YÖNTEMİYLE ANALİZİ: BİST'DE İŞLEM GÖREN FUTBOL KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	349
Ampirik Araştırma		
Ahmet Vecdi CAN Alper GÖKSU Fatih FAYDALI	MALİYET DAĞITIM ANAHTARLARININ BÜTÜNLEŞİK KARAR VERME MODELİ İLE SEÇİMİ	363
Teorik İnceleme		
Ünal BATTAL	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE ENTEGRE RAPORLAMA: TÜRK HAVA YOLLARI VE GÜNEY AFRİKA HAVA YOLLARI İNCELEMESİ	393
Örnek Olay (Vak'a) Tahlili		
Ali ALAGÖZ Metin ALLAHVERDİ Metehan ORTAKARPUZ	ENTEGRE RAPORLAMADA İÇERİK ANALİZİ: ÖDÜLLÜ RAPORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	425
Ampirik Araştırma		
Yasemin ERTAN	TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI (2005-2017)	463
Ampirik Araştırma		
Ali DERAN İncilay ERDURU	KARAYOLU VE DENİZ YOLU YÜK TAŞIMACILIĞI SEKTÖRLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI SEKTÖR BİLANÇOLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	479
Ampirik Araştırma		
Tuğba UÇMA UYSAL Ceray ALDEMİR	DİJİTAL KAMU MALİ YÖNETİM SİSTEMİ VE BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ	505
Derleme		